

AZ ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV ELSŐ ÖT ÉVE

AZ ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV ELSŐ ÖT ÉVE

SZERKESZTETTE

GÁRDOS-OROSZ FRUZZSINA

MENYHÁRD ATTILA

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT JOGTUDOMÁNYI INTÉZET
BUDAPEST, 2019

A Társadalomtudományi Kutatóközpont kiadványa
Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató
Szerkesztők: Gárdos-Orosz Fruzsina, Menyhárd Attila
Szakmai lektor: Osztovits András
© Szerzők, szerkesztők 2019
© Társadalomtudományi Kutatóközpont

A kötet szerkesztését a 129018. számú NKFIH pályázat támogatta

Olvasószerkesztő: Mészáros Katalin
Borítóterv: Baksa János
Tördelés: Baksa János
Nyomdai munkálatok: Séd Nyomda, Szekszárd
Felelős vezető: Dránovits Anna ügyvezető

A kötet anyaga letölthető
a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének honlapjáról
<http://jog.tk.mta.hu>
ISBN 978-963-418-027-2 (print)
ISBN 978-963-418-028-9 (elektronikus)

ELŐSZÓ

Másfél évtizedes előkészítést követően, 2013-ban fogadta el az Országgyűlés a *Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényt*, amely 2014. március 15-én lépett hatályba.

Kétségtelen, hogy a Ptk. az 1959. évi IV. törvényhez képest számos változást hozott. A kódex terjedelme jelentősen megnőtt. Ez részben a korábbinál részletesebb és egyes területek vonatkozásában újonnan kialakított többlépcsős szabályozásnak, részben új szerződéstípusok kodifikációjának, részben pedig annak köszönhető, hogy a jogalkotó újabb, korábban külön törvényekben szabályozott jogterületeket integrált a Ptk.-ba.

A terjedelmi bővülés mellett a Ptk. sok kérdés kapcsán vezetett be lényeges tartalmi-szabályozási változtatást. Talán az egyik leglátványosabb ezek közül a szabályozás diszpozitivitásának-kógenciájának sok kételyt szülő vitájához fűződik. A Ptk. nem csupán a kötelmi jog körében tette a korábbinál is egyértelműbbé a diszpozitivitás elsődlegességét, de más jogterületekre is kiterjesztette azt.

Az elmúlt évtizedek kutatásainak és jogirodalmi eszmecseréinek hatására a Ptk. számos területen tett kísérletet a magánjogi szabályozás dogmatikai tisztaságának helyreállítására. E tekintetben az új kódex vélhetően nem zárja majd le a korábbi vitákat, csupán azok pillanatnyi állapotát tükrözi. Mindazonáltal a Ptk., az aktuális válaszok rögzítésével, kétségtelenül fontos lépést tett a polgári jogi dogmatika tisztázásának irányába. Ez segíthet ugyanis abban, hogy a jogalkotó a felmerülő magánjogi problémákra helyes, a Ptk. rendszerébe illő válaszokat adjon és a bírói gyakorlat kiszámíthatóbbá váljon.

A Ptk. dogmatikai koncepciójával és annak egyes rendelkezéseivel kapcsolatos viták immáron megkezdődtek. A jogértelmezés során absztrakt és konkrét problémák egyaránt felmerültek, mind a szakirodalomban, mind a jogalkalmazás során. Hogyan viszonyulnak a Ptk. fogyasztóvédelmi rendelkezései a kötelmi jog általános szabályaihoz, mire terjed ki pontosan a diszpozitivitás elve, hogyan érthetők és alkalmazhatók a Ptk. új személyiségi jogi szabályai? – számtalan kérdést tár elénk az új szabályozás. Ez volt az alapgondolata annak a konferenciának, amelyet az MTA TK Jogtudományi Intézete az ELTE Állam- és Jogtudományi Karával közösen szervezett „Az új Polgári Törvénykönyv első öt éve” címmel. A konferencián a hazai magánjog kiemelkedő elméleti és gyakorlati szakemberei, a tudományos műhelyek képviselői értekeztek azokról a kérdésekről, amelyek a Ptk. hatálybalépése óta a legnagyobb figyelmet kapták.

A kötet átfogó képet mutat, amennyiben a sérelemdíj intézményétől a társasági jog és a szerződési jog egyes kérdésein át egészen az utóöröklés kivételes eseteiig terjed. Igyekeztünk lefedni a polgári jog minden hagyományos területét, azaz olyan magánjogi problémákra rámutatni, amelyek gyakorlati és/vagy elméleti szempontból jelentősnek bizonyultak. Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanárnak az 1928. évi magánjogi törvényjavaslatról tartott előadása, Harmathy Attila akadémikusnak az általános magánjogi kodifikációs tradíciókat összegző előadása, Sárközy Tamás professzor emeritusnak a Ptk. kodifikációja történetét bemutató előadása és Vékás Lajosnak, a kodifikációt vezető akadémikusnak a diszpozitív szabályozás elvéről és gyakorlati kérdéseiről szóló előadása a konferencia nyitányaként méltó bevezetésül szolgált ennek a sokszínű és változatos témákat felvonultató, a résztvevők között olykor élénk diskurzusnak is teret adó tudományos eseménynek.

A konferenciaelőadások során és a kötetben is azt vizsgálták a szerzők, hogy a magánjog új kódexe milyen válaszokat ad a megváltozott társadalmi, gazdasági, kulturális környezetben az elmúlt évtizedekben megjelenő jogi problémákra. Az új szabályok kialakítása a szülőt és a gyermeket egymás irányában terhelő tartási kötelezettség meghatározásától a kártérítési felelősség különleges eseteinek a joggyakorlatra támaszkodó megnyugtató rendezéséig vagy éppen a személyiségi jogok védelmére szolgáló leghatékonyabb eszköz kijelöléséig számos alapkérdést vet fel a jogrendszer reagálóképességével összefüggésben is; szerkesztőként ezért azt reméljük, hogy e kötet a jogtudomány egyik meghatározó területéhez kapcsolódó eredményeivel a jogrendszer átfogó vizsgálatához is nagyban hozzájárul majd.

Köszönettel tartozunk Rácz Lilla tudományos segédmunkatársnak, PhD-hallgatónak, aki lelkiismeretesen segédkezett e kötet létrejöttében, és aki szakmai és adminisztratív értelemben is társunk volt e vállalkozásban.

2019. június

Gárdos-Orosz Fruzsina
intézetigazgató (MTA TK Jogtudományi Intézet)
egyetemi docens (ELTE ÁJK)

Menyhárd Attila
egyetemi tanár, dékán (ELTE ÁJK)
külső kutató (MTA TK Jogtudományi Intézet)

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	5
Harmathy Attila: A Polgári Törvénykönyv és a jogrendszer változása	9
Vékás Lajos: A diszpozitív szabályozás elve és az elv kérdőjelei a gyakorlatban	23
Sárközy Tamás: A régi, az új és a jövő az új magyar Ptk.-ban	35
Szeibert Orsolya: A családjogi tartás az újabb gyakorlat és a felvetődő kérdések tükrében	43
Fiala-Butora János: A cselekvőképesség szabályozásának eltérő megközelítései az új Ptk. vitája során	57
Boóc Ádám: Megjegyzések a magyar öröklési jog néhány lényeges és aktuális problémájához	71
Kőrös András: Különélő szülők – közös szülői felelősség, első lépések a Ptk. szülői felügyeletre vonatkozó szabályainak gyakorlatában	83
Koltay András: Szólásszabadság vs. személyiségi jogok – helyzetjelentés a közügyek vitáinak szabadságáról a Ptk. gyakorlata fényében	99
Fézer Tamás: Megőrizve megszüntetni! A sérelemdíj bevezetésének korai tapasztalatai	125
Pataki Árpád: Anyahajó vagy gyorsnaszád? A személyiségi jogi perek bírói gyakorlatának változásai az új Ptk. hatálybalépését követően	133

Auer Ádám: A Ptk. III. könyvének diszpozitív főszabálya és gyakorlata	139
Szikora Veronika: Mennyivel alapítható egy kft.? Nemzetközi trendek, magyar irányok	153
Nochta Tibor: A magánjogi és közjogi normák találkozása a Ptk. társasági jogi rendelkezéseiben	163
Dzsula Marianna: A vagyoni hozzájárulás teljesítése és a tag helytállási kötelezettsége a Ptk.-ban (tőke és/vagy hitelezővédelem)	171
Pusztahelyi Réka: Veszélyes üzemi felelősség a Ptk. tükrében	181
Szalai Ákos: A szerződésszegés szándékossága. Tudatosság és ösztönzők	195
Bodzási Balázs: A zálogjog és a biztosított követelés helyébe lépő megtérítési igény közötti kapcsolat	209
Veress Emőd: Megjegyzések a korlátolt felelősségű társaságok üzletrészének forgalmáról	225
Gárdos Péter: Dologi biztosítékok a Ptk. módosítását követően	239
Miskolczi Bodnár Péter: Kodifikálható-e a fogyasztóvédelem?	251
Menyhárd Attila: Ötéves a Polgári Törvénykönyv: közbenső mérleg	267

A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV ÉS A JOGRENDSZER VÁLTOZÁSA

Az 1959. évi Polgári Törvénykönyv megalkotásától az új törvénykönyv elfogadásáig közel nyolcvan év telt el. Ez alatt az időszak alatt a társadalom, a gazdasági rendszer, a politikai rendszer és a jogrendszer alapjaiban változott meg. Az átalakulás eredményeire épít az új törvénykönyv. Az új Ptk. egészének és egyes intézményeinek vizsgálatához, megértéséhez hozzátartozik az előzmények ismerete. A nemzedékeken átívelő időszak áttekintéséhez a történelmi folyamatot nem az 1959. évvel, a törvénykönyv tervezetének az Országgyűlés által történt elfogadása időpontjával kell kezdeni, hanem a II. világháború befejezését követő helyzettel, mert a változások így válnak érthetőkké. A következőkben annak vázolására kerül sor, hogy milyen feladatot végeztek el az 1959. évi Ptk. előkészítői, hogyan illeszkedett be a Ptk. a korábbi jogrendszerébe, hogyan változott a jogrendszer és a Ptk. az 1960-as években és mennyiben járult hozzá a változó Ptk. az új rendszer kialakulásához.

1. A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV KORA JOGRENDSZERÉBEN

1.1. A törvénykönyv jogrendszerben elfoglalt helyének tisztázásánál alapvető kérdés a szabályozandó viszonyoknak a körülhatárolása. A *2013. évi V. törvény*, az új Ptk. 1:1. §-a a kérdésre azt a választ adja, hogy a törvény a személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyait szabályozza. A szabályozás sajátosságaként jelöli meg azt, hogy a törvénykönyv rendelkezései a mellérendeltség és egyenjogúság elvén alapulnak. Az *1959. évi IV. törvény*, a régi Ptk. 1. §-ának (1) bekezdése ennél bonyolultabb választ adott. Leegyszerűsítve, a szabályozás az állampolgárok, valamint az állami, gazdasági és társadalmi szervezetek vagyoni és egyes személyi viszonyaira terjedt ki. Az alanyok eltérő megjelölésén kívül feltűnő az, hogy nincs utalás a mellérendeltségre és egyenjogúságra.

Nem a vázolt két felfogás eltérésének elemzése itt a feladat, hanem kiindulásként annak jelzése, hogy mi vezethetett az 1950-es években – a jelenlegitől sok vonatkozásban eltérő – szabályozási elképzeléshez. Az alapot a korábbi magyar magánjog és kereskedelmi jog jelentette.

* Professzor emeritus, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3.

A II. világháború előtt elfogadottnak tekinthető felfogást Szladits úgy foglalta össze, hogy a magánjog a gazdasági, családi élet szabályait tartalmazza.¹ A II. világháború azonban a társadalmi viszonyokban, különösen a családi életben lényeges változásokkal járt. A gazdasági életet pedig a vesztes háborúval járó következmények átalakították. A háborús gazdaságról 1945 után nem történt meg a piacgazdaságra való visszatérés, mert a háború következményeinek felszámolása előtt a politikai rendszer alapvetően megváltozott. Ez a politikai átalakulás meghatározta a gazdasági, a társadalmi és a jogi rendszert és megakadályozta a piacgazdasághoz való visszatérést. A szabályozási tárgykör 1959. évi meghatározása sejteti a politikai változások következményeit, de az eltérés megértéséhez további kérdések tisztázására van szükség.

1.2. A régi Ptk. előkészítésénél a jogi technikai síkon az alapot az akkor meglévő szabályozási helyzet jelentette. Ennek a helyzetnek egyik lényeges eleme az volt, hogy hiányzott a magyar polgári jog anyagának törvénykönyvben történő szabályozása. Egyes törvények fontos kérdéseket szabályoztak ugyan, de az átfogó kódex hiányzott.

A polgári jog anyagához tartozó legjelentősebb törvények közül példaként megemlíthető a *házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk* és a kereskedelmi törvény, az *1875. évi XXXVII. törvénycikk*. A magánjog anyagára törvénykönyvtervezetek készültek ugyan és ezek közül az 1928. évi törvényjavaslat a bírói gyakorlatot is befolyásolta, de a tervezetek törvényként történő elfogadására nem került sor.

A történelmi fejlődés sajátossága következtében a magyar magánjogra még a II. világháború után is az volt jellemző, hogy a bírói gyakorlatnak meghatározó szerepe volt. A bíró alkotta jog rendszerének törvényi alapja az *1912. évi LIV. törvénycikk* 75. §-a volt, amely kimondta, hogy a Kúria jogegységi és teljes ülési határozatait a bíróságok kötelesek követni (ezeket a határozatokat közzé kell tenni).

Már az elmondottakból is látható, hogy a II. világháború után a polgári jogi kodifikáció jogtechnikai szempontból nehéz feladat volt. A kiindulási, technikai jellegű gondot a nehezen áttekinthető, sok részletszabály, továbbá a természeténél fogva nagy szakértelmet igénylő, szerteágazó bírói gyakorlat rendszerezése jelentette. A jogalkotás tartalmi kérdése a politikai, gazdasági és társadalmi változások következményeinek figyelembevétele volt.

1.3. Közép- és Kelet-Európa országaiban a II. világháború után kialakult nemzetközi és belföldi körülmények között a korábbi állapothoz képest lényegesen megváltoztak a politikai feltételek, a diszkontinuitás volt a jellemző.² Politikai vonalon első feladat az 1930-as évek óta és különösen a II. világháború időszaka alatt történt borzalmak felszámolása volt: elsődlegesen az emberi élet semmibe vételével való szembenézés, a tulajdonjogtól való megfosztás következményeinek orvoslására irányuló lépések megtétele.³ 1946-ban a Nemzetgyűlés törvényben mondta ki:

¹ SZLADITS Károly: „Bevezetés” in uő. (szerk.): *Magyar Magánjog* (Budapest: Grill 1941) I. 14.

² IVÁN T. BEREND: *Central and Eastern Europe 1944–1993* (Cambridge: Cambridge University Press 1996) 4.

³ Az első lépések közé tartozott a 200/1945. (III. 17.) ME rend. a zsidótörvények és -rendeletek hatályon kívül helyezéséről.

„A letűnt uralmi rendszernek idegen befolyáson alapuló mindazok a rendelkezései és intézkedései, amelyek az ország lakosságának egy részét izraelita vallása, illetőleg zsidó származása címén jogaitól megfosztották, emberi méltóságában meggyalázták és végeredményben többségének – nagyobbreszt külföldi táborokban való – megsemmisítésére vezettek: ellenkeznek az emberiség örök eszményeivel, a magyar nép erkölcsi felfogásával és a magyar jog szellemével.”⁴

Lépések történtek a kötelezően letétbe helyezett értéktárgyak, majd az elkobzott vagyon visszaszolgáltatása ügyében, de rendezést nem sikerült elérni. A jóvátétel elmaradásához hozzájárult az ország gazdasági helyzete: már 1946-ban mindenkire kiterjedő hatállyal előírta a 4800/1946. ME rendelet a meghatározott mérték felett az arany- és nemesfém-tárgyak, valutakészlet kötelező beszolgáltatását.⁵ Ezzel a tulajdonjogot sértő újabb rendelkezéssel az ország valuta- és devizaproblémáinak csökkentését próbálták elérni.

Társadalmi, politikai és gazdasági probléma megoldását célozta a földosztás, amelyről az Ideiglenes Nemzetgyűlés által létrehozott Nemzeti Kormány már 1945 márciusában határozott, és ezt a rendezést az *1945. évi VI. törvénycikk* foglalta törvénybe. A földosztásról szóló jogszabály azonban a fennálló problémákat nem oldotta meg.

A gazdasági gondok a 20. században nem a II. világháborúval kezdődtek. A magyar gazdaság már az I. világháborút követően nehéz helyzetben volt. 1931-ben törvény adott felhatalmazást a gazdasági és hitelélet rendjének és az államháztartás egyensúlyának biztosítása érdekében teendő lépésekre,⁶ (a törvény hatályát később folyamatosan meghosszabbították). A háború a gazdasági élet működésében további gondokat okozott: jegyrendszer került bevezetésre és a gazdasági élet működésének zavarait büntető jogi eszközökkel próbálták megoldani.⁷ A II. világháború után pedig a magyar gazdaság csődhelyzetbe került. Az infláció rekordnagyságot ért el. 1946-ban új pénznemet, a Forintot vezették be.⁸ A pénzreformot ár- és bérreformmal összefüggésben valósították meg, ami rögzített ár- és bérszinttel összefüggésben valósult meg. A kialakított rendszer elsődlegesen a parasztság számára volt hátrányos, de kedvezőtlen hatása volt az értelmiségre is.⁹

Az ország nehéz gazdasági helyzetében a piacgazdaságban megszokott eszközöktől eltérő, központi irányítást szolgáló jogi megoldások sorának alkalmazására került sor. Ilyen volt a pénzügyi szféra központi ellenőrzés alá vonása és ennek révén a gazdasági élet központi irányításának lehetővé tétele.¹⁰ A központi irányítás kialakítása azonban nem állt meg a pénzügyi szektornál. A kulcsfontosságú gazdasági területek közé tartozott az energiaszektor. Az abban az időszakban alapvető jelentőségű szénbányászat állami központi irányításának biztosítása a szénbányászat államosításával való-

⁴ Az 1946. évi XXV. tc. 1. §-ának (1) bek.-e.

⁵ 16/1993. (III. 12.) AB, ABH 1993, 143, 149.

⁶ 1931. évi XXVI. tc.

⁷ 1944. évi VI. tc.

⁸ 9000/1946. (VII. 28.) ME rend.

⁹ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században* (Budapest: Osiris 1999) 307.

¹⁰ Az első lépések közé tartozott a Magyar Nemzeti Bankról szóló korábbi törvény módosítása az 1948. évi XXXII. tv.-nyel.

sult meg és ehhez kapcsolódott a villamosművek energiatelepeinek, továbbá távvezetékeinek állami tulajdonba vétele.¹¹

Az említett esetekben még olyan jogi megoldások alkalmazására került sor, amelyek formailag összeegyeztethetők voltak a piacgazdasággal és hasonló intézkedéseket számos európai országban is alkalmaztak. A következő évek átfogó államosításai azonban már nem a piacgazdaság átmeneti zavarai esetében igénybe vett eszközök voltak, hanem egy teljesen más, állami tulajdonon és tervgazdálkodáson alapuló rendszer kiépítését szolgálták. 1948-ban már egyre szélesebb körre terjedt ki a vállalkozások államosítása¹² és felgyorsult a magántulajdonon alapuló gazdasági rendszerről az állami tulajdon meghatározó szerepén nyugvó, központi irányítással működő rendszer kiépítése.

1.4. A háború részben a társadalmi viszonyok lényeges átalakulásával járt, részben pedig korábban megindult változásokat gyorsított fel. Ezek közé tartozott a családi viszonyok olyan átalakulása, mely sürgős jogszabályi változásokat igényelt. Ennek egyik területe volt a háborús viszonyok között válságba került családi kapcsolatokban a rendezés keresése. A sürgető feladatok közé tartozott a házasságok felbontása új rendszerének kialakítása.¹³ További, már régen égetővé vált kérdés volt a házasságon kívül született gyerekek jogállásának rendezése.¹⁴ Megemlítendő továbbá a nagycsaládra építő szabályozási elgondolás feladása, a családi körnek a valóságos viszonyoknak megfelelő szűkítése. A kérdés a háború miatt gyakorivá váló öröklési jogi problémáknál jelentkezett; a megoldást a törvényes öröklési szabályok megváltoztatásával lehetett elérni.¹⁵

A családi viszonyok új körülményeket figyelembe vevő átfogó szabályozása sürgető feladattá vált, nem felelt meg az igényeknek a jelentős részben bírói gyakorlatot kiegészítő, részproblémákat rendező egyes törvények meghozatala. Így került megalkotásra a családjogi törvény és az ahhoz kapcsolódó jogszabályok. A családjogi törvény tervezetének miniszteri indokolása az új szabályozás lényeges elemeként emelte ki a nők megváltozott társadalmi viszonyoknak megfelelő egyenjogúságát, a házassági vagyonnak a házastársak egyenjogúságára építő rendszerét, továbbá a házasság felbontásának az új körülményekre és felfogásra tekintettel lévő új rendszerét.¹⁶

A családjogi viszonyoknak önálló törvényben történt szabályozása a polgári jogi törvényelőkészítő munka szempontjából azt jelentette, hogy ez a jogterület nem tartozott már a szabályozási körbe. A polgári jogtól elhatárolt jogterület lett a munkajog is, amelyre már 1951-ben önálló átfogó szabályozás készült.¹⁷

¹¹ 1946. évi XIII. tc. és az 1946. évi XX. tc.

¹² Az általánossá váló államosítás egyik kezdeti jogszabálya volt az 1948. évi XXV. tc.

¹³ 6800/1945. (VIII. 22.) ME rend.

¹⁴ 1944. évi V. tc. a családbafogadásról és a tartásról való gondoskodás előmozdítása tárgyában; 1946. évi XXIX. tc. a házasságon kívül született gyermek jogállásáról

¹⁵ 1946. évi XVIII. tc. a törvényes öröklésre vonatkozó egyes jogszabályok módosításáról: végintézkedés hiányában az örökhagyó után a nagyszülője leszármazójánál távolabbi oldalakon nem örököl.

¹⁶ Az 1952. évi IV. tv. javaslatának általános indokolása.

¹⁷ Lásd 1951. évi 7. tvr. a Munka Törvénykönyve.

A polgári jog számára nem közömbös az sem, hogy az állami szervek jogállására milyen szabályok vonatkoznak. A közjog kialakított szabályai azt a felfogást tükrözték, hogy szigorú alá- és fölérendeltség elveinek megfelelő szervrendszer alakult ki, amely nem ismeri az önkormányzat, az önálló gazdasági tevékenység gondolatát. Ebben a rendszerben mindenki azonos alkalmazott, nincs különbség a munkaviszonyok között sem.¹⁸

1.5. Ez a rövid tanulmány nem kísérli meg azt, hogy leírja a jogrendszernek a II. világháború befejezését követően történt teljes átalakulását. Csak olyan jogi változásokat emel ki, amelyek a Polgári Törvénykönyv előkészítését célzó munka szempontjából jelentősebb szerepet játszhattak. A társadalmi, gazdasági viszonyok előzőekben jelzett átalakulása különböző módon összefüggésben állt a politikai rendszer megváltozásával. A kialakult politikai rendszerrel a polgári jogi szabályozásnak is számolnia kellett.

Az 1953-ban megindult kodifikációs munka számára meghatározó politikai alapok jogi megfogalmazását az 1949-ben megalkotott *Alkotmány* tartalmazta.¹⁹ Így az *Alkotmányból* következett a tulajdoni rendszer alapja, tehát az, hogy magántulajdon létezik ugyan, de korlátozott körben és korlátozott felhasználási lehetőséggel. Az *Alkotmány* rögzítette a magán gazdasági tevékenység korlátainak elveit. Elvi tételként jelent meg az, hogy az ország gazdasága az államnak szervein keresztül végzett tevékenységén alapul és számos területen állami monopólium áll fenn. Kifejezésre jut az is, hogy a mezőgazdaságban szövetkezetek keretében folyik a gazdasági tevékenység. Az egész gazdaság működésének az alapja pedig a központi irányítás, a tervekben meghatározott feladatok teljesítése volt.

1.6. Az *Alkotmány* meghatározta a tulajdoni rendszert. A Ptk. tehát ennek a rendszernek a keretei között állapíthatta meg a dologi jogi szabályokat. Az *Alkotmány* nem a polgári jog fogalmainak megfelelően fogalmazta meg a tulajdonra vonatkozó tételeit. Így az állami tulajdon körében az állami monopol tevékenységek megjelölésére is sor került. A Polgári Törvénykönyv előkészítésénél nem a polgári jogi dologi jog megszüntetésével kellett az *Alkotmányhoz* igazodni, hanem jelentős részben az állami jogi személyekről és a gazdasági tevékenységekre vonatkozó szerződésekről szóló szabályokban. Mindezeknél tudomásul kellett venni az *Alkotmányon* alapuló államigazgatási, pénzügyi szabályokat – tehát a polgári jogi szabályoknak az *Alkotmányban* rögzített elveken alapuló, nem piacgazdaságra építő jogi szabályozáshoz kellett igazodniuk. A polgári jogi törvénykönyvi szabályozásnak minimális tere maradt.

A szövetkezetekről már az *1947. évi XI. törvény* meghatározott alapvető szabályokat, de későbbi megállapítás szerint ezek nagyrészt hatástalanok maradtak. A mezőgazdaság területén az 1956. évi forradalom leverése után következett be döntő változás és született 1957-ben a kialakult helyzetnek megfelelő új szabályozás. Sem a tulajdoni, sem a szövetkezet jogi személyiségével kapcsolatos kérdésekben a Ptk.-nak nem jutott komoly szerep.²⁰

¹⁸ A helyi tanácsokról szóló 1950. évi I. tv. javaslatának általános miniszteri indokolása.

¹⁹ 1949. évi XX. tv.

²⁰ A szövetkezetekről szóló 1971. évi III. tv. javaslatának indokolása, általános indokolás I. 1. pont.

Végeredményben a Ptk. tulajdoni része az ország gazdasági élete szempontjából nem jelentős területre vonatkozott. Nagyrészt olyan jogviszonyok szabályai kerültek a törvénykönyvbe, amelyek a szűk területre korlátozott magántulajdonra és a törvénykönyv megalkotásakor csekély jelentőségű személyi tulajdon tekintetében álltak fenn.

1.7. Az Alkotmány kimondta, hogy a gazdasági életet az állami népgazdasági terv határozza meg. Ebből a tételből azonban még nem lehetett megállapítani azt, hogy milyen tervgazdaságról van szó. A rendszer lényeges elemei valójában már korábbi kialakultak. Már az előzőekben vázoltakból kiderült, hogy mesterségesen kialakított ár- és bérrendszer érvényesült, továbbá a hitelrendszer központi irányítás alatt állt. A politikai rendszer megváltozása előtt, már 1947-ben elfogadásra került az ország hároméves gazdasági terve, amely mindenki számára kötelezően előírta a terv megvalósításában való közreműködést. A törvény kimondta, hogy létre kell hozni a terv kidolgozásának és teljesítése ellenőrzésének központi szervét, az Országos Tervhivatalt. A Tervhivatal feladata lett a mindenkire kiterjedő beruházási és termelési feladatok meghatározása. A törvény előírta a tervfeladatok végrehajtását szolgáló büntetőjogi szabályok kidolgozását.²¹

A tervfeladatok megvalósítását az 1949-ben kialakított rendszer szerint a szállítási szerződések rendszere szolgálta. A szerződéseket kötelező volt megkötöni; a szerződéskötési kötelezettség nemcsak állami vállalatokra terjedt ki, hanem szövetkezetekre is (csak a megmaradó magánkisiparra nem vonatkozott). A szerződésekről a számlavezető bankot is (beruházásoknál a specializált beruházási bankot) értesíteni kellett. Szerződésszegés esetén kötbérfizetési kötelezettség állt fenn és a kötbéreket elkülönítve kellett nyilvántartani. A szerződésekkel kapcsolatban keletkező viták rendezése nem bírósági hatáskörbe tartozott, hanem egy elkülönített szervhez, amely meghatározott körre kiterjedő kötelező elvi határozatok meghozatalára is jogosult volt. Külön szigorú rendszer érvényesült az építési beruházásokkal kapcsolatos szerződésekre.²² A törvénykönyv a rövidtávra szóló tervfeladatokon nyugvó szerződések szabályait utalás-szerűen – mindössze 12 §-ban – beépítette az egyes szerződésekről szóló részébe. Ez azonban inkább annak jelzésére szolgált, hogy ezeknél a gazdasági kapcsolatoknál is szerződésekről van szó és a joganyag a polgári joghoz tartozik. Visszatekintve is meglepő, hogy az adott körülmények között a törvénykönyv szerkesztői a piacgazdaságot feltételező Kereskedelmi Törvény szerződési szabályainak jelentős részét beépítették a tervgazdasági rendszerű ország szerződési anyagába.

A lakosság számára a legfontosabb kérdések közé tartozott a lakás. A háború, továbbá a városi lakosság számának (az iparosítás és a falusi népességet sújtó intézkedések miatt bekövetkezett) ugrásszerű megnövekedése miatt évtizedekig lakáshiány állt fenn. Ennek következtében a lakások tekintetében is sajátos elosztási rendszer létezett. Ennek megfelelően lakásbérleti szerződések közigazgatási határozat (kiutalás) alapján jöhettek létre és a lakásbérleti jogviszony egészét a nem-piaci rendszer határozta meg.²³

²¹ Lásd 1947. évi XVII. tv. a hároméves népgazdasági tervről.

²² Lásd 4226/1949. (IX. 6.) MT rend. a szállítási szerződésekről.

²³ 11/1953. (III. 24.) MT rend., 35/1956. (IX. 30.) MT rend.

Az előzőekben jelzett gazdasági rendszer több változtatással, de lényegileg a Ptk. megalkotásáig érvényesült. Említése annak bemutatása érdekében történt, hogy egyértelmű legyen a rendszer működése. Ebben az időszakban nem a piac működésére épült a jogi szabályozási rendszer. Ilyen körülmények között pedig kétséges a szerződések egész rendszerének működőképessége, továbbá a gazdasági tevékenységet végző jogi személyek szabályozása is.

1.8. Az eddig elmondottak – további részletek tárgyalása nélkül is – azt jelzik, hogy az 1950-es évekre kiépült állami, gazdasági, jogi rendszer alapvetően különbözött a Polgári Törvénykönyv szabályainak jelentős része által feltételezett rendszertől. A törvénykönyv előkészítőinek ezzel a gonddal számolniuk kellett. A törvénykönyv Országgyűlés elé terjesztett javaslatának miniszteri indokolása az általános részében tükrözi is az alapproblémát. Kimondta, hogy a javaslat törekedett a fennálló viszonyoknak való megfelelésre, de várható különböző intézmények még meglévő gyökereinek elszorítása. A bizottság „gondosan mérlegelte azt is, hogy a gyökeret vert magyar magánjogi intézmények – többnyire nagymértékben átalakítva – mennyiben alkalmasak társadalmi fejlődésünk szolgálatára, illetőleg teljes félretételük és formájukban is teljesen új intézményekkel való felváltásuk nem jár-e szükségtelen hátrányokkal is”. Az adott viszonyokhoz való alkalmazkodási kényszer mellett „a Kormánybizottságot tehát az a cél vezette, hogy a jogtudomány és kodifikáció nemzetközi eredményeinek, valamint a régi magyar magánjogi intézményeknek figyelembevételével alakítsa ki a Polgári Törvénykönyv javaslatát”.²⁴

Visszatekintve az 1959-ben elfogadott törvénykönyvre azt lehet mondani, hogy a kódex minden alkalmazkodási kísérlet ellenére rendszeridegen volt és a korábbi értékek megőrzése, a rendszer alapjaitól való különbözősége miatt volt alkalmas a rendszer későbbi fokozatos átalakulásának elősegítésére, majd ismételt lényeges változtatások mellett egy új rendszer átmeneti szolgálatára is.

2. A JOGRENDSZER VÁLTOZÁSA A PTK. ELŐKÉSZÍTÉSÉNEK ÉS MEGALKOTÁSÁNAK IDŐSZAKÁBAN

2.1. A Polgári Törvénykönyv 1959-ben és a következő években eltérő alapokat feltételezett tehát, mint amelyeken az akkori politikai, gazdasági, állami rendszer felépült. Ennek ellenére már rövidtávon is észlelni lehetett hatását a jogrendszer lassú átforgatásában. A helyzet megértéséhez részben a Ptk. felépítését, részben a jogrendszer alakulását kell figyelembe venni.

A Polgári Törvénykönyv egyrészt a klasszikus magánjogi joganyagot fogta át, másrészt a kereskedelmi jog anyagának egy részét. A klasszikus magánjogra való utalás azt jelenti, hogy nem terjedt ki olyan jogviszonyok részletes szabályaira, amely jogviszonyok az urbanizáció, a technikai, gazdasági változások következtében a 19. század

²⁴ *A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása* [Közzéteszi az Igazságügyminisztérium] (Budapest: KJK 1959) 14–15.

vége óta Magyarországon is megjelentek és jelentősekké váltak. Ezekben a jogviszonyokban a magánjogi és kereskedelmi jogi természetű elemek mellett közjogi jellegű elemek is jelen voltak. Csak példaként említve a modern városi élettel együtt jár a csatornázás, szemétszállítás, vízellátás, a közlekedés, egészségügyi szolgáltatások megoldása. A jogi szabályozás alapjai közé tartozik annak tisztázása, hogy kizárólag állami feladatokról van-e szó, a jogviszonyok alá- és fölérendeltségi viszonyokat tételeznek-e fel vagy szerepet kapnak-e mellérendeltségi jellegű megoldások is. Mindez összefügg azzal is, hogy a jogviszonyokban felmerülő problémák megoldása a közigazgatás körében marad-e vagy bírósági hatáskörbe kerül. A Polgári Törvénykönyv hatásának, a változásoknak a megértéséhez röviden utalni kell a jogérvényesítés akkori rendszerére.

2.2. A II. világháború utáni években a polgári jog anyagának jelentős része a bírói gyakorlatból volt megismerhető és mindaddig, amíg nem sikerült ezt rendeletekkel, egyéb szabályokkal helyettesíteni, addig a kiépülőben lévő új politikai rendszernek ezzel kellett számolnia. A helyzet megváltoztatása érdekében több irányban történtek lépések. Lehetséges megoldás volt a jog félretétele. Ez azonban a rendszer szintjén átláthatatlan, kiszámíthatatlan helyzetekhez vezetett volna és hosszú távon olyan bizonytalansághoz, ami a rendszer létét veszélyeztethette volna. Egy további lehetőség volt a korábbi joganyag gyors lecserélése új jogszabályok útján. Az egész rendszer megváltoztatásának kísérlete azonban a gyors szabályalkotás ellenére a végrehajtás szintjén bizonytalansághoz vezet és következményei kiszámíthatatlanok. A gazdaság területén a káros következmények hamar jelentkeznek; a társadalmi életben lassú folyamatok indulnak meg és a hatások hosszú távon érzékelhetők. Mindezzel szemben a bírói gyakorlat területén rövid távon megvalósítható intézkedés volt az alkalmazásra kerülő gyakorlat elvi tételeinek felülvizsgálata. A megfelelő alapot szolgáltató *Alkotmány* megalkotását követően az átszervezett Legfelsőbb Bíróság keretében létrehozott elvi tanács azt a feladatot kapta, hogy 1950. december 31-ig vizsgálja felül a Kúriának mindazokat a határozatait, amelyeknek alkalmazása kötelező volt a bíróságok számára.²⁵

A II. világháború után kiépülő új hatalom azonban bizalmatlan volt a bírókkal szemben. Jogszabállyal lehetővé tették, hogy a – korábban tisztségükből elmozdíthatatlan – bírákat áthelyezzék, állásukat megszüntessék.²⁶ Megindult a bírósági szervezet átalakítása. Megszűnt a Közigazgatási Bíróság.²⁷ A tisztségükben megmaradó bírák mellett népi ülnökök részvételét intézményesítették olyan módon, hogy a háromtagú tanácsban a bíró mellett két szakképzettséggel nem rendelkező népi ülnök járt el és hozott határozatot.²⁸ Létrehozták a közérdekű kifogás intézményét (a törvényességi óvás elődintézményét), amely a bíróság akár peres, akár nem peres eljárásban hozott, akár jogerős, akár nem jogerős határozatának felülvizsgálatára irányult. A kifogást az Igazságügyminisztérium Jogügyi Hivatala terjeszthette elő. A kifogás alapján a Kúria

²⁵ 4338/1949. (XII. 6.) MT rend. A felülvizsgálat megtörtént és eredménye három kötetben megjelent: NIZSALOVSKY Endre (szerk.): *A Legfelsőbb Bíróság Elvi Tanácsának határozatai* (Budapest: Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó 1951–1953) I–III.

²⁶ 1948. évi XXII. tc.

²⁷ 1949. évi II. tc., 1949. évi 9. tvr., 1954. évi II. tv.

²⁸ 1949. évi XI. tc.

ez ügyek elbírálására kialakított külön tanácsa hozott határozatot.²⁹ Ez volt a törvényességi óvás kiindulási alapja.

Kialakult és széles körben elterjedt a keletkező jogvitáknak nem bíróság, hanem más szerv, szervezet hatáskörébe utalása. Ezeknél a vitarendezési eseteknél nem voltak irányadók a bírósági eljárás szabályai és nem érvényesültek azok a szabályok, amelyek a felek jogainak, érdekeinek a védelmét szolgálják. A bíróság hatásköréből kivett ügyek fontos részét képezték a közületek között keletkező jogviták. A különböző miniszterek felügyelete alá tartozó közületek esetén a Gazdasági Főtanács főttkára, azonos miniszter felügyelete alá tartozó közületek esetén az adott miniszter, fuvarozási szerződésekből eredő jogvitákban a közlekedési miniszter által szervezett bizottság járt el.³⁰ Az állampolgárok széles körét érintő rendelkezés volt a munkaügyi jogviták rendezéséről szóló rendelet. A rendelet (majd a későbbi jogszabályok is) egyes esetszortokra vállalati egyeztető bizottság kizárólagos, más esetszortokra e bizottságok bírósághoz való fordulása előtt, elsőfokú eljárási hatáskörét állapította meg.³¹ Az 1953-ban meghatározott szabályok szerint a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tagja a közgyűlés által nem orvosolt panaszával a járási tanács végrehajtó bizottságához fordulhatott.³²

Az előzőekben említett szabályok nem teljes listáját jelentik azoknak a jogviszonyoknak, amelyekben a jogvita eldöntését a jogszabályok kivonták a bíróság hatásköréből. Jelezhetik azonban azt, hogy a társadalmi viszonyok fontos területein nem lehetett vita esetén bírósághoz fordulni.

2.3. A Polgári Törvénykönyv szerepének vizsgálatánál nem kap megfelelő hangsúlyt a törvénykönyv előkészítési időszakának története. A tervezet szövege 1956 októberében már elkészült, de a forradalom miatt nem került megtárgyalásra. A következő években a tervezet országos megvitatására került sor és részletek tekintetében voltak módosítások, de alapjaiban a tervezet nem változott. A forradalom leverését követően azonban a jogrendszerben olyan lényeges változások történtek, amelyek a Polgári Törvénykönyvnek a jogrendszeren belül elfoglalt helyét, szerepét is befolyásolták.

Az 1956. évi forradalom leverését követően az egyik lényeges változtatás volt a mezőgazdasági termények és termékek kötelező beadásának megszüntetése. Az 1956. november 12-én kihirdetett jogszabály hatályon kívül helyezte a beadási rendszerről szóló összes jogszabályt, a különböző állatok forgalmáról, levágásáról, a zsírbeadási kötelezettségről szóló szabályokat és törölni rendelte az összes beadási hátralékot.³³ Ez a lépés nyilvánvalóan politikai megfontolásokon alapult, de jelentős volt a gazdasági élet szempontjából is.

A forradalmat követő időszakban, 1957 elején fontos kérdés volt a mezőgazdasági tulajdoni viszonyok rendezése az élelmiszerellátás biztosítása érdekében. A nagyüzemi termelés céljait szolgáló, 1945 után végrehajtott tagosítások, földrendezések, majd a szövetkezetek létrejötte után kialakított földterületek tulajdonjogi viszonyai áttekinthe-

²⁹ 4071/1949. (VI. 4.) Korm. rend.

³⁰ 2850/1949. (III. 29.) Korm. rend.

³¹ 263/1950. (XI. 1.) MT rend.

³² Az 1070/1953. (XI. 12.) MT hat. -tal megerősített alapszabályának 13. e) pontja.

³³ 1956. évi 21. tvr.

tetlenné váltak. A gondokat fokozta az, hogy már a forradalmat megelőzően sokan ki-léptek a szövetkezetekből és tisztázásra várt, hogy milyen földet kapnak vissza. A föld-tulajdoni kérdések rendezését (a termelés megkezdését) szolgálta az az 1957. február-elején kihirdetett jogszabály, amely a mezőgazdasági ingatlanok tulajdoni és haszná-lati viszonyainak rendezéséről szolt.³⁴ A szabályozás lényeges eleme volt, hogy a szö-vetkezetek területe nem csökkenhet, a kilépő tagok nem a saját régi földjüket kapják vissza, csereingatlan hiánya esetén pénzben kell kártalanítást nyújtani. A vitás kérdé-seket a községi tanács végrehajtó bizottsága rendezte.

Az említetteknél nagyobb jelentőségű volt azonban a forradalom leverése után reményvesztetté vált parasztságnak a szövetkezetekbe kényszerítése. A kialakult hely-zet jogi rendezését jelentette a *mezőgazdasági termelőszövetkezetekről és termelő-szövetkezeti csoportokról szóló 1959. évi 7. törvényerejű rendelet*. A rendelet 1959. március 19-én került kihirdetésre, tehát néhány héttel a Ptk. Országgyűlés által történt elfogadása előtt. A Ptk. tervezetének készítésénél nyilvánvalóan tudtak a mezőgazda-ságban lezajló átalakulásról és a készülő jogi szabályozásról. Néhány évvel később a *szövetkezetekről szóló 1971. évi III. törvény* javaslatának miniszteri indokolása úgy jellemezte a Ptk.-nak a szövetkezetekről szóló szabályait, hogy azok csak a legáltalá-nosabb kérdésekről szoltak és csak a nem mezőgazdasági szövetkezetek tekintetében töltöttek be valamilyen szerepet.

2.4. Az 1957-ben megtett különböző irányú politikai lépések közé tartozott az állam-igazgatás működésének kiszámíthatóbbá tétele: az *államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény*. A törvényjavaslat miniszteri indokolása ki-emelte, hogy különösen jelentősek a jogsértések orvoslását biztosító rendelkezések és a bírósághoz való fordulás korábbinál szélesebb körben előírt lehetősége. Az 55. § (1) bekezdése azonban annyit mondott ki, hogy törvény, törvényerejű rendelet, minisz-tertanácsi rendelet megengedheti, hogy államigazgatási szerv határozatát – jogsza-bálysértés esetén – bíróság előtt keresettel meg lehessen támadni. A bíróság azonban legfeljebb hatályon kívül helyezhette a jogszabálysértő jogerős határozatot és új eljá-rásra kötelezhette az államigazgatási szervet.

Az 1957. évben a polgári jog területét érintő politikai engedmények közé tartozó lépésként értékelhető a családi házak államosításának kisebb mértékű felülvizsgálá-ta. Az adott időszakban változatlanul komoly gondot jelentő lakáshiány mellett enged-ményt jelentett a kisebb családi házaknak az állami tulajdonba vétel alól kérelem alap-ján történő mentesítése.³⁵

³⁴ 1957. évi 10. tvr.

³⁵ 1957. évi 28. tvr.

3. A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV MEGALKOTÁSÁT KÖVETŐ IDŐSZAK

3.1. Az 1956 után vegyes természetű, szigorítást és enyhítést jelentő szabályokkal módosított rendszerben szükségszerűen változást hozott a Polgári Törvénykönyv megalkotása. Annak ellenére, hogy a Ptk. a politikai rendszer egészétől eltérő természetű volt és a szabályozási körbe tartozó viszonyokban csak kapcsolódási pontokat, nem érdemi szabályozást tartalmazott, hogy a fennálló gazdasági rendszer nem biztosította a szabályok érvényesülését, mégis a jogrendszerre kisugárzó hatása volt. A meglévő, kapcsolódó szabályok alkalmazásánál, az új jogszabályok megalkotásánál nem lehetett figyelmen kívül hagyni a magas szakmai színvonalon megalkotott szabályrendszert.

Az 1960-as évek első felében egymást követően készültek a különböző gazdasági területekre vonatkozó olyan törvények, amelyek ha az adott körülmények között kevésbé épültek is a Polgári Törvénykönyvre, annak léte legalább közvetetten befolyást gyakorolt a szabályozásra. A szabályozási folyamat jelzése érdekében említésre érdemesek a következő törvények: *a bányászatról szóló 1960. évi III. törvény, az erdőkről és a vadgazdálkodásról szóló 1961. évi VII. törvény, a villamosenergia fejlesztéséről, átviteléről és elosztásáról szóló 1962. évi IV. törvény, a postáról és távközlésről szóló 1964. évi II. törvény, az építésügyről szóló 1964. évi III. törvény, a vízügyről szóló 1964. évi VI. törvény, a vasutakról szóló 1968. évi IV. törvény, majd a találmányokról és szabadalmakról szóló 1969. évi II. törvény, a szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény, a védjegyről szóló 1969. évi IX. törvény.*

Az 1960-as évek közepétől a polgári jog anyagának alakulására már új tényezők is hatottak, így a gazdaságirányítás rendszerének változása, ami külön tárgyalást igényel.

3.2. A Ptk. hatálybalépését követő időszak bírósági gyakorlata megmutatja egyrészt azt, hogy melyek voltak azok a jogviszonyok, amelyekben a Ptk. szabályai alkalmazásra kerültek, másrészt azt is, hogy hol jelentkeztek olyan társadalmi, gazdasági feszültségek, ahol viták keletkeztek és ezek a viták állami (bírószági) beavatkozást igényeltek. A súlyos társadalmi problémát jelentő lakáshiány miatt a jogviták jelentős része lakással kapcsolatban jelentkezett. Lakásbérlet tekintetében nem piaci viszonyok érvényesültek, hiszen állami elosztási rendszer volt (államigazgatási úton történt a lakáskiutalás), a bérleti feltételeket pedig jelentős részben kötelező szabályok határozták meg, amelyekről a felek nem térhettek el. Ezért a viták igazi kérdése a lakhatási lehetőség volt. A viták közé tartoztak a viszonylag szabad megállapodási körben az ágybérletről szóló perek.³⁶ A lakásbérleti viták számát és súlyát jelzi az a tény, hogy számos esetben került sor a Legfelsőbb Bíróság polgári kollégiuma állásfoglalásának közzétételére.³⁷

A lakhatási lehetőség megszerzése, biztosítása sok esetben nem lakásbérlet formájában jelent meg. Ez volt az egyik legfontosabb kérdés a nagyszámú válópernél: ki és milyen feltételekkel maradhat a lakásban. A lakás is jelentkezett a vitás kérdések között azokban a szintén jelentős számban jelentkező perekben, amelyekben a felek nem kötöttek házasságot, hanem csak élettársak voltak és a kapcsolat megszűnése vagyoni köve-

³⁶ Pl. BH 1963/7. 3626.; 1969/12. 6258.

³⁷ Pl. BH 1963/6., 1969/6.

telésekhez vezetett. Ezekre a viszonyokra a bírói gyakorlat alakított ki rendezési elveket a társasági szerződés szabályaiból kiindulva.³⁸ A lakás megszerzése többnyire a legfontosabb kérdések közé tartozott a nagyszámú tartási szerződéses, öröklési jogi, ajándékozási, szülőtartási jogvitában is. Gyakran a lakás (együtt-lakással járó problémánál, közös tulajdon megosztásánál) volt a háttérben a sűrűn jelentkező közös tulajdonnal kapcsolatos pereknek is.

A gyakrabban előforduló szerződésen kívüli károkozásért való felelősség szempontjából fontos lépés a Ptk.-n kívül, de a Ptk. Országgyűlés által történt elfogadásával közel azonos időben történt. Bevezetésre került a gépjárművek kötelező felelősségbiztosítása.³⁹ A Ptk. alkalmazása körében a kártérítési vitákban többnyire a kártérítés mértéke volt vitatott. Kiindulási pontot az jelentett, hogy mindenki munkaviszonyban volt és többnyire megállapítható fizetéssel rendelkezett.⁴⁰ A felelősségi alap tekintetében említésre méltó az a bírói gyakorlatban felismerhető álláspont, amely a Ptk.-nak az államigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősségről szóló szabályát átértelmezte. A Ptk. 349. §-a erősen korlátozta az állami szervekkel szemben való kártérítési követelés lehetőségét és a követelés érvényesítésére rövid határidőt állapított meg. A bírói gyakorlat ennek a szabálynak a szigorú értelmezésével leszűkítette az eseteknek azt a körét, amelyben a speciális szabálynak az alkalmazására sor kerülhetett és inkább a károsult számára kedvezőbb általános felelősségi szabályt alkalmazta.⁴¹

A kártérítési gyakorlatban áruklodó jelét lehetett felfedezni annak, hogy a piacgazdaság viszonyaira épülő polgári jogi kategóriák a tervgazdaság keretében nehezen értelmezhetők. Ez a példa az elmaradt haszon. Közzétett bírósági határozatokban általában nem lehetett annak kifejtését megtalálni, hogy nem kezelhető a haszon, a profit kategóriája.⁴² Ezért érdekes a Legfelsőbb Bíróságnak egy közzétett határozatban kifejtett az az érvelése, amely az elmaradt haszon megítélésétől való idegenkedést tükrözi: a felperes gazdálkodási mutatói, az eredmény szintje, a pénz forgási sebessége „konkrét tények bizonyítása nélkül elmaradt haszon megállapításához alapul ugyan-csak nem szolgálhatnak”.⁴³

A szerződési szabályok alkalmazásánál szintén megjelent a piaci rendszerre épülő rendezés és a tervgazdaság összekapcsolásának problémája. Az adott kérdés a hibás teljesítés szabályozása. Leegyszerűsítve az mondható el, hogy a polgári jogi szabályok mögött a piac rendje áll: ha valaki sorozatosan rossz árut ad el, tőle egy idő után nem vásárolnak, csődbe megy. A piac működéséből következő megoldás a tervgazdaságban nem érvényesül; az árut specializált vállalat gyártja, értékesíti és nincs csőd. A rossz minőségű áruk gyártásával és az eladhatatlan készletek népgazdaság számára súlyos terhet okozó felhalmozódásával szemben a magyar jog a vásárlók megkárosítása büncselekménnyé tételével próbált megoldást találni. A büntető bírósági gyakorlat azután

³⁸ Pl. BH 1963/6. és 11., 1973/9. 323 (kollégiumi állásfoglalások elveire hivatkozva).

³⁹ 30/1959. (V. 10.) Korm. rend.

⁴⁰ Pl. BH 1964/6. sz.-ban PK 854, 855 állásfoglalás.

⁴¹ PK 42. sz. állásfoglalás, továbbá pl. BH 1965/9. 4571. és 1970/5. 6394.

⁴² Jogi témák iránt érdeklődő közgazdász a népgazdaságot ért kárként próbálta magyarázni az elmaradt hasznót: SCHMIDT Ádám: „Tényleges kár és elmaradt haszon a népgazdaságban” in *A tervszerződések kérdései* (Budapest: KJK 1965) 192–197.

⁴³ BH 1969/11. 6239.

a büntetést raktárban dolgozókkal szemben is alkalmazhatónak találta.⁴⁴ A hibás áru, rossz szolgáltatás esetén piaci alapon a szerződés hibás teljesítésének polgári jogi szabálya ad megoldást (és mögötte áll a piac működése). A Ptk. 306. §-a a hibás teljesítés alapján történő jogérvényesítésre hathónapos határidőt állapított meg; a határidő jogvesztő volt. A 307. § szerint főszabályként a jogvesztő rövid határidő a kártérítési követelés érvényesítésére is vonatkozott. A Ptk.-nak ez a szabálya a gyakorlatban a piac működése hiányában súlyos gondokat okozott: az eladó közömbös volt, nem érdekelte a polgári jogi szankció, a vevő viszont a rövid jogérvényesítési határidő miatt gyakran nem tudta érvényesíteni a szavatossági és kártérítési jogokat. Ezt a problémát a Legfelsőbb Bíróság a Ptk. szabályának a XXXI. polgári elvi döntésben megfogalmazott átértelmezésével oldotta meg és lehetővé tette a hosszabb ideig történő jogérvényesítést.⁴⁵ Megoldást végül a Ptk. 1978. évi átfogó módosítása jelentett, lényegesen megváltoztatta a hibás teljesítés szabályait, a jogérvényesítési határidőt.

4. A VÁLTOZÁSOK KEZDETE

4.1. A gazdasági rendszer nem megfelelő működése egyre súlyosabb helyzetet teremtett és változtatásokat kényszerített ki. A gazdaságirányítási rendszer reformja a tervezési rendszer átfogó megváltoztatását, így többek között az árrendszer, a dolgozók érdekeltségi rendszere, a szerződési rendszer átalakítását irányozta elő. A változtatások lényeges része volt a szerződések szabályozásának megváltoztatása. Az alapvető a gazdálkodó szervezetek szabad szerződéskötése jelentette és kivétellel kívánták tenni ennek korlátozását.⁴⁶ A jogszabályok sora jelent meg és alakította át egyebek mellett a polgári jog szabályait is. A változások jelentős eleme volt a döntőbizottságok rendszerének megszüntetése, az igazságszolgáltatás egységének megteremtése.⁴⁷ A polgári jog területére tartozó új rendelkezések főként a szerződések szabályainál jelentettek eltérést a központi utasítások végrehajtásának rendszerétől és közelítettek a piac működésére építő rendszerhez (bár mindig tartalmazták a központi beavatkozás lehetőségét).

Jelentősek voltak azok a mezőgazdaság területén megalkotott szabályok, amelyek a szabad áruforgalom lehetőségét teremtették meg a szövetkezetek számára. Megengedetté vált az is, hogy a szövetkezetek közös tevékenység végzésére társulást hozzanak létre.⁴⁸ Az adott időszakban nagy lépést jelentett a *gazdasági társulásokról szóló 1970. évi 19. törvényerejű rendelet*, amely a szervezetrendszer nem központi döntés alapján létrejövő új gazdasági alanyokkal való kiegészítését tette lehetővé. Ez a központi döntéseken alapuló szigorú tervgazdaság alap gondolatától eltérő megoldás ráirányította a figyelmet a Ptk.-nak a társasági szerződésről szóló fejezetére. Véleményem szerint az 1959. évi Polgári Törvénykönyv egyik legkülönösebb megoldása volt

⁴⁴ Pl. BH 1966/5. 4853, BK 429, áf.; hasonló 1966/7. 4933, 4942.

⁴⁵ BH 1967/2. sz.-ban került közlésre.

⁴⁶ 25/1967. (VIII.20.) Korm. rend. a termékforgalomról.

⁴⁷ 1972. évi IV. tv. a bíróságokról.

⁴⁸ 1967. évi III. tv., 35/1967. (X. 11.) Korm. rend., 41/1971. (XII. 14.) Korm. rend., 1971. évi 32. tvr. az ipari szövetkezetekről.

a társasági szerződés szabályozása; valójában az különös, hogy a társasági szerződés megjelenhetett az 1959. évi keretek között.

4.2. Bár az új szabályozás igénye a Ptk. átfogó felülvizsgálatának igényével járt, 1967-ben csak olyan módosításra került sor, amely lehetővé tette a szükséges új szabályoknak kormányrendeletekben történő megalkotását azzal, hogy a tapasztalatok alapján kerül majd sor a Ptk. lényeges módosítására.⁴⁹ Az átfogó módosítás csak több évvel később, 1977 januárjában történt meg. A késedelemhez a külső és országon belül érvényesülő ellenzés, politikai akadályok járultak hozzá. Az 1967–1968-ban megalkotott szabályokban is megtalálhatók azok a szabályok, amelyek a központi beavatkozást, a közvetlen irányítást lehetővé tették. A politikai rendszertől függő központi irányítással működő tervgazdaságról történő átállás hosszú folyamatot igényelt és ennek elősegítője volt a Polgári Törvénykönyv is a maga folyamatosan változó anyagával. A Polgári Törvénykönyv a polgári jog tervgazdálkodás előtti anyaga jelentős részének megőrzésével, a jogalkotás minőségével a jogrendszer átalakulásának elősegítője volt.

⁴⁹ 1967. évi 39. tvr. Indokolás.

A DISZPOZITÍV SZABÁLYOZÁS ELVE ÉS AZ ELV KÉRDŐJELEI A GYAKORLATBAN

A tanulmány a magánautonómia egyik legfontosabb normatani következményét, a szabályok diszpozitív jellegét elemzi a Polgári Törvénykönyv két területén: a szerződési jogban és a jogi személyekre vonatkozó rendelkezések körében. Az első rész a diszpozitív szabályozás indokait és az elv érvényesülési korlátait foglalja össze, a második rész az új kódex gyakorlatának első éveiben felmerült alkalmazási problémákra keresi a választ.

Magyarország 1990-ben, négy évtized diktatúrája és zsákutcába torkolló gazdasági kísérletei után ismét a magántulajdonon és a szabad vállalkozáson alapuló társadalom létrehozásának útjára lépett. Ez az alapvető politikai fordulat egybevágott a mai fejlett Európában, mindenekelőtt az Európai Unió tagállamaiban elfogadott és megvalósított társadalomképpel. Ez a társadalmi modell a polgárok magánautonómiájának messzeemenő elfogadását teszi szükségessé. Magától értetődő, hogy a magántulajdonos polgárok egymás közötti jogviszonyainak kódexe, az új Polgári Törvénykönyv (Ptk.) is a szociális piacgazdaság megvalósítását tekintette alapvető feladatának, összhangban a Magyarországon 1990 óta követett társadalompolitikai célkitűzésekkel és az azok megvalósítására elfogadott alkotmányos garanciákkal. A törvényhozó abból indult ki, hogy az új Ptk.-ban egy szociális elemekkel átszőtt, alkotmányosan védett piacgazdaság magánjogi feltételeit kell megteremteni.¹

A magántulajdon dominanciája mellett a magánautonómia másik alapvető követelménye a szerződési szabadság elvének elfogadása.² Az újabb keletű társadalomtudományi irányzat, a joggazdaságtan is abból indul ki a szerződési jog értékelésénél, hogy „a felek szabad megállapodása az esetek többségében a társadalom számára optimális végeredményt hoz”.³ Ez elsősorban azt jelenti, hogy – funkcióképes versenykörülme-

* Professzor emeritus, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3.
E-mail: vekas@ajk.elte.hu

¹ Lásd Vékás Lajos: „Indító tézisek a polgári jog átfogó reformjához” *Polgári Jogi Kodifikáció* 1999/2. 3–6.

² A szerződési szabadság fejlődéstörténetéhez lásd Patrick Selim ATTYAH: *The Rise and Fall of Freedom of Contract* (Oxford: Clarendon 1979).

³ Lásd SZALAI Ákos: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése* (Budapest: L'Harmattan – Széchenyi István Szakkollégium 2013) 37. A joggazdaságtani elemzések az ún. *Coase*-tétel (két formája) segítségével

nyek között – a szabad szerződéskötések eredményeként az anyagi javak társadalmi méretekben viszonylag a legjobban hasznosulnak, vagyis a piac az anyagi forrásokat az azokat a legjobban hasznosító helyre mozgósítja.⁴ Jogrendszerünkben a szerződési szabadság elve az Alaptörvény elvi tételében is megjelenik: „Magyarország gazdasága az értéketermelő munkán és a vállalkozás szabadságán alapszik.” (M) cikk (1) bekezdés.) A magánjognak ezt a pillérét csak ott és annyiban indokolt korlátozni, ahol és amennyiben ez a szociális igazságosság követelménye érdekében elengedhetetlenül szükséges, és a piaci verseny szabadságának feltételei között még lehetséges.⁵ A magánautonómia harmadik tartóoszlopa az egyesülés és a társulás szabadsága, amelynek követelményeit a Ptk. – a magánjogi szabályozások bevált mintái nyomán – az egyesület, a gazdasági társaságok és a szövetkezet intézményeivel kívánja szolgálni.

1. DISZPOZITÍV SZABÁLYOZÁS A PTK.-BAN

A Ptk. a piacgazdaság követelményeinek megfelelően mind a *szerződési jog*, mind a *jogi személyek szabályozásánál* – eltérő módon ugyan – kiinduló elvként fogadja el a felek autonómiáját.

1. A magánautonómia széles körű elismerése az árucserét közvetítő *kötelmi jogi szerződések* világában hagyományosan a *szerződési szabadságban* ölt testet. A szerződési szabadság közismerten *három fő elemből* tevődik össze: a szerződéskötési elhatározás szabadsága, a szerződő partner megválasztásának szabadsága és a szerződési tartalom alakításának szabadsága jelenti a három komponenst.

A felek szerződési *tartalomalkító szabadságát* a kötelmi jogi szerződések tekintetében a Ptk. tételesen is kimondja (6:58. § (2) bekezdés, első mondat). A törvény abból indul ki, hogy a vagyoni forgalom résztvevői szerződéses kapcsolataikban általában képesek érdekeik érvényesítésére és védelmére, ezért a magánjognak csak a lehető legszűkebb körben kell beavatkoznia. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a szerződéskötő felek szükségleteik és érdekeik kölcsönös egyeztetése alapján szabadon határozzák meg szerződésük tartalmát. A tartalmi szabadság keretében a Ptk. kötelmi szerződési joga elismeri a *típuszabadságot*. Ezért a szerződéstípusok normái körében a törvény csupán ajánlott mintákat kíván nyújtani a felek számára, amelyeken a felek szabadon változtathatnak. Ez történhet úgy, hogy a felek megállapodásukat több neve-

azonosítják azokat a feltételeket, amelyek mellett a szerződéses szabadságon alapuló szerződéses alku társadalmilag optimális eredményre vezet.

⁴ Egyértelműen erre az eredményre vezetnek a jog gazdasági elemzésén alapuló vizsgálatok is, lásd Hans-Bernd SCHÄFER – Claus OTT: *Lehrbuch der ökonomischen Analyse des Zivilrechts* (Berlin – Heidelberg Springer 2012) 423, 449.

⁵ A témához az újabb magyar jogirodalomban lásd HARMATHY Attila: „A szerződési szabadságról” in *Liber Amicorum. Studia E. Weiss dedicata* (Budapest: ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék 2002) 117–131; LENKOVICS Barnabás: „Szerződési szabadság – alkotmányos nézőpontból” in *Liber Amicorum. Studia Gy. Boytha dedicata* (Budapest: ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék 2004) 247–254; VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános Rész* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2018) III. Fejezet; DARÁZS Lénárd: „A szerződési szabadság és a verseny alkotmányos védelme” *Acta Fac. Pol.-iur. Univ. Sci. Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae* 2007. 23–44. o.

sített szerződés elemeiből állítják össze, vagyis vegyes szerződést kötnek. Rendelkezhetnek a felek úgy is, hogy szerződésük egyik nevesített szerződéstípusnak sem felel meg, vagyis atipikus, (innominát) szerződést hoznak létre.⁶

A szerződési tartalomalakító szabadságból következik a Ptk.-ban a szerződési jogi normák döntő többségének engedő, *diszpozitív* jellege. Ez azt jelenti, hogy a szerződő felek a – jogaikat és kötelezettségeiket megállapító – szerződési szabályoktól *egyező akarattal eltérhetnek* (6:58. § (2) bekezdés). Utalunk itt arra, hogy a Ptk.-nak a kötelek közös szabályai közé emelt rendelkezései, amelyek a szerződésekre is vonatkoznak, döntő többségükben szintén diszpozitívek (6:1. § (3) bekezdés). Így a felek jogait és kötelezettségeit megállapító rendelkezések mind a kötelek közös szabályai, mind a szerződési általános szabályok, mind az egyes szerződéstípusok normái körében döntő többségükben diszpozitívek.

A szerződési jog alapvetően diszpozitív jellege abban a megfontolásban gyökerezik, hogy a törvényhozó – könnyen beláthatóan – nem lehet képes előre felmérni a felek által megvalósítani kívánt célokat a szerződések és a szerződéses kikötések beláthatatlan tömegére nézve. Ezért a törvény nem tud a felek szándékainak – akár típusaik szerint – egyenként teret engedni. Kötelező szabályozás mellett óhatatlanul tilalom vonatkozna olyan szerződési tartalmakra is, amelyek tiltását semmi nem indokolná. Sokkal helyesebb ezért a kötelező szabályozás általános elve alól tett kivételek módszere helyett fordított szabályozási eljárást követni: a felek tartalomalakító szabadságának teret nyitni, és azt kötelező előírásokkal csak ott korlátozni, ahol arra nyomos indokok szolgálnak. Ezt a tradicionális módszert alkalmazzák a magánjogi törvénykönyvek, ezt fogadta el az 1959-es Ptk., és ezt alkalmazza a Ptk. is. Kiemeljük, hogy a Ptk. – az 1959-es Ptk. 200. § (1) bekezdését pontosítva – mind a 6:1. § (3) bekezdésében, mind a 6:59. § (2) bekezdésében egyértelművé teszi, hogy a szabályoktól való eltérés joga *csak a felek jogait és kötelezettségeit* megállapító rendelkezések körében illeti meg a feleket. A jogintézményeket fogalmilag meghatározó normáktól és például az érvénytelenségi okokat vagy az érvénytelenség jogkövetkezményeit meghatározó szabályoktól a felek – főszabályként – nem térhetnek el.

A diszpozitív normákat a törvény a tipikus élethelyzeteket szem előtt tartva, a felek érdekeinek kölcsönös és *kiegyensúlyozott* figyelembevételével alkotja meg. A diszpozitív szabályok legfontosabb funkciója a szerződéssel együtt járó *kockázatok igazságos elosztása* a felek között. A joggazdaságtan – véleményünk szerint kissé egyoldalú, de a lényegét illetően használható – álláspontja szerint a kockázatot arra a félre helyes telepíteni, akinek a kockázat viselése kevesebb többletköltséget jelent. E szerint a kockázatot viselje az a fél, aki

⁶ A Legfelsőbb Bíróság elvi határozatban állapította meg, hogy a magyar jog nem ismer típuskényszert, és ezért a tulajdonjog megszerzésének jogcíme atipikus szerződésből is megállapítható. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint a felperes által bejegyzés alapjául szolgáló okiratként benyújtott megállapodás a tulajdonjog-változás jogcímét megfelelően tartalmazza. A szerződés 2. és 3. pontjából ugyanis kitűnik, hogy az átruházók ingatlanuk tulajdonjogát visszerthes módon, ügyvédi tevékenység – mint ellenszolgáltatás – fejében a felperesre ruházzák. E szerződés lényegében a Ptk. szerinti adásvételi szerződésnek minősül, amelyben a vételárat pénzben meghatározták, de nem készpénzben teljesítették (EBH 2008. 1843.).

- az adott kockázatot inkább ismerhette, jobban előre láthatta;
- az adott kockázatot kisebb költséggel megelőzhette volna;
- aki az adott kockázattal szemben kisebb költséggel biztosíthatta volna magát.⁷

A diszpozitív szabályok jelentősége elsősorban abban áll, hogy a törvény által kínált szabályokat a szerződő feleknek nem kell „kitalálniuk”, adott esetben nem is kell magállapodásukba foglalniuk, azok a törvény erejénél fogva érvényesülnek, kiterjednek a szerződésre, kivéve, ha a felek eltérően állapodnak meg. A diszpozitív szabályok *kitöltik a felek megállapodásának hézagait*. Ezzel a megoldással a szerződéssel kapcsolatos ún. *tranzakciós költségeket* is jelentős mértékben csökkenteni lehet.

A szerződéses viszonyok körében is vannak azért (igaz: csak kivételesen) kötelező (kógens) jogszabályok, amelyekről a felek egyező akarattal sem térhetnek el. A kógens rendelkezésektől eltérő szerződéses kikötés – függetlenül attól, hogy azt a törvény kifejezetten kimondja-e vagy sem – semmis. Kógens szabályokat ad a Ptk. mindenekelőtt olyan esetben, amikor a szerződő feleken kívüli érdekek: *harmadik személyek*, esetleg egy nagyobb közösség érdeke vagy *a társadalom erkölcsi értékrendjének védelme* kívánja meg a kötelező normával történő beavatkozást a szerződő felek autonómiájába. Kógens normákra van szükség ezenkívül ott is, ahol a szerződő felek jogi egyenjogúsága és mellérendeltsége mögött a gazdasági egyensúlyban, illetve a szakismeretben és informáltságban⁸ olyan hiány állapítható meg, amely a szerződés tartalmának meghatározására is nagymértékben kihat. Ilyen helyzetnek minősülnek elsősorban a *fogyasztóval* kötött szerződések. Ezek szabályozásánál a Ptk. kógens normákkal védelmi szabályokat állít fel a gyengébb fél érdekeinek hatékony érvényesítésére. A fogyasztókat védő szabályokat a törvény tematikusan helyezi el, azaz a konkrét kérdés megválasztásánál állít fel külön normákat a fogyasztó védelmére. Ezeknek a normáknak kógens jellegét és a tőlük való eltérés semmisségét a Ptk. (6:100. §) félreérthetlenné teszi. Külön kategóriát képeznek a szabályozás jellege szempontjából az *általános szerződési feltételekkel* kötött szerződések, amikor is – a szerződéskötés sajátossága, a szerződés tartalmának egyoldalú meghatározottsága miatt – a nem fogyasztói szerződések is speciális rendelkezéseket kívánnak, ha nem is feltétlenül kógens norma formájában.

Olyan kivételes esetekre, amelyekben az egyik fél a diszpozitív szabályozás nyújtotta lehetőséget meg nem engedhető módon a maga javára használja ki, és a felek közötti kívánatos egyensúlyi helyzet így létrejött kirívó megbomlását konkrét kógens szabály hiányában nem lehet orvosolni, a Ptk. *generálklauzula* formájában megfogalmazott elvi tételei adnak beavatkozási lehetőséget a bíróság számára. Ilyen nyitott norma található a szerződés általános rendelkezései között is, mint például a *nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütköző* szerződés semmisségét kimondó szabály a 6:96. §-ban. A jogrend védelmét szolgálják ezenkívül a szerződések világában is a Ptk. közös alapelvei, amelyek a Bevezető rendelkezések között találhatók. Ilyen védelmi jellegű alapelvek: a *jóhiszeműség és tisztesség elve* (1:3. § (1) bekezdés), az *adott helyzetben általában elvárható magatartás követelménye* (1:4. § (1) bekezdés) és a *joggal való visszaélés tilalma* (1:5. § (1) bekezdés). A jóhiszeműség és tisztesség elvében felállított zsinórmér-

⁷ SZALAI ÁKOS (3. lj.) 53.

⁸ E problémakör átfogó történeti, gazdasági, jogdogmatikai és jog-összehasonlító elemzését adja Holger FLEISCHER: *Informationsasymmetrie im Vertragsrecht* (München: Beck 2001).

tékre vagy a joggal való visszaélés tilalmára támaszkodva lehet gátat szabni a diszpozitív szabályozás lehetőségével való visszaélésnek, ha azt az adott esetben közelebbi jogi eszközzel, például az általános szerződési feltételek szabályainak védelmi lehetőségeivel (a tisztességtelen kikötés érvénytelenségének kimondásával stb.) vagy a jóerkölcsbe ütközés megállapításával nem lehet elérni. Kérdés, hogy lehet-e, és ha igen, milyen szempontok szerint, alkalmazási sorrendet felállítani a Ptk. általános alapelveként megfogalmazott generálklausulái és a kódex egyéb nyitott normái között. Véleményünk szerint ez a döntés nem alapulhat egyedül az általános és a különös logikai viszonyán. Helyesebb tartalmi különbségek alapján meghatározni az elvileg szóba jöhető, „versengő” nyitott normák alkalmazását. Például a jóhiszeműség és tisztesség követelményében nem dominál annyira az etikai elem, mint a jóerkölcsbe ütközés mozzanatában, és ezért egy szerződéses kikötés érvényességének értékelésénél adott esetben az előbbi alkalmazására sor kerülhet a jóerkölcs nyilvánvaló sérelme nélkül is.

2. A kötelmi jogi áruszerződések világához hasonlóan (de természetesen nem azonos módon) elismert a felek autonómiája a személyek *egyesülése és a társulása* körében is, és ennek megfelelően széles körben diszpozitív jellegűek a Ptk.-ban a jogi személyek szabályai.⁹ Ugyancsak hasonló a felek autonómiájának legáltalánosabb korlátja a két területen. A Ptk. szerint semmis a tilos és a jóerkölcsbe ütköző kötelmi jogi szerződés (6:95–6:96. §-ok), jogi személy pedig a törvény által nem tiltott tevékenység folytatására és cél elérése érdekében alapítható és működtethető (3:1. § (4) bekezdés).

Teljes mértékben biztosítja a Ptk. a *jogi személy létesítésének szabadságát*. A jogi személyek létrehozása a *polgári jogi jogalanyok magánautonómiája* körébe tartozó döntés, amelyet szabadon, az állam egyedi beavatkozása nélkül hozhatnak meg, azaz a jogi személy létrehozásáról a személyek szabadon rendelkezhetnek (3:4. § (1) bekezdés). A jogszabályok – általános jelleggel – meghatározzák az alapítás szabályait, és a jogi személyeket a közérdek védelme érdekében nyilvántartásba veszik, de az állam ezen kívül nem avatkozik be a létesítés folyamatába, az teljes mértékben a jogalanyok döntési autonómiájának körébe tartozik. A magánautonómia általános normatív korlátját a jogi személy létesítésénél a Ptk. – mint említettük – a „tiltott cél” elérésének vagy „tiltott tevékenység” folytatásának kizárásával fogalmazza meg (3:1. § (4) bekezdés). A jogi személyek nyilvántartásba vétele is kizárólag a jogszabályban normatív módon meghatározott okok alapján tagadható meg (3:4. § (4) bekezdés, második mondat). „Mindez annyit jelent, hogy az állam nem mérlegelheti célszerűségi szempontok alapján, hogy megítélése szerint szükség van-e egy adott jogi személyre, hanem a normatív feltételek teljesítése esetén a nyilvántartásba vétellel biztosítania kell a jogi létezés lehetőségét.”¹⁰

A kötelmi jogi szerződésekkel ellentétben *típuszabadság nem létezik* a jogi személyek alapításánál: jogi személyt csak a törvény által meghatározott jogi személy típusban lehet létrehozni (3:1. § (4) bekezdés). A jogi személyt létrehozó felek számára típuskényszer ír tehát elő a törvénykönyv. Helyesen mutat rá *Kisfaludi*: „A típuskényszer a létrehozandó jogi személyre vonatkozó szabályok tartalmának kialakításában az ala-

⁹ Lásd KISFALUDI András: „A jogi személy létesítése” in VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz* (Budapest: Wolters Kluwer 2018).

¹⁰ KISFALUDI (9. lj.).

pítőkat, illetve a tagokat megillető szabadságnak is korlátot szab. Nem lehet ugyanis eltérni a jogszabálynak azoktól a rendelkezéseitől, amelyek definíciós tartalommal bírnak, és ekként a jogviszony minősítésénél kerülnek alkalmazásra.”¹¹

A jogi személy jellegétől, természetétől függően e területen is érvényesül a *partnerválasztás szabadsága*. Természetesen eleve – fogalmilag – értelmezhetetlen ez a kérdés az alapítványnál és az egyszemélyes társaságoknál. De a tagsággal járó jogi személy típusoknál: az egyesületeknél, a többszemélyes társaságoknál és a szövetkezeteknél is eltérő jelentősége van a partnerek személyének; a részvénytársaságoknál például egészen elhanyagolható. Azoknál a jogi személy típusoknál, amelyeknél a tagok személyének jelentősége van, a Ptk. maga ad eszközöket a csatlakozni kívánó tagok megszürésére, például azzal, hogy elővásárlási jogot biztosít a tagoknak, az öröklés törvényi szabályait eltéríti, stb. Még inkább különbségek vannak egy adott jogi személy típuson belül is az egyes konkrét jogi személyek között. Helytállóan állapítja meg *Kisfaludi*:

„Egy olyan jogi személynél, ahol a tagok mindegyike önállóan is jogosult a jogi személy nevében döntéseket hozni, és e döntéseknek megfelelően képviselőként elkötelezni a jogi személyt, a többi tag pedig helytállási kötelezettséggel tartozik a jogi személy kötelezettségeiért, nagyon erős érdekelttség mutatkozhat a partnerek tudatos megválasztásában. Azoknál a jogi személyeknél azonban, ahol a tagok kötelezettsége kizárólag valamilyen vagyoni hozzájárulás teljesítése, és egyébként a korlátozott tagi helytállási kötelezettség miatt a tagok el vannak szeparálva a jogi személytől és egymástól is, a többi tag megválogatásában való érdekelttség jóval gyengébb intenzitású. Természetesen az utóbbi típusú jogi személyeknél is adott a lehetőség arra, hogy bárki a többi tag személyében rejlő okok miatt maradjon távol a jogi személytől, de a jogi személy tagjainak már nem feltétlenül biztosít a Ptk. eszközöket ahhoz, hogy az újonnan bekerülni kívánó tagok személyét kontrollálják.”¹²

Széles körben érvényesül a jogi személyeknél a felek *tartalomalakító szabadsága* is, amit a Ptk. *diszpozitív szabályozási kiindulópont* rögzítésével biztosít. Ezáltal kívánja a törvény elérni, hogy a jogi személy alapítói, illetve tagjai a lehető legszélesebb körben a saját igényeiknek megfelelően alakíthassák a jogi személy működési kereteit. A törvény szerint a jogi személyt létrehozó jogalanyok a létesítő okiratban maguk állapíthatják meg a jogi személy szervezetét és működési szabályait (3:4. § (1) bekezdés). Ezenkívül a Kódex leszögezi, hogy a jogi személy tagjai, illetve alapítói az *egy-más közötti* és a *jogi személyhez fűződő* viszonyuk, valamint a jogi személy *szervezetének és működésének* szabályozása során a létesítő okiratban eltérhetnek a törvény rendelkezéseitől. A Ptk. alkotói e körben tehát abból indultak ki, hogy minden olyan kérdésben lehetőleg teret kell nyitni a jogi személyt létrehozó alapítók, illetve a működtező tagok autonómiájának, amely kizárólag az ő „belső” ügyük. A szabályozás diszpozitív alapállását lényegében ugyanazok a megfontolások indokolják a jogi személyeknél, mint a kötelmi jogi áruszerződéseknél. A jogalkotó itt sem képes előre számba venni

¹¹ KISFALUDI (9. lj.).

¹² KISFALUDI (9. lj.).

és megítélni a felek által megvalósítani kívánt célokat az általuk létrehozni és működtetni kívánt többszázezer jogi személy tekintetében. Ezért a törvény e körben sem tud a felek szándékainak – akár típusaik szerint – egyenként teret engedni. Egy alapvetően kógens szabályozás pedig elkerülhetetlenül tiltana olyan célokat is, amelyek tiltását semmi nem indokolja. Sokkal helyesebb ezért itt is a kötelező szabályozás általános elve alól tett kivételek módszere helyett fordított szabályozási eljárást követni: a felek tartalomalakító szabadságának teret nyitni, és azt kötelező előírásokkal csak ott korlátozni, ahol arra nyomós indokok szolgálnak.

A jogi személyekre vonatkozó normák számottevő részének diszpozitív volta *jelen-
tős változás* a korábbi szabályozáshoz képest. Különösen az egyesületi, a szövetkezeti és a részvénytársasági jogban megszokottnak volt tekinthető a normák kógens jellege. A gazdasági társaságokról szóló első törvény (Gt.)¹³ még a Ptk.-hoz hasonló diszpozitív kiinduló alapállást választott ugyan, de a második Gt.¹⁴ és a harmadik Gt.¹⁵ főszabályként a rendelkezések kógenciáját mondta ki. A Ptk. ismét diszpozitív jellegű kiindulópontot választott, hogy ezzel nagyobb szabadságot biztosítson a tagok, illetve az alapítók számára az adott jogi személy érdekeinek leginkább megfelelő működési keret meghatározásához.

A Ptk. ugyanakkor – érthetően – a kötelmi jogi szerződésekhez képest szélesebb körben látta szükségesnek *kógens* normákban megfogalmazott *korlátokat* állítani a szerződési szabadságot ily módon biztosító diszpozitív jellegű kiinduló elv érvényesülésének. Az eltérést nem engedő konkrét szabályokon kívül nem térhetnek el a tagok, illetve az alapítók a jogi személy hitelezőinek, munkavállalóinak vagy a tagok kisebbségének jogait védő rendelkezésektől, és nem állapodhatnak meg oly módon, hogy az akadályozza a jogi személyek törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését (3:4. § (2) és (3) bekezdés).

3. Az eddig elmondottak kapcsán végül rá kell mutatnunk arra, hogy a *diszpozitív* és a *kógens* normák közötti különbségtétel nem jelent általános normatani kategóriaként kezelhető megkülönböztetést. Ez a distinkció csak a magánautonómia világában, elsősorban tehát a magánjogban érvényes, a magánautonómia területén kívül nem értelmezhető. Remélhetőleg ma már nem fordul elő olyan tévedés a diszpozitív norma mibenlétével kapcsolatban, mint a Legfelsőbb Bíróság egykori GKT 3/1973. sz. állásfoglalásában, amely azt mondta ki, hogy „szerződési vita esetén a diszpozitív jogszabályok a gazdasági perben eljáró bíróságot nem kötik”, vagyis hogy az ilyen normáktól nemcsak a felek, hanem a bíróság is eltérhet.¹⁶

Alkalmat ad tanulmányunk témája arra is, hogy eloszlassunk egy tévhitet az ún. *imperatív normák* mibenlétével kapcsolatban. Miként a diszpozitív és a kógens szabályok közötti megkülönböztetésről azt állapítottuk meg, hogy az csak a magánautonómia jogviszonyait rendező normák körében releváns, ugyanúgy meg kell szorítanunk

¹³ 1988. évi VI. tv.

¹⁴ 1997. évi CXLIV. tv.

¹⁵ 2006. évi IV. tv.

¹⁶ Éles kritikában részesítette ezt az alapvetően téves álláspontot már annak idején VÉKÁS Lajos: *A szerződési rendszer fejlődési csomópontjai* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1977) 108. 17. l.j. V. ö. a következő l.j.-tel is.

az imperatív szabályok értelmezési tartományát is. Imperatív, azaz feltétlen érvénysülést kívánó szabályokról csak a nemzetközi tényállások elbírálásánál beszélhetünk, és az olyan normákat kell alattuk értenünk, amelyek az adott esetben alkalmazásra kerülő külföldi jog szabályaival szemben is érvényesülnek. A *nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény* 13. §-a ezt tételesen a következőképpen fejezi ki:

„Az e törvény értelmében irányadó jogra tekintet nélkül alkalmazni kell a magyar jognak azokat a rendelkezéseit, amelyek tartalmából és céljából egyértelműen megállapítható, hogy azok az e törvény hatálya alá tartozó jogviszonyokban is feltétlen érvénysülést kívánnak (imperatív szabályok).”

2. A DISZPOZITÍV SZABÁLYOZÁS KÉRDŐJELEI A GYAKORLATBAN

1. Annak ellenére, hogy a kötelmi jogi szerződési szabályok alapvetően diszpozitív jellege a Ptk.-ban nem jelent változást a korábbi joghoz képest, az új Kódex első éveinek gyakorlatában ezen a területen is felvetődött egy kérdés: eltérést engednek-e az elévülés megszakítására vonatkozó normák, és így a felek megegyezésével bővíthetők-e a törvényben az elévülés megszakítására meghatározott jogi tények (6:25. § (1) bekezdés)?

Mielőtt az e kérdésre adható válaszokat megvizsgáljuk, emlékeztetünk arra, hogy az 1959-es Ptk. bírói gyakorlatában is felmerült egy hasonló probléma, éspedig a szerződésszegési szabályok diszpozitív vagy kógens jellegével kapcsolatban. Annak idején e kérdésre meggyőző választ adott *Benedek Károly* és *Világhy Miklós* a méltán híres cikksorozatban: a szerződésszegés szabályai alapvetően diszpozitívek, a szerződő felek autonómiájának határait e körben a kártérítési felelősség korlátozására és kizárására vonatkozó szabályok (314. §) jelölik ki.¹⁷

1.1. Az elévülés megszakítására vonatkozó szabályok kógens vagy diszpozitív jellege a gyakorlatban annak kapcsán merült fel, hogy a megszakításra vezető jogi tények közül a Ptk. elhagyta a „követelés teljesítésére irányuló *írásbeli felszólítást*”. Ezt az elévülést megszakító jogi tény az 1959-es Ptk. vezette be, azt korábbi magánjogunk nem ismerte.¹⁸ Az új Ptk. azért nem fűzi az elévülés megszakításának jogkövetkezményét a teljesítésre történő *írásbeli felszólításhoz*, hogy ösztönözze a jogosultat igénye bíróság előtti érvényesítésére és a bizonyítási nehézségek lehető elkerülésére. Ez a megszakítási ok ugyanis az esetek többségében ellentétes az elévülés intézményének lényegével: nem az igény érvényesítésére, hanem az igényérvényesítési idő (és az azzal járó bizonytalanság) meghosszabbítására ösztönöz. Alapvetően a jogbiztonságot szolgálja

¹⁷ Lásd BENEDEK Károly – VILÁGHY Miklós: *A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban* (Budapest: KJK 1965) 133–139, 134. A szerzők szükségesnek látták arra is felhívni a figyelmet, hogy a Ptk. diszpozitív szabályaitól alacsonyabb rendű jogszabály nem térhet el, ehhez a törvény külön felhatalmazása szükséges. A Legfelsőbb Bíróság egykori 831. sz. PK állásfoglalása pedig – szintén fölös óvatosságból – még arra is rámutatott, hogy a felek felelősségkizáró megállapodására is vonatkoznak a szerződés megtámadására vonatkozó szabályok és a *venire contra factum proprium* tilalma.

¹⁸ Lásd Mtj. 1297. és következő §-okat.

tehát, ha egy ilyen aktus nem szerepel a Ptk.-ban az elévülést megszakító jogi tények között. Így tárgytalanná váltak azok a problémák is, amelyeket ez a megszakítási cselekmény az 1959-es Ptk. bírói gyakorlatában felvetett.¹⁹

Lehetnek ugyanakkor olyan jogviszonyok, amelyeknél az elévülés írásbeli felszólítással történő megszakítása méltányolható érdekeket véd és jogpolitikailag támogandó. Ilyen lehetőséget indokolhatnak például a tömegesen jelentkező azonos jogalapon felmerülő igények a *közüzemi* szolgáltatásokat (villamos áramot, vizet, gázt stb.) nyújtó gazdasági társaságok *díjkövetelései* esetében. Ezeknél szükséges lehet az elévülési idő meghosszabbítása, adott esetben a hátralékos fogyasztó fizetésre történő írásbeli felszólításával. Hasonló a helyzet az ugyancsak tömegesen előforduló és azonos jellegű, a *közös jogkezelés körébe eső szerzői jogdíjak* megfizetésével kapcsolatos igényeknél. Ilyen és hasonló követelések esetében mindkét fél érdekét szolgálhatja az a lehetőség, hogy fizetési meghagyás vagy perindítás nélkül el lehessen érni az elévülés megszakítását, lehetőséget adva a kötelezettnek a békés rendezésre. Méltányolandó ezért, hogy az említett és hasonló esetekben a felek úgy állapodhassanak meg, hogy az írásbeli felszólítás az elévülés megszakítását eredményezi. Kérdés, hogy megtehetik-e ezt a felek? Ha a Ptk. vonatkozó szabályait diszpozitív normának tekintjük, nincs akadálya a felek ilyen megállapodásának. Ha viszont az elévülés megszakítására vonatkozó törvényi felsorolás kógens normában megállapítottan zárt, a szerződés érvényesen nem állapíthat meg a törvényben nem szereplő megszakítási okot, adott esetben az írásbeli felszólítás formájában. Ezért kell állást foglalni a szabályozás diszpozitív vagy kógens jellege tekintetében.

A kötelmekre vonatkozó, *a felek jogait és kötelezettségeit* megállapító közös szabályok *diszpozitív természetéből* (6:1. § (3) bekezdés) véleményünk szerint már önmagában az következik, hogy a felek a szerződésben kiköthetik az írásbeli felszólításnak az elévülést megszakító hatását. Ez az értelmezés összhangban van a felek autonómiájának, szerződési szabadságának fokozottabb elismerésével a Ptk.-ban. Ezt a következtetést erősíti meg továbbá, hogy a törvény egyedül az elévülés kizárását tiltja meg, kimondva, hogy az elévülést kizáró megállapodás semmis (6:22. § (4) bekezdés). Ebből a rendelkezésből is *a contrario* az következik, hogy az elévülés egyéb szabályai, így az elévülés megszakítására vonatkozó rendelkezések is diszpozitív jellegűek. Az előbbi értelmezést támasztja alá nem utolsó sorban az a körülmény is, hogy az elévülést a bíróság nem veszi hivatalból figyelembe, hanem azt a félnek az igényt megszüntető (pergátló) kifogás formájában kell érvényesítenie (6:23. §). Ez az eredmény vezethető le végül, de nem utolsó sorban az elévülési idő felek általi megváltoztatására vonatkozó szabály módosulásából az új Ptk.-ban. Az 1959-es Ptk. (325. § (2) bekezdés) rövidebb elévülési határidő megállapítását korlátok nélkül lehetővé tette, de az elévülési határidő meghosszabbítására csak egy évnél rövidebb határidő esetében adott lehetőséget. Ezzel a korlátozással nyilván a bizonyítás nehezebbé válását kívánta megelőzni. A Ptk. viszont abból indul ki, hogy a bizonyítási nehézségeknek a hosszabb elévülési határidő kikötése miatti növekedése miatt nem indokolt a felek autonómiáját csorbítani. A felek ugyanis maguk közösen vállalják ilyenkor a bizonyítás esetleges elnehezülését. Ezért a

¹⁹ Lásd BH 2005. 399., EBH 2007. 1687., BH 2008. 90., BDT 2013. 2853.

Ptk. –ugyancsak a felek autonómiájának biztosítása jegyében – az elévülési idő meghosszabbítását is lehetővé teszi (6:22. § (3) bekezdés). Ha pedig a törvény a felek számára az elévülési idő meghosszabbítását megengedi, nem lehet akadálya annak sem, hogy a felek megállapodása ezt az eredményt a teljesítésre történő írásbeli felszólítás útján, az elévülés megszakításával érje el. Megjegyezzük: véleményünk szerint az elévülési idő olyan hosszú időre (például száz évre) történő kikötése vagy meghosszabbítása, ami már magával az elévülés intézményének funkciójával megy szembe, az elévülés kizárásaként értékelhető és annak tilalmába (6:22. § (4) bekezdés) ütközik.

Véleményünket abban összegezzük, hogy az *elévülés megszakítására vonatkozó rendelkezések a Ptk.-ban diszpozitív jellegűek*, és ezért a felek megállapodhatnak abban, hogy a követelés elévülését a törvényben felsorolt jogi tényeken kívül a követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítás is megszakítja.²⁰ Az a tény, hogy a Ptk. az írásbeli felszólítást tudatosan kihagyta az elévülést megszakító jogi tények közül, csak annyit jelent, hogy a törvényhozó – az elévülés funkciójának lehető védelme érdekében – ezt a lehetőséget nem vette fel az ajánlott, a felek ellenkező megállapodása hiányában érvényesülő diszpozitív szabályok közé, de semmiképpen sem jelenti azt, hogy meg akarta tiltani a feleknek az ilyen értelmű megegyezést. Egy diszpozitív norma elhagyásával ugyanis, miként a diszpozitív szabályozással rendszerint, a jogalkotó az általában optimális jogi megoldásról alkotott véleményét juttatja kifejezésre, de nem akarja elzárni a különös helyzet által indokolt kivételes jogi megoldás lehetőségét.

1.2. Tekintettel arra, hogy a példaként említett és hasonló jogviszonyok szinte kivétel nélkül *általános szerződési feltételekkel* jönnek létre, az írásbeli felszólításhoz az elévülést megszakító következményt fűző szerződéses kikötést a Ptk.-nak az általános szerződési feltételekre vonatkozó szabályai tükrében is vizsgálni kell. Ebből mindenekelőtt az következik, hogy az ilyen szerződéses feltétel csak külön figyelemfelhívás és elfogadás alapján válik a szerződés részévé (Ptk. 6:78. § (2)).²¹ Ezen túl figyelembe kell venni a szerződési feltételek tisztességtelenségére vonatkozó rendelkezéseket (6:102–6:104. §-ok) is. Ezt a próbát az adott kikötés véleményünk szerint kiállja, hiszen biztosan nem tartozik sem az ún. fekete listás (6:104. § (1) bekezdés), sem pedig az ún. szürke listás (6:104. § (2) bekezdés) kikötések közé. Egyébként pedig a törvény szerint az az általános szerződési feltétel tisztességtelen, „amely a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg” (6:102. § (1) bekezdés). A szóban forgó kikötés nem vitásan mindkét fél, tehát a fogyasztó érdekét is szolgálja, hiszen a bíróság előtti jogvita lehető elkerülése a fogyasztó számára is előnyös. A Ptk. ráadásul azt is előírja, hogy a kikötés tisztességtelenségének vizsgálatakor – többek között – figyelembe kell venni az érintett kikötésnek a szerződés más feltételeivel való kapcsolatát (6:102. § (2) bekezdés). Ez utóbbi törvényi szempontot az uralkodó bírói gyakorlat már a Ptk. előtt is alkalmazta, megállapítva, hogy az általános szerződési feltétel tisztességtelen voltát nem önmagában, hanem az egész szerződést értékelve kell vizsgálni (BH 2009. 323.).

²⁰ Lásd Vékás Lajos: „Az elévülés” in Vékás Lajos–Gárdos Péter (9. lj.). Ugyanígy már e Kommentár első (2014-es) kiadásában is: 1339.

²¹ Így foglalt állást az Új Ptk. TANÁCSADÓ TESTÜLET is: <http://www.lb.hu/hu/ptk>

Ez a követelmény itt a rövid elévülési határidő tekintetbe vételét jelenti. Az előbbieken alapuló véleményünk szerint az általános szerződési feltételek tisztességtelenségére vonatkozó szabályok nem állják útját az olyan kikötés érvényességének, amely a fizetésre történő írásbeli felszólításhoz az elévülés megszakításának következményét fűzi. Ha a felek a szerződést nem általános szerződési feltételekkel kötik, a Ptk. alapelvi rendelkezései, mindenekeelőtt a *jóhiszeműség és tisztesség* elve állítanak korlátot az elévülést megszakító jogi tények felek által történő indokolatlan szaporításának.²²

2. A *jogi személyekre* vonatkozó szabályozás diszpozitív kiindulópontját a jogászok egy része nemcsak a megszokottól történő eltérésnek gyakran kijáró gyanakvással fogadta, hanem a gyakorlatban kezelhetetlennek vagy legalábbis nehezen alkalmazhatónak találta.²³ Voltak olyan hangok is, amelyek szinte pánikszerű félelmet sugalltak, és a szabályozás alkalmazhatatlanságát jósolták. Az aggályok nem igazolódtak. Az *egyesületekre* vonatkozó szabályokat ugyan 2016-ban – részben emiatt – módosítani látták szükségesnek,²⁴ de egészében véve a felsőbb bírósági gyakorlat – törvényhozói beavatkozás nélkül – például kreativitással válaszolta meg a gyakorlatban jelentkező kérdéseket.

A *társasági jogban* eleve nem merült fel annyi probléma, mint amennyivel a kétkedők számoltak, mert a társasági szerződések közel 90%-át formanyomtatványon kötik, és ezeknél a szerződéskötéseknél a törvénytől való esetleges eltérés nem vethet fel kétségeket.²⁵ Az e körön kívül jelentkező kérdések megválaszolásánál a mértékadó ítélőtáblai gyakorlat – helyesen – a következő logikai gondolatmenetet követi.²⁶

2.1. Egyértelműek azok a szabályok, amelyek az alapítók és a tagok számára *kifejezetten tiltják* és semmisnek nyilvánítják a tőlük való eltérést (3:4. § (3) bekezdés a) pont).

2.2. Kifejezett tilalom hiányában a bíróság mintegy *második szűrőként* az alkalmazásra kerülő norma tartalmát abból a szempontból vizsgálja, hogy a 3:4. § (2) bekezdés körébe esik-e az eldöntendő kérdés, vagyis kizárólag „*belső*”, azaz a jogi személy és annak tagjaira korlátozható jelentőségű problémáról van-e szó, és emiatt megnyitja-e a törvény a felek számára az eltérés lehetőségét. Ebbe a körbe tartozóként kezelte a bíróság – helyesen – azt a kérdést, hogy kft.-nél a társaság ügyvezetése (3:21. §, 3:196. §) igazgatóság létesítésével is megoldható.²⁷ Hasonlóképpen válaszolható meg az a kérdés is, hogy elláthatók-e a cégvezetői teendők (3:113. §) munkaviszony helyett megbízási jogviszony keretében.

Nem lehet viszont e körbe tartozónak tekinteni például az egyes társasági formák *definícióinak fogalmi elemeit*. Ilyenként fogja fel a bírói gyakorlat kft.-nél a törzsbe-tét-minimumot (100 ezer Ft) is. Kógens normaként értelmez a judikatúra *egyes jog-*

²² Lásd VÉKÁS (20. lj.). Ugyanígy már a Kommentár első (2014-es) kiadásában is: 1339.

²³ Lásd SÁRKÖZY Tamás: „Az új Ptk. jogi személy könyvéről” *Jogtudományi Közlöny* 2013. 461–470.

²⁴ 2016. évi CLXXIX tv.

²⁵ Ugyanígy SÁRKÖZY Tamás: „Az új Polgári Törvénykönyv kodifikációjának menetéről” in *Az Igazságügyi Minisztérium iratanyaga a 2013-as Polgári Törvénykönyv előkészítésével és hatályba léptetésével kapcsolatban I.* (Budapest: Magyar Közlöny 2017) 11–25. (24. o.: „a gazdasági társaságok körében az ún. diszpozitivitás-kógens probléma jelentéktelenné vált.”)

²⁶ Lásd ehhez DzsULA Marianna: „A gazdasági társaságok szervezeti és működési kereteit meghatározó diszpozitív és kógens szabályok” *Polgári Jog* 2017/2. 10.

²⁷ BDT 2015. 30.

vesztő határidőket (például 3:158. § (1) bekezdés), és így kezeli a jogi személy határozatainak bírósági felülvizsgálatára vonatkozó szabályokat is.

Még nem dőlt el, hogy eltérést engedők-e a jogi személy határozathozatalára vonatkozó szabályok a 3:19. § (2) bekezdésben. Az *ítélőtáblák többségi álláspontja* szerint: igen. Hasonlóképpen többségi ítéletáblai álláspontról beszélhetünk a tekintetben is, hogy a kft. bejegyzését követően egy tagnak több üzletrésze is lehet, mivel egy ilyen helyzet nem ütközik az üzletrészeire vonatkozó törvényi előírásokba (3:164. §).

2.3. Olyan esetben, amikor a vizsgált szabályban érintett kérdés „belső” kérdésnek minősül, és ezért elvileg a norma diszpozitív jellegű, *harmadik szűrőként* a 3:4. § (3) bekezdés b) pontjában szereplő kizáró körülmények vizsgálatát kell elvégezni. Kógens jellegűnek fogta fel – helyesen – a bíróság a Ptk.-nak azt a rendelkezését, amely szerint egyhangú határozat szükséges az alapszabály olyan módosításához, amely egyes tagok jogait hátrányosan érintené, vagy helyzetét terheesebbé tenné (3:102. § (3) bekezdés).²⁸ Ellenkező értelmezés mellett a *kisebbség jogai* sérülnének. *Kivülállók érdekei* szenvednének csorbát akkor, ha az alapszabály korlátozhatná kívülállók szabad betekintését a részvénykönyvbe. Ezért kógens az erre vonatkozó rendelkezés (3:247. § (1) bekezdés).²⁹ S végül egy harmadik példa a kogenciára, amely esetben a *hitelezői érdekek* védelme miatt kell kógens szabályként felfogni a vagyoni hozzájárulás vagy a pótbefizetés elmaradása miatt megszűnt tagsági jogviszonnal összefüggő eljárás szabályait (3:177–181. §-ok).³⁰

Összefoglaló jelleggel az állapítható meg, hogy a szabályozás alapvetően diszpozitív jellege miatt az előzetesen vártnál kevesebb kérdés merült fel a jogi személyek normáinak alkalmazása körében, és azokat a felsőbírósági gyakorlat megnyugtatóan válaszolta meg. Ez pedig a törvényhozó elvi alapon elfoglalt álláspontját igazolja: helyes döntés volt a feleknek a lehető legszélesebb körben autonómiát biztosítani.

²⁸ BDT 2017. 366.

²⁹ BH 2017. 124.

³⁰ BDT 2016. 3568.

A RÉGI, AZ ÚJ ÉS A JÖVŐ AZ ÚJ MAGYAR PTK.-BAN

1. AZ ELŐKÉSZÍTÉS FOLYAMATÁRÓL

Hivatalosan az új magyar Ptk. előkészítése 1998 áprilisában, a Horn-kormány utolsó napjaiban hozott kormányhatározattal kezdődött, amely létrehozta a törvény előkészítésének bizottsági szervezeti rendszerét (Főbizottság, Kodifikációs Szerkesztő Bizottság). Természetesen korábban is volt szó egy új Ptk. szükségességéről, még 1989-ben is, a rendszerváltozás folyamatában.

A jogalkotás menete másként alakult – alapvetően 1989 és 1993 között külön törvények biztosították a polgári piacgazdaságra való átmenetet (társasági törvény, cégtörvény, csődtörvény, számviteli törvény, értékpapír- és tőzsdetörvény, banktörvények, Munka Törvénykönyve, szövetkezeti törvény, átalakulási és privatizációs törvények), emellett az 1959-es Ptk. egyes rendelkezéseinek módosításával keresték az utat a polgári jogászok az új társadalmi-gazdasági rendhez való alkalmazkodáshoz. Az irodalomban felmerült a Ptk. mellett – folytatva az 1945 előtti tradíciót – egy külön Kereskedelmi Törvénykönyv létrehozása is, de a civilisztika magyar művelőinek többsége ezt elutasította és a duális szerkezet helyett a gazdasági civiljog Ptk.-ba való beolvasztása mellett foglalt állást (monista szerkezet). A volt szocialista országok jelentős része viszont duális megoldást választott, például Lengyelország.

Az előkészítés lényegében tizenöt évig tartott, lényegében változatlan összetételű és vezetésű Kodifikációs Szerkesztő Bizottsággal. Az előkészítés érdekessége, hogy 2008-ban az Igazságügyi Minisztérium elvette az előkészítés további folyamatát a kizárólag elméleti jogászokból álló Kodifikációs Bizottságtól és a tervezetet – kisebb mértékű változtatásokkal – bevitte az Országgyűlésbe, amely – államfői vétó ellenére – a megismételt törvényjavaslatot 2009-ben elfogadta. A *2009. évi CXX. törvény* azonban nem lépett hatályba és a 2010-es választások után hivatalba lépett Fidesz-KDNP kormány újralakította a Kodifikációs Bizottságot (ugyanazon személyekből, akik a korábbi Szerkesztő Bizottságnak is tagjai voltak) és 2012 végén az új Ptk. ismét a parlament elé került. Az új Ptk.-t 2013 elején fogadták el és a *2013. évi V. törvény* egyéves

* Professor emeritus, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 2–4.

felkészülési idő után 2014. március 15-én lépett hatályba úgy, hogy visszamenő hatályú rendelkezése nem volt, a jövőre nézve változtatta meg a polgári jogviszonyokat. Ez valódi hungaricum: öt éven belül két Ptk. – eléggé hasonló tartalommal, alapvetően politikai okokból – mégpedig úgy, hogy az első nem lépett hatályba.

A magyar jogfejlődés sajátossága tehát, hogy két új Ptk. is született. Ezek tartalma úgy 70%-ban egyébként azonos – hiszen ugyanazon szerkesztőbizottság készítette. Ami a 2013. évi Ptk. alapvető újdonsága a 2009-es Ptk.-hoz képest, hogy a magyar polgári jog anyagának Ptk.-ba való integrálása jóval nagyobb mértékű lett.

2. A PTK.-BA INTEGRÁLT JOGTERÜLETEK

A Ptk. mintegy 1600 paragrafusból és nyolc könyvből áll. A bevezető és záró rendelkezések mellett a törvény szabályozza a természetes és a jogi személyeket, a tulajdoni és a kötelmi jogot, valamint a család- és örökjogot. A családjog eddig nem képezte a Ptk. részét, külön törvénykönyv szabályozta, de 2013-ban a magyar jog visszatért a hagyományos magánjogi rendszerhez, és beépítette a családjogi jogviszonyokat is a polgári jogba.

A Ptk. mindössze három jogterületet nem integrált a kódexbe:

a) a *nemzetközi magánjogot*, amelyet azután 2017-ben külön törvény szabályozott. A kollíziós jog – bár igazodik a Ptk.-ban szabályozott jogterületekhez és egyes külföldi Ptk.-k (mint a román) magukban foglalják – önálló törvényt kapott, ami egyébként ma már általános nemzetközi megoldás;

b) a *szellemi alkotások jogát* (szerzői jog, iparjogvédelem joga), amely viszont „valódi” polgári jog és egyes magánjogi kódexek, mint például az új orosz Ptk. tartalmazzák is. Ennek a megoldásnak a Kodifikációs Bizottság szerint három oka volt: nagyon erős közjogi vonzatai vannak, jelentős mértékben nemzetközi egyezményekkel szabályozott, illetve a technikai fejlődés során gyorsan változó joganyag ez, ami így az állandósult módosítási igény miatt a Ptk. stabilitását veszélyeztette volna;

c) a *munkajog*. Az individuális munkaszerződés ma már nem sokban különbözik a megbízási, illetve vállalkozási szerződéstől, tehát a Ptk. 6. könyvében a szerződések egyes típusai között „nyugodtan” szabályozható lett volna. Ez esetben viszont kettészakadt volna a munkajog, hiszen a kollektív munkajog intézményei (például szakszervezeti jogállás, üzemi tanács, kollektív szerződés) a Ptk.-ból erősen kilógtak volna. Ilyen körülmények között a jogalkotó önálló Munka Törvénykönyv megalkotása mellett döntött és ez még valamivel a Ptk. elfogadása előtt meg is történt.

Ami a legnagyobb újdonság, a gazdasági társaságok jogának, és ezzel együtt a szövetkezeteknek és az egyesülésnek a Ptk.-ban való szabályozása, mert e jogterületeknek ugyan volt laza kapcsolódásuk az 1959-es Ptk.-hoz (a Ptk. mögöttes jogterületük volt), de a Ptk.-tól független önálló törvényekben kerültek szabályozásra (három egymást követő törvény a gazdasági társaságokról – 1988, 1997, 2006 –, illetve kettő a szövetkezetekről (1992, 2006)). A Ptk. 2009-es változatában ez még nem így volt, sőt ez a Ptk. a jogi személyek alapfajai közül csak az alapítványt szabályozta (az egyesület is – politikai okokból, hogy ne tegye esetleg kétharmados parlamenti többséget igénylő

törvénné a Ptk.-t [alapjog] – kimaradt a Ptk.-ból). A 2013-as Ptk. szétvágta a *polgári jogalanyok státuszját* (2. könyv a természetes személyekről, 3. könyv a jogi személyekről), és az eddigiektől eltérően *igen bőséges általános rész* (közös szabályok) után *hat jogi személy típust* szabályozott, nevezetesen az egyesületeket, a gazdasági társaságokat (azok négy fajtáját: közkereseti, betéti, korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság – a társasági jogban formakényszer van), az egyesüléseket (e koordináló jogi személyekre a társasági jog különös szabályai vonatkoznak), a *sui generis* jogi személyként szabályozott szövetkezeteket, az alapítványokat, valamint az államot is mint jogi személyt. Ily módon a jogi személyekről szóló 3. könyv – amely például a személyiségi jogok védelme körében össze van kapcsolva a 2. könyvvel – a Ptk. második legterjedelmesebb könyve a maga több mint négyszáz paragrafusával. Így voltaképp egy jelentős jogi személy típus maradt csak ki a Ptk.-ból, nevezetesen a *költségvetési szerv*, amelyet – szerintem tévesen – közjogi jellegűnek ítélték, holott több száz iskola, kórház, szociális intézmény éppúgy a „normál vagyoni fogalom” része, mint például a szövetkezetek. (A kisebb, külön törvényben szabályozott jogi személy alfajok – vízgazdálkodási társulat, köztisztviselők, vadásztársaság stb. – mögöttes jogterületi megoldással csatlakoznak a Ptk.-hoz.)

A gazdasági társaságok jogának Ptk.-ba való beemelését jelentős vita követte. A hagyományos megoldás a társasági jog Kereskedelmi Törvénykönyvben, illetve ehhez kapcsolódóan külön törvényekben való szabályozása, amely egyben lehetőséget teremt arra, hogy a gazdasági társaságok polgári jogi szabályozása szerves egységet képezzen a cégeljárás és cégnyilvántartási joggal és a számviteli joggal. (Az Európai Unió társasági jogi irányelvei több számviteli jogot tartalmaznak, mint anyagi polgári jogot.) Nem vitásan a 20. század elejétől születtek olyan *monista törvénykönyvek*, mint a svájci vagy a holland, amelyek társasági jogot is tartalmaztak, de

a) a kft.-t és az rt.-t jogi személyként szabályozták, és elkülönítették a polgári jogi társasághoz a kötelmi részben szerződésként szabályozott közkereseti és betéti társaságtól;

b) áttörve a Ptk. polgári jogi alapjellemzőin, a Ptk.-ban a cégjogot és a könyvvezetési jogot is szabályozták.

A Ptk.-val lényegében egy időben keletkező, volt szocialista országok közül a monista utat választó román és cseh Ptk. beolvasztotta a Ptk.-ba a kereskedelmi ügyleteket, de önállóan, a Ptk.-n kívül szabályozta a gazdasági társaságokat. Az orosz Ptk.-nak van rövid közös társasági része, de a kft.-t és az rt.-t külön törvényben szabályozták. A magyar Ptk. megoldása tehát – a kkt. és a bt. is eltérve az osztrák-német hagyományoktól jogi személy lesz és a társasági jog komplex jogágazati vonatkozásai, tehát a közjogi szabályok és az eljárási jogi rendelkezések (cégjog) teljesen kimarad a Ptk.-ból – nemzetközi szempontból is újdonságnak számít.

Az újdonságot növeli a *szerződéses diszpozitivitás valamennyi jogi személyre való átvitele* – ilyen megoldás a világon semmilyen országban sincs. Olyan megoldás ismert – az 1988-as magyar Gt. is ezt alkalmazta –, hogy a kkt., bt., kft. társasági szerződésénél a törvény lehetővé teszi a társulónak, hogy – ha ezt a törvény kifejezetten nem tiltja – közös akarattal eltérjenek a Ptk. modellszabályaitól. De olyan szabályozás, mely szerint az rt., a szövetkezet, az egyesület és az alapítvány Ptk.-beli rendelkezéseitől

általános jelleggel, tehát főszabályként el lehessen térni, nem ismert az uniós országok polgári jogában. Tulajdonképp nem is diszpozitivitásról, hanem *általános eltérési lehetőség*ről van szó a Ptk. 3:4. §-ában, hiszen nem csak szerződési szabályoktól való eltérésről van szó, például az alapítványrendelet egyoldalú jogügylet.

Nem vitás, hogy a Ptk.-nk ezen újdonságai növelték a polgári jog egységét és a civil-autonómiát, a magántulajdonosi rendelkezést, jogügyleti szabadságot. Öt év elteltével azonban már jelentős hátrányai is megmutatkoztak ennek a konstrukciónak. Így elsősorban az, hogy a társasági-szövetkezeti jog jogágazati szétDarabolása, illetve az általános eltérési lehetőség jóval bonyolultabbá teszi mind az ügyfelek (vállalkozók), mind a jogi képviselők, mind a bíróságok részére a jogalkalmazást, ezáltal bizonyos mértékben csökkenti a jogbiztonságot. Sok a kollízió a különböző törvények között, például a Ptk. társasági joga és a külön törvényben szabályozott cégjog között (így az érvénytelenséget másként szabályozza a Ptk. és a Ctv., a nonprofit gazdasági társaságot a Ptk. helyett a Ctv. szabályozza), vagy a Ptk. értékpapírjoga és a tőkepiaci törvény értékpapírjoga között. Emellett a gazdasági viszonyok állandó változása miatt a Ptk. társasági jogának állandósult módosítási kényszere merül fel (már a hatálybalépése előtt két alkalommal módosították), ami viszont nem tesz jót a Ptk. stabilitásának.

3. ELMÉLETI ALAPSZABÁLYOZÁS – A RÉSZLETSZABÁLYOK HIÁNYA

A Ptk. Kodifikációs Bizottsága hosszútávra szóló *alapkódexet* tervezett és ilyen típusú kódexet fogadott is el az Országgyűlés. A Ptk.-ban *dogmatikailag kiérlelt megoldások* vannak, a szerkesztés világos, egyértelmű, a Ptk.-n belüli jogterületek között *aránytartó*. A Ptk.-ban egyértelműen a hagyományos *konzervatív magánjogi dogmatika* dominál.

Mindez azonban azt eredményezte, hogy

a) mivel a részletszabályok hiányoznak, a gyakorlat igényei rákényszerítették a kodifikációt, hogy a Ptk.-t külön törvényekkel egészítse ki, és így egy *másodlagos polgári jog* keletkezett. Például külön törvényt kellett alkotni a szomszédjogi részletszabályokról, a jogi személyek átalakulásáról, egyesüléséről, szétválásáról, avagy az ún. *támogatott döntéshozatal rendjéről*;

b) a részletesebb szabályozás elutasítása igen nagy terhet rótt a jogalkalmazókra, túl sokat bízott az ehhez hozzá nem szokott bírói gyakorlatra. A bírói gyakorlat számos kérdésben – például az egyesületi jogban mi kógens és mitől lehet eltérni (itt tudniillik nincs olyan kiforrott szerződésminta, mint a gazdasági társaságoknál) – *szóródik*, a jogegységi döntések kialakulásához viszont több év kell és eközben a gyakorlat elbizonytalanítja a vállalkozásokat, ügyvédeket, közjegyzőket.

Ezek a tényezők is állandósult módosítási igényt keletkeztettek, melynek az Igazságügyi Minisztérium egyre nehezebben tud ellenállni. Emellett ez az oka, hogy míg a magyar Ptk.-t osztatlan nemzetközi elismerés övezi, a magyar jogalkalmazók kritikája az évek során erősödött a Ptk. egyes rendelkezéseivel szemben (például az elvülés szabályainál).

4. AZ ÚJ PTK. EVOLUTÍV JOGFEJLESZTÉS EREDMÉNYE

A magyar civilisztika 1945 előtt két irányból fejlődött:

a) Törvényi úton a kereskedelmi ügyletek és a társasági jog, a versenyjog és az ipar-jogvédelmi jog területén. Az 1875-ös Kereskedelmi Törvénykönyv később alapvetően törvényi úton fejlődött – lásd például 1930-ban a kft. és a csendes társaság beépítését a magyar jogba, vagy akár a szövetkezeti jog fejlődésmenetét, amely utóbbi még 1947-ben is képes volt törvényi formában a megújulásra (az 1950-es évek „kolhozosítása” megszakította ezt a fejlődést).

b) Szokásjogi úton az általános polgári jog területén, alapvetően a bírói gyakorlatra és a jogirodalomra támaszkodva. A *magyar szokásjog* kiváló összefoglalója – több törvényjavaslati próbálkozás után – az *1928-as Magánjogi Törvényjavaslat*, amely bár nem emelkedett törvényerőre, a bírói gyakorlat széles körében alkalmazásra került.

Ez a magyar civilisztikai fejlődés lényegében megfelel a késői polgári fejlődés német jogcsaládbeli alakulásának azzal a kivétellel, hogy Németországban 1900-ban létrejött a Bürgerliches Gesetzbuch, nálunk viszont ez 1959-ig hiányzott. (Ez a Ptk. azonban már a szocialista jogrendszer terméke volt.)

1945 után a rövid koalíciós időszakban volt remény arra, hogy a hagyományos kereskedelmi formák valamifajta vegyes gazdaságban esetleg fennmaradhatnak. Ugyanakkor 1948–1949-ben átvettük a *szovjet polgári jog* alapvető polgári jogi kategóriáit, nevezetesen

a) az egységes és oszthatatlan állami tulajdonjog lett a polgári jog tulajdoni rendszere alapja;

b) a szocialista államosítás nem a társasági részesedéseket államosította, mint a fasisztoid államosítás (például Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában), hanem *magát a vállalatot*. (Ez 1990 után, a rendszerváltozás után jelentős közgazdasági, jogtechnikai nehézségeket okozott.) Az alapvető jogi személy az állami vállalat, amely Magyarországon kezdettől fogva megtartotta jogi személyiségét (a Szovjetunióban csak 1940 után lett az állami vállalat jogi személy), de vagyonának csak kezelője, *operatív igazgatója* volt;

c) az 1875-ös Kereskedelmi Törvénykönyvet Magyarországon nem helyezték úgy hatályon kívül, mint több más szocialista országban, de *tetszhalotti állapotba* került, nem alkalmazták. A szövetkezet a mezőgazdaságban a szocialista kollektivizálás eredményeként vezető jogi személy maradt, de elvesztette kereskedelmi társasági vonásait (oszthatatlan szövetkezeti vagyon). A tőkés vállalkozási tulajdont betiltották, a kisipar és kiskereskedelem szűk körben megtűrt volt (ún. 3 T – a szövetkezetet támogatjuk, a kisipart eltűnjük, kereskedelmi társaság tilos);

d) az állami vállalatok és szövetkezetek egymás közti ügyletei *tervszerződési* formába kerültek az általános tervlebontás, az ún. tervutasításos rendszer folytán. Az árujellegű szerződések az állampolgári szférába szorultak vissza.

Ugyanakkor – és ez szinte jogtörténeti csoda – 1953-ban megkezdődött az új Polgári Törvénykönyv előkészítése, amely az 1956-os forradalom leverése után is folytatódott és 1959-ben *1959. évi IV. törvényként* megszületett, és 1960-ban hatályba is lépett az első magyar polgári törvénykönyv – persze már szocialista kiadásban (a Szovjetunió-

ban 1961-ben és 1964-ben, Lengyelországban és Csehszlovákiában 1964-ben alkottak Polgári Törvénykönyvet, ráadásul Csehszlovákiában megtartva a hagyományos duális szerkezetet: Ptk. és Gazdasági Törvénykönyv).

A Ptk. – bár persze indokolásában ezt tagadta, sőt „le is gyalázta” az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslatot – tulajdoni és kötelmi részében jelentős anyagot átvett abból. A szocialista új jogintézmények zömmel csak formálisan, illetve elkülönülten szerepeltek a Ptk.-ban. A jogi személyek közül az állami vállalatok és a szövetkezetek részletes szabályait külön törvények, illetve rendeletek állapították meg, a *tulajdonjog dogmatikailag a régi maradt*, csak az állami össznépi, illetve a szövetkezeti csoporttulajdon védelmére vonatkozó rendelkezésekkel egészült ki. Végül a szocialista szervezetek szerződésai a többi szerződéstől elkülönülten egy önálló tervszerződési fejezetbe kerültek (XIV. fejezet), amely fejezethez kormányrendeleti szinten csatlakoztak a termékforgalom *szállítási szerződésai*, illetve a beruházások köréből az építési, tervezési és technológiai szerelési szerződések szabályozása. A szocialista szektorban a kártérítési felelősséget ténylegesen a *kötbérfelelősség* helyettesítette, a kártérítési felelősség főszabálya pedig a *vétkeességi felelősség* lett a Ptk. híres 339. §-ban.

Megjegyezzük, hogy a Ptk. kapcsán 1958-ban élénk politikai vita is folyt, például Münnich Ferenc miniszterelnök szerint egy forradalmi munkás-paraszt kormánynak nincs szüksége polgári törvénykönyvre, de Kádár János és a Politikai Bizottság többsége a Ptk. megalkotását támogatta, mint stabilizációs eszközt.

Az 1959-es Ptk. az akkori szocialista világban igen „liberális” törvény volt, többek között ez is oka annak, hogy a rendszerváltozás után is majd huszonöt évet élt.

A Ptk.-t az 1960-as évek elejétől jelentősen fejlesztette a bírói gyakorlat, amely kiválóan alkalmazkodott a szocializmus lazulásához a kádári szoft diktatúrában, a gulyás-kommunizmusban például a bírói gyakorlat – lényegében Marton Géza 1945 előtti tervei alapján – jelentős mértékben objektívvá tette a gazdálkodó szervezetek közötti jogvitákban az elvileg vétkeességi kártérítési felelősséget. A magyar polgári jog fejlődésében jelentős lépés volt az 1966-ban elhatározott és 1968. január 1-jén hatályba léptetett gazdasági reform, az ún. új gazdasági mechanizmus, amely *indirektté* tette a tervgazdálkodást és a tervszerződési rendszer helyébe a vállalati szektorban is visszahozta az áruviszonyokat (ún. szocialista piacgazdaság). A szocialista szektor viszonyainak megváltozása azonban – már az 1959-es alapszabályozás folytán is – *zömmel a Ptk.-n kívül* ment végbe, a Ptk.-ba alapvetően az 1977-es Ptk. novellával került be a *reform alapvonala*, amely formálisan is *megszüntette a tervszerződés intézményét*. A vállalati önállóság fejlesztése mind az állami, mind a szövetkezeti szektorban a Ptk.-n kívül külön törvényekkel ment végbe, emellett csak lazán kapcsolódott a Ptk.-hoz az 1968-ban feléledt társasági jog és versenyjog.

A rendszerváltozás folyamata 1988-ban a *gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvénnyel* kezdődött és lényegében a Ptk.-n kívül ment végbe. Az 1959-es Ptk. változatlanul hatályban maradt 2014. március 15-ig, de mintegy 70 alkalommal részlegesen módosították.

Az Opten Kiadó felmérést készített az új Ptk. tartalmáról. Ennek leegyszerűsített végeredménye az, hogy teljesen új rendelkezést az új Ptk. kb. egyharmada tartalmaz. A kétharmadot az eddigi, illetve az eddigig kissé módosított szakaszok képezik. Mindez

azt mutatja, hogy a Ptk. evolutív, jogfejlődés útján alakult ki, beépítve a korábbi rész-törvényeket, valamint a bírói gyakorlatot és a Magyarországon hagyományosan erős civilisztikai jogtudomány eredményeit.

5. A PTK. ÉS AZ ALAPTÖRVÉNY VISZONYA

A 2010. évi ún. fülkeforradalom után a Fidesz–KDMP kormány viharos gyorsasággal új alkotmányt alkotott – a 2011. évi *Alaptörvényt*. (Már ez is különbség a Ptk.-hoz képest, amely utóbbi előkészítése kb. 15 évig tartott.) Az *Alaptörvényt* 2013-ban követte az új Ptk. A két jelentős törvényt tehát ugyanazon kormányzati ciklusban ugyanazon kormány fogadta el, mégis szemléletmódjuk között jelentős különbség van, ami jogászai oldalról alapvetően abból adódik, hogy az *Alaptörvény közjogi, a Ptk. pedig civiljogi alkotás*.

Az *Alaptörvény* egy radikális államfelfogásbeli változást tükröz, az ún. nemzeti szabadságharcot, a történelmi alkotmánnyal, a Szent Korona-tannal való folytonosság helyreállítását, az emberi alapjogok olyan átértékelését, amelyben az alapjogok kötelezettségekkel, a szabadság renddel, az individualizmus közösségi értékekkel párosul. Az *Alaptörvény* az erős gazdaságba beavatkozó állam felfogása alapján áll, governmentet érvényesít a governance típusú kormányzás helyett, a magántulajdont védi ugyan, de elsődleges szerepe az *Alaptörvényben* megszűnik, hiszen a kormány a gazdaság átalakítására törekszik, az ún. harmadik eredeti tőkefelhalmozás keretében.

Ezzel szemben a Ptk. a magántulajdon és az emberi autonómia, az önmegvalósítás kódexe. Míg az *Alaptörvényben* a piac szó sem szerepel, addig a Ptk. a magántulajdont kedvezményezi, a köztulajdon, az állami tulajdon csak marginálisan szerepel a törvénykönyvben. A már tárgyalt általános diszpozitivitás is arra mutat, hogy a Ptk. a vállalkozói akaratot, önkezdeményezést, autonómiát kívánja érvényre juttatni.

Van olyan álláspont, mely szerint a Ptk. ellentétes az *Alaptörvénnyel*. Én úgy gondolom inkább, hogy kiegészíti azt. Amíg az *Alaptörvény* dinamikus, változásra alapoz, a Ptk. – kissé mint a gazdaság alkotmánya, a polgári piacgazdaság alapja – a stabilitást, a kiszámíthatóságot sugallja.

6. A PTK. ÉS A JÖVŐ

A Ptk. számos modern új intézményt épít be a magyar polgári jogba. A főbb újdonságok

- a) a nem vagyoni kártérítés megszüntetése és a sérelemdíj bevezetése az általános jelleggel megerősített személyiségi jogvédelem keretében;
- b) házastársi állagörökség és a köteles rész csökkentése;
- c) a természetes személyek és a jogi személyek külön könyvben való elkülönítése;
- d) a jogi személyek valamennyi fajára kiterjedő, Ptk.-beli szabályoktól való általános eltérési lehetőség;
- e) a hitelbiztosítékok jelentős megerősítése (zálogjog átalakítása, termékszavatosság);

f) új típusú gazdasági szerződések bevezetése (franchise, lízing, faktoring);

g) a kontraktuális és a deliktuális kártérítési felelősség elvi szétválasztása és abba az angol-amerikai jogból az előreláthatósági klauzula átvétele.

Ez utóbbi már arra utal, hogy a Ptk. kodifikációja jelentős mértékben alkalmazta a jogösszehasonlítást, tehát nemcsak a nemzeti magyar törvényi és bírói jogfejlődésre alapozott. Alapvetően a Ptk. megmaradt a német jogcsaládban, de alkalmazott más jogcsaládbeli elemeket is. Alapvető külföldi mintája a holland Ptk. volt, de sokat merített az Európai Unió jogából is, főleg a fogyasztói magánjog körében. Ebben a vonatkozásban a Ptk. szupermonista: hagyományos polgári jog + kereskedelmi jog + fogyasztói jog (leegyszerűsítetten a szerződésekre konkretizálva: amatőr szerződik amatőrrel + profi szerződik profival + profi szerződik amatőrrel).

Ami a jövőt illeti, a Ptk. konzervatív jogalkotás, a kódexbe csak kiforrott intézményeket épít be, így az elektronikus szerződéskötést is csak említésszerűen szabályozza. A tulajdonjogot is a klasszikus *res corporales*re alapítja és a jogokon nyíltan nem ismer el tulajdont.

Természetesen az élet nem állt meg és a jogalkotásban nincs *res iudicate*. A Ptk. hatálybalépése után megindult a „mozgalom” a Ptk. módosítására, amely törekvés elsősorban a zálogjog és más hitelbiztosítékok, valamint az értékpapírijog területét érintette. Véleményem szerint alapvető érdek fűződik a Ptk. stabilitásához, ezért csak nagyon kivételes esetben helyes a Ptk.-hoz hozzányúlni, azon régi jogelv alapján, hogy egy esetleg rossz rendelkezés fennmaradása is jobb, mint az állandóan változó jogszabály.

A CSALÁDJOGI TARTÁS AZ ÚJABB GYAKORLAT ÉS A FELVETŐDŐ KÉRDÉSEK TÜKRÉBEN**

A családjogi tartás családjogi szabályokkal kerül rendezésre, s noha részben személyhez fűződő joghatásként jelenik meg, elsősorban vagyoni súlya van, hiszen a jogosult számára megélhetést nyújtó, alimentációs jellegű szolgáltatás. A 2013. évi V. törvény, a Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) a családjogi tartás körében rendezi mind a rokонтartást, mind pedig a partnerkapcsolatok (korábbi) fennállása alapján vállalt vagy megítélt házastársi, illetve (a Ptk. által bevezetett) élettársi tartást. Valamennyi családjogi tartási forma közül minden kétséget kizáróan legjelentősebb a kiskorú gyermek tartása. Miután a kiskorú gyermek, a 18 és 20 év közötti, a középfokú oktatásban résztvevő nagykorú gyermek, a továbbtanuló nagykorú gyermek és a szülő tartásának szabályai és alkalmazásuk egyaránt diskurzus tárgyává vált – értve ezalatt a jogalkotói szintet (így a Ptk. módosítását), a joggyakorlat-elemzés szintjét, a jogirodalmi felfogást, valamint magát a joggyakorlatot –, az alábbiakban ezt tekintem át, az új Polgári Törvénykönyv első öt évének legfontosabb vonatkozó fejleményeire koncentráva. A tanulmány elsődleges célja annak vizsgálata, hogy milyen tartási pozíciót biztosított a családjogi szabályozás a szülő, a továbbtanuló nagykorú gyermek és a kiskorú gyermek számára, hogyan szabályozta ezt a Ptk. hatálybalépése idején és milyen változások észlelhetők ezen a téren az elmúlt öt évben. Nemcsak néhány, már a Ptk. családjogi szabályaira támaszkodó kúriai ítélet, hanem az is aktualitást ad a témának, hogy ezt érintette a Ptk. 2016. évi módosítása, az Új Ptk. Tanácsadó Testületének¹ néhány állásfoglalása, s önálló joggyakorlat-elemző csoport is foglalkozott az érvényesülésével. Ez utóbbi csoportnak a rokонтartás szabályaival kapcsolatos ítélkezési gyakorlatról szóló összefoglaló véleményét² a Kúria Polgári Kollégiuma 2018 áprilisában fogadta el, s bár a vélemény címe csak a gyakorlatra utal, elemzést és a jövőre vonatkozó ajánlásokat egyaránt tartalmaz.

* Habilitált egyetemi docens, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3.

** A tanulmány „Az új Polgári Törvénykönyv első öt éve” címmel megrendezett konferencia első napján, 2018. május 30-án megtartott azonos című előadás szerkesztett és bővített változata.

¹ Az Új Ptk. Tanácsadó Testülete az „új Polgári Törvénykönyv” elnöki tanácsadó testületként a Ptk. hatálybalépése óta kíséri figyelemmel a Ptk. gyakorlati működését, és fogalmaz meg véleményeket. Lásd www.lb.hu/ptk.

² A Kúria elnöke 2017 februárjában döntött egy a rokонтartás szabályaival kapcsolatos ítélkezési gyakorlatot áttekintő joggyakorlat-elemző csoport felállításáról. A joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye 2017.El.II.JGY.P.1. sz. alatt 2018 május 14-én a Kúria honlapján is közzétételre került (www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/joggyak._osszefoglalo_2018_dr._makai_katalin.pdf).

1. A CSALÁDJOGI TARTÁS TERVEZETT RENDELKEZÉSEI A PTK. KODIFIKÁCIÓJA IDEJÉN³

1.1. A GYERMEKTARTÁS ÉS SZÜLŐTARTÁS TERVEZETT ÚJ RENDELKEZÉSEI A KODIFIKÁCIÓ ELSŐ SZAKASZÁBAN

A családjogi tartás kérdéseit a kodifikáció kezdetén a családjogi törvény, a *házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény* (a továbbiakban Csjt.) rendezte. A családjogi rendelkezéseket is magába foglalni tervezett új Polgári Törvénykönyv első koncepciójának tervezetét 2001-ben a Kodifikációs Szerkesztőbizottság két részletben tárgyalta meg; ennek során a tartási tematikában az a kíváncsi került megjelölésre, hogy kiskorúak tartása esetén a tartási kötelezettség a gyermek húszéves koráig álljon fenn.⁴ A Kodifikációs Főbizottság által 2001 novemberében elfogadott anyagot 2002. évi Koncepcióként már közzé is tették,⁵ majd 2003-ban került közzétételre⁶ a Polgári Törvénykönyv Koncepciója és Tematikája.

Ez a két Koncepció a gyermektartás/szülőtartás tekintetében nem mutatott különbséget; és összességében a korábbi, családjogi törvénybeli szabályozáshoz képest is valójában kevés változtatást tartott indokoltnak. A kevesek közé tarozott az a strukturális kérdés, hogy a gyermektartást a rokонтartás egyéb eseteit megelőzően és egyúttal a rokонтartás élén szabályozza-e az akkor még jövőbeli új Ptk., azzal a megokolással, hogy ez felel meg az életszerűség követelményének. Javasolták, hogy a nagykorúságukat elért, de még középfokú oktatási intézményben tanuló gyermekeket 20 éves korukig a kiskorú gyermeket illető tartás illesse meg, a továbbtanuló nagykorú gyermek tartása pedig a kiskorú gyermek tartása mellett kerüljön rendezésre, mert szabályai ahhoz állnak valójában közel; a továbbtanuló nagykorú gyermek tekintetében pedig a Koncepciók a 25 éves kort jelölték meg felső korhatárként. A kiskorú gyermek tartását illetően a Koncepciók csupán kisebb korrekciókat tartottak indokoltnak, azzal, hogy talán a kiskorú gyermek érdekeinek elsődlegességét rögzíteni szükséges. Felmerült a tartásdíj megállapítása kapcsán a százalékos marasztalás lehetőségének felváltása a gyermektartásdíj automatikus emelkedésének törvénybe építésével, igaz, a százalékban történő megállapítást továbbtanuló nagykorú gyermekek tartásdíja esetében továbbra is elképzelhetőnek tartották. A továbbtanuló nagykorú gyermek kapcsán a

³ A családjogi rendelkezések kodifikációs alakulásának részletes áttekintését és összefoglalását lásd SZEIBERT Orsolya: „A Családjogi Könyv rendelkezéseinek formálódása a Polgári Törvénykönyv kodifikációja folyamán” in VÉKÁS Lajos (szerk.): *Fejezetek a Polgári Törvénykönyv keletkezéstörténetéből* (Budapest: Magyar Közlöny 2018) 141–188. Weiss Emilia 2000 és 2013 között született, a Ptk. kodifikációját családjogi szempontból tárgyaló tanulmányait lásd SZEIBERT Orsolya (szerk.): *Weiss Emilia családjogi és öröklési jogi kodifikációs tanulmányai* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2017) 13–235.

⁴ KISFALUDI András: „Részkoncepciók vitája” *Polgári Jogi Kodifikáció* 2001/3. 22–24.

⁵ A Kormány a 1009/2002. (I. 31.) Korm. hat.-tal rendelte el a Magyar Közlönyben történő közzétételt; a Magyar Közlöny 2002. 15. szám 2. kötete (2002. január 31.) tartalmazza azt. A Második Könyvnek, azaz a családjogi rendelkezéseknek a koncepcióját elemeiben kifejtő részt a Polgári Jogi Kodifikáció 2001. évi 4–5. száma is közzétette (WEISS Emilia: „Családjog” *Polgári Jogi Kodifikáció* 2001/4-5. 21–40.).

⁶ A Kormány az 1003/2003. (I. 25.) Korm. hat.-tal fogadta el és a határozat mellékleteként közzétételre került a Magyar Közlöny 2003. évi 8. számában, ill. a Tematikával együtt a Magyar Közlöny 2003. évi Különszámában.

nagykorú érdemtelenége megvitatásra került, de ekkor még egyelőre csak felvetődött a nagykorú tartásának és a nagykorú gyermek és szülője közötti kapcsolattartásnak az összefüggése. A szülőtartás kapcsán változtatást a Koncepciók nem proponáltak.

1.2. A JAVASLAT, A SZAKÉRTŐI JAVASLAT, A BENYÚJTOTT TÖRVÉNYJAVASLAT ÉS A HATÁLYBA LÉPETT SZÖVEG (2005–2014)

A Családjogi Könyv normaszövegének első tervezetét és indokolását a Kodifikációs Szerkesztőbizottság 2005 júniusában megvitatta, majd 2005 decemberében a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság megtárgyalta a kódex elkészült és a Polgári Jogi Kodifikációs Szerkesztőbizottság által elfogadásra javasolt könyveit.⁷ Ez a Javaslat a tartás körében talán még kevésbé tért el a családjogi törvény akkor hatályos rendelkezéseitől, mint ahogyan azt a Koncepciók tervezték. A gyermektartás megmaradt a rokontartás szabályai között, méghozzá a közös, illetve háttérszabályokat követően; a százalékos marasztalás helyett a tartásdíj határozott összegű megállapítását javasolták, azzal, hogy elfogadták az indexálást, illetve bevezették a tartásdíj egyszeri juttatással (vagyontárggyal vagy pénzösszeggel) történő teljesítésének lehetőségét. A gyermek tartása tekintetében a Javaslat a korábbi rendelkezések mellett elsősorban pontosításokat tartalmazott, ilyenként jelölhető meg a rászorultság vélelmének kimondása, s az, hogy a gyermek 20. életéve betöltéséig rászorultságát vélelmezni kell, amennyiben középfokú oktatási intézményben tanul. A továbbtanuló nagykorú gyermek tartásának normaszövegbe való elhelyezése annyiban újdonságot jelentett, hogy korábban csak a XXIX. PED állt rendelkezésre az ítélkezési gyakorlat egységesebb alakítása érdekében.⁸

A 2008-ban Szakértői Javaslatként közzétett normaszöveg⁹ a fentiekkel azonos tartalmú volt a gyermektartás és szülőtartás tekintetében, mint ahogyan a 2012-ben a Parlament elé benyújtott törvényjavaslat¹⁰ is. Ugyan a törvényjavaslat egyes családjogi kérdésekben (inkább kisebb, mint nagyobb mértékben) eltért a 2008. évi Szakértői Javaslattól, az ebben a tanulmányban tárgyalt tartási formák kérdésében nem. Megállapítható, hogy 2014. március 15-én azokkal a gyermektartási és szülőtartási szabályokkal lépett hatályba a Ptk., mint amelyeket a már 2005-ben elfogadott normaszöveg tartalmazott.¹¹

⁷ KISFALUDI András: „A Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság üléséről” *Polgári Jogi Kodifikáció* 2006/1. 25. A szövegtervezet interneten vált elérhetővé. A teljes anyag tekintetében: Polgári Törvénykönyv. Harmadik Könyv. Családjog. Javaslat – normaszöveg és indokolás – (Budapest, 2006. március 31.) [Kézirat]

⁸ Annak tárgyában, miszerint a gyermektartási rendelkezések módosítása mindössze szűk körben szükséges, a továbbtanuló nagykorú gyermek tartását illetően pedig elsősorban a XXIX. PED jogszabályba való beemelése jelent változtatást. Lásd WEISS Emilia: „A Ptk. Családjogi Könyvéről” in SZEIBERT (4. lj.) 28–30. (Weiss Emilia tanulmánya első közlésként a *Jogtudományi Közlöny* 2013. évi 9. számában jelent meg.)

⁹ VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez* (Budapest: CompLex 2008).

¹⁰ T/7971. sz. törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről. 2012. július.

¹¹ Ez nem igaz valamennyi rokontartásra, hiszen éppen az élettársi tartás tekintetében több változtatás is történt az első normaszöveg és a Ptk. későbbi hatálybalépése között.

2. VÁLTOZÁSOK A SZÜLŐTARTÁST ILLETŐEN – AZ ALAPTÖRVÉNY RENDELKEZÉSE, A PTK. MÓDOSÍTÁSA ÉS ENNEK ALKALMAZÁSA A GYAKORLATBAN

2.1. A SZÜLŐTARTÁS A PTK.BAN – A RÉGI SZABÁLYOK FENNTARTÁSA

A szülőtartás a Ptk.-ban ugyanúgy belesimult a rokontartási rendelkezések közé, mint korábban a családjogi törvényben. A Csjt. 60. §-ának (3)–(4) bekezdései értelmében nem volt jogosult tartásra rokonaitól az a nagykorú, aki arra magatartásával érdemtelené vált és rögzítette a jogszabály, hogy a gyermek „a szülő érdemteleniségére általában nem hivatkozhat, ha a szülő tartási, gondozási és nevelési köteletségének eleget tett”. A Ptk. a tartásra jogosultságnak kifejezetten – és a szülőtartásra vonatkozóan is – feltételévé tette a rászorultság önhibán kívüli fennállását, részletezte az érdemtelenesség mibenlétét. Emellett pontosította – mondhatni szigorította – azt, hogy mikor nem tarthat igényt a szülő nagykorú gyermekétől tartásra: a 4:194. § (3) bekezdése szerint a gyermek a szülő érdemteleniségére még akkor is hivatkozhat, ha a szülő tartási, gondozási és nevelési kötelezettségének eleget tett: akkor, ha vele szemben a szülő kirívóan súlyos magatartást tanúsított.

2.2. A SZÜLŐ ELTARTÁSÁNAK KÖTELEZETTSÉGE AZ ALAPTÖRVÉNYBEN ÉS A PTK. 2016. ÉVI MÓDOSÍTÁSA

Az *Alaptörvény* XVI. cikkének (4) bekezdése új alkotmányos rendelkezésként rögzítette, hogy „A nagykorú gyermekek kötelesek rászoruló szüleikről gondoskodni.”. Ezt a rendelkezést a polgári jog oldaláról nem követték jogirodalmi kommentárok, az *Alaptörvény* elemzéseiben azonban igen,¹² még ha nem is hosszasan fejtegetve mibenlétét.

E követelményt a Ptk. lényegében már hatálybalépése idején tartalmazta, különös tekintettel arra, hogy a rokontartás köréből nem emelte ki a gyermektartást, annak ellenére sem, hogy ezt életszerű változtatásként koncepcionálisan bevezetni tervezték. A családjogi tartási szabályok háttérrendelkezéseit is képező rokontartási feltételrendszer körében a Ptk. azonnal azt rögzítette, rögzíti, hogy rokonaival szemben az a személy lehet jogosult tartásra, aki megfelel a Ptk.-beli és lényegében a korábbi családjogi követelményeknek (4:194. § (1) bekezdése); a kötelezettek és jogosultak tekintetében főszabályként mondta ki, hogy a tartási kötelezettség az egyenesági rokonokat terheli egymással szemben (4:196. § (1) bekezdése), s elsősorban a szülőnek a gyermekével és a gyermeknek a szülőjével szemben (4:196. § (2) bekezdése). Ez azt a korábbi sza-

¹² Egyaránt megjelölték ennek jelentőségét politikailag átgondolt tételként – KUKORELLI István: „Miért nem figyeltek a tűzoltókra?” in „Mérlegen az Alaptörvény. Interjúkötet hazánk új Alkotmányáról” (szerk. MOLNÁR Benedek – NÉMETH Márton – TÓTH Péter) (Budapest: HVG-ORAC 2013) 43. – és értékválasztásként – BIRHER Nándor [et al.]: „Az Alaptörvény hitvallása – a társadalom alapja” in RIXER Ádám (szerk.): *Állam és közösség. Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvénye tiszteletére* (Budapest: KRE ÁJK 2012) 27. A családjogi tartási rendelkezések és az *Alaptörvény* kapcsolatát részletesen lásd SZEIBERT Orsolya: „Az Alaptörvény hatása a párkapcsolatok és a szülő-gyermek viszony, s különösen a tartás családjogi szabályozására” [Készülő tanulmánykötetben közlésre elfogadott kézirat.]

bályt tartotta fenn, amely szerint a legközelebbi egyenesági rokonok, azaz a szülők és a gyermekek tartoznak egymás irányába fokozott felelősséggel.

A Ptk. módosításáról rendelkező *2016. évi LXXVII. törvény*¹³ a Ptk. utóbbi bekezdésében szereplő mondat második fordulatát akként fogalmazta át, miszerint a nagykorú gyermeknek áll fenn a rászoruló szülővel szembeni tartási kötelezettsége. A módosítás eredményeként a Ptk. megismétli az *Alaptörvényben* (valamint *a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvényben*¹⁴) foglaltakat. Annak megerősítése mellett, hogy a nagykorú gyermek köteles rászoruló szülőjét tartásban részesíteni, a fenti jogszabály új rendelkezéssel ki is egészítette a Ptk. 2014-ben hatályba lépett tartási rendelkezéseit. Az új 4:208. § (1a) bekezdése értelmében, aki a tartásra rászorult szülő szükségleteinek ellátásáról a tartásra köteles gyermek helyett anélkül gondoskodik, hogy erre jogszabály vagy szerződés rendelkezése alapján köteles lenne, az indokoltan nyújtott ellátás ellenértékének megtérítését az ellátás nyújtásától számított egyéves jogvesztő határidőn belül követelheti a tartásra kötelezhető gyermektől. A módosítás eredeti formájában azt célozta, hogy ha idős emberek ellátásáról térítés ellenében intézmény gondoskodik és az ellátott személy nem képes az ellátás ellenértékét finanszírozni, az általa meg nem fizetett térítési díj attól a nagykorú gyermektől legyen követelhető, aki egyébként tartásra köteles lenne. Végül ettől eltérő változat került a Ptk.-ba, tartalmazva azt a kitétel, hogy az követelheti az ellátás megtérítését, aki egyébként nem lenne köteles azt nyújtani. 2016 végén *a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvényt* is módosították, artikulálva a nagykorú gyermek szülőjével szemben fennálló kötelezettségeit,¹⁵ igaz, annak rendelkezései kifejezetten utalnak arra, hogy a Ptk. rokонтartási szabályai szerint áll fenn a nagykorú gyermek tartási kötelezettsége.

2.3. A KÚRIA DÖNTÉSE A SZÜLŐTARTÁS KÉRDÉSÉBEN

A Kúria 2016 szeptemberében hozott olyan ítéletet,¹⁶ amely kapcsán meg kellett határozni az *Alaptörvényben* megfogalmazott szülőtartási kötelezettség és a Ptk.-ban rendezett szülőtartás viszonyát. Ennek az eseti döntésének indokolásában a Kúria kifejtette, hogy az *Alaptörvényben* biztosított szülőtartás a szülő számára nem keletkeztet alanyi jogot, hiszen a szülő akkor követelhet nagykorú gyermekével szemben alappal tartást, ha fennállnak a rokонтartás általános feltételei, azaz a jogosult önhibáján kívül

¹³ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. tv. módosításáról szóló 2016. évi LXXVII. tv.

¹⁴ A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. tv. 14. §-a értelmében a nagykorú gyermeknek külön törvény szerint tartási kötelezettsége áll fenn azon szülőjével szemben, aki magát önhibáján kívül nem képes eltartani.

¹⁵ Az egyes szociális és gyermekvédelmi tárgyú törvények módosításáról szóló 2016. évi CLXVI. tv. által beiktatott új rendelkezéseknek megfelelően 2017 januárjától megállapodás köthető a tartós bentlakásos intézményi ellátott személy fennmaradó intézményi térítési díjának (díjkülönbözetnek) megfizetésére az ellátott személy nagykorú gyermekével. Amennyiben ezt a megállapodást nem kötik meg, a fenntartó kérheti a bíróságtól, hogy a Ptk. rendelkezései alapján a tartásra köteles és képes nagykorú gyermeket tartási kötelezettsége és képessége mértékével arányban állóan a díjkülönbözet megfizetésére kötelezze.

¹⁶ BH 2017. 18.

rászorul a tartásra, nem érdemtelen, a kötelezett pedig rendelkezik teljesítőképességgel. A Kúria arra is utalt indokolásában, hogy az *Alaptörvény* „a társadalomnak azt a régi időkre visszanyúló morális igényét juttatja alkotmányos szinten kifejezésre, hogy az idősekről való gondoskodás elsődlegesen felnőtt gyermekeik kötelezettsége”,¹⁷ de a nagykorú gyermeknek és tartást követelő szülőjének meg kell felelnie a Ptk. követelményrendszerének.

3. A NAGYKORÚ GYERMEK, AKI TANUL – A TOVÁBBTANULÓ NAGYKORÚ GYERMEK ÉS A KÖZÉPFOKÚ TANULMÁNYAIT FOLYTATÓ 18 ÉS 20 ÉV KÖZÖTTI GYERMEK TARTÁSA

3.1. A NAGYKORÚ „TANULÓ” GYERMEK HELYZETE

Ami a nagykorú gyermek helyzetét illeti, amint a 18. évét az ember elérte, a nagykorú gyermek helyzetébe kerül, amelynek akkor lesz különös jelentősége a neki juttatandó tartás szempontjából, ha élnek a szülei (illetve további egyenesági rokonai). Miután a szülő és nagykorú gyermeke kölcsönösen kötelezettek egymás tartására, a nagykorú gyermek kötelezettként és jogosultként egyaránt a jog látókörébe kerülhet. Ugyan jogosulti pozícióban egyenesági rokonától rokontartást követelhet (akár gyermekétől, akár szülőjétől a családjogi rendelkezések által meghatározott sorrendben), ennek feltételrendszerét a Ptk. nem változtatta meg.

Alapjaiban nem változott egyébként azon nagykorú gyermeknek a tartásra való jogosultsága sem, aki (életpályára felkészítő) tanulmányait folytatja, de ezek a rendelkezések mégis újként jelentek meg a Ptk.-ban. A középfokú oktatási tanulmányait folytató, időközben, azaz még az érettségi letétele előtt nagykorúvá váló gyermek tartás iránti igénye és tényleges tartása korábban is létezett, de a családjogi rendelkezésekben ez a helyzet nem jelent meg, mint ahogyan normaszöveg szintjén nem jelentek meg a továbbtanuló nagykorú gyermek tartásra való jogosultságának részletszabályai sem. A Ptk. önálló fejezetben részletes szabályokat biztosít a továbbtanuló nagykorú gyermek számára, ezzel szemben a 18 és 20 év közötti, középfokú tanulmányokat folytató gyermeket csupán egyetlen mondatban említi – szabályozásuk elválik egymástól.

3.2. A TOVÁBBTANULÓ NAGYKORÚ GYERMEK TARTÁSA – A XXIX. PED NORMASZÖVEGGÉ EMELÉSE

Az életpályára felkészítő tanulmányokat folytató, 18. évét elért gyermek jogállását a tanulmányait folytató nagykorú gyermek tartásáról szóló XXIX. Polgári Elvi Döntés rögzítette. Rendelkező részében meghatározta azt, hogy mely tanulmányok tartoznak a fenti körbe, milyen kötelezettségek terhelik a gyermeket és mely esetekben nem köteles a szülő a gyermek tartására; indokolásában pedig kifejtette a fentiek részlete-

¹⁷ BH 2017. 18. [16].

zésén túl azt is, hogy a rokontartás feltételrendszerét milyen módon kell érvényre juttatni. A Ptk. kodifikációja során többször megfogalmazást nyert az a gondolat, hogy a továbbtanuló nagykorú gyermeknek tartását magában a Ptk.-ban kell rendezni, alapvetően a korábbi gyakorlat törvényszövegbe foglalása mellett, de olyan módon, hogy abból kitűnjön: a kiskorú gyermek tartásához közelálló tartási formáról van szó.

Ez utóbbi kíváncsi meg is jelenik a Ptk.-ban, hiszen a 4:219. § értelmében a rokontartás közös szabályait és a kiskorú gyermek tartására vonatkozó rendelkezéseket kell törvényben megjelölt eltérésekkel alkalmazni. Fennmaradtak azok a gyakorlatban is érvényre juttatott követelmények, amelyek szerint – példálózva – a gyermeknek indokolt időn belül kell folytatnia tanulmányait, azokat főszabályként folyamatosan kell végeznie, eleget kell tennie tanulmányi és vizsgakötelezettségének, nem lehet érdemtelen a tartásra, s a szülő hivatkozhat arra, hogy nem köteles veszélyeztetni magának és kiskorú gyermekének a tartását. Növumként – de az ítélezési gyakorlatot tekintve mégsem újdonságként – került a Ptk.-ba az a rendelkezés, amely szerint – legalábbis főszabályként – a gyermek 25 éves koráig kell a szülőjének számára tartást biztosítani, a gyermek köteles szülőjét tájékoztatni továbbtanulási szándékáról, majd arról is, hogy a tanulmányait befejezte. Szintén a jogalkalmazói tapasztalatok alapján tartalmazza a Ptk. azt a rendelkezést, mely szerint az érdemtelenséget megvalósíthatja az is, ha a nagykorú gyermek a tartásra kötelezettel nem tart kellő indok nélkül kapcsolatot.

3.3. A TOVÁBBTANULÓ NAGYKORÚ GYERMEK TARTÁSA A PTK. ALAPJÁN FOLYTATOTT ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLATBAN

Az ebben a helyzetben lévő gyermek tartása tekintetében rendszerint ugyanazon célokkal folynak a perek, mint a kiskorú gyermeknél, nevezetesen a tartásdíj megállapítása vagy éppen megszüntetése, illetve mértékének megváltoztatása, csökkentése vagy emelése érdekében. E kérelmek és ellenkérelmek elbírálása azonban speciális szabályok szerint történik, s azok alkalmazása, az egyedi helyzetek mérlegelése lehetőséget biztosít valamennyi eljáró bíróság számára arra, hogy összességében azt értékelje, hogy miként szabályozza a szülő-gyermek viszony e különleges szegmensét a Ptk. A Kúria számára mindez ugyanakkor általánosabb következtetések levonására is alkalmat teremt, és az utóbbi évek esetenként már a Ptk. alapján folytatott gyakorlata rávilágít néhány fontos kérdésre.

Talán első helyen érdemes említeni a szülő kötelezettségét nagykorú gyermekével szemben. Egyik legújabb, 2018-ban közzétett ítéletében a Kúria rámutatott arra, hogy a szülő teljesítőképességének vizsgálata során is szerepet játszik az önhiba kérdése: önhiba a szülőt nem terhelheti. A továbbtanuló nagykorú gyermek szülőjétől elvárható, hogy a gyermek tartásának biztosítása érdekében a tartás teljesítéséhez szükséges (minimálbérnek megfelelő) jövedelmet megszerezze, s ennek érdekében a szakképzettségének megfelelő, vagy képzettsége alatti kompetenciákkal elvégezhető munkát keressen. A Kúria megerősítette: „az egészséges, munkaképes felperes esetén a szakképzettsége, munkatapasztalata alapján a munkaviszony létesítésének hiánya önhi-

bának minősül, az nem életkorára vagy nyelvtudásának hiányára, hanem saját magatartására vezethető vissza.”¹⁸

Noha az ítélkezési gyakorlatban merültek fel azok az esetek, amelyek nyomán megfogalmazást nyert az a szabály, miszerint a nagykorú gyermeknél – a kiskorúval szemben – már jelentősége lehet magatartásával megvalósított érdemtelenségének, amely megnyilvánulhat abban, hogy a (jellemzően különélő) kötelezett szülővel nem tart kapcsolatot, komoly súlya van annak, hogy miért nem tart a gyermek kapcsolatot. A Kúria – csak helyeselhetően – azt a gyakorlatot támogatja, amely jelentőséget tulajdonít a szülő gyermek irányában tanúsított viselkedésének, különösen arra az időre nézve, amíg a gyermek kiskorú volt. Példa erre az az ügy, amelyben megállapítható volt, hogy a már nagykorú gyermek érdemtelenségére hivatkozó szülő volt az, aki a gyermek kiskorúsága idején nem szorgalmazta a kapcsolattartást, nem élt annak lehetőségével, s így a gyermek tőle támogatást nem kapott, ez pedig kizárja azt, hogy a gyermek részéről felróhatóságot lehessen megállapítani a kapcsolattartás elmaradásában.¹⁹

Ez utóbbi kérdéskört a rokонтartás ítélkezési gyakorlatát vizsgáló, bár azon belül elsősorban a kiskorú gyermek tartására fókuszáló joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményében is érintette, és egyetértett azzal a gyakorlattal, mely szerint a gyermek passzív magatartása általában nem minősül érdemtelenségnek, a szülő közeledésének egyértelmű és indokolatlan visszautasítása azonban már megalapozhatja azt. Az összefoglaló vélemény hangsúlyozta, hogy a szülő, illetve gyermek magatartását, az érdemtelenség megvalósulását vizsgálni indokolt, akár a gyermek kiskorúságára visszanyúlóan, s a kapcsolat hiánya önmagában nem elég az érdemtelenség megállapításához.²⁰ Azt az összefoglaló véleményben felvetett kérdést, miszerint „kinek kell elől járnia a kapcsolat kialakításában”, a Kúria az utóbbi időben és a Ptk. alkalmazása során is akként válaszolja meg, hogy a szülőnek; s mind a szülő, mind a gyermek magatartását értékelni kell.

3.4. A KÖZÉPFOKÚ ISKOLAI TANULMÁNYOKAT FOLYTATÓ GYERMEK HELYZETE – A PTK. SZÖVEGÉNEK, AZ ÚJ PTK. TANÁCSADÓ TESTÜLET, ILLETVE A ROKONTARTÁSI JOGGYAKORLAT-ELEMZŐ CSOPORT VÉLEMÉNYÉNEK ÖSSZEVETÉSE

Már a Csjt. hatálya alatt folytatott ítélkezési gyakorlatnak is reagálnia kellett – ilyen irányú kereseti kérelem esetében – azokra a gyermekekre, akik középfokú oktatási intézményben tanultak, de betöltötték a 18. évüket. Ez számos oknál fogva előfordult és előfordul, hiszen önmagában az az alaphelyzet, amelyben a gyermek az általános iskolai tanulmányait nem hatévesen kezdi meg, hanem a hetedik évéhez közeledve vagy akár már azt be is töltve, esetenként akár a nyolcadik évéhez közelítve, magában hordja azt, hogy miközben még középfokú tanulmányait folytatja, biztosan eléri a nagykorúságot. Hasonló alaphelyzetet teremtenek azok a középfokú oktatási intézmények, ahol jellem-

¹⁸ BH 2018. 252. [13].

¹⁹ Pfv.II. 20.208/2016/6. sz. alatt közzétett ügy.

²⁰ 2017.El.II.JGY.P.1. sz. alatt közzétett összefoglaló vélemény 30–31.

zően nyelvi előkészítés érdekében tölt a gyermek egy évvel többet, de a külföldön töltött oktatási félév, baleset egyaránt hozzájárulhat ahhoz, hogy a gyermek még nagykorúsága elérésekor is középfokú oktatási intézmény tanulója. Minden további nélkül betöltheti a gyermek 19-20. évét, mire e tanulmányaival végez.

A korábbi ítélkezési gyakorlat a középfokú oktatási intézményben tanuló gyermek tekintetében nem tett különbséget a kiskorú és a nagykorúságát időközben elért gyermek között. A Ptk. ugyanakkor reflektálni kívánt erre a helyzetre, azzal, hogy ezt kifejezetten rendezi. A 4:214. § annak rögzítése mellett, hogy a kiskorú gyermek rászorultságát vélelmezni kell, kimondja, hogy ez a vélelem a gyermek nagykorúságának betöltése után is érvényesül, legfeljebb a gyermek huszadik életévének betöltéséig, amennyiben középfokú iskolai tanulmányokat folytat. A Ptk. hatálybalépését követően ennek az utóbbi rendelkezésnek az értelmezése megosztotta a bíróságokat: egyes bíróságok folytatták a korábbi gyakorlatot, azaz a fenti helyzetben lévő gyermeket a kiskorúval azonos tartási pozícióba helyezték, míg más bíróságok alappal vetették fel azt a kérdést, hogy miután a 4.214. § második mondatából csak annyi következik, hogy a 18 és 20 év közötti gyermek rászorultságát vélelmezni kell, lehetséges-e, hogy 18 és 20 év között a középfokú tanulmányait folytató gyermek érdemtelen, illetve, hogy a szülőt sem terheli az a fokozott mértékű tartási felelősség, mint amely a kiskorúval szemben fennáll.

A kérdéssel foglalkozott az Új Ptk. Tanácsadó Testülete, s a következő kérdésre keresett választ: „Mentesülhet-e a gyermektartásdíj fizetésének kötelezettsége alól a kötelezett a gyermek érdemteleniségére, illetve saját teljesítőképességének hiányára hivatkozással, ha a gyermek kiskorúsága alatt megkezdett középiskolai tanulmányait a nagykorúságának elérése, de a 20. életévének betöltése előtt tovább folytatja?”

A Testület tagjai valós problémának tekintették azt, hogy a Ptk. megfogalmazásából következően a 18 és 20 év közötti és középfokú iskolai tanulmányokat folytató gyermek szülője a teljesítőképességének hiányára tekintettel mentesülhet a tartásdíj megfizetése alól, mivel erre a gyermekekre alapvetően a nagykorú rokon tartására vonatkozó szabályok érvényesülnek. Azt is rögzítették, hogy ez a gyermek nem minősül a Ptk. 4:220. § (2) bekezdésében meghatározott továbbtanuló nagykorú gyermeknek, hiszen ott életpályára felkészítő tanulmányok folytatásáról van szó. A Testület álláspontja szerint a fentiekből következően ez a gyermek a kiskorúval esik egy tekintet alá. A vélemény kiemeli, hogy „a Ptk. értelmezési keretei lehetővé teszik azt az – egyébként a Tanácsadó Testület tagjai által támogatott – értelmezést, amely szerint az ilyen gyermek érdemtelennek nem minősülhet, és a szülő a saját szükséges tartásának rovására is köteles őt eltartani”.²¹

A joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményében a fentiekről némiképp eltérően foglalt állást: miután a Ptk. kizárólag a rászorultság vélelme tekintetében

²¹ Lásd www.lb.hu/hu/ptk. Családjogi tartás tekintetében még egy kérdéssel foglalkozott a Tanácsadó Testület. Arra a kérdésre, melyszerin „a Ptk. hatálybalépését követően indult perekben megállapíthatja-e a bíróság százalékos mértékben a gyermektartásdíjat, illetve köthetnek-e a felek ilyen tartalmú egyezség?” azt a választ fogalmazta meg többségi álláspontként, hogy perbeli vagy peren kívüli egyezség tartalmaként a százalékban való meghatározás nem minősül jogellenesnek, de ilyen esetben a feleknek kell pontosan meghatározniuk, hogy milyen jövedelmekből, milyen százalékban kelljen tartást fizetni.

helyezi a kiskorú és a 18–20 éves, középiskolai tanulmányait folytató nagykorú gyermeket azonos elbírálás alá, a gyermek esetleges érdemtelenségének vizsgálata nem mellőzhető. Mindazonáltal ez a vélemény is utal arra a jogalkotói célkitűzésre, hogy a gyermek lehetőség szerint szerezze meg a továbbtanulást, illetve szakképesítés megszerzését lehetővé tevő képzettséget, így ha az érdemtelenségét el is kell bírálni, részben tekintettel kell lenni erre a célra, részben pedig arra, hogy a „nagykorúságát még éppen csak betöltött gyermek gyakran a másik szülő befolyásolására tanúsít olyan aktív vagy passzív magatartást, ami más nagykorú esetében az érdemtelenséget feltétlenül megalapozhatja”.²²

A két fenti vélemény annyiban hasonlóan foglal állást, hogy elfogadja a Ptk. lehetséges megszorító értelmezését (csak a rászorultság vélelme áll fenn), ugyanakkor érzékeli a gyermeki érdeket, még ha itt nyilván már éppen nagykorúvá vált gyermekről is van szó. Annyiban azonban eltérő a két álláspont, hogy míg a Tanácsadó Testület lehetségesnek tekinti a Ptk. tartási rendelkezéseinek olyan értelmezését, amely mellett a 18 és 20 év közötti, középfokú tanulmányait folytató gyermek helyzetét a kiskorúéval azonos módon kell kezelni, erre a joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye nem lát lehetőséget, igaz, utal arra, hogy a gyermek esetleges érdemtelenségét különös gondossággal kell megítélni. A jogirodalom – nem utalva ehelyütt a kommentárirodalomra – mindezidáig szűk körben foglalkozott ezzel a kérdéssel.²³

3.5. A 18 ÉS 20 ÉV KÖZÖTTI, KÖZÉPFOKÚ TANULMÁNYAIT FOLYTATÓ NAGYKORÚ GYERMEK A PTK. ALAPJÁN FOLYTATOTT ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLATBAN

A Kúria ítéletei közül egy 2017-ben közzétett döntés²⁴ foglalkozott a középfokú oktatási intézményben tanuló 18 és 20 év közötti gyermekkel, ám annyiban semmiképpen nem tipikus helyzetben lévő nagykorú gyermekről volt szó, hogy a gyermek élettársi kapcsolatban állt, s ebből a kapcsolatból gyermeke született. A Kúria rámutatott arra, hogy „a gyermektartásdíjra való jogosultsága nem szűnik meg annak a 20. életévét még be nem töltött, középiskolai tanulmányokat folytató gyermeknek, aki ugyan egy nála fiatalabb személlyel élettársi kapcsolatot létesített, melyből gyermeke is származott, azonban az élettárs is középiskolás, jövedelme nincs”. Az eljáró bíróságoknak a 4:214. §-nak azon rendelkezését kellett alkalmazniuk, amely szerint a fenti helyzetben lévő gyermeknek a rászorultságát vélelmezni kell; s megállapítható volt, hogy a tartásdíjfizetési kötelezettségének megszüntetését kérő kötelezett nem tudta a vélelmet megdönteni, s a gyermek rászorultságának hiányát bizonyítani. Az eljáró bírósá-

²² 2017.El.II.JGY.P.1. sz. alatt közzétett összefoglaló vélemény 28–29.

²³ A jelen tanulmány lezárásáig egyetlen cikk foglalkozott kifejezetten ezzel a kérdéssel: GOTHÁRDI Enikő: „A középfokú tanulmányokat folytató nagykorú gyermekek tartásra való érdemtelenségének kérdése a Ptk. szabályozásának tükrében” *Családi Jog* 2017/3. 28–32. A cikk szerzője a Ptk. szigorúbb értelmezése mellett foglal állást, s záró mondatában arra utal, hogy a nagykorú gyermeket nem indokolt mentesíteni „a belátási és ítélőképeségük folytán általuk is felismerhetően súlyosan kifogásolható magatartásuk következményei alól”.

²⁴ BH 2017. 227.

gok egyetértettek abban, hogy „az időközben nagykörűvé vált gyermek tanulói jogviszonyának folyamatosságát nem érintette az átmeneti magántanulói státuszba kerülése és gyermekének megszületése”, valamint, hogy „a felperes tartásdíjfizetési kötelezettsége szempontjából nem releváns a gyermek gyenge tanulmányi eredménye, pótvizsgára utasítása és az sem, hogy a jelenlegi, érettségire felkészítő nappali tagozatos képzése milyen napokon és időpontokban folyik”.²⁵

4. A KISKORÚ GYERMEK TARTÁSA AZ ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLATBAN, S A JOGGYAKORLAT-ELEMZŐ CSOPORT JAVASLATAI

A családjogi tartási perek az elsők között voltak, ahol a Ptk. szerint elbírált ügyekben a peres felek a Kúriához fordultak. A joggyakorlat-elemző csoport megállapításai szerint ennek során az új törvényi elemek alkalmazása vetett fel kérdéseket.²⁶ A kiskorú gyermek tartása tekintetében ugyanakkor továbbra is elsősorban a jogosult gyermek indokolt szükségleteinek és a szülők teljesítőképességének felmérése játszik nagy szerepet, ebben a tekintetben pedig a Ptk. novumot nem hozott. Annyi azonban biztosan leszögezhető, hogy már a Csjt. alkalmazása során is érzékelhető volt a társadalmi-gazdasági változásoknak a tartási perekre, a kérelmek és ellenkérelmek tartalmára gyakorolt hatása. Ezek a változások továbbra sem álltak meg, így bár a kiskorú gyermek tartásának „alapszabályai” nem módosultak a Csjt. és a Ptk. viszonylatában, és a Csjt. alkalmazása során kialakított sztenderekre lehet építeni, a jogalkalmazásnak már új kihívásoknak is meg kell felelnie.

Az ítéletekből kirajzolódik a bíróság megítélésére váró helyzetek sokfélesége, amely nyilvánvalóan a különböző családi életviszonyokból, szülői életutakból, magatartásokból, szülők egymás közötti kapcsolatából adódóan igen eltérő. A szülők jövedelmi és vagyoni viszonyai között, akárcsak az elérhető jövedelem mértékét tekintve ország-részenként és végzettségenként (is) rendkívüliek az eltérések, mint ahogyan természetesen az egyes gyermekek indokolt szükségletei között is; ez utóbbi számos okra vezethető vissza, így többek között arra, hogy eltérőek az iskoláztatás lehetőségei, illetve erősen különböznek az egészséges és a beteg vagy akár csak fejlesztésre szoruló gyermek szükségletei. A Ptk.-t alkalmazó gyakorlat²⁷ (is) tekintettel van arra, hogy önmagában a kiskorú gyermekek száma nem irányadó a tartási kötelezettsége mértéke szempontjából (azaz önmagában az a tény, hogy a kötelezettnek újabb gyermeke született, nem eredményezi a más gyermekei felé fennálló tartási kötelezettsége mértékének megváltozását), miután a gyermekek szükségleteit egyéniesítve kell meghatározni, és azok életkoruktól, adottságaiktól, iskoláztatásuktól függően különbözőek lehetnek.

A joggyakorlat-elemző csoport hiánypótló kutatást folytatott le, amelynek leírását és eredményét az összefoglaló vélemény tartalmazza, kitérve anyagi jogi és eljárásjogi kérdésekre egyaránt. Az összefoglaló vélemény számos következtetést vont le a kis-

²⁵ BH 2017. 227. [9].

²⁶ 2017.El.II.JGY.P.1. sz. alatt közzétett összefoglaló vélemény 107.

²⁷ Példaként hivatkozva a BH 2017. 337. sz. alatt közölt eseti döntésre.

korú gyermek szükségleteivel, a kötelezett teljesítőképességével kapcsolatban, melyek elősegíthetik a további ítélkezési gyakorlatot. A Ptk. alkalmazásával összefüggésben kiemelésre méltók azok a megállapítások, amelyek azt jelzik, hogy bár a gyermektartás alapvető rendelkezései nem változtak, azokat változó társadalmi-gazdasági környezetben kell alkalmazni. Míg a főváros környékén és a nyugati országrészben bizonyítási tekintetben az okoz nehézséget, hogy számos esetben a kötelezettek esetenként kiugrón magas jövedelmüket eltitkolják, addig a „szegényebb” régiókban a szülők gyakran a saját megélhetésükhöz szükséges legalapvetőbb vagyonnal sem rendelkeznek, s ehhez képest kell a tartásdíj mértékét megállapítani.²⁸ Ahogyan az összefoglaló vélemény megjegyzi: „a társadalmi, gazdasági, szociális és morális háttér változásai ebben az ügytípusban jelennek meg a leggyorsabban és a legintenzívebben.”²⁹

A joggyakorlat-elemző csoport javaslatokat is megfogalmazott, ezek lényegében olyan felvetések, melyek részben anyagi jogi, részben eljárásjogi jellegűek. Legfontosabbként emelhető ki az az elgondolás, hogy kerüljön meghatározásra a gyermek köztudomású alapszükséglete, „amelyet a szülőknek minden körülmények között biztosítaniuk kell gyermekük számára”. Ennek összegét a joggyakorlat-elemző csoport 2018-ra nézve 25.000 forintban határozta meg; hozzá is teszi az összefoglaló vélemény következő mondatában: ez „köztudomásúan csupán szűkösen vett alapszükségletet kielégítő összeg”. Ezzel összefüggésben tesz javaslatot ún. minimáltartásdíj meghatározására, amelyet a kötelezettnek mindenképpen teljesíteni kell, s amely a kötelezett köztudomásúnak tekinthető teljesítőképességéhez igazodik – ezt az összeget 15.000 forintban rögzíti az összefoglaló vélemény; utalva mindkét összeg tekintetében arra, hogy ennek elfogadása esetén sem a 25.000 forintban rögzített szűkösen vett alapszükségletet kielégítő összeg, sem a 15.000 forintban rögzített kötelezeti teljesítőképesség nem képezne bizonyítás tárgyát.³⁰

5. ÖSSZEGZÉS

Az új Polgári Törvénykönyv első öt évében számos családjogi jogértelmezési kérdés vetődött fel a gyakorlatban, annak eredményeképpen, hogy a családjogi rendelkezések a Ptké.³¹ alapján gyorsan alkalmazandókká váltak. Ennek volt a következménye az, hogy az Új Ptk. Tanácsadó Testületének első publikált véleményei között már szerepeltek családjogi tartási tárgyúak is; illetve hamar kerültek a Kúriára is olyan tartási ügyek, amelyeket már a Ptk. alapján kellett elbírálni.

A tanulmány négy tartásra jogosult személyi kört tárgyal. Valamennyi személyi kör kapcsán történtek kisebb-nagyobb változások, alakult az ítélkezési gyakorlat, de sajátos módon mindegyik területen kicsit másként.

²⁸ 2017.El.II.JGY.P.1. sz. alatt közzétett összefoglaló vélemény 58–59.

²⁹ 2017.El.II.JGY.P.1. sz. alatt közzétett összefoglaló vélemény 58.

³⁰ Mindkét javaslatot lásd 2017.El.II.JGY.P.1. sz. alatt közzétett összefoglaló vélemény 112.

³¹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. tv. hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. tv..

A szülőtartás az egyetlen terület, ahol formálisan a legfontosabb változás történt: a Ptk. 2016-ban történő módosítása új rendelkezésekkel kívánta megerősíteni a nagykorú gyermek szülővel szemben fennálló tartási kötelezettségét. Ezen új szabályoknak az eredőjét, az *Alaptörvény* vonatkozó szülőtartási kívánalmát értelmezte a Kúria, leszögezve azt, hogy a szülőtartási rendelkezéseket a Ptk. tartási rendelkezéseinek összefüggérendszerében kell értelmezni és alkalmazni.

A továbbtanuló nagykorú gyermek tekintetében annyiban kerültek új rendelkezések a Ptk.-ba, hogy a korábbi ítélkezési gyakorlat kikristályosodott és fenntartandónak ítélt elemeit emelték a normaszöveg szintjére, ilyen módon korántsem ismeretlen szabályokkal kell a bíróságoknak dolgozniuk. Az mindazonáltal tény, hogy a társadalmi-gazdasági változások, a szülők teherbírási képessége, a nagykorú gyermekek továbbtanulási szokásai folyamatosan változnak, s erre a gyakorlat is kénytelen tekintettel lenni. Messzire vezető kérdés a szülő és nagykorú gyermeke közötti viszony értékelése – a jövedelmi-vagyoni viszonyok megfelelő megállapítása és mérlegelése mellett talán ez a legnagyobb kihívás.

Ismét más a legfontosabb kérdés a 18 és 20 év közötti, középfokú tanulmányokat folytató gyermek tartása esetében. Korábban a Csjt. az ebben a helyzetben lévő gyermeket nem említette, a Ptk. igen, és az az egy mondat, amelyben előfordul, jogi diskurzus-hoz vezetett: azzal a kérdéssel, hogy az ebben a helyzetben lévő gyermek minősülhet-e érdemtelennek, illetve a szülőt vele szemben ugyanolyan fokozott felelősség terheli-e, mint a kiskorúval szemben, foglalkozott az Új Ptk. Tanácsadó Testülete, a rokontartás szabályaival kapcsolatos ítélkezési gyakorlatot elemző csoport és a szakirodalom is.

Nem kétséges és a statisztika áttekintése sem szükséges annak megállapításához, hogy a legtöbb tartási per kiskorú tartására vonatkozik. Noha különösen a rokontartás általános szabályai között vannak új, illetve az ítélkezési gyakorlatban kialakult elvi tételeket rögzítő és normaszöveggé új rendelkezések, nem annyira az új szabályok alkalmazása vet fel kérdéseket, hanem a megszokott és már a Ptk.-ban szereplő szabályok változó körülmények közötti alkalmazása. Nem véletlenül merült fel a joggyakorlat-elemző csoportban az az elképzelés, hogy a pereket gyorsítani, a bizonyítást könnyíteni lehetne a gyermek köztudomásúan alapvető szükségletei minimális mértékének, illetve hasonlóképpen a szülői teljesítőképesség mértéke minimumának rögzítésével.

A Ptk. családjogi szabályait – a fontolva haladás mottójának³² megfelelően – (is) az az elgondolás hatotta át, hogy csak ott indokolt változtatni, ahol ez valóban szükséges. Ez tükröződik a tanulmány elején tett rövid áttekintésben: az ítélkezési gyakorlat kikristályosodott megoldásai váltak legfeljebb a Ptk. családjogi tartási szabályainak részévé még 2005-ben, s lényegében ezekkel a rendelkezésekkel lépett hatályba a Ptk. Az ettől független tény, hogy élénk diskurzus indult az egyes rendelkezések értelmezése kérdésében, s még ha a rendelkezések kevésbé is változtak, az életviszonyok igen. További kérdésként vethető fel a gyermek érdekének érvényesülése. Bár a rászoruló

³² A Ptk. családjogi rendelkezéseinek első normaszövegét és indokolását részekre bontottan a *Családi Jog* folyóirat is közölte, a 2005-től megjelenő részeket Kőrös András jegyezte, s valamennyi rész a „Fontolva haladás” közös mottója alatt került közlésre.

családtagokról való gondoskodás erkölcsi és anyagi alapokon nyugvó jogi kötelezettség, különös helyet foglalnak el sorukban a gyermekek, akiknek a tartása a szülők kiemelt kötelezettsége, s amelynek teljesítése során a gyermek legfőbb érdekét kell szem előtt tartaniuk. Természetesen a *child's best interests* követelménye nemcsak a szülőket, hanem az állami hatóságokat, bíróságokat is köti. Annak elemzése, hogy ez mennyiben érvényesül jelenleg, s mennyiben tekinthető/tekintendő a kiskorúval azonos helyzetben lévőnek a 18 és 20 év közötti, középfokú oktatási intézményben tanuló gyermek, külön tanulmány tárgyát képezi.

A CSELEKVŐKÉPESSÉG SZABÁLYOZÁSÁNAK ELTÉRŐ MEGKÖZELÍTÉSEI AZ ÚJ PTK. VITÁJA SORÁN

A Polgári Törvénykönyv kodifikációja során heves vitát váltottak ki a fogyatékos személyek cselekvőképességét érintő szabályok változásai. A 2009-ben elfogadott Ptk. jelentős mértékben eltért mind az akkor hatályos szabályozástól, mind a Vékás Lajos által szerkesztett Szakértői Javaslatról:¹ eltörölte például a kizáró gondnokságot, szűk keretek között tette csak lehetővé a korlátozó gondnokságot, és bevezette a támogatott döntéshozatal és előzetes jognyilatkozat intézményét.² Ez éles kritikát váltott ki polgári jogi szaktekintélyek részéről, egyesek alkalmazhatatlannak³ vagy egyenesen vitára alkalmatlannak ítélték a később elfogadott tervezet.⁴ Ennek ellenére a vitában megjelent, hogy a tervezet valós problémákra keresett megoldásokat: a gondnoksági rendszer gyakorlati alkalmazásában valóban súlyos hibák vannak, amelyek a Ptk. vitája során megszólaló civil szervezetek beszámolóiban nagy teret kaptak.⁵ Ezekre a felvetésekre válaszul az új, 2013-ban elfogadott Polgári Törvénykönyv részben átvette a 2009-es Ptk. egyes elemeit: beemelte, bár a 2009-es Ptk.-hoz képest szűkebb formában, a támogatott döntéshozatalt és az előzetes jognyilatkozatot, és változtatott a gondnoksági szabályokon is.⁶ A 2013-as Ptk. szakított azzal a móddal, ahogyan a 2009-es Ptk. a gondnoksági rendszer reformját kívánta megvalósítani. A gondnoksági rendszer időközben feltárt hiányosságai ugyanakkor komoly feladat elé állították a 2013-as Ptk. szerzőit: olyan dogmatikailag koherens, a gyakorlatban alkalmazható, a magyar polgári jog hagyományaiba illeszkedő szabályozást kellett alkotniuk, mely meg tud felelni a modern kor kihívásainak, és kezelni tudja azokat a problémákat, amelyekhez a régi Ptk. szabályozása vezetett. Jelen írás célja a 2013-as Ptk. cselekvőképességi szabályainak értékelése. A tanulmány szűk keretei között a továbbiakban három szempontból vizsgálom a 2013-as Ptk. cselekvőképességet érintő szabályozását. Az első a törvénykönyv cselekvőképességi szabályainak gyakorlati hatása; a másó-

* Tudományos munkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 2–4

¹ Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez* (Budapest: CompLex 2008).

² 2009. évi CXX. tv. a Polgári Törvénykönyvről.

³ Vékás Lajos: „Bírálo és jobbitó észrevételek az új Ptk. kormányjavaslatához” *Magyar Jog* 2008/9. 580.

⁴ Lásd pl. JOBBÁGYI Gábor: „A Kormány Ptk. tervezetéről” *Magyar Jog* 2009/2. 98.

⁵ Kőrös András: „»Jót s jól!« – helyes célok, alkalmatlan megoldások a cselekvőképesség tervezett szabályozásában” *Magyar Jog* 2009/2. 104.

⁶ 2013. évi V. tv. a Polgári Törvénykönyvről.

dik a változó nemzetközi jogi környezetnek való megfelelés; a harmadik pedig a Ptk. cselekvőképességi szabályainak elméleti megalapozottsága. Végezetül a további kutatási, jogalkotási és jogalkalmazási lépésekre tesz javaslatot, a cselekvőképességi szabályozás további fejlődésének érdekében.

1. GONDOKSÁG A GYAKORLATBAN

A 2009-es Ptk. vitája során számos, fogyatékos emberek jogvédelmét ellátó civil szervezet figyelmeztetett a gondnoksági szabályok gyakorlati alkalmazásának hiányosságaira.⁷ Az egyéni visszaélések bemutatása mellett empirikus kutatások is készültek, amelyek alátámasztották a gondnoksági rendszer aggályos működését.⁸

A problémákat négy nagyobb csoportba oszthatjuk. Az első a gondnokság túlzott alkalmazása: olyan személyek is gondnokság alá kerültek, akik esetében ez nem indokolt.⁹ Ennek a problémának egy változata a kizáró gondnokság túlzott alkalmazása: olyan személyek is kizáró gondnokság alá kerültek, akik esetében a korlátozó gondnokság is elégséges lett volna. Egy tanulmány közvetlen ok-okozati összefüggést talált a gondnokság alá helyezések és a szociális ellátórendszer kapacitásának változása között, amely súlyos helyzetre mutatott rá: a cselekvőképesség korlátozására eszerint sokszor nem a Ptk. szabályai alapján, hanem ettől független okokból kerül sor.¹⁰ A második problémakört a gondnokok eljárása, illetve visszaéléseik jelentik. A Ptk. vitája során számos olyan példa került napvilágra, mely szerint gondnokok fosztottak meg vagyontól és juttattak bentlakásos intézetbe gondjukra bízott személyeket. A harmadik problémakör az intézményrendszer aluldimenzionálásából fakad: a gondnokoltak nagy száma miatt sok gondnoknak problémát okoz a feladatai ellátása, illetve sokszor csak formalitássá válik a gondnoki szerep.¹¹ Végül negyedik problémaként megfogalmazhatjuk magát a gondnokság mint jogintézmény hatását a fogyatékos személyek önrendelkezésére. A fogyatékos személyek érdekvédelmével foglalkozó civil szervezetek szerint a gondnokság súlyosan korlátozza ügyfeleik önállóságát, nem a bennük lévő potenciál kiaknázását segíti elő, hanem éppen ellenkezőleg, meglévő képességeiket is visszafejleszti. Ezért inkább gátja, mint ösztönzője a fogyatékos személyek társadalmi integrációjának.¹²

A fent említett problémák közül néhányra a jogalkalmazás már az új Ptk. elfogadása előtt reflektált. A régi Ptk. 2001-es módosítása bevezette az ügycsoport szerinti korlátozást, amely lehetővé tette a gondnokság egyénileg differenciált alkalmazását. A Leg-

⁷ ÉFOÉSZ és 14 civil szervezet: A gondnoksági rendszer módosításának javasolt alapelvei, 2007. június 22.

⁸ Mental Disability Advocacy Center (MDAC): *Gondnokság és emberi jogok Magyarországon* (Budapest: MDAC 2007). www.mdac.info

⁹ FRIDL JUDIT (szerk.): *Ki a kompetens? A Polgári Törvénykönyv gondnoksági szabályainak reformja* (Budapest: Társaság a Szabadságjogokért 2001).

¹⁰ VERDES TAMÁS – TÓTH MARCELL: *A per tárgya* (Budapest: ELTE Eötvös 2010).

¹¹ Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB 2709/2016. sz. ügyben, 2016. június.

¹² Mental Disability Advocacy Center (MDAC): *Legal Capacity in Europe* (Budapest: MDAC 2013). www.mdac.info

felsőbb Bíróság több határozatában is érvényt szerzett annak a megközelítésnek, amely szerint a cselekvőképesség korlátozására csak indokolt esetben és mértékben, az érintett személy érdekében kerülhet sor.¹³ Az orvosi szakvélemény mellett nagyobb hangsúlyt kaptak a gyakorlati, az érintett személy életkörülményeivel kapcsolatos szempontok.¹⁴ Kérdéses ugyanakkor, hogy a cselekvőképesség korlátozásáról szóló ítélkezési gyakorlat területén a Legfelsőbb Bíróságnak, illetve Kúriának mennyire van hatása az alacsonyabb szintű bíróságok gyakorlatára. A gondnoksági perek érintettjei kiszolgáltatott emberek, alacsony jogérvényesítési képességgel. Ebből következően nagyon alacsony a fellebbezések aránya,¹⁵ ezért a magasabb fokú bíróságokra kisebb szerep hárul, mint például büntetőügyekben.

Bár az új Ptk. hatálybalépése óta kevés idő telt el, a rendelkezésünkre álló statisztikai adatok alapján levonhatjuk a következtetést, hogy a gondnokság túlzott alkalmazásának a törvénykönyv nem tudott gátat szabni. A gondnokoltak száma fokozatosan növekszik: a 2014-es 55 928-ról 2017 végére 57 983-ra.¹⁶ Ezen belül a teljesen korlátozó gondnokság alatt állók száma még mindig meghaladja az 50 százalékot (2014-ben 54,8%, 2017-ben 50,2%). Bár itt enyhe csökkenés figyelhető meg, éves bontásban azt látjuk, hogy az egy évben gondnokság alá helyezett személyek között a teljesen korlátozó gondnokság aránya még magasabb, 2017-ben például 58% volt. Ez az ellentmondás háromféleképpen magyarázható: a teljesen korlátozó gondnokság alatt álló személyek vagy korábban elhaláloznak, vagy nagyobb arányban nyerik vissza cselekvőképességüket a részlegesen korlátozó gondnokság alatt állóktól, vagy a gondnokság felülvizsgálata során több személy kerül teljesen korlátozó gondnokság alól részlegesen korlátozó gondnokság alá, mint viszont. A rendelkezésre álló statisztikai adatok szerint mind a cselekvőképesség visszanyerése,¹⁷ mind a gondnokság módosítása rendkívül ritka,¹⁸ ezért valószínűleg inkább arról van szó, hogy a teljesen korlátozó gondnokság alatt álló személyek nagyobb arányban haláloznak el, mint a részlegesen korlátozó gondnokság alatt állók.¹⁹

Megállapíthatjuk, hogy legalábbis eddig nem teljesült a Ptk. elfogadása mögötti azon jogalkotói szándék, hogy csökkenjen a gondnokoltak, és különösen a teljesen korlátozó gondnokság alatt állók száma. A gondnokság alá helyezés szabályai nem változtak kellőképpen, amit a jogalkalmazók a kontinuitás jeleként értékeltek, és az eddigi

¹³ Lásd pl. BH 2006. 46.

¹⁴ Lásd pl. BH 2007. 404, BH 2008. 265.

¹⁵ A rendelkezésemre álló statisztikai adatok alapján 2009-ben 9 694 gondnoksággal kapcsolatos per fejeződött be az elsőfokú bíróságokon, és 218 fellebbezés érkezett a megyei bíróságokra. 2010-ben 10 171 befejezett ügy, és 266 fellebbezés volt. Ez 2,2%-os, ill. 2,6%-os fellebbezési arányt jelent. Lásd Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatalának levele, 10586/2011/2. OIT Hiv., 2011. március 29.

¹⁶ A tanulmányban hivatkozott statisztikai adatok az Országos Bírósági Hivatal közléséből származnak.

¹⁷ 2016-ban 6 468 jogerős ítélettel felülvizsgált gondnokság alá helyezésből 208 esetben rendelte el a bíróság a gondnokság megszüntetését, ami 3,25%-os arány. 2017-ben 6 776 ítéletből 270 esetben rendelt el megszüntetést, ami 4%-os arány.

¹⁸ 2016-ban 390 eset (az összes felülvizsgálat 6%-a), 2017-ben 375 eset (az összes felülvizsgálat 5,5%-a).

¹⁹ 2016 végén 28 669 személy állt teljesen korlátozó gondnokság alatt. 2017 során 2 261 személyt helyeztek a bíróságok teljesen korlátozó gondnokság alá. Azonban 2017 végén csak 29 082 személy állt teljesen korlátozó gondnokság alatt. A hiányszó 1 848 személy döntő többsége a fentiek szerint valószínűleg elhalálozott.

gyakorlatot folytatják tovább, mely a túlzott korlátozás irányába visz. A kizáró gondnokság fogalmának eltörlése sem váltotta be eddig a hozzá fűzött reményeket: a teljesen korlátozó gondnokságot a bíróságok ennek megfelelőjeként értékelik, és a számok alapján nagyjából ugyanarra a célcsoportra alkalmazzák – nagyrészt indokolatlanul.

A 2009-es Ptk. számos korlátozást vezetett be a gondnokság alá helyezés szabályaival kapcsolatban, amelyek célja az addigi gyakorlattól való eltérés volt. Dogmatikailag kritizálható az ott alkalmazott megoldás, például a kötött bizonyítás,²⁰ azonban valamilyen megoldásra szükség van. A gondnokság alá helyezések tekintetében nem a magyar polgári jog hagyományainak ápolására, hanem az azokkal való radikális szakításra lenne szükség, amihez az új Ptk. nem ad kellő impulzust. Kétséges, hogy a Kúria a jelenlegi normaszöveg alapján el tud-e érni szemléletváltást az alacsonyabb szintű bíróságok gyakorlatában.

Ami a gondnokok visszaéléseit illeti, erről nyilván a probléma jellegéből adódóan nem áll rendelkezésre statisztika. Nem tudjuk értékelni, hogy az új Ptk. alapján javult vagy romlott a helyzet. Mivel azonban a gondnok eljárására vonatkozó szabályok nem változtak jelentősen, feltételezhető, hogy a gyakorlatban sem állt be jelentős változás. A probléma tehát fennáll. További kutatásoknak kellene feltárniuk a visszaélések számát és súlyosságát, hogy megfelelő jogalkotói és jogalkalmazói válasz születhesse a kérdésben.

A gondnokoltak nagy és a gondnokok relative alacsony száma továbbra is a gondnoksági rendszer egyik súlyos problémája. A hatályos szabályok alapján egy gondnokra legfeljebb 30, illetve 35 vagy 45 gondnokolt juthat,²¹ de a gyakorlatban ezt a szabályt sokszor megsértik. Az Alapvető Jogok Biztosának 2016-os jelentése szerint az ország több megyéjében előfordul, hogy több száz gondnokolt is jut egy hivatásos gondnokra, ami diszfunkcionálissá teszi a gondnokság intézményét.²² Súlyos probléma a gondnok alacsony díjazása és utánpótlása is.

A statisztikák szerint Magyarországon a gondnokok 57,6%-ának van több mint 30 gondnokoltja. Könnyen belátható, hogy ilyen helyzetben nincs lehetőség a gondnoki feladatok hatékony ellátására. A gondnok tevékenysége egyfajta ellenőrző-aláíró hivatalnok szerepére korlátozódik, ami nem felel meg azoknak az igényeknek, amelyeket a Ptk. támaszt.

Természetesen a gondnoksági intézményrendszer megteremtése nem a Ptk. feladata. Azonban a problémához maga a Ptk. is hozzájárul, ha a szabályai alapján indokolatlanul felduzzad a gondnokoltak száma a fentebb már említett okokból. Ha valóban csak az arra rászoruló személyek kerülnének gondnokság alá, a meglévő gondnoki karra kisebb teher hárulna, és hatékonyabban tudnák ellátni feladatukat.

Ha a gondnokoltak számának csökkentése nem reális lehetőség, akkor a jogalkotónak más módon kell számot vetnie a fennálló helyzettel, amely szerint sok gondnoknak csak átlag heti pár perce jut egy gondnokoltjára. A Ptk. szabályait nem ilyen helyzetre alkották, és teljesen alkalmazhatatlanok: hogyan fog egy ilyen gondnok eljárni a

²⁰ CSEHI Zoltán: „A 2009. évi CXX. törvényről, az új Polgári törvénykönyv megíúsult kísérletéről, annak előkészítéséről és tartalmáról” *Iustum Aequum Salutare* 2010/3. 77.

²¹ 1997. évi XXXI. tv. a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról, 102. §.

²² Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB 2709/2016. sz. ügyben, 2016. június, 1. és 38.

gondnokoltak minden ügyében, és hogyan fogja kikérni a döntésekhez a gondnokoltak véleményét?²³ A jogbiztonságot nem segíti, ha az alkalmazhatatlan normákat tömegesen figyelmen kívül hagyja a gyakorlat.

A negyedik problémakör, a gondnoksággal kapcsolatos szemléletváltás szintén nehezen ragadható meg a számok oldaláról. Egyfajta mércéje lehet ugyanakkor a támogatott döntéshozatal megjelenése, illetve elterjedése. Ez a progresszív intézmény a fogyatékos személyek önrendelkezésének új megközelítésére épül, a gondnokság jogintézményével szemben megfogalmazódó célja a meglévő képességek fejlesztése és a fogyatékos személyek autonómiájának támogatása.²⁴

A statisztikák alapján az új jogintézmény egyelőre nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: jelenleg országosan mindössze 200 személy részesül támogatott döntéshozatalban. Ez részben összefüggésbe hozható az új Ptk. szövegével is: ellentétben a 2009-es Ptk.-val, az új Ptk. kevésbé hangsúlyosan szabályozza a támogatott döntéshozatalt, kevésbé biztosít neki elsőbbséget a gondnoksággal szemben.²⁵ Az Alapvető Jogok Biztosának jelentése ugyanakkor azt is feltárta, hogy a gyámhivatalok a gondnokok átképzésével tesznek eleget annak a kötelezettségüknek, hogy hivatásos támogatót biztosítsanak. Nehezen várható el szemléletváltás olyan támogatóktól, akik támogatói feladataik mellett gondnoki szerepet is betöltenek.

Összességében megállíthatjuk, hogy az új Ptk. nem ad hatékony választ a gondnoksági rendszer gyakorlati problémáira. Természetesen ezek a problémák nem csak jogalkotással kezelhetők, számos esetben jogalkalmazói vagy más gazdasági-szociálisközigazgatási beavatkozást is kívánnak. Azonban a jogalkotás nem is tekinthet el a problémák megoldásától. A Polgári Törvénykönyv nem légtüres térben, hanem egy valós társadalomban fejt ki hatását. Szabályai tartalmát a gyakorlattal kölcsönhatásban kapnak, különös tekintettel a létező, fennálló gyakorlatra.

Az új Ptk. sok esetben nem kellő módon szakít a meglévő aggályos gyakorlattal. A 2009-es Ptk. több esetben vezetett be olyan szigorításokat, amelyek célja a gyakorlat radikális átalakítása volt. Az új Ptk. ezeket a módosításokat nagyrészt elvetette. Ugyanakkor a 2013-ban elfogadott szöveg a tapasztalatok alapján nem volt képes fordulatot elérni a gyakorlati alkalmazásban. A szöveg módosítására ezért szükség lehet, hogy a jogalkalmazásnak megfelelő iránymutatásul szolgáljon.

2. NEMZETKÖZI KÖRNYEZET

Az ezredforduló óta jelentős változás állt be a cselekvőképesség nemzetközi szabályozásában. Míg a Ptk. kodifikációs folyamatának kezdetekor szinte alig létezett ide vonatkozó nemzetközi jogi norma, az új Ptk. elfogadása idejére ez a helyzet jelentősen megváltozott.

²³ Ptk. 2:22. § (3).

²⁴ Robert M. GORDON: „The Emergence of Assisted (Supported) Decision-Making in the Canadian Law of Adult Guardianship and Substitute Decision-Making” *International Journal of Law and Psychiatry* 2000/1. 61.

²⁵ Lásd a 2009-es Ptk. megoldását: 2009. évi CXX. tv. a Polgári Törvénykönyvről, 2:16. § és 2:23. § (4).

A változások egyik forrása a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) gyakorlata. A Bíróság már az 1979-es *Winterwerp v. Hollandia* döntésében megállapította, hogy a cselekvőképesség korlátozása nem egyszerűen személyi státusz kérdése, hanem a személy alapvető jogait meghatározó döntés.²⁶ Anyagi jogi mércét azonban a Bíróság sokáig nem állított fel, döntései eljárási hiányosságokat érintettek.²⁷ Az anyagi jogi szabályok egy 1999-es Európa Tanácsi ajánlásban jelentek meg először, amely a szükségesség és arányosság követelményét hangsúlyozta a gondnokság alkalmazása során.²⁸ Az áttörést a 2008-as *Shtukatur v. Oroszország* ügy hozta meg, amelyben a Bíróság kritizálta a kizáró gondnokság alkalmazását, amelyet a magánélethez való jog megsértéseként értékelt.²⁹ Hasonló eredményre jutott a 2012-es *Sýkora v. Csehország* döntés is.³⁰ A Bíróság álláspontja szerint a cselekvőképesség korlátozásának arányosnak kell lennie a személy állapotával és ez elérni kívánt céllal. Kérdéses, hogy az EJEB által felállított mércének a teljesen korlátozó gondnokság meg tud-e felelni.³¹ Ami kevésbé vitatható, hogy a nem kellően megalapozott, indokolatlan gondnokság alá helyezések már a strasbourgi Bíróság által felállított normákkal is ütköznek.

A strasbourgi esetjog fejlődésénél is fontosabb változásra került sor az ENSZ Fogyatékos Emberek Jogairól szóló Egyezményének 2006-os elfogadásával.³² Az Egyezmény 12-es cikke a cselekvőképességet érinti, és elismeri, hogy a fogyatékossgal élő személyeket az élet minden területén másokkal azonos alapon megilleti a jog-, illetve cselekvőképesség.³³ Komoly vitákat váltott ki ennek a cikknek az értelmezése, hiszen nem egyértelmű, mit jelent a másokkal „azonos alapon” gyakorolt cselekvőképesség gyakorlása például egy magas támogatási szükségletű súlyosan halmozottan fogyatékos személy esetében. Az Egyezményt felügyelő ENSZ Bizottság azonban 1. sz. Általános Kommentárjában világossá tette, hogy a 12. cikk a helyettes döntéshozatal minden formáját, így a gondnokságot is, elutasítja.³⁴ A gondnokság ez alapján nem tekinthető olyan intézkedésnek, amely a fogyatékos személyt a cselekvőképesség gyakorlásában segítené. Ellenkezőleg, mivel a gondnokság a cselekvőképesség korlátozásával jár, az beavatkozik az érintett személy saját döntési szabadságába, ami a 12. cikk alatt elfogadhatatlan. A Bizottság ezt az álláspontját Magyarországgal kapcsolatban is kifejtette, amikor az első magyar országjelentéshez írt véleményében úgy találta, hogy a cselekvőképesség korlátozásának lehetővé tételével Magyarország megsérti az Egyezmény 12. cikkét.³⁵

²⁶ *Winterwerp v. Hollandia*, 6301/73 sz., EJEB, 1979. október 24.

²⁷ *Matter v. Szlovákia*, 31534/96 sz., EJEB, 1999. július 5.; *H.F. v. Szlovákia*, 54797/00 sz., EJEB, 2005. november 8.

²⁸ Recommendation R(99)4 on the legal protection of incapable adults, Council of Europe Committee of Ministers, 1999. február 23.

²⁹ *Shtukatur v. Oroszország*, 44009/05 sz., EJEB, 2008. március 27.

³⁰ *Sýkora v. Csehország*, 23419/07 sz., EJEB, 2012. november 22.

³¹ Lásd Mental Disability Advocacy Center: A kizáró gondnokság kérdése az új Ptk.-ban (2008. március 21.)

³² 2007. évi XCII. tv. a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről

³³ Lásd 12.2 cikk.

³⁴ UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 1 (2014) – Article 12: Equal recognition before the law, CRPD/C/GC/1, 2014. május 19.

³⁵ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial periodic report of Hungary, CRPD/C/HUN/CO/1, 2012. október 22.

A *Bujdosó v. Magyarország* ügyben pedig a gondnoksági rendszer választójogot érintő korlátozásai miatt marasztalta el Magyarországot a Bizottság, kritikusan szólva a cselekvőképesség korlátozásáról.³⁶

A Bizottság álláspontja szerint tehát a cselekvőképesség korlátozásának minden formája sérti az Egyezményt, a fogyatékos személyek döntéshozatala támogatásának csak a cselekvőképességet nem korlátozó támogatott döntéshozatal az elfogadható módja. Ez természetesen radikálisan változtatná meg a világ összes országának gondnoksági rendszerét, hiszen a cselekvőképesség korlátozása mindenütt bevett gyakorlat. Számos állam tiltakozott is a Bizottság álláspontja ellen, azzal érvelve, hogy az lehetetlen kíván meg tőlük.³⁷

A 12. cikk értelmezése továbbra is nyitott kérdés. A Bizottság álláspontja egyelőre nem változott, ugyanakkor egy állam sem szánta el magát a gondnokság megszüntetésére. Ez komoly feszültséget okoz a nemzetközi norma tartalma és az ezzel ellentétes konzekvens állami gyakorlat között. Más helyen javaslatot tettem ennek az ellentmondásnak a lehetséges feloldására.³⁸ A jelen tanulmány számára ennek a folyamatban lévő vitának annyi relevanciája van, hogy az ENSZ Egyezmény elfogadása radikálisan változtatja meg a gondnokság megítélését. Ha a Bizottság álláspontja nem is kerekedik felül, ha létre is jön valamilyen kompromisszum egy jövőbeli, új összetételű Bizottság és az Egyezmény részes államai között, ez nagy valószínűséggel a jelenlegi gyakorlatnál sokkal szűkebb formában fogja megengedni a gondnokság fennmaradását. Nagyon nehezen elképzelhető például a teljesen korlátozó gondnokság összeegyeztetése az Egyezménnyel. A részlegesen korlátozó gondnokság is csak nagyon szűk körben, kivételesen alkalmazható jogintézményként létezhet tovább. Ezzel az elvárással a magyar gyakorlat nincs összhangban, az új Ptk. alapján sem.

Természetesen nehéz meghatározni, hogy a 12. cikk egy jövőbeli értelmezésének a Ptk. milyen mértékben felel majd meg, hiszen nem ismerjük annak tartalmát. Az azonban biztos, hogy a jelenlegi értelmezésnek az új Ptk. nem felel meg, hiszen lehetővé teszi a cselekvőképesség korlátozását, amit az Egyezményt értelmező ENSZ Bizottság a 12. cikk megsértéseként értékel. Lehet vitatni ennek a nemzetközi normának az életszerűségét, és érvelni a módosítása mellett, de kétségtávolan irányt mutat a gondnokság nemzetközi jogi megítélése szempontjából. Az új Ptk. nem ezen az úton jár, illetve nem kellő erélyességgel képviseli a radikális változás szükségességét, ami előrevetíti a jövőben várható nemzetközi kritikákat. Ez pedig kétségtávolan új helyzetet teremt a gondnoksági szabályok hazai fejlődése szempontjából is. Megjósolhatatlan, hogy az új elvárásoknak milyen hatása lesz a Ptk. cselekvőképességi szabályaira, de valamilyen változást mindenképpen indokolnak.

³⁶ *Bujdosó és 5 másik személy v. Magyarország*, A Fogyatékossgal Élő Személyek Jogainak Bizottsága, 4/2011. sz. beadvány, CRPD/C/10/D/4/2011, 2013. szeptember 9.

³⁷ Lásd German Statement on the Draft General Comment on Article 12 CRPD, Német Szövetségi Köztársaság, 2014. február 20.

³⁸ FIALA-BUTORA János: Legal Capacity for All? – How Much the Paradigm has Shifted in Article 12 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, kézirat, megjelenés alatt.

3. A CSELEKVŐKÉPESSÉG KORLÁTOZÁSÁNAK ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSE

Az új Ptk. cselekvőképességi szabályait elméleti szempontból is vizsgálhatjuk. A kérdés az, hogy mennyire megalapozott a szabályok összessége, mennyire alkotnak koherens rendszert. Jogtudományi szempontból a Ptk. kétségkívül a magyar polgári jogi hagyományokra épül, amely a kontinentális Európa más országaihoz hasonlóan egy kétezer éve létező jogintézményt, a gondnokságot helyezi a cselekvőképességi szabályok középpontjába. Nem árt azonban feltenni a kérdést, hogy a gondnokság mennyire illeszkedik a modern társadalmak elvárásaihoz, mennyire van összhangban a modern pszichológia, neveléstudomány, fogyatékossgáttudomány és más tudományágak eredményeivel.

Dogmatikai szempontból a gondnoksági szabályok nem igényelnek különösebb indoklást. Kiforrott gyakorlatra épülnek, és világos a szabályok által felállított rendszer. A Ptk. három csoportba osztja a felnőtt személyeket: akinek teljes a belátási képessége, az cselekvőképes; akinek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége nagymértékben csökkent, az részlegesen korlátozó gondnokság alá kerül;³⁹ akinek pedig belátási képessége teljeskörűen hiányzik, az teljesen korlátozó gondnokság alá kerül.⁴⁰ A három különböző csoportba bírósági döntés sorolja be az érintett személyeket, és különböző szabályok vonatkoznak a döntéshozatalukra, jogügyleteik megtételére.

A gondnokság célja, hogy azok a személyek, akik nem képesek egy adott döntést meghozni, ne hozzassák meg ezt a döntést – illetve, hogy önálló döntéseiknek ne legyen jogi következménye, azt a gondnok tegye meg helyettük, vagy a gondnokkal együtt hozzassanak csak döntéseket. Nem célja ugyanakkor az, hogy olyan személyek is korlátozva legyenek egy adott döntés meghozatalában, akik képesek lennének meghozni azt. A rendszer sikeressége abban áll, hogy mennyire képes összhangot teremteni a valós helyzet és a személyek jogi státusza között. Ha teljes az egybeesés az adott döntés szempontjából cselekvőképességükben korlátozott személyek (jogi státusz) és az adott döntést meghozni képtelen személyek (valós helyzet) között, a szabályok a rendszer keretei és célja szempontjából tökéletesen működnek. Minden eltérés a jogi státusz és a valós helyzet között hibát jelent a rendszerben.

Természetesen tökéletes rendszer nem létezik, valamilyen hibaszázalék minden jogintézménynek sajátja. Azonban érdemes megvizsgálni, hogy maguk a szabályok ösztönzőleg vagy fékezőleg hatnak a hibák megjelenésére és számosságára. Ebben segítségünkre lehetnek azok a pszichológiai és orvosi kutatások, amelyek fogyatékos személyek képességeinek vizsgálata alapján az elmúlt húsz évben új ismeretekre jutottak a cselekvőképesség gyakorlásával kapcsolatban.

Az eddigi hagyományokat folytatva az új Ptk. gondnoksági szabályainak kulcsfontosságú pontja, ha úgy tetszik Achilles-ina, a belátási képesség vizsgálata. A gyakorlatban központi szerepet kap az elmeügyi igazságügyi szakértő véleménye, amely döntő

³⁹ Ptk. 2:19. § (2).

⁴⁰ Ptk. 2:21. § (2).

hatású az érintett személy besorolására.⁴¹ A képességvizsgálat pedig több szempontból is problémás.

Meglepő módon a Ptk. nem definiálja a belátási képességet. Nem derül ki a szövegből, hogy mit kellene a szakértőnek vizsgálnia. A belátási képesség nem orvosi kifejezés. Annak tartalmát a jogszabálynak kellene meghatároznia. Ennek hiányában az igazságügyi szakértők saját maguk alkothatnak tartalmat a „belátási képesség” fogalom mögé, és a vizsgált személyeket a saját maguk alkotta mércéhez viszonyíthatják.

Ez a probléma mérsékelhető lenne, ha legalább valamilyen alacsonyabb szintű szakmai norma adna iránymutatást abban a tekintetben, hogy mi a belátási képesség és azt hogyan vizsgáljuk, de nem ad. Jelenleg szakmai módszertani útmutató a belátási képesség vizsgálatára Magyarországon nincs hatályban. A múltban ezt a kérdést az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet módszertani levele szabályozta, de anyagi jogi szabályok terén ez is gyakorlatilag csak a jogszabályi elvárások ismertetésére szorítkozott.⁴² Az Orvostani Intézet megszűnése és az új Ptk. hatálybalépése óta pedig ilyen módszertani útmutató sincs.

Ha létezne is orvosi szakmai norma, a problémát az sem oldaná meg. Így is orvosi szakmai kérdés lenne a belátási képesség megléte, amit a bíróság nem tudna vizsgálni, vitatni, felülbírálni. Márpedig az általános szabályok elfogadása a törvényalkotó hatásköre, a törvény hivatott eldönteni, kire vonatkoznak a gondnoksági szabályok, mit értünk belátási képesség alatt. Más államokban ezt a törvény definiálja, ami nagyban csökkenti a szakértői vizsgálatok önkényességét.

A definíció hiányán túl más problémák is felmerülnek a szakértői vizsgálatokkal kapcsolatban. A kutatások alapján annál pontosabb egy vizsgálat, időben minél közelebb a kérdéses döntéshez.⁴³ Ha tehát azt vizsgáljuk, hogy képes-e egy személy eldönteni, hogy eladja-e a házát, célszerű akkor elvégezni a vizsgálatot, mikor a döntésre sor kell, hogy kerüljön. Ha egy vagy két év múlva, vagy egy vagy két évvel korábban végezzük el a vizsgálatot, kevésbé pontos eredményeket kapunk. Márpedig a gondnokság elrendelése egy előzetes vizsgálaton alapszik: a cselekvőképesség korlátozása a jövőben meghozandó döntésekben korlátozza az érintett személyt, ezért a szakértőnek azt kellene előre jeleznie, hogy egy jövőbeli pillanatban lesz-e belátási képessége az illetőnek vagy sem. Az, hogy most esetleg nincs, jó kiindulópont, de nem döntő abból a szempontból, hogy egy, vagy pláne három vagy négy év múlva lesz-e. Márpedig főszabályként a gondnokság alá helyezés felülvizsgálatára öt, illetve tíz évenként kerül csak sor.⁴⁴

A képességvizsgálat pontosságát befolyásolja az is, hogy mennyire szűken meghatározott a vizsgált terület. Az embereknek nem általánosan van vagy nincs belátási képességük, hanem egy konkrét döntéshez szükséges képességeik vannak vagy nin-

⁴¹ MDAC (8. lj.).

⁴² Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 14. sz. módszertani levele az igazságügyi pszichiátriai szakértői vizsgálatokról és véleményezésről, NK 1994. 18. 1574.

⁴³ Thomas Grisso: *Evaluating Competencies: Forensic Assessments and Instruments* [Perspectives in Law and Psychology] (New York: Kluwer Academic Plenum Publishers 2003).

⁴⁴ Ptk. 2:29. §.

csenek.⁴⁵ A hazai gyakorlat által használt ügycsoportok ehhez képest nagyon tágak. A „vagyon ügyek” például tartalmazzák a nagy összegű ingatlanbefektetést és a rokkantsági nyugdíj beosztását is.

Ugyancsak problémás a vizsgálat absztrakt jellege.⁴⁶ A vizsgálatra szóban kerül sor, a személynek a szakértő kérdéseire válaszolva kell bemutatnia, hogy képes bizonyos ügyeit intézni. Azonban sokkal könnyebb egy adott döntést a megfelelő helyszínen meghozni, mint absztrakt módon elmagyarázni, hogyan hozza meg valaki azt a döntést. Például egy fogyatékos személy képes lehet bevásárolni és főzni magára, de nem képes elmagyarázni egy pszichiáter szakértőnek, hogyan oldja meg ezeket a feladatokat. A verbalitás túlsúlya mind a szakértői vizsgálat, mind a bíró általi személyes meghallgatás során – támogatott kommunikációs módszerek, könnyen érhető kommunikáció hiányában – jelentős mértékben torzíthatja a képet az érintett fogyatékos-sággal, különösen az értelmi fogyatékos-sággal élő személyek „belátási képességének” megítélése vonatkozásában.

A vizsgált személy képességeire nagy hatással van az, hogy milyen gyakorlatra tesz szert az egyes feladatok elvégzésében, milyen oktatásban részesül, és milyen szociális környezetben él. Két, orvosi szempontból azonos fogyatékos-sággal élő személy közül teljesen más képességei lehetnek annak, aki képzett támogató segítségével önállóan él, dolgozik és ellátja magát, ahhoz képest, aki egy intézetben bezárva tengeti a napjait. A támogató személyek megléte és általában a szociális környezet feltérképezése azonban nem része az elmeszakértői vizsgálatnak, az nem befolyásolja a személy belátási képességéről kialakult képet. A szakértői vizsgálat orvosi szempontból vizsgálja az érintett személy elmeállapotának pszichopatológiai elváltozásait.⁴⁷ A gondnokság alá kerülést így a gyakorlatban a fogyatékos-ság megléte, illetve annak súlyossága határozza meg.

A fenti szempontok komoly aggályokat támasztanak az új Ptk. dogmatikai megalkotottságával kapcsolatban. A rendszer központi eleme a szakértői vizsgálat, azonban a jogszabály nem kellőképpen szabályozza a vizsgálat tartalmát, célját és a többi szóba jöhető szemponttal való viszonyát. Ez kevésbé lenne aggályos, ha a jog valós orvosi szakmai szempontokra támaszkodhatna, de ez nincs így. Ahogyan más országokban is, Magyarországon is jellemző a jogi és orvosi szempontok közötti körköröség: az orvosi szempontrendszer a jogszabályi feltételekből indul ki, azoknak próbál megfelelni, de azok nem adnak kellő iránymutatást az orvosszakértők feladatával kapcsolatban.⁴⁸ A szakértők így saját maguk töltik ki a jogszabályi hézagokat, amit a bíróságok úgy értékelnek, mint objektív orvosi szempontrendszert. Így véletlenszerű, és sokszor önkényes, hogy például belátási képesség alatt az egyes szakértők mit fognak érteni, és milyen módon fogják azt vizsgálni.

⁴⁵ Jennifer MOYE – Daniel C. MARSON: „Assessment of Decision-Making Capacity in Older Adults: An Emerging Area of Practice and Research” *Journal of Gerontology: Psychological Sciences* 2007/1. 3–11.

⁴⁶ Paul S. APPELBAUM – Stuart A. MIRKIN – Alan L. BATEMAN: „Empirical Assessment of Competency to Consent to Psychiatric Hospitalization” *American Journal of Psychiatry* 1981/9. 1171–1176.

⁴⁷ Lásd a már idézett módszertani útmutató 6. oldalát, „szakértői vizsgálat”.

⁴⁸ Marshall B. KAPP: „Assessing Assessments of Decision-Making Capacity: A Few Legal Queries and Commentary on »Assessment of Decision-Making Capacity in Older Adults«” *Journal of Gerontology: Psychological Sciences* 2007/1. 12–13, 18–19.

Az új Ptk. cselekvőképességi szabályainak alkalmazhatósága a szakértői vélemények pontosságán múlik. Ha azonban a szakértői vélemények alapján megállapított jogi státusz és az érintett személy tényleges képességei között komoly eltérések mutatkoznak, az az egész rendszer legitimitását aláássa. A Ptk. pedig nem biztosítja, hogy a szakértői vélemények minél pontosabbak legyenek. Az új Ptk. ebben is a régebbi jogszabályok gyakorlatára épít, pedig az új tudományos eredmények alapján azokat meg kellene, és meg is lehetne haladni jogalkotási eszközökkel.

4. MI A PTK. CSELEKVŐKÉPESSÉGI SZABÁLYAINAK CÉLJA?

A Ptk. értékeléséhez fontos tisztázni, mi a cselekvőképességi szabályok célja. Kétségtől kívül fontos, hogy a Ptk. koherens, dogmatikailag kifogástalan rendszert alkosson, amely jól illeszkedik a magyar polgári jogi hagyományokba. Ugyancsak fontos, hogy megalapozza a gondnoksági szabályok alkalmazásának megfelelő gyakorlatát. Ez a két cél azonban bizonyos esetekben ellentmondhat egymásnak, ahogyan arra a fenti elemzés rávilágít.

Az új Ptk. megalkotásakor a dogmatikai tisztaság fontos szempontként jelent meg. A jogszabály nem szakít az eddigi gyakorlattal, a magyar polgári jogi hagyományokat szervesen folytatja. Kifejez egyfajta elmozdulást a gondnokság intézményének szűkebb alkalmazása felé, ami tetten érhető a jogintézmények elnevezésében (*kizáró gondnokság* helyett *teljesen korlátozó gondnokság*) és a gondnokság alá helyezési szabályok módosításában – a szempontok között megjelennek az egyéni körülmények, családi és társadalmi kapcsolatok.⁴⁹ Ez azonban nem elégséges a kialakult jogalkalmazási gyakorlat megváltoztatásához. Ehhez további, akár radikális szövegmódosításra lenne szükség, aminek dogmatikailag kevésbé koherens szöveg lehet az eredménye.

A jogalkalmazási gyakorlat befolyásolásának természetesen nem a jogszabály az egyetlen eszköze. Kérdéses azonban, hogy a gondnokság esetén milyen más eszközök állnak rendelkezésre. Az eddigi fejlemények alapján úgy tűnik, a Kúria döntéshozói gyakorlata önmagában kevés az elsőfokú bíróságok gyakorlatának megváltoztatásához.

Ebben a helyzetben a radikális jogszabály-módosítás lehet megoldás. Ha a gyakorlat nem kielégítő, és azt az új jogszabály meghaladni, nem pedig konzerválni akarja, annak a törvény szövegében is meg kell jelennie.

A 2009-es Ptk. több kérdésben élesen eltért a régi Ptk. szövegétől. Ez időnként kérdéses megoldásokhoz vezetett, mint például a kötött bizonyítás esetében,⁵⁰ azonban a szándék egyértelműen a gyakorlat meghaladása volt. Az új Ptk. más megoldást választott, egy kevésbé radikális jogszabályi változással, a jogszabályi hagyományokhoz jobban illeszkedve kívánta elérni ugyanazt a célt, a jogalkalmazási gyakorlat megváltoztatását. Az eddigi tapasztalatok alapján ez az elképzelés nem vezetett sikerre. A magyar gondnoksági rendszer továbbra is súlyos problémák forrása.

⁴⁹ Vö. új Ptk. 2:21. § (2) és 1959. IV. tv. a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről 14. § (4).

⁵⁰ 2009. évi CXX. tv. a Polgári Törvénykönyvről 2:23. § (4).

A jogtudomány feladata, hogy feltárja a problémákat, és megoldást keressen rájuk. Ez a tanulmány meglévő statisztikákra és kutatásokra támaszkodik, de további empirikus kutatásokra lenne szükség annak feltárására, például milyen szerepet töltenek be a szakértői vélemények a gondnokság alá helyezési eljárásban, vagy mennyire elterjedt a gondnoki hatáskörökkel való visszaélés. Ez alapozhatja meg az új cselekvőképességi szabályokat, amelyek képesek megfelelni mindkét célnak, képesek a gyakorlatot kellő irányba befolyásolni és ugyanakkor dogmatikailag is kellőképpen megalapozottak. A kutatás támpontokat szolgáltathat arra nézve is, hogy a jogalkotáson túl milyen más eszközökkel lehetne segíteni a kellő jogalkalmazási gyakorlat kialakulását.

5. ÖSSZEGZÉS

A 2013-ban elfogadott új Ptk. cselekvőképességi szabályai szervesen illeszkednek a magyar polgári jog hagyományaihoz. Ez előnyük és hátrányuk is egyben. Előnyük, mert kellőképpen koherens rendszert alkotnak, amelynek gyakorlati alkalmazása nem jelent problémát a jogalkalmazók számára. Ugyanakkor hátrányuk, mivel a Ptk. nem szakít a gondnoksági rendszer eddigi gyakorlatával, hanem épít rá, és ezzel konzerálja azt.

Márpedig a gondnoksági rendszer gyakorlata súlyos problémákkal terhelt. A gondnokság alá helyezések túl gyakoriak, köztük a teljesen korlátozó gondnokság még mindig az összes gondnokság alá helyezés több mint felét teszi ki. A gondnokok túlterheltek, nem képesek ennyi gondnokolt képviselőt érdemben ellátni, és nem ritkák a visszaélések sem. Az új Ptk. ezekre a problémákra nem hozott megoldást. A gondnokság alá helyezési szabályok és a gondnok eljárására vonatkozók csak kis mértékben módosultak, ami nem tudta kellőképpen átalakítani a gyakorlatot. Az új jogintézmények, főképp a támogatott döntéshozatal, nem kapnak kellő súlyt a törvényben, és ezért nem is tudták beváltani a hozzájuk fűzött reményeket. A gondnoksági rendszer gyakorlatilag diszfunkcionálissá vált, és nem tölti be azt a társadalmi funkciót, ami egy modern államban a fogyatékos személyek társadalmi integrációja terén elvárható lenne.

A nemzetközi környezet ugyanakkor jelentősen megváltozott az elmúlt tíz évben. Az ENSZ Fogyatékos Emberek Jogairól szóló Egyezményének elfogadása óta a Ptk. nem felel meg a nemzetközi jogi elvárásoknak. Az Egyezmény hatására a gondnokság a vádlottak padjára került, amely a közeljövőben alkalmazásának jelentős korlátozásához, vagy akár megszűnéséhez vezethet. Valamilyen formában a magyar cselekvőképességi szabályozásnak is reagálnia kell ezekre a fejleményekre, azonban az új Ptk. nem alkalmas az Egyezménnyel való összhang megteremtésére.

A Ptk. dogmatikai megalapozottsága is kérdéseket vet fel a legújabb pszichológiai és gyógypedagógiai kutatások fényében.⁵¹ A képességvizsgálat egy külön tudományággá vált, amely képes feltárni, mikor pontos és mikor nem a belátási képesség előrejelzése. A kutatási eredmények alapján a Ptk. sok szempontból akadálya a pontos szak-

⁵¹ Sally Balch HURME – Paul S. APPELBAUM: „Defining and Assessing Capacity to Vote: The Effect of Mental Impairment on the Rights of Voters” *McGeorge Law Review* 2016/4. 931–980.

értői vizsgálatoknak, például a belátási képesség hiányzó jogszabályi definíciója miatt. Más esetekben pedig nem akadály, csak konzerválja a nem megfelelő gyakorlatot.

A Ptk. nem önmagában felelős a kialakult helyzetért. A gyakorlatot régóta éri már kritika, az új jogszabály alkalmazói megörökölték ezt a helyzetet. Számos kérdést az állam egyéb, jogalkalmazási eszközökkel is kezelni tudna, de nem teszi. Vannak ugyanakkor kérdések, amelyek jogalkotási megoldást kívánnak, vagy egyszerűen csak hatékonyabb lenne jogalkotási eszközökkel kezelni őket.

A jogtudomány feladata, hogy a gondnoksági rendszer gyakorlati problémáit kellőképpen feltárja, és ez alapján javaslatokat tegyen egy új szabályozásra. Ha ez nem következik be, a módosítást ki fogja kényszeríteni a gyakorlat, a napvilágra kerülő visszaélések politikai visszhangja és a nemzetközi nyomás. Egy politikai nyomásra elkészülő új jogszabály esetében ugyanakkor kevés idő jut a szakmai vitákra, az új jogintézmények elméleti megalapozására. Ezért fontos, hogy a jogtudomány képviselői proaktívan lépjenek fel, és a szakmai munka még akkor kezdődjön el, amikor a gondnoksági szabályok módosítása nem tűnik égetőnek.

MEGJEGYZÉSEK A MAGYAR ÖRÖKLÉSI JOG NÉHÁNY LÉNYEGES ÉS AKTUÁLIS PROBLÉMÁJÁHOZ

Egyre inkább igazolhatónak tűnik az, hogy ma Magyarországon az öröklési jognak a polgári jogon belül kiemelkedő jelentősége van. Ennek részben jogi, jogszociológiai, részben társadalmi és demográfiai okai is vannak. Az 1990 előtti szocialista berendezkedés – köztudomású módon – a jelentősebb magánvagyonok kialakulásának nem kedvezhetett. Ugyanakkor az 1990-es évek előtt közvetlenül megkezdődő ún. gazdasági rendszerváltás során, majd az 1990-ben kezdődő politikai rendszerváltás eredményeképpen a magánszektor képviselői között – ahol is ugyanúgy helyet foglalnak a privatizációban részt vevő személyek, illetve azok, akik ténylegesen a magánszektorban kezdték meg önálló vállalkozói tevékenységüket – kialakult egy, a korábbi generációban megszokotthoz képest lényegesen tehetősebb, módosabb réteg.

Eme komolyabb, akár nyugat-európai mércével mérve is számottevőnek tekinthető vagyonnal rendelkező réteg képviselői most kerülhettek és kerültek abba az élethelyzetbe, ahol is az öröklés, illetve adott esetben a gazdasági társaságokban történő tulajdonosi vagy vezetői pozíció utódlása lényeges és fontos kérdéssé válik. Ezekre az égető kérdésekre pedig az öröklési jog, illetve adott esetben más, részben hasonló céllal bíró jogterületek adhatják meg a választ, így például az ebben a vonatkozásban alternatív jogterületnek tekinthető bizalmi vagyonkezelés is.¹ Az alábbiakban – a területi korlátokra is figyelemmel – csupán néhány, az öröklési jog aktualitását alátámasztandó problémára kívánunk tömören, hangsúlyozottan a teljesség igénye nélkül, de a figyelemfelhívás céljával rávilágítani.²

1. Az új magyar Ptk. az öröklés egyes – lényegében a római jog óta változatlan – módjai közül egyértelműen a végrendelkezési öröklést tekinti elsődlegesnek, vagyis a kódex alapkoncepciója, hogy az örökhagyónak igenis feladata (és ebben az értelemben felelőssége is) lehet az, hogy halála utáni magánjogi viszonyairól megfelelően gondoskodjon.

* PhD tanszékvezető egyetemi docens, Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék, KRE ÁJK, 1042 Budapest, Vio-la u. 2–4.

¹ Ezzel kapcsolatban összefoglalóan lásd SÁNDOR István: *A bizalmi vagyonkezelés és a trust. Jogtörténeti és összehasonlító jogi elemzés* (Budapest: HVG-ORAC ²2017).

² Az öröklési jog és a modern technológiák összefüggésére lásd kül. Boóc Ádám: „Technológiai kihívások a polgári jogban, különös tekintettel az öröklési jogra” in Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Technológiai kihívások az egyes jogterületeken* (Budapest: KRE ÁJK 2018) 25–35.

Ehhez képest a törvényes öröklés másodlagos, szubszidiárius jellegű, ahol is ugyanakkor nagyon jelentős, koncepcionális jellegű változást látunk a túlélő házastárs öröklési pozíciója tekintetében.

Az új Ptk. jelentősen változott a túlélő házastárs leszármazó melletti öröklési szabályain a régi kódexhez képest. A 7:58. § tartalmazza a túlélő házastársat megillető javakat, amelyek a holtig tartó haszonélvezeti jog az örökhagyóval közösen lakott lakáson és a hozzá tartozó berendezési tárgyakon, valamint egy rész a gyermeki hagyaték többi részéből.

Az új Ptk. szerint az özvegy is állagörökkössé válik azokon a vagyontárgyakon egy gyermekrészt erejéig, melyet nem az örökhagyóval közösen lakott lakásként használt.³

Az özvegy szempontjából még egy igen jelentős változtatás az új kódexben, hogy a holtig tartó haszonélvezet az valóban az özvegy haláláig tart, amely nem korlátozható és a házastárssal szemben a megváltása nem igényelhető, nem emésztődik fel új házasságkötéssel sem.

A 7:59. § szabályozza tovább az özvegy jelentősen biztosított, fontos védelemmel ellátott pozícióját, azzal hogy kimondja, hogy az özvegy a jövőre nézve bármikor igényelheti a haszonélvezeti jogának megváltását az örökösöktől természetben vagy pénzben.

Ez megalapozza azt a helyzetet, hogy az özvegy csak akkor hagyhatja el az ingatlant, amikor azt ő maga szeretné, például egy új házasságkötés miatt. A törvényszöveg tartalmazza, hogy a házastárs megváltási igényének a felek, tehát mind az özvegy, mind pedig a leszármazók méltányos érdekeinek figyelembevételével kell történnie.

Azzal, hogy csak az özvegy kezdeményezheti a megváltást, voltaképpen ő maga nem kerülhet méltánytalan helyzetbe, így valójában csak az a helyzet állhat elő, hogy a leszármazók szempontjából méltánytalan időben követeli az özvegy a haszonélvezet megváltását. Ha ez a tény bírói megállapítást nyer, úgy az özvegynek mint felperesnek a keresetlevelét el kell utasítani.

A 7:60. § szabályozza ama esetet, amikor örökhagyó hiányában vagy kizárt örökhagyó fennállta esetén a túlélő házastárs örököl, mégpedig olyan formában, hogy a közösen használt ingatlan teljes mértékben a túlélő házastárs tulajdonába kerül, míg a közösen használt ingatlanon túli vagyontárgyakat az özvegy az elhalt házastársa szüleivel együtt örököli. Az elhalt házastárs szülei egyenlő arányban szereznek tulajdont a további vagyontárgyakon. Az öröklésből kiesett szülő helyén a másik szülő és az örökhagyó házastársa áll.

Abban az esetben, ha az örökhagyónak nincs sem leszármazója, sem pedig felmenője életben, vagy kizárásra kerültek ezek a személyek korábban, akkor a 7:61. § szerint csak a túlélő házastárs örököl. (Ennek az esetnek csak a tradicionális ági öröklés vethet gátat.)

A túlélő házastárs törvényes öröklésének egyik feltétele az, hogy az örökség megnyílásakor az életközössége fennálljon, azaz valós házassági életközösség és vagyonközösség álljon fenn az örökhagyó halála előtt, az örökhagyó és házastársa között. A 7:62. § szabályai szerint, ha az örökség megnyílásakor nem állt fent életközösség az örökha-

³ A Ptk. a lakás fogalmát nem határozza meg, így adott esetben itt akár több – az egykori házaspár által életvitelszerűen lakott – ingatlan is e kategória alá szubszumálható.

gyó és a házastársa között és az eset körülményeiből az állapítható meg nyilvánvalóan, hogy az életközösség visszaállítására nem volt kilátás vagy szándék, akkor a túlélő házastárs kiesik az öröklésből. Az első feltétel, a különélés ténye objektíven megállapítható, míg a második feltétel, a házassági életközösség visszaállításának kilátástalanságát akkor lehet megállapítani, ha a két fél külön költözése óta hosszabb idő eltelt, anélkül, hogy egyik fél is kezdeményezte volna az életközösség restituálását. A 7:62. § (2) bekezdése szerint csak az hivatkozhat a túlélő házastárs öröklésből való kiesésére, aki a kiesés folytán maga örökölné, vagy a reá rótt kötelezettségeitől, vagy más tehertől mentesülni akarna, tehát a kiesés bizonyítása nem a házastárs kötelezettsége, hanem azé, aki a kiesést állítja.

Az új Ptk. szabályozását áttekintve teljes mértékben érzékelhető ama szándék, mely a végrendeleti öröklés könnyítését célozza. Alaki szempontból erre fontos példa lehet a 7:17. §, mely az írásbeli magánvégrendelet esetében a keltezés idejét igen, de a keltezés helyét nem rendeli kötelező érvényességi feltételnek.⁴

A jogalkalmazás szempontjából hasonló jelentőségű a 2/2016. számú Polgári Jogegységi Határozat (PJE), mely szintén a végrendeletekkel kapcsolatos alaki szabályokon könnyít. Eme PJE a végrendelet tanújának aláírásáról és a személyének megállapításáról kérdése körében lényeges megállapításokat tesz.

A Kúria Polgári Kollégiuma mint jogegységi tanács, a Polgári Kollégium kollégiumvezető-helyettese és a Pfv.I.20.728/2015. számú felülvizsgálati eljárásban eljáró tanács elnöke által a *bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény* (Bszi.) 32. § (1) bekezdés a) pontja és 32. § (1) bekezdés b) pontja alapján előterjesztett indítványok együttes elbírálásával a Bszi. 34. § (4) bekezdés a) pontja alapján eljárva a jogegységi határozatban rögzíti egyfelől, hogy a jogalkalmazók által igen sokat bírált 3/2012. Polgári jogegységi határozatot hatályon kívül helyezi. Emellett ugyanakkor megállapítja, hogy a végrendeleti tanú aláírása megfelel az aláírással szemben támasztott követelményeknek, ha a tanú a rá jellemző, általa kialakított egyedi írásformát és írásképet tükröző módon írja alá az okiratot. Ha a tanú személye az okirathól nem állapítható meg, a bíróság erre vonatkozóan bizonyítást folytathat le.

E határozatnak azért van mindenképpen kiemelkedő jelentősége, mert egy eddig nagyon mereven alkalmazott, olykor a végrendeletek érvényességét alaki szempontból megdöntő álláspontot formál át kifejezetten méltányosabb, a *favor testamenti* elvét talán jobban érvényre juttatni kívánó módon.

A formai érvénytelenség körében a joggyakorlat – úgy a régi, mint az új Ptk. hatálya alatt – nagyon sokszor szembesül az öröklési szerződés tekintetében felmerülő problémákkal. Mint ismert, a 7:49. § alapján az öröklési szerződésekre az írásbeli magánvégrendeletek szabályait kell alkalmazni, így adott esetben nem elegendő egy ingatlan átruházását tartalmazó öröklési szerződést ügyvédi ellenjegyzéssel ellátni, hanem elengedhetetlen a két tanú szerepeltetése is. Ez már a régi Ptk. hatálya alatt is nagyon sok érvénytelenségi problémát okozott.⁵

⁴ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a bizonyítás megkönnyítése érdekében ugyanakkor nem jelentéktelen az, ha a keltezés helye is megfelelően feltüntetésre kerül.

⁵ Lásd ezzel kapcsolatban SÁNDOR István – Szűcs Brigitta: *Az ügyvédi felelősség és biztosítása* (Budapest: HVG-ORAC 2001) 113–114.

Az ügyvédi felelősségbiztosítás területén Magyarországon piacvezető Magyar Ügyvédek Biztosító és Segélyező Egyesülete (MÜBSE) szakmai anyagában az öröklési szerződéssel kapcsolatban az alábbi megállapítások olvashatóak:

„I. Statisztika: Az érvénytelen öröklési szerződések, illetve írásbeli magánvégrendeletek miatti kárigények azok, ahol a kárigények pozitív elbírálása a benyújtott kárigényekhez képest a legnagyobb arányú a MÜBSE gyakorlatában.

II. Alapvetés: A bírósági gyakorlat következetes és teljesen egyértelmű abban a tekintetben, hogy a „favor testamenti” elve (azaz, hogy a végrendeletet mindig az örökhatályó valóságos akaratának érvényre juttatásával kell értelmezni) csakis az érvényes végrendeletek esetében alkalmazható. A favor testamenti elv azonban nem érvényesül akkor, ha a végintézkedések alaki és tartalmi hiányosságban szenvednek, ezek hiánya nem orvosolható az örökhatályó végintézkedési akaratának bizonyítására irányuló eljárással. [...]

A kialakult bírósági gyakorlatot a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény jogszabályi szintre emelte, kimondva, hogy a favor testamenti elve nem szolgálhat alapul a végrendelet alaki hibájának orvoslásához (7:24. §.). Rendkívül fontos ezért, hogy az ügyvédek maximálisan legyenek figyelemmel a végintézkedések alaki és tartalmi követelményeire, mert ezek hiánya nem orvosolható az örökhatályó végintézkedési akaratának bizonyítására irányuló eljárással.”⁶

A fentiek tükrében *de lege ferenda* érdemes lehet annak végiggondolása, mennyiben célszerű az öröklési szerződés szigorú érvényességi feltételeinek ebben a formában történő fenntartása.

2. A végrendeleti öröklés tárgyában, a végrendelet egyes tartalmi kérdései tekintetében igen fontos probléma az utóöröklés. A már hatályon kívül helyezett, 1959. évi Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: régi Ptk.) kifejezetten tilalmazta az utóöröklést. A régi Ptk. 645. §-a az alábbiak szerint rendelkezik:

645. § (1) Az örökhatályó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az eddigi örököst más váltja fel, érvénytelen. Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés azonban mint helyettes örökösnevezés megáll, ha annak feltételei megvannak. (2) Ez a rendelkezés nem zárja ki a feltételtől vagy időponttól függő hagyományrendelést. Az, aki a hagyomány tárgyát megszerezte, azzal – a feltétel vagy időpont bekövetkezéséig – sem élők között, sem halál esetére nem rendelkezhet. A hagyomány tárgyként szolgáló ingatlanra az ingatlan-nyilvántartásban elidegenítési és terhelési tilalmat kell bejegyezni. Ez a rendelkezés harmadik személy jóhiszemű és ellenérték fejében szerzett jogát nem érinti.

⁶ Lásd http://mubse.eduweb.hu/ilias.php?baseClass=iLMPresentationGUI&ref_id=69

Mint látható, a régi Ptk. az utóöröklést nem, kizárólag az utóhagyomány rendelkezéstette lehetővé.⁷ (Érdemes egyébként ebből a szempontból is figyelemmel lenni a Ptk. 93. §-ra, mely szerint amennyiben az öröklés a Ptk. hatálybalépése előtt nyílt meg, az utóöröklésre akkor is a korábbi jogot kell alkalmazni, ha az utóöröklés a Ptk. hatálybalépése után következett be.)

A régi Ptk. korabeli miniszteri indokolása szerint a végrendekezési szabadság helyes értelme csak az lehet, hogy az örökhagyó a vagyontárgyai felett halála esetére egyszeri rendelkezési jogot nyer, ezt a jogot nem gyakorolhatja több ízben, örököseit is megkötve ezáltal, mert ezzel az előörököst korlátozza a tulajdonjoga gyakorlásában és megfosztja végrendekezési jogától.⁸ A régi Ptk. alapján kialakuló gyakorlat ennek maximálisan eleget is tett.

Ebben a tekintetben utalunk a BH 1992. 246. sz. alatt közzétett határozatra, mely szerint az utóörökös-nevezésre vonatkozó érvénytelenség a végrendelet többi rendelkezésének érvénytelenségét nem vonja maga után. A konkrét eset szerint a végrendeletből kitűnő módon az örökhagyó a házasingatlan-illetőségét csak a házastársa, a felperes halála után kívánta a végrendeletben megnevezett örökösnek juttatni. Az örökhagyó szándéka szerint tehát addig az időpontig az ingatlanilletőség a felperest illette. Ez valójában egy, a régi Ptk. szerint meg nem engedett utóörökös-nevezés, azonban eme rendelkezés érvénytelensége a többi rendelkezés érvényességét nem érinti.⁹

Érdemes azt is megjegyezni, hogy a régi Ptk. 645. § (1) bekezdésének második mondata – mely szerint egyes feltételek megléte esetében az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés mint helyettes örökösnevezés érvényesülhet – csak látszólag jelent kivételt az utóörökös-nevezés tilalma alól, mivel az utóörökös-ként nevezett személy ilyen esetben nem mint utóörökös, hanem mint helyettes örökös fog örökölni.¹⁰

3. Az 1050/1998. (IV. 24.) Kormányhatározattal elrendelt új Ptk. kodifikációja során alapvetően felmerült ama kérdés is, mely szerint az utóöröklés helyet kaphatna-e az új Polgári Törvénykönyvben. Megjegyezzük, a szakirodalomban korábban is voltak olyan álláspontok, melyek támogatták az utóörökös nevezését. Weiss Emília a túlélő házastárs öröklési jogi helyzetével foglalkozó monográfiájában úgy foglalt állást, hogy a túlélő házastárs esetében vissza kellene állítani az utóöröklést.¹¹ Ez az elképzelés az

⁷ Lásd Török Gábor (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata. V. kötet. Öröklési jog* (Budapest: Magyar Közlöny Kft. 2005) 204–205.

⁸ Érdemes megjegyezni, hogy tankönyvében Fábian Ferenc az utóörökös – előörökös relációjában az előörököst tulajdonképpen haszonélvezőnek tekinti, akinek az utóöröklés beálltával haszonélvező módjára kell elszámolnia az utóörökössel. Fábian szerint: „a szituáció jellegzetessége még az, hogy az utóörökös a végrendeletben megjelölt feltétel bekövetkeztével nem az eredetileg megjelölt örökös (előörökös) örökösévé válik, hanem az örökhagyó örököse lesz.” Lásd FÁBIÁN Ferenc: *Előadássorozat az öröklési jog köréből* (Budapest: Patrocinium 2012) 56.

⁹ Lásd OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény magyarázata II.* (Budapest: Opten 2011) 2215.

¹⁰ Lásd GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata II.* (Budapest: KJK 1998) 1948.

¹¹ WEISS Emília: *A túlélő házastárs öröklési jogi jogállása történeti kialakulásában és fejlődési tendenciáiban* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1984). Weiss utal arra, hogy a maradék-utóörökléshez hasonló ren-

utóöröklést úgy szabályozza, hogy a házastársak végrendeleteikben egymást örökös-sé nevezhetik, úgy, hogy egyik a másiknak előörököse, és az előörökös halála után az örökséget egy harmadik személy örökli. Az utóöröklés e típusa hasonlít a német jogban ismert, és fent kifejtett *Berliner Testament* fogalmához.

A Kodifikációs Bizottság 2001. november 8. napján tartott ülésén elfogadott Koncepció az utóöröklés vonatkozásában az alábbiakat rögzíti:

„A Polgári Törvénykönyv meghatározott szűk körben ismerje el újból az utóörökös-nevezés, illetve a maradék-utóörökösnevezés lehetőségét. Így ismerje el egyfelől, hogy házastársak egymás javára akár közös végrendeletben, akár nem közös végrendeletben úgy is végrendelezhessenek, hogy a végrendeletben örökösül nevezett házastárs előörökös legyen, és halála után a még meglévő örökséget utóörökösként akár az első örökhagyó családjához tartozó, akár más általa megnevezett személy örökölje – ez az ún. maradék-utóöröklés az ingyenes rendelkezés kivételével az előörökösnek az öröklött vagyonnal való rendelkezési jogát ne korlátozza – és ismerje el másfelől a substitutio pupillaris intézményét, vagyis azt a lehetőséget, hogy az örökhagyó végrendeletében a végrendelezésre képtelen leszármazójának utóörököst rendelhessen arra az esetre, ha a leszármazó végrendelezésre képtelen életkorban vagy állapotban hal meg. Az utóörökös-nevezés ennél szélesebb körű, általános elismerése változatlanul nem indokolt, a házastárs javára szóló végrendeletben ilyen rendelkezés lehetővé tétele azonban több tekintetben már eddig is indokolt lett volna.”¹²

A Koncepció kiemeli, hogy különösen a szerzői jogok területén lenne fontos az utóöröklés alkalmazása.¹³ (Megjegyezzük, hogy a jelenleg hatályos Ptk. elfogadása előtt Nizsalovszky Endre volt hasonló állásponton.¹⁴)

A Vékás Lajos által szerkesztett Szakértői Javaslat az utóöröklés kapcsán az alábbi szabályt tartalmazta:

6:32.(1) § Az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az eddigi örököst más váltja fel, érvénytelen. (2) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököst az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatéokra arra az esetre, ha a leszármazó nem rendelkezik végrendeleti képességgel és anélkül hal meg, hogy ezt a képességet megszerezte volna. Az utóörökös-nevezés az előörökös rendelkezési jogát nem érinti.

delkezést tartalmazott az egykori Német Demokratikus Köztársaság joga a kizárólag a házastársak tekintetében megengedett közös végrendeletek esetében.

¹² A Koncepció teljes szövegét lásd „Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója” *Magyar Közlöny* 2002/15/II. Közzétéve a Kormány 1009/2002. (I. 31.) Kormányhatározata alapján. Lásd továbbá WEISS Emília: „A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója” *Polgári Jogi Kodifikáció* 2001/6. 16–27.

¹³ Ezzel kapcsolatban lásd kül. Boóc Ádám: „Az utóöröklés jogintézménye a magyar magánjogban” *Közjegyzők Közlönye* 2002/6. 14–15.

¹⁴ Lásd NIZSALOVSKY Endre: „A szerzői jog öröklése és a Ptk. tervezete” *Magyar Jog* 1958/6. 167–172.

A Javaslat meghagyja az utóhagyomány-rendelés lehetőségét, valamint azon szabályt is, hogy az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés helyettes örökösnevezésként megáll, ha annak feltételei megvannak.

A Javaslat azonban azzal az indokkal, hogy a szóban forgó hagyatéki tárgyakra külön szabályt felállítani nehéz lenne, és szintén nehézségekbe ütközne a megfelelő elkülönítés, elvetette ezt a lehetőséget. Ugyanakkor a Javaslat lehetővé tette a végrendeleti képességgel nem rendelkező és ilyen állapotban meghaló leszármazó számára az utóörökös rendelését, ami voltaképpen a római jogból ismert *substitutio pupillaris* újabb megjelenése. Ennek indokát a Javaslat az alábbiak szerint foglalja össze:

„Az utóöröklés általános tilalma alól kivételként elismeri viszont a Javaslat a *substitutio pupillaris* intézményét. Ez azt jelenti, hogy az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököst, ha az előörökös – életkora miatt vagy egyéb okból – érvényes végrendeletet sem az örökössé nevezésekor sem később nem tud tenni. A kiskorúság miatt vagy egyéb okból cselekvőképtelen előörökös azonban a hagyatéki vagyonnal – a cselekvőképtelen nyilatkozatának érvényességére vonatkozó korlátok között – szabadon rendelkezhet. Ez az utóörökös-nevezés tehát ún. maradék-utóöröklést jelent.”¹⁵

A Kodifikáció során a Szakértői Bizottság az utóöröklés esetleges indokoltságát – egyebek mellett – a szerzői jogdíjakhoz, szabadalmi díjakhoz, és más folyamatosan és időszakonként visszatérően érvényesíthető vagyoni követelésekhez kapcsolódó öröklési igényekkel indokolta. Ezek esetén a Szakértői Bizottság szerint elképzelhető az, hogy a végrendelezők gyakran azt tartják helyénvalónak, hogy a túlélő házastársuk legyen az örökösük, azt viszont nem tartják kívánatosnak, hogy a túlélő házastársuk halála esetén annak törvényes örökösei örököljék a tőle származó hagyatékot.¹⁶

Az új Polgári Törvénykönyv 2009. évi – az Országgyűlés által elfogadott (de végül hatályba nem lépett) – szövege a fenti javaslatához képest tartalmaz változásokat. E szövegváltozat az alábbi:

6:30. § [Az utóörökös nevezése, az utóhagyomány rendelése]

- (1) Az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az eddigi örököst más váltja fel, érvénytelen.
- (2) Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés helyettesörökös-nevezésnek minősül, ha annak feltételei megvannak.
- (3) A házastársak és az élettársak egymás javára érvényesen tehetnek olyan végrendeletet, amelyben az örökhagyó az örökössé nevezett házastárs vagy élettárs halála esetére utóörököst nevez. A házastársnak, élettársnak az örökséggel történő, a szokásos mértéket meghaladó ingyenes rendelkezése – az utóörökös előzetes hozzájárulása vagy utólagos jóváhagyása hiányában – érvénytelen. Az érvénytelenségre jóhiszemű és visszatérhes jogszerzőkkel szemben hivatkozni nem lehet.

¹⁵ Lásd VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez* (Budapest: CompLex 2008) 1164.

¹⁶ Lásd WELLMANN György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata I/VI.* (Budapest: HVG-ORAC 2014) 200.

(4) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököszt az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékára arra az esetre, ha a leszármazó nem rendelkezik végrendelkezési képességgel, és anélkül hal meg, hogy ezt a képességét megszerezte volna.

(5) A feltételtől vagy időponttól függő hagyományrendelés, valamint a feltételtől vagy időponttól függő meghagyás érvényes. A feltételtől függő örökösnevezés is érvényes, de a feltétel nem szólhat a hagyaték megnyílta utáni időre. A hagyaték megnyílta utáni időre szóló feltétellel történő örökösnevezés – ha az egyben nem megengedett utóörökösnevezés – érvénytelen. Az, aki a hagyomány tárgyát megszerezte, azzal – a feltétel vagy időpont bekövetkezéséig – sem élők között, sem halál esetére nem rendelkezhet. Ez a rendelkezés harmadik személy jóhiszemű és ellenérték fejében szerzett jogát nem érinti.

A Kodifikációs Főbizottság 2012. évi Javaslatára szintén – kis mértékben – eltér a 2007. évi, illetve a 2009. évi verziótól. E szövegváltozat az alábbi:

7:28. § [Utóörökös nevezése]

(1) Érvénytelen az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az addigi személyt más személy (utóörökös) váltja fel.

(2) Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés helyettes örökös nevezéseként érvényesül, ha annak feltételei megvannak.

(3) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököszt az elsősorban örökösnek nevezett házastárs halála esetére a házastársra háramlott hagyatéokra. Utóörökös nevezése a házastárs visszerthes rendelkezési jogát és a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékre vonatkozó ingyenes adományozási jogát nem érinti. Ezeket a szabályokat a bejegyzett élettárs utáni utóöröklésre is megfelelően alkalmazni kell.

(4) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököszt az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékára arra az esetre, ha a leszármazó nem rendelkezik végrendelkezési képességgel, és meghal anélkül, hogy ezt a képességét megszerezte volna. Az utóörökös nevezés az elsősorban örökösnek nevezett leszármazónak a cselekvőképességi szabályok korlátai közötti rendelkezési jogát nem érinti.

A tervezet 7:28. § (1) bekezdése főszabály szerint az utóöröklést nem engedélyezi, hiszen kimondja, hogy érvénytelen az utóörökös nevezése, és azt *helyettes örökösnevezésnek* kell tekinteni, amennyiben ennek feltételei fennállnak. A tervezet két lényeges kivételt fogalmaz meg, az egyik kivétel a házastársra hagyományozott vagyontárgy, mely esetében lehetséges az utóöröklés, a másik pedig a leszármazó esete, amennyiben a leszármazó nem rendelkezik végrendelkezési képességgel, és úgy hal meg, hogy ilyen képessége nincsen. Ez voltaképpen a római jogból ismert substitutio pupillaris megjelenése.

4. Az új Ptk., a 2013. évi V. törvény elfogadott és hatályba is lépett normaszövege az utóöröklés tárgyában az alábbi:

7:28. § [Utóörökös nevezése]

- (1) Érvénytelen az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az addigi örököst más személy váltja fel.
- (2) Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés helyettes örökös nevezéseként érvényesül, ha annak feltételei fennállnak.
- (3) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököst az elsősorban örökösnek nevezett házastársa halála esetére a házastársra háramlott hagyatéokra. Utóörökös nevezése a házastárs visszerthes rendelkezési jogát és a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékre vonatkozó ingyenes adományozási jogát nem érinti.
- (4) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököst az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékára arra az esetre, ha a leszármazó a hagyaték megnyílásakor nem rendelkezik végrendelkezési képességgel, és meghal anélkül, hogy ezt a képességét megszerezte volna. Utóörökös nevezése az elsősorban örökösnek nevezett leszármazónak a cselekvőképességi szabályok korlátai közötti rendelkezési jogát nem érinti.

Megítélésünk szerint abban az esetben, ha a jogalkotó két, ennyire lényeges esetkörben lehetővé tette az utóöröklést, akkor lényegében értelmét veszti az utóöröklést egyébként megtiltó törvényi főszabály.

Az új Ptk. utóörökléshez kapcsolódó rendelkezéseit röviden az alábbiak szerint lehet bemutatni. Az új Ptk. kimondja, hogy főszabály szerint az olyan végintézkedés semmis, amely esetében az örökségben vagy annak egy részében valamely esemény beálltát követően az eredeti (előörököst) egy új személy váltja fel. Bizonyos esetekben mégis van lehetőség arra, hogy az örökhagyó több generáció vonatkozásában döntsön a hagyatéka sorsáról, belekalkulálva azt az örökhagyótól teljes mértékben elfogadható nézetet, hogy nem akarja, hogy a családi vagyon egy másik család tulajdonába vándoroljon további öröklések útján.

Az utóöröklés voltaképpen az örökös halála esetére szóló örökösnevezésként funkcionál. Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököst abban az esetben, ha a házastársára hagyja a vagyonát, de nem akarja, hogy a házastársra háramlott vagyon az elhalálozó házastárs törvényes örököseire háramoljon tovább. Lehetőség van továbbá utóörökös-nevezésre abban az esetben is, ha az előörökös koránál fogva vagy végrendelkezési képességének valamely okból kifolyó hiánya miatt nem tudna érvényesen végrendelkezni, ebben az esetben az örökhagyó tulajdonképpen quasi gyámhelyettesítési konstrukcióval él.

Az új Ptk. tehát az utóöröklést – ugyan viszonylag szűk esetkörben – de bizonyos, adott esetben kényesnek minősíthető élethelyzetekben, alkalmazhatóvá teszi.

Az előörökös és az utóörökös vonatkozásában Anka Tibor nagyon érdekes kapcsolatra hívja fel a figyelmet az új Ptk. Kommentárjában:

„Az utóörökös az örökhagyóról az előörökösre háramlott hagyatékban nem az utóörökös örököse, hanem az örökhagyó örököse, azaz az örökhagyóról az előörökösre a végintézkedés alapján háramlott vagyonban az előörököst az utóörökös az örökhagyó örököseként váltja fel, nem pedig az előörökösre a végintézkedéssel hagyott vagyont mint az előörökös hagyatékát örökli meg. Ebből következik, hogy az utóörökös nem az előörökösnek, hanem az örökhagyónak a jogutóda. Az előörökös a Ptk. szabályai szerint nem csupán haszonélvezője az örökhagyóról rá háramlott, a halála után pedig az utóörököst megillető hagyatéknak, hanem életben léte alatt, annak élők közötti jogügyletek tekintetében a valóságos tulajdonosa.”¹⁷

A pontosság kedvéért említendő, hogy a Ptk. – összhangban egyébként a régi Ptk. rendelkezéseivel – korlátozás nélkül érvényesnek ismeri el az utóhagyomány rendelkezését, azaz az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedését, amely szerint a hagyományban valamely meghatározott eseménytől vagy időponttól az addigi jogosultat más váltja fel. Hasonlóan a Ptk. által érvényesnek elismert utóöröklés eseteihez az utóhagyomány is maradékhagyományt jelent, mivel – amennyiben az örökhagyó eltérően nem rendelkezik – utóhagyományos nevezése az előhagyományos visszerthes rendelkezési jogát és a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékre vonatkozó ingyenes adományozási jogát nem érinti.¹⁸

Feltétlenül kiemelést érdemel továbbá, hogy a házastárs esetében megengedett utóöröklés pedig valójában a német jogban ismert *Berliner Testament* analógiáján alapszik, azzal, hogy a *Berliner Testament* a házastársak közös végrendelete, mely szerint egymást egymás örököseivé teszik, és a túlélő házastárs halálát követően egy harmadik személy lesz az örökös.

Az új Ptk. fentiek alapján megengedi a házastárs esetében az utóöröklést, akkor ebben az esetben célszerű lenne a *Berliner Testament* átvétele is a magyar jogba. A 7:23. § ugyan bizonyos feltételek mellett ismeri a házastársak közös végrendeletét (ahhoz speciális alaki feltételeket ír elő), de ez még a 7:28. §-ban lehetővé tett utóörökléssel együtt sem ekvivalens a *Berliner Testament* fogalmával.¹⁹ Arra tekintettel azonban, hogy a jogpolitikai cél egyértelműen az, hogy a házastársaknak a közös vagyonról és egymás sorsáról a haláluk után megfelelő lehetőségük legyen gondos-

¹⁷ Lásd OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV.* (Budapest: Opten 2014) 508.

¹⁸ Lásd VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz II.* (Budapest: Wolters Kluwer Kft. 2014) 2413.

¹⁹ A közös végrendeletek bevezetésével kapcsolatban egyébként WEISS EMILIA az alábbiakra hívja fel a figyelmet: „A közös végrendelet újbóli elismerése különösen az ún. kölcsönös és az ún. kölcsönös – viszonyos végrendeletek vonatkozásában igényel olyan kérdésekben többlétszabályozást, vajon mennyiben legyen megengedett vagy éppen meg nem engedett az ilyen közös végrendeletek egyoldalú visszavonása, vajon terjedjen-e ki a közös végrendeletben elígért vagyon az e vagyonnal való élők közötti ingyenes rendelkezés korlátozására is vagy ne; de az életviszonyok, a vagyoni viszonyok, a családi viszonyok mai gyors változásai a szabályozás során minden bizonnyal további megfontolásra érdemes kérdéseket is fel fognak vetni.” Lásd WEISS EMILIA: „A Polgári Törvénykönyv öröklési jogi könyvének kodifikációja elé” in KISS DAISY – VARGA ISTVÁN (szerk.): *Magister artis boni et aequi. Studia in Honorem Németh János* (Budapest: ELTE Eötvös 2003) 990–991.

codni, megítélésem szerint a *Berliner Testament* teljes körű beépítése a magyar jogba eme célt elsőrangúan lenne képes szolgálni.

Az eddigieket összefoglalva elmondható, hogy a régi Ptk.-hoz képest az új Ptk. – szűk körben ugyan, de – lehetővé teszi az utóöröklés jogintézményét, amely véleményünk szerint a végrendekezési szabadság elismerésének fontos jele. Az utóöröklés vonatkozásában tehát Pandóra szelencéje, ha résnyire is, de kinyílt.

A joggyakorlat, és a joggyakorlat által esetlegesen befolyásolandó jogalkotás fogja a jövőben eldönteni azt, hogy az utóöröklés Pandóra szelencéje tovább nyílik-e, avagy esetlegesen visszazárul és e jogintézmény végérvényesen jogtörténeti múltunk relikviájává válik. A magunk részéről őszintén bízunk abban, hogy az utóöröklés jogintézménye – alkalmazkodva a 21. század megváltozott igényeihez is – a modern végrendekezési jog megbecsült és ésszerűen alkalmazható eszközévé válhat a magyar joggyakorlatban.

Lényeges arra is utalni, hogy a végrendelet készítése kapcsán a kitagadás jogintézményének egyes új feltételrendszerei is adott esetben problematikusnak bizonyulhatnak.²⁰ Az új Ptk. által bevezetett azon kitagadási ok, mely a kitagadást lehetővé teszi akkor, ha az örökös a tőle elvárható segítséget nem nyújtotta, amikor az örökhagyónak szüksége lett volna rá, szubjektív alapú értékelést is lehetővé tesz, azaz voltaképpen teljesen önkényes kitagadásokhoz vezethet. E kitagadások bíróság előtti megtámadása adott esetben sikeres lehet, mely a végrendeletekbe vetett bizalom, a végrendeletekkel kapcsolatos társadalmi felfogás negatív irányú változásához vezethet.

Fentiek alapján ugyanakkor továbbra is igaz az, hogy öröklési jogunk preferált jogintézménye a végintézkedés. Kis mértékben parafrazeálva a latin szentenciát: *navigare necesse est*, azt is mondhatjuk: *testamentum facere necesse est*. Arra, hogy a végrendelet készítésének képzeletbeli hajóútján milyen zátonyokkal találkozunk, vagy hogy hol kerülhetünk tengeri viharba, elsődlegesen a gyakorlat fogja a választ megadni.

²⁰ Lásd ezzel kapcsolatban RATKOVICS Gábor: „Könnyebb lesz a kitagadás az új Ptk. szerint”, *arsboni.hu/konnyebb-a-kitagadas-az-uj-ptk-szerint/*

KÜLÖNÉLŐ SZÜLŐK – KÖZÖS SZÜLŐI FELELŐSSÉG, ELSŐ LÉPÉSEK A PTK. SZÜLŐI FELÜGYELETRE VONATKOZÓ SZABÁLYAINAK GYAKORLATÁBAN

A szülők felelőssége gyermekük felneveléséért a természetből eredő, magától értetődő erkölcsi hozzáállás, alapvetően nem a jogi kényszer érvényesülésének terepe. Paradox módon az utóbbi évtizedekben mégis a szülői kötelezettségek egyre kiterjedtebb jogi szabályozásával találkozunk mind a nemzetközi dokumentumokban, mind a hazai jogrendszerben. Ennek a tendenciának főként a szülők közötti, a gyermekkel kapcsolatos – sokszor országhatáron átnyúló – jogviták megsokasodása, és – nem mellékesen – a gyermeki jogok előtérbe kerülése az oka. A gyermek mindkét szülőjéhez fűződő jogának, a szülők közös felelősségének erősítése a célja a Ptk.-ba integrálódott családjog szülői felügyeletre vonatkozó szabályozásának is; megvalósításának eszköze pedig a szülők egyetértésének, jogvita esetén megállapodásának előtérbe helyezése, és a hatósági eljárásban a gyermek véleményének a kellő súlyú figyelembevétele. A tanulmány átfogó képet ad a Ptk. terjedelmében és tartalmában is jelentősen megváltozott szabályairól, különös súlyt helyezve az olyan új jogintézményekre, mint a megállapodás létrehozása érdekében bevezetett „kötelező” mediáció, a különélő szülő jogainak és kötelezettségeinek kiemelt szabályozása, a bíróság felhatalmazása a szülői felügyelet rész-jogosítványainak rugalmas megosztására a szülők között. Ezt követően azokkal a gyakorlati problémákkal foglalkozik, amelyek egy része visszanyúlik a korábbi szabályozásra, más részük a Ptk. alkalmazásával kapcsolatban merült fel, mint például a közös szülői felügyeleti jog tartalma, a gyermek meghallgatásának és véleményének figyelembevétele módja, a szülők közötti együttműködés megteremtésének lehetősége, nem hallgatva el azokat a problémákat sem, amelyek a Ptk.-t követő átgondolatlan jogi szabályozásból adódnak.

A családjogi szabályozás régi dilemmája, hogy a jog mennyiben avatkozzék be az elsősorban érzelmi-erkölcsi alapokon működő családi kapcsolatok szférájába, mennyiben adjon lehetőséget e körben az államnak mindenkre kötelező normák kialakítására, mely esetekben jogosítsa fel vagy kötelezze a hatóságokat intézkedésre. Grosschmid Béni szavai szerint: „mindig jobb, ha mentől erősebb a családós érzésben a természet szava, mentől kevesebb a kötelességé [...] szeret is a jog félre maradni a tértől, hol a természet az érzelmek uralmát javallja, szereti kivenni a családot a jog birodalmá-

* Nyugalmazott kúriai tanácselnök, címzetes egyetemi docens (ELTE ÁJK).

ból.”¹ Több mint nyolc évtizeddel később Weiss Emilia ezt úgy fogalmazta meg, hogy „[a] házasság és a család intézményére más jogintézményeknél erősebben jellemző, hogy [...] számos vonatkozásuk a jogi beavatkozást nem vagy kevésbé igényli, vagy éppen kevésbé tűri”.² Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 8. cikkének értelmezésével kapcsolatban az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) kifejtette, hogy a családi élet tisztelgetben tartásához fűződő jog az állam elsődleges kötelezettségévé a beavatkozástól való *tartózkodást* teszi.³

A családi élet azonban nem merül ki csupán a jog által elismert – biológiai vagy egyéb alapon létrejövő – kötelékek fennállásában, hanem a kapcsolatok működőképességét is óvni kell annak érdekében, hogy a család betölthesse a társadalomban alapvetően fontos szerepét. Ezért az EJEB több ítéletében hangsúlyozta azt is, hogy az államnak a normális családi kapcsolatok megvalósítása érdekében kötelessége szükség esetén a *tevőlegesen beavatkozás* megfelelő jogi szabályozás kialakítása, illetve hatósági intézkedések útján.⁴ Az utóbbi évtizedekben a gyermeki jogok előtérbe kerülése is felerősítette azt az igényt, hogy az állam ne szemlélje tétlenül a családon belüli problémákat, és hatékony eszközökkel segítse a működőképességet, illetve a konfliktusok megoldását.⁵

Az atyai hatalomból szülői felelősséggé „szelídült” szülő-gyermek viszony szabályozása, a szülők különválása esetén a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolat „megőrzéséhez” szükséges jogi eszközök megtalálása talán a jelen kor családjogának legnagyobb kihívása. Különösen látható ez annak fényében, hogy a családi viszonyok egyre nagyobb mértékben „nemzetközivé válnak”, a szétszakadt család tagjait országhatárok választják el egymástól. A helyzet súlyosbodását mutatják azok a törekvések, amelyek egyrészt a nemzetközi egyezményekben, az Európai Unió jogszabályaiban, programokban, szakmai testületek iránymutatásaiban, másrészt a belső jogi szabályozás bővülésében válnak láthatóvá: *növekvő számú jogszabály és iránymutatás* áll rendelkezésre, amely segítséget próbál nyújtani a gyengébb félnek, védelmet adni a család szétesése folytán áldozattá váló gyermekeknek. Cinikusan azt is mondhatnánk: a természet szavának és a családos érzésnek a helyébe rendcsinálóként a jogi szabályozás lépett, hogy korlátozott eszközeivel legalább kereteket adjon a normális családi élet megvalósításához, a vitás kérdések kulturált megoldásához.

A szülői felelősséget érintő legfontosabb nemzetközi dokumentumok között első helyen kell emlitenünk az ENSZ Gyermekjogi Egyezményét,⁶ amelynek 7. cikke rögzíti a gyermek azon jogát, hogy ismerje szüleit és ezek neveljék, a 9. cikk 1. pontja azt, hogy őt szüleitől, ezek akarata ellenére – kivételes esetektől eltekintve – ne válasszák el,

¹ Zsöcsönd Benő: *Magánjogi tanulmányok* (Budapest: Politzer Zsigmond és fia 1901).

² Weiss Emilia: „A családjog alapelvei” in PETRIK Ferenc (szerk.): *A családjogi törvény magyarázata* (Budapest: KJK 1988) 22.

³ Lásd *Olsson v. Svédország*, no. 10465/83, EJEB, 1988. március 24., *L. v. Finnország*, no. 25651/94., EJEB, 2000. április 27.

⁴ Lásd *Airey v. Írország*, no. 6289/731970, EJEB, 1979. október 9., *Marckx v. Belgium*, App. no. 6833/74, [1979] ECHR 2.

⁵ Az állam gyermekvédelmi kötelességét hangsúlyozta az Alkotmánybíróság egyik korai határozatában is, lásd 995/B/1990/3. AB hat., ABH 1993. 515.

⁶ Magyarország kihirdette az 1991. évi LXIV. tv.

míg a 3. pontja a gyermek jogát arra, hogy személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tarthasson fenn mindkét szülőjével, kivéve, ha ez a „mindenek felett álló” érdekével ellentétes, ami a 10. cikk 2. pontja értelmében akkor is irányadó, ha a gyermek szülei különböző államokban laknak. A 18. cikk 1. bekezdése a *szülők közös felelősségét* rögzíti a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításáért. Kiemelkedően fontos a 12. cikk, amely szerint az ítélőképessége birtokában lévő gyermeknek biztosítani kell azt a jogot, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára kellő súllyal tekintetbe kell venni. Az uniós dokumentumok közül az Európai Unió Alapjogi Chartájának 24. cikke határoz meg kifejezetten gyermeki jogokat, és rendeleti szinten szabályozott a házassági ügyekben és a szülői felügyeleti eljárásokban a joghatóság, valamint a határozatok elismerése és végrehajtása (Brüsszel IIa. rendelet).⁷ A gyermek legfőbb érdekének érvényre juttatása érdekében született az Európa Tanács Gyermekbarát igazságszolgáltatás programja (2010), és az Európai Unió ehhez kapcsolódó gyermekjogi ütemterve (2011), amelynek számos eleme a magyar jogba, így például a régi Pp. (1952. III. törvény) rendelkezéseibe is beépült, és amelyeket az új eljárásjogi kódex is átvett (2016. CXXX. törvény – Pp.). A 2014. március 15-én hatályba lépett 2013. évi V. törvény (Ptk.) Negyedik Könyve alapvetően szintén rögzíti a gyermek érdekének elsődlegességét és jogainak fokozott védelmét a családi jogviszonyokban.

A szülő-gyermek kapcsolatokban tehát a gyermekjogi szempontok kiemelt szerepe, a szülők – párkapcsolatuk fennállásától és annak jellegétől független – közös felelőssége és az ehhez szükséges jogi-gyakorlati eszközök megteremtése az a nemzetközi trend, amelyet a magyar jogalkotónak és jogalkalmazóknak is követniük kell.

1. A SZÜLŐI FELÜGYELET A PTK. CSALÁDJOGI KÖNYVÉBEN

A Ptk. Negyedik Könyvének a szülői felügyeletre vonatkozó Címe a Csjt. korábbi rendelkezéseihez képest terjedelmében és tartalmában is jelentős változásokat hozott. A terjedelem 24 §-ról 48-ra (tehát a duplájára) bővült, ilyen nagyságrendi változás csak a házassági vagyoni jog szabályozásában következett be. A Családjogi Könyv a XII. Cím élén – a Könyv alapvető rendelkezéseit mintegy kiegészítve – rögzíti a szülői felügyelet gyakorlásának elveit: a gyermek testi, szellemi és erkölcsi fejlődésének biztosítását, a szülők együttműködési kötelezettségét és a felügyelet közös gyakorlása során a szülők egyenlőségét (4:147. §), a gyermek bevonását a döntésekbe és az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleményének megfelelő súlyú figyelembevételét korára és érettségére tekintettel (4:148. §), valamint az állam részéről a szülői felügyelet korlátozásának kivételességét (4:149. §). Köztudott, hogy a törvény a szülők viszonylatában elhagyta a „gyermekelhelyezés” kifejezést, ha a bíróságnak kell döntenie különélő szülők között a szülői felügyelet gyakorlásáról, külön pontban rögzítette a különélő szülő jogait, mellőzte a szülői felügyelet „szünetelésére” vonatkozó szóhasználatot,

⁷ A Tanács 2201/2003/EK rendelete (2003. november 27.).

a közösen gyakorolt szülői felügyeleti jogok tekintetében pedig a szülők vitájának eldöntését minden esetben a könnyebben hozzáférhető, gyermekvédelmi feladatokat is ellátó gyámhatóságok hatáskörébe adta.⁸

A Ptk. szabályozásának *céljai* egybeestek az említett nemzetközi tendenciákkal. Ilyen mindenekelőtt a gyermek szülőkhöz fűződő jogának érvényre juttatása, a szülők közös felelősségének erősítése. Ennek érdekében a közös szülői felügyelet vagy ahhoz hasonló helyzet jogi kereteinek megteremtése akkor is, ha a szülők már nem élnek együtt. A másik cél a gyermek autonóm személyiségként való kezelése, annak elősegítése, hogy a véleményének ismerete nélkül ne szülessen róla döntés sem a szülők, sem a hatóságok részéről. A szülők egymás közötti és a gyermekkel való kapcsolatát természetesen elsősorban érzelmi, pszichikai, erkölcsi tényezők befolyásolják, a kerek megteremtése azonban a jog feladata.

A Ptk. az említett célok *megvalósítására* a jogi rendezés szempontjából legalkalmasabbnak a szülők megállapodásának előtérbe helyezését, a megállapodás létrejöttének elősegítését, a különélő szülő helyzetének egyértelmű szabályozását, közös döntési jogkörök kialakítását, továbbá a bíróság és a gyámhatóság részére a differenciált, a felek helyzetéhez minél jobban igazodó rendezés lehetővé tételét tartotta.

1.1. A SZÜLŐK MEGÁLLAPODÁSA

Az együtt élő szülők között az egyes nevesített felügyeleti jogok (gondozás-nevelés, vagyonkezelés, törvényes képviselő) gyakorlása tekintetében általában nincs jogvita. Amennyiben kivételesen mégis adódna ilyen helyzet (például a gyermek névviselése, tartózkodási helyének megállapítása, életpálya meghatározása), a gyámhatóság kizárólag a szülők megállapodásának hiányában dönt, az eljárásában az egyezség létrehozását meg kell kísérelnie (Ptk. 4:151–153. §-ai, Gyer. III. Fejezet). Fontos, hogy a gyermek életpályájának kijelölésével és ezzel összefüggésben a gyermek taníttatásával, iskolájának megválasztásával kapcsolatban a gyermeknek együtt-döntési joga van (4:153. § (2) bekezdés). Különélő szülők esetén alapvető rendelkezés, hogy önmagában a szülők különválása az együttélés alatt gyakorolt közös szülői felügyeletet nem szünteti meg. A 4:164. § (1) bekezdése szerint ugyanis a szülői felügyeletet a szülők – megállapodásuk vagy a gyámhatóság, vagy a bíróság eltérő rendelkezése hiányában – közösen gyakorolják akkor is, ha már nem élnek együtt. Ez a jogi rendelkezés az esetek többségében nyilvánvalóan nem egyezik a tényleges helyzettel (az egyik szülő elköltöztetése után a gyermek ténylegesen a visszamaradó szülő gondozásában marad), de elvi jelentősége van: mindaddig, amíg nem születik megállapodás vagy hatósági döntés arról, hogy a gyermek melyiküknél legyen, egyik szülő sem rekesztheti ki a gyermek életéből a volt társát, nem élvez előjogokat. A szabály merevségét azonban enyhíti a 4:165. § (1) bekezdés második mondata, amely kimondja, hogy a szülők megállapodására utal, ha a gyermek hosszabb ideje háborítatlanul egyikük háztartásában nevel-

⁸ A szakértők által javasolt változások összefoglalását lásd Körös András – MAKAI Katalin: *Családjog in Vékás Lajos (szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez* (Budapest: CompLex 2008) 394. és 514–515.

kedik, azaz a törvény – helyesen – kifejezésre juttatja, hogy a szülők „ráutaló magatartása is megállapodásnak minősül”.⁹

A különélő szülők megállapodásának tartalmát illetően a törvény mind a szülői felügyelettel kapcsolatos jogok és kötelezettségek megosztását, illetve azoknak az egyikük által történő gyakorlását, mind pedig a közös szülői felügyelet fenntartását lehetővé teszi. A feleknek így módjukban áll az életviszonyaiknak leginkább megfelelő gyakorlási mód kialakítása.

1.2. A BÍRÓSÁG DÖNTÉSE; A KÜLÖNÉLŐ SZÜLŐ JOGAI ÉS KÖTELEZETTSÉGEI

A különélő szülők megállapodásának hiányában – kérelemre vagy hivatalból – a bíróság dönt arról, hogy a szülői felügyeletet melyik szülő gyakorolja. Hivatalból való döntéshozatalra házassági perben kerülhet sor (Pp. 459. § (1) bekezdés), ami e körben nem a kereseti kérelem hiányát jelenti, hanem azt, hogy a bíróság a gyermek érdekében kerecsettől (viszontkeresettől) eltérően határozhat. A bíróság a döntés során azt mérlegeli, hogy a gyermek testi, szellemi és erkölcsi fejlődése miként biztosítható a legkedvezőbbben (4:167. §). Ebből következik, hogy a döntés legfőbb szempontja a gyermek érdeke, és ehhez valamennyi körülmény körütekintő figyelembevételére van szükség. Az egyik szülőnek a felügyeleti jogok gyakorlására történő feljogosítása ugyanakkor nem jelentheti azt, hogy a gyermek elszakadjon a másik szülőjétől: a törvény ugyanis széleskörű lehetőséget ad a bíróságnak, hogy a szülőket a gyermek érdekében további együttműködésre készítse. Egyrészt fenntartja azt a Csjt. 1995-ös módosításával beiktatott szabályt,¹⁰ hogy a különélő szülőnek a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben együtt-döntési joga van, ilyen kérdés a kiskorú nevének meghatározása és megváltoztatása, a szülőjével azonos lakóhelyén kívüli tartózkodási helyének huzamos, vagy letelepedés céljából külföldi tartózkodási helyének kijelölése, állampolgárságának megváltoztatása és iskolájának, életpályájának megválasztása (4:175. § (2) bekezdése). Másrészt lehetővé teszi a bíróságnak, hogy a különélő szülőt a gyermek gondozásával, nevelésével összefüggő egyes feladatok ellátására és kivételesen a vagyonkezelés és a gyermek vagyoni ügyeiben a törvényes képviselő teljes körű vagy részleges gyakorlására feljogosítsa (4:168. § (2) bekezdés). Erre sor kerülhet például akkor, ha a gyermek zenei képzését, sporttevékenységét, bankbetétjeinek, társasági üzletrészének kezelését az ehhez megfelelő végzettséggel rendelkező szülő tudja kedvezőbbben biztosítani. A 4:175. § (2) bekezdésében foglalt együttes döntési jogok a különélő szülőt *ipso iure* megilletik, a második esetkörben említett feljogosításokról a bíróságnak az ítéle-

⁹ A rendelkezés a bírói gyakorlat beépülése a törvénybe, lásd az EBH 2000. 212. elvi hat.-ot, amely arra is kitért, hogy ilyen helyzet esetén nem a „gyermekelhelyezés” (a Ptk. fogalmi rendszerében: szülői felügyelet gyakorlásának rendezése), hanem annak megváltoztatása kérhető. A Kúria közelmúltbeli eseti határozata szerint azonban a perindítást megelőző mintegy másfél hónapos időtartam – legalább szóban kinyilvánított egyetértés hiányában – nem alkalmas a hosszabb idejű, háborítatlan nevelkedés megállapítására, még akkor sem, ha a perben a bíróság ideiglenes intézkedéssel a gyermekeket saját háztartásban nevelő szülőt jogosította fel a felügyeleti jogok gyakorlására (Pfv.II.22.004/2016.).

¹⁰ 1995. évi XXXI. tv.

tében döntenie kell. A törvény természetesen lehetőséget ad a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésben a jogok korlátozására vagy megvonására is. Az említetteken kívül a Családjogi Könyv külön pontban rögzíti a gyermekétől különélő szülő jogaként és a gyermekkel együtt élő szülő kötelezettségeként az együttműködést a gyermek kiegyensúlyozott fejlődése érdekében (4:173. §), a különélő szülő megfelelő időközönként való tájékoztatását a gyermek fejlődéséről, egészségi állapotáról, tanulmányairól (4:174. §), és a különélő szülőre is tájékoztatási kötelezettséget ró az általa a gyermek körül ellátott feladatokkal kapcsolatban (4:177. §). A Ptk. a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartást – a nemzetközi elvárásoknak megfelelően – gyermeki jogként határozza meg,¹¹ és annak biztosítását mindkét szülő kötelezettségeként írja elő (4:178. §).

1.3. A „KÖTELEZŐ” MEDIÁCIÓ

A szülői felügyelet gyakorlásának rendezése során minden lehetséges eszközt fel kell használni annak érdekében, hogy a szülők megegyezéssel rendezzék a jogvitát, mert a belső meggyőződésükből eredő megállapodás nagymértékben elősegítheti jövőbeni együttműködésüket, ami kiegyensúlyozott fejlődése szempontjából a gyermeknek is elemi érdeke. Ezért a Ptk. mind a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti perben a bíróságnak, mind a különélő szülő jogainak biztosítása érdekében a gyámhatóságnak lehetővé teszi, hogy a vitás kérdések békés rendezése érdekében kötelező közvetítői eljárást rendeljen el (4:172. §, 4:177. §). A kötelező közvetítés természetesen nem azt jelenti, hogy a feleknek kötelező megállapodniuk, hanem azt, hogy részt kell venniük az első közvetítői megbeszélésen, ahol – megfelelő szakember közreműködésével – eldőlhet, hogy van-e esély a megegyezéshez vezető közös pontok megtalálására. A felek kezdeményezése alapján nyitva álló önkéntes mediáció mellett tehát a hatóságoknak lehetőségük van a közvetítés hivatalból való elrendelésére, ha úgy ítélik meg, hogy a felek viszonyában van remény a megegyezésre. A kötelező közvetítői eljárás lefolytatásának részletes szabályait a *közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény* IV/B. fejezete tartalmazza. A bíróság által elrendelt közvetítői eljárás esetén az eljárás felfüggesztésére kerül sor (Pp. 124.§), amelyet főszabály szerint négy hónapon belül folytatni kell. A részvétel elmulasztásának, illetve a jogszabályoknak megfelelő megállapodás ellenére az egyezségkötés előli elzárkózásnak a perköltség viselésére is kihatása van (Pp. 86. § (4)–(5) bekezdés). A közvetítői eljárásban kötött megállapodás alapján létrejött egyezség megkötése esetén mérsékelt illetéket kell fizetni (lásd az *illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény* 58. § (3) bekezdését). A gyámhatósági eljárásban a kérelemre induló gyermekvédelmi közvetítői eljárás a kapcsolattartási és a kapcsolattartás végrehajtásával kapcsolatos jogvitákban már 2003 óta ismert volt, a Ptk. nyomán módosított Gyer. 30/A §–30/D. § ezt kibővítette és lehetővé tette, hogy a gyámhivatal ezt bármely, a hatáskörébe tartozó szülői felügyeletet érintő eljárásban kötelezően elrendelje. A gyermekvédelmi közvetítői eljárás mellett bevezette a támo-

¹¹ A jogirodalom is egyértelműen gyermeki jogként kezeli, lásd pl. SOMFAI Balázs: *A kapcsolattartás mint a gyermek emberi joga* (Budapest: HVG-ORAC 2008).

gatott gyermekvédelmi közvetítői eljárást, amelynek díja jóval alacsonyabb. Az eljáró gyámhatóságnak lehetősége nyílt az eljárás felfüggesztésével is időt biztosítani a feleknek arra, hogy szakember segítségével kialakítsák az együttműködésüket, ami ezekben az összetett és érzelmeiktől átfűtött ügyekben nyilvánvalóan komoly erőfeszítést igényel.

2. A SZÜLŐI FELÜGYELETRE VONATKOZÓ SZABÁLYOK ALKALMAZÁSÁNAK EGYES PROBLÉMÁI

2.1. A KÖZÖS SZÜLŐI FELÜGYELET ELRENDELÉSE, TARTALMA

a) A közös szülői felügyelet elrendelésével kapcsolatban a gyakorlatban felmerült, hogy a szülői felügyelet gyakorlásának rendezésekor a bíróság mennyiben tekintheti azt főszabálynak, amelynek kivételeként jelenik meg, hogy a felügyelet teljeskörű gyakorlását az egyik vagy a másik szülőnek biztosítja, különös tekintettel arra, hogy a Ptk. 4:164. §-a a közös gyakorlás „továbbéléséről” rendelkezik a szülők életközösségének megszűnése esetén is, a 4:165. § pedig a különélő szülők megállapodása esetén is első helyen a jogok és kötelezettségek egymás közötti megosztását említi. Az európai jogfejlődés egyértelműen abba az irányba mutat, hogy a közös szülői felügyelet a törvény erejénél fogva maradjon fenn akkor is, ha a szülők házasságát felbontják, illetve életjárási kapcsolatuk véget ér, és a bíróságnak is ezt a megoldást kell favorizálnia, mert ez felel meg a gyermek legfőbb érdekének, azaz mindkét szülőjével való szoros kapcsolat fennmaradásának, és a szülők jogegyenlőségének. Az más kérdés, hogy ez az országok többségében nem jelent minden kérdésben együtt-döntési jogot, hanem a gyermeket érintő fontos ügyekben való közös döntést, illetve a szülői felügyeleti jogok váltott gyakorlását (ún. váltott elhelyezés, újabb kifejezéssel: váltott gondoskodás).¹² E felfogás szerint a közös szülői felügyelethez nincs szükség a szülők megállapodására (egyezésére), hanem bármelyik szülő kérelmére elrendelhető. Ezt támogatják egyébként az apák egyenlő szülői jogaiért küzdő civil szervezetek is.

Az ellentétes álláspontot képviselők azt hangsúlyozzák, hogy a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolat szempontjából a legfontosabb annak működőképessége, ami a szülők együttműködése nélkül nem valósítható meg, márpedig a szülői felügyeleti jogok közös gyakorlása nagyfokú együttműködési hajlandóságot feltételez. Ennek hiányában a gyermeknek sem áll érdekében egy olyan megoldás, ami állandó vitáknak a melege. A legfontosabb, hogy a szülők, különválásuk ellenére mindketten részt vegyenek a gyermek életében, ami a közös szülői felügyeleten kívül más módon (például széleskörű kapcsolattartással, a közös döntési jogkörök kiszélesítésével) is megvalósítható. A Ptk. szabályozása kétség kívül az utóbbi álláspontot követi, mivel egyrészt a különválást követően a közös felügyeletet a törvény erejénél fogva csak addig tartja fenn, amíg a felek között eltérő megállapodásra vagy a bíróság döntésére nem kerül

¹² Részletesen lásd SZEIBERT Orsolya: „Együtt a házasság felbontása után is? A közös szülői felügyelet és a váltott elhelyezés európai tendenciái” *Családi jog* 2012/4. 1–11. és SZEIBERT Orsolya: *A családjogi harmonizáció kérdései és lehetőségei Európában* (Budapest: HVG–ORAC 2014), „A közös szülői felelősség” 149–169.

sor, másrészt közös felügyelet elrendelésére, illetve a felek ilyen tartalmú egyezségének jóváhagyására (ami tipikus) csak a felek közös kérelmére kerülhet sor, a gyermek lakóhelyének egyidejű meghatározásával (4:165. § (2) bekezdés). Az együttműködés fontosságát mutatja az a szabály is, amely a közös szülői felügyelet megszüntetését írja elő arra az esetre, ha a szülők annak gyakorlása során már nem tudnak együttműködni (4:170. § (2) bekezdés). Kérdés persze, hogy ez a szabályozás kellően inspirálja-e a gyermekkel ténylegesen együtt élő szülőt a másik szülővel való együttműködésre, ha a közös szülői felügyeletet nem valós együttműködési szándékkal vállalja.

b) A gyakorlatban vitás a közös szülői felügyelet tartalma is, közelebbről: közös szülői felügyeletnek minősül-e a már említett váltott gondoskodás, illetve hogyan lehet elhatárolni egymástól a különélő szülőnek a gyermekkel való széleskörű (a hét több napjára, illetve az iskolai szünetek jelentős részére kiterjedő) kapcsolattartását a közös szülői felügyelettől? A váltott gondoskodásról a Ptk. nem szól: a közös szülői felügyeletről, annak elrendelhetősége hiányában az egyik szülőnek a felügyelet gyakorlására történő feljogosításáról rendelkezik (4:168. § (1) bekezdés). A jogirodalom – az európai jogfejlődés alapján – a váltott gondoskodás elrendelését a közös szülői felügyelet alternatívájaként kezeli, amely nemcsak jogilag, hanem fizikai értelemben is megvalósítja a szülők egyenlőségét.¹³ A Ptk. hallgatásából juthatunk arra az álláspontra, hogy a váltott gondoskodás elrendelését a magyar jog nem ismeri, de arra is, hogy a volt házastársak (élettársak) a közös szülői felügyelet keretében a szülői felügyeleti jogok időben osztott gyakorlásában is megállapodhatnak.

Álláspontom szerint a közös szülői felügyelet – váltott elhelyezés –, illetve az egyik szülő felügyeleti joga mellett a szokásosnál szélesebb körű kapcsolattartás elhatárolásánál abból célszerű kiindulni, hogy a szülői felügyeleti jogok közös gyakorlása együtt élő szülőknél sem jelenti minden kérdésben az együttes döntést és a szülői jogosítványok/kötelezettségek közös teljesítését, hanem a szülők között természetes „munkamegosztás” érvényesül: mindketten külön-külön is eljárhatnak a gyermek ügyeiben és egyetértésben döntenek akkor is, ha az aktuális csak az egyikük döntése, amelyet a másik tudomásul vesz vagy elfogad. Elvileg ez a „természetes munkamegosztás” marad fenn a szülők között akkor, ha már nem élnek együtt, de közös szülői felügyeletben állapodnak meg vagy annak elrendelését kérik. Azt, hogy ennek részleteit kell-e közöttük rendezni vagy nagyvonalúbb szabályozás lehetséges, az eset összes körülményei, legfőképpen a gyermek érdeke dönti el. Ezzel szemben széleskörű kapcsolattartás esetén az egyik szülő gyakorolja teljeskörűen a szülői felügyeleti jogokat, ami a másik szülőnek a törvényben vagy a bíróság határozatában megjelölt kérdésekben való együttes döntési, illetve a konkrétan meghatározott felügyeleti jogok gyakorlását vonja maga után (4:157. §, 4:168. § (2) bekezdés). A váltott elhelyezés (gondoskodás) pedig azt jelenti, hogy a meghatározott (heti, kétheti, havi) váltással az adott időszakban az egyik, illetve a másik szülő – az említett közös döntést igénylő kérdések kivételével – egyedül gyakorolja a gyermek feletti felügyeletet.

A hazai bírói gyakorlat – annak elrendelhetősége szempontjából – a váltott gondoskodást a közös szülői felügyelet keretében helyezi el. A Kúria Pfv.II.20.326/2014. szá-

¹³ SZEIBERT *A családjogi* (12. lj.) 2014. 158.

mú ítéletében kimondta: „ha a szülő azonos időtartamú kapcsolattartást igényel, mint amennyi időt a gyermek annál a szülőnél tölt, akinél a bíróság elhelyezte, ez – burkolatlan – közös (váltott) szülői felügyeletet jelentene, ami a szülők közös szülői felügyelet iránti egyező kérelmének hiányában nem rendelhető el.”

2.2. A KÜLÖNÉLŐ SZÜLŐ JOGAI MEGSÉRTÉSE ESETÉN ALKALMAZHATÓ SZANKCIÓK

A Ptk. Családjogi Könyve régi igénynek tett eleget, amikor egy külön pontba foglalva meghatározta a különélő, szülői felügyeleti jogától meg nem fosztott szülő jogait és kötelezettségeit. Ezzel egyértelműen erősíteni kívánja a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolat fennmaradását, a különélő szülőktől elvárt felelősséget, azt, hogy a különélő szülő szerepe ne korlátozódjon a gyermekkel a folyamatos vagy időszakos kapcsolattartás időtartama alatti találkozásra, hanem a lehetőségekhez képest – a gyermek életének továbbra is aktív résztvevője maradjon. Ezért annak az elvi tételnek a kimondása mellett, hogy a szülőknek a gyermek kiegyensúlyozott fejlődése érdekében – egymás családi életét, nyugalmat tiszteletben tartva – együtt kell működniük (4:173. §), előírja, hogy a szülői felügyeletet gyakorló szülőnek a gyermek fejlődéséről, egészségi állapotáról, tanulmányairól a különélő szülőt megfelelő időközönként tájékoztatnia kell, és a különélő szülő érdeklődése esetén a gyermekkel kapcsolatos felvilágosítást meg kell adnia. (A megfogalmazásból egyértelműen kitűnik, hogy a tájékoztatásnak nem előfeltétele a különélő szülő kérelme, a gyermeket gondozó szülőnek e nélkül is meg kell osztania a gyermek életének eseményeit szülőtársával). A tájékoztatási kötelezettség természetesen nem egyoldalú, az a különélő szülőt is terheli, ha bizonyos szülői részjogosítványokat ő gyakorol, illetve, amikor a gyermek vele tartózkodik (4:176. §). Ehhez kapcsolódnak a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben (névváltoztatás, a szülő lakóhelyén kívüli tartózkodási hely, külföldre költözés, a gyermek iskolájának, életpályájának megváltoztatása stb.) a közösen gyakorolt felügyeleti jogok, amelyeknek gyakorlása tekintetében, ha a szülők nem tudnak megegyezni, a gyámhatóság dönt (4:175. § (3) bekezdés).

A gyakorlatban problémák merültek fel azzal kapcsolatban, hogy a különélő szülő részt vehet-e a gyermek egészségügyi ellátásával kapcsolatos döntésekben, joga van-e megismerni a gyermek kezelésére vonatkozó orvosi dokumentációt, ha a gyermekkel együtt élő szülő e körben a fenti tájékoztatási kötelezettségének nem tesz eleget. A másik oldalról: ha a gyermeket a különélő szülőnél való tartózkodása idején olyan váratlan rosszullét, baleset éri, amely invazív beavatkozást igényel, hogyan tud a szülő haladéktalanul intézkedni a másik szülő, illetve az őt a jognyilatkozat tételi sorrendben megelőző nagykorú testvér és nagyszülő hozzájárulása nélkül (Eütv. 16. § (4) bekezdés). A jogirodalom a hatályos szabályozást „teljesen életszerűtlennek” tartja, és hiányolja, hogy a különélő szülőnek a gyakorlatilag ki nem kényszeríthető tájékoztatáshoz való jogán kívül semmiféle beleszólása nincs a gyermeket érintő egyik legfontosabb kérdésbe: a gyermek egészségi állapotával kapcsolatos döntésekbe, sőt még – a felügyeletet gyakorló szülő hozzájárulása nélkül – az orvosi dokumentációt sem ismer-

heti meg.¹⁴ Mivel a tájékoztatási kötelezettség kikényszerítésére lényegében nincsenek eszközök, felvethető, hogy alapesetben a szülők közös döntési jogának nem kelle-e kiterjednie a gyermek egészségügyi ellátásával kapcsolatos döntésekre is, amint az – főszabályként – az Európai Családjogi Bizottság által a szülői felelősség gyakorlásával kapcsolatos Elvekben szerepel.¹⁵

Kérdés továbbá, hogy a különélő szülő együtt-döntési jogának sérelme esetén van-e valamilyen lehetőség a közös döntés kikényszerítésére, közelebbről: van-e valamilyen szankciója annak, ha a felügyeletet gyakorló szülő a másik szülőt a döntésbe nem vonja be, hanem egymaga dönt, vagy egy olyan elvi jellegű szabályról van szó, amely be nem tartása esetén *lex imperfecta* marad?

A kérdés megválaszolásához némi segítséget adhat az a bírósági döntés, amelynek tényállása szerint a gyermeket gondozó szülő a különélő szülő megkérdezése és egyetértése nélkül döntött a gyermek iskolájának megválasztásáról, konkrétan arról, hogy a gyermeket egy francia alapítványi iskolába íratta, ahol az éves tandíj a beiratkozási díjjal együtt meghaladta az egymillió forintot, majd kérte a másik szülő által fizetett havi 35 000 forint gyermektartásdíj felemelését havi 196 000 forintra. Bár a különélő szülő – jövedelmi-vagyoni viszonyai alapján – ezt az összeget képes lett volna teljesíteni, a bíróság a felemelésre irányuló keresetnek csak részben – lényegében az alperes által elismert mértékben adott helyt. A Kúria – még a Csjt.-nek a jelenlegivel azonos szabályára (Csjt. 72/B. §) hivatkozással, de utalva a Ptk. rendelkezésére is kifejtette, hogy

„[a] felperes az egyoldalú elhatározásán alapuló iskolaváltás következményeiért a közös szülői jog és kötelezettség, a gyermek érdekében álló és a szülőket terhelő együttműködési kötelezettség szankciójaként köteles helytállni, azt a kötelezettre nem háríthatja át. Ezért az alperes önkéntes vállalása hiányában a tanulmányokkal felmerülő költségek viselésére, a tartásdíj felemelésével nem kötelezhető.” [BH 2016.64.].

A közös döntési jog megsértésének tehát – a családi jogviszonyok jellegéből adódóan – közvetett szankciói lehetnek, ami egyébként más családjogi jogintézmények tekintetében (például érdemtelenség, önhiba alapjául szolgáló magatartások értékelése) is jellemző. A szülői együttműködést súlyosan sértő, a gyermek fejlődésére egyértelműen káros hatású szülői magatartás pedig akár a szülői felügyeleti jogok gyakorlásának megváltoztatásával is járhat.¹⁶

¹⁴ BARZÓ Tímea: *A magyar család jogi rendje* (Budapest: Patrocínium 2017) 447–450.

¹⁵ Lásd SZEIBERT Orsolya: „Az Európai Családjogi Bizottság Elvei a házasság felbontása, a volt házastárs tartása, a szülői felelősség és a házastársak közötti vagyoni viszonyok terén” *Családi Jog* 2017/1. 3:12. Elv.

¹⁶ A BH 2017. 123. sz. alatt közzétett döntés szerint: „az a szülői magatartás, amely a kisajátítás szándékával, a gyermek befolyásolása útján a másik szülővel való kapcsolatartást évek óta gátolja, ellehetetleníti, a kiskorú hosszú távú érdekeit, kiegyensúlyozott fejlődését veszélyezteti, így a gyermeknek a jobb nevelési készséggel rendelkező különélő szülőnél való elhelyezését indokolja.” (A döntés a Csjt alapján született, de a Kúria határozatának indokolásában a Ptk. 4:174. §-át is felhívta.)

2.3. A GYERMEK MEGHALLGATÁSA, VÉLEMÉNYÉNEK FIGYELEMBEVÉTELE

A Ptk. – az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 12. cikkével összhangban – a gyermeket érintő döntések meghozatala előtt mind a szülők, mind a hatóságok számára előírja a gyermek tájékoztatását, az ítélőképesség birtokában lévő gyermek véleménynyilvánításának biztosítását. A gyermek érdekének védelme mint alapelv (Ptk. 4:2. §) akkor valósulhat meg ideálisan, ha a gyermek közvetlenül nyújthat információkat az érzései, gondolatvilágáról, véleményéről azoknak, akik az ügyében döntenek. A Ptk. 4:171. § (4) bekezdése a szülői felügyelet gyakorlásának rendezésével kapcsolatban kimondja, hogy a bíróságnak az eljárása során – mindkét szülő meghallgatása mellett – indokolt esetben, vagy ha azt a gyermek maga kéri, közvetlenül vagy szakértő útján meg kell hallgatnia a gyermeket. Ha a gyermek a 14. életévét betöltötte, szülői felügyeletére vagy elhelyezésére vonatkozó döntés egyetértésével hozható, kivéve, ha a gyermek fejlődését választása veszélyezteti.

A bírói gyakorlatban a gyermek meghallgatásával kapcsolatban három kérdés szorított felmerülni: 1) mely esetekben kötelező a gyermek meghallgatása, 2) ki hallgassa meg a gyermeket (közvetlenül a bíró vagy szakértő, 3) a gyermek véleménye mennyiben irányadó a döntés meghozatalakor?

Ad 1) A gyermeket a bíróságnak mindenképpen meg kell hallgatnia, ha ezt a kívánságát ő maga akár személyesen vagy levélben, akár törvényes képviselője útján kifejezésre juttatja. Azt, hogy ezen kívül mit kell „indokolt esetnek” tekinteni a meghallgatás szempontjából, a bíróságnak a konkrét eset egyedi körülményeinek mérlegelésével kell eldöntenie. Főszabály az, hogy – olyan alacsony életkorú gyermekek kivételével, akikről semmiféle érdemi információ nem várható (csecsemők, kisdetek) – a meghallgatásra legalább szakértő útján sort kell keríteni, az igazságügyi pszichológus szakértő ugyanis a gyermek megfigyelése alapján is adhat értékes támpontot a bíróság döntéséhez. Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleménye komoly súllyal jön számításba, ezért a meghallgatására, véleményének kifejtésére lehetőséget kell adni. Az, hogy a gyermek ítélőképese-e, a cselekvőképességtől eltérően nem köthető meghatározott életkorhoz, hanem az a gyermek egyéni körülményeitől, szellemi fejlettségétől és a tisztázandó tényektől függ (bizonyos kérdésekben egy kisiskolás gyermek is lehet ítélőképese).¹⁷

A Ptk. mellőzte a Csjt. 74. §-ának azt a rendelkezését, hogy a 14. életévét betöltött gyermek véleményéről ma bíróság a szülők egybehangzó véleménye alapján is tájékozódhat. Ezért egyes bíróságokon az a gyakorlat alakult ki, amely szerint az ilyen kort betöltött gyermek meghallgatása még a megegyezésen alapuló bontóperben sem

¹⁷ A gyermek bírósági meghallgatásának kutatáson alapuló, részletes elemzését lásd Bucsi Ágnes: „A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban” in SZEIBERT Orsolya (szerk.): *Család, gyermek, vagyon – a joggyakorlat kihívásai* (Budapest: HVG-ORAC 2012) 292–320. A témát feldolgozta ÁDÁMKÓ Viktória: „Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleményének meghallgatása – különös tekintettel a gyermekelhelyezésre” *Családi Jog* 2015/3. 10–16.

mellőzhető.¹⁸ Az ország egészére azonban ez a kivételt nem tűrő gyakorlat nem jellemző. A Kúria mellett működő Új Ptk. Tanácsadó Testület álláspontja szerint

„a gyermek meghallgatása mellőzhető, ha azokban a kérdésekben, melyekre nézve a gyermek meghallgatása kötelező, a szülők előadása egyező, és az kiterjed arra is, hogy a gyermeket tájékoztatták és a döntésbe bevonták.” [...] „Ha a bíróságnak kétsége van afelől, hogy a közös akaratnyilatkozat önkéntes és befolyásmentes, vagy hogy a gyermek érdekében áll-e, amiben a szülők meg akarnak állapodni, akkor a gyermek véleményét a szülők nyilatkozata ellenére ki kell kérni.”¹⁹

Az Európai Bíróság a *Zarraga-Simone Pelz*-ügyben kifejtette, hogy „a gyermek meghallgatása nem jelent abszolút kötelezettséget, azt életkora, érettségi szintje miatt mellőzni lehet. A meghallgatáshoz való jog azt jelenti, hogy a gyermek számára álljon rendelkezésre minden eljárásjogi feltétel, amely lehetővé teszi véleménye szabad kifejezését és hogy a bíróság azt figyelembe vegye” [C-491/10. PPU]. A meghallgatásnak a szülői felelősség tárgyában hozott határozat másik uniós tagállamban történő végrehajtása szempontjából is jelentősége van, mert a végrehajtás megtagadható, ha a határozatot a gyermek meghallgatását mellőzve hozták meg, megsértve ezzel annak a tagállamnak az eljárási alapelveit, amelyben a végrehajtást kéri (Brüsszel IIa. rendelet 23. cikk a) pontja).

Ad 2) Annak a kérdésnek az eldöntésekor, hogy a bíró közvetlenül vagy szakértő útján hallgassa meg a gyermeket, a bíróságnak széles mozgástere van. Egyes vélemények szerint nem szerencsés, ha a meghallgatást maga a bíró végzi, mert nem feltétlenül képes kiszűrni a gyermek által elmondottakból a szülői befolyásolásra előadottakat. Mások elsősorban abúzus, pszichés zavarok, valamint a szülői befolyásolás lehetőségének a felmerülése esetén tartják csak indokoltnak szakértő igénybe vételét. A nemzetközi és a hazai bírósági gyakorlat egyértelműen a gyermek közvetlen meghallgatásának irányába mutat, mert „az eljáró bíró azon keresztül a lehető legközvetlenebb benyomásokra tehet szert, amelyek az esetek többségében jelentékenyen segítik őt az érdemi döntés meghozatalában”.²⁰ Az utóbbi álláspont előtérbe kerülése tükröződik számos hazai bíróságon az ún. gyermek-meghallgató szobák kialakításában. A magam részéről nem tartom elképzelhetetlennek azt sem, hogy a bíró a gyermek meghallgatását a szakértő jelenlétében és annak segítségével fogantasson, amelyre néhány bíróságon már van példa.

Ad 3) A gyermek meghallgatása, véleményének megismerése nem jelenti azt, hogy a bíróságnak azzal egyezően kellene döntenie. Sőt: a bíróságnak – helyes pervezetés esetén – eleve el kell kerülnie az olyan kérdések feltevését, amelyek a gyermeket a szü-

¹⁸ FEHÉRNÉ GAÁL Tünde: „Gondolatok a kiskorú gyermek véleménynyilvánításának és meghallgatásának elkerülhetlenségéről – a Budapest Környéki Törvényszék és a területéhez tartozó járásbíróságok gyakorlata alapján” *Családi Jog* 2016/2. 7–15. A jogalkalmazás különböző irányait elemzi DARNÓT Sára: „A gyermek meghallgatása a családjogi perekben – interjúk alapján, különös tekintettel a jogalkalmazási eltérésekre” *Családi Jog* 2017/4. 20–24.

¹⁹ www.kuria-birosag.hu/hu/ptk.

²⁰ KOZÁK Henriett: „Mumus vagy csodaszor? A gyermek közvetlen meghallgatásának tendenciái egy német felmérés tükrében” *Családi Jog* 2015/4. 9–17.

lői felügyelet vagy az ahhoz kapcsolódó kérdések tekintetében döntésre vagy válaszra kényszerítik. Az ezzel együtt járó pszichikai megterhelés és felelősség nem hárítható a gyermekre. A bíróságnak a gyermek véleménye mellett számos más tényezőt is értékelnie kell (a gyermek hosszú távú érdeke, érzelmi kötődése, a szülők nevelési képessége, állandósága, testvérkapcsolat stb.) döntésének meghozatalakor. A 14. életévét betöltött gyermek véleményét azonban a bírói gyakorlat a szülői felügyelet megváltoztatásánál akkor is döntő súllyal értékeli, ha szülője, évekkor korábban jogellenesen vette magához [BH 2009. 245.]. Egy régebbi eseti határozat szerint egészen kivételes esetben még az ilyen korú gyermek véleménye is figyelmen kívül hagyható, ha a „választása” fejlődését veszélyezteti, különösen, ha adat merül fel az egyik szülő részéről történő súlyos befolyásoltságára [BH 1996. 428.].

A gyermek meghallgatásának menetét, annak eljárási szabályait a hatályos Pp. a szülői felügyelettel kapcsolatos perek szabályai között rögzíti (Pp. 473. §). Sem az anyagi, sem az eljárási jogszabályok nem szólnak azonban arról, hogy a bíróság döntéséről a gyermeket ki és hogyan tájékoztassa. A kérdés azért nagy horderejű, mert kétséges, hogy ha a gyermek egyik vagy másik szülő „elmondásából” értesül a bíróság rá vonatkozó ítéletéről, annak objektivitása biztosított-e, magának a határozatnak a kézbesítése a gyermek részére nem nagyon képzelhető el és valószínűleg a gyermek sem értené meg a fejlettségi szintjét meghaladó és sok rá nem tartozó részletet is tartalmazó jogi szakszöveget. Ezért az utóbbi időben felvetődött, hogy a gyermeket a bíró egy külön neki szóló levélben tájékoztathatná az őt érintő döntésről és annak indokairól, amire külföldön van példa. Anglia és Wales Családjogi Bíróságának egyik bírója közvetlen hangú, a gyermek értelmi képességeihez igazodó levélben, pontokba foglalva írta meg a 14 éves fiúgyermeknek, hogy kívánsága ellenére miért döntött úgy, hogy nem engedélyezi, hogy édesapjával Skandináviába költözzön, és milyen okokra alapítva határozott úgy, hogy továbbra is eddigi lakóhelyén édesanyjával és annak új partnerével éljen.²¹ Véleményem szerint ez a megoldás a gyermek megfelelő tájékoztatáshoz fűződő joga szempontjából a jogalkotó és a jogalkalmazó számára is megfontolandó tanulságot hordoz.

2.4. A GYÁMHATÓSÁGI KÖTELEZŐ KÖZVETÍTŐI ELJÁRÁS PROBLÉMÁI

A Ptk. a szülői felügyelet gyakorlásával kapcsolatban a szülők között felmerülő viták megállapodáson alapuló rendezésének elősegítése érdekében vezette be az ún. kötelező közvetítői eljárást, amelyet a felügyelet gyakorlásának rendezése iránti perben a bíróság, a gyámügyi eljárásban a gyámhatóság rendelhet el. Utóbbi a gyermek érdekében, a szülői felügyeletet gyakorló szülő és a gyermekétől különélő szülő közötti megfelelő együttműködés kialakítása – ideértve a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartást – érdekében kötelezheti a szülőket, hogy a mediációban vegyenek részt. A Ptk. hatálybalépésével egyidejűleg, a 70/2014. (III. 13.) Korm. rendelettel módosított

²¹ Az ügyet ismerteti és a levelet magyar fordításban közli VISONTAI-SZABÓ Katalin: „Hogy mondjam el, hogy Te is megérted? A bírói kommunikáció és a gyermek tájékoztatáshoz való joga” c. tanulmányában. *Családi Jog* 2018/1. 1–8.

149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet (Gyer.) szerint a gyámhatóság gyermekvédelmi közvetítői eljárást vagy támogatott közvetítői eljárást rendelhet el kizárólag a szülők számára, de az eljárásba – meghatározott feltételek esetén – a korlátozottan cselekvőképess, illetve az ítélőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen gyermek is bevonható. Az eljárás részletszabályait a Gyer. 30/A-30/D. §-ai tartalmazzák. A kötelező közvetítést a jogalkotó olyan kiemelkedően fontosnak ítélte, hogy annak elrendelését a Ptk. hatálybalépésekor folyamatban lévő eljárásokban is alkalmazni rendelte (Ptk. 37. §). Kötelező közvetítést a gyámhatóságok elsősorban a kapcsolattartás rendezése vagy a kapcsolattartás végrehajtása iránti ügyekben rendelnek el, amely ügyekben 2003 óta kérelemre már lehetséges volt a mediáció igénybe vétele, annak kötelező bevezetése ugyanakkor nagyban növelte ezeknek az ügyeknek a megállapodáson alapuló rendezését: a gyermekvédelmi szakszolgálatok szakemberei által végzett közvetítések nagy számban vezettek egyezségkötéshez.²² A szülők sok esetben súlyosan elmergesedett vitájában a közvetítés többszöri egyeztetést, meghallgatást igényel. Ezért előnyösnek mutatkozott az a megoldás, hogy a gyermekvédelmi közvetítői eljárásban a gyámhatóságnak lehetősége nyílt az előtte folyamatban lévő eljárás felfüggesztésére, amelyet a közvetítői eljárás befejezésekor, de legkésőbb két hónap után, illetve – amennyiben a közvetítői eljárás még nem fejeződött be – négy hónap után kellett folytatnia.²³

A kötelező közvetítés kezdeti pozitív tendenciáját *negatív jogszabályi változások* törték meg. A *közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatások általános szabályairól* szóló 2004. évi CXL. törvény (Ket.) 2016. január 1-én hatálybalépett módosítása²⁴ ugyanis a gyámügyi, ezen belül a szülői felügyeletet érintő eljárásokat megkülönböztetés nélkül, azok egyedi sajátosságait figyelembe nem véve, az egyéb közigazgatási eljárásokkal azonos módon szabályozta, tekintet nélkül arra, hogy ezek az eljárások nem tipikus közigazgatási eljárások. A módosítás ugyanis 60 napos maximális ügyintézési határidőt írt elő minden közigazgatási eljárásra, így a gyámhatósági eljárásra is. A kapcsolattartást rendező vagy azt megváltoztató döntésig eljutni – a tapasztalatok szerint – legalább fél évet vesz igénybe, ha a felek között egyezség nem jön létre. A Ket. módosítása azonban megszüntette a gyámhatósági eljárás felfüggesztésének lehetőségét, mert felfüggesztésnek csak akkor van helye, ha azt törvény rendeli, és bevezette a függő hatályú döntést. Ennek értelmében a gyámhatóság a kérelem beérkezésétől számított nyolc napon függő hatályú döntést hoz, amelyben arról rendelkezik, hogy ha a fenti 60 napon belül nem hoz érdemi döntést, az idő múlásával emelkedő összegű fizetési kötelezettsége keletkezik (Ket. 33/A. §).²⁵

A jogszabályváltozás kapcsán az Alapvető Jogok Biztosa vizsgálatot folytatott le, és AJB 3543-2016. jelentésében megállapította, hogy tapasztalatai szerint „egyes gyámhatósági ügyekben sokszor a Ket. által meghatározott ügyintézési határidőben csak a

²² HÖNIGH Zsuzsanna: „Kezdeti lépések – visszafelé. A gyermekvédelmi közvetítői eljárás a gyámhatóság előtti kapcsolattartási eljárások gyakorlatában” *Családi Jog* 2017/1. 20–26.

²³ MAKAI Katalin: „Szülői felügyelet” in PETRIK Ferenc – KÖRÖS András (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata III/VI. Családjog.*

²⁴ *A közigazgatási bürokráciacsökkentéssel összefüggő törvénymódosításokról* szóló 2015. évi CLXXXVI. tv.

²⁵ Ennek a szabályozásnak az anomáliáit és a Ket. módosításnak a közvetítői eljárásokra gyakorolt hatását részletesen lásd HÖNIGH (22. l.).

tényállás teljes körű feltárása és széleskörű bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül hozható döntés”, továbbá „fontos lenne a jogalkotó részéről egy gyorsító elem beépítésekor a differenciáltabb megközelítés alkalmazása, e körben annak lehetővé tétele, hogy a gyámhatóság indokolt esetben az előtte folyó eljárást felfüggeszthesse, egyben pedig a függő hatályú végzés meghozatalát mellőzze”. Megállapította, hogy „a gyámhatósági eljárások specifikus jellegére tekintettel nem lévő gyorsító elemek automatikus, nem kellően differenciált alkalmazása hatásában alkalmas arra, hogy a gyermek legjobb érdekét szolgáló eljárás elvével, illetve gondoskodáshoz és védelemhez való jogával ellentétbe kerüljön”. Mindezekre tekintettel az ombudsman felkérte az emberi erőforrások miniszterét, hogy – az igazságügyi miniszterrel együttműködésben – „tekintse át a hatályos szabályozás (Ket., Gyvt., Gyer.) alapján kialakult helyzetet, illetve vizsgálja meg egyes gyámhatósági eljárások esetében a differenciált szabályozás kialakításának lehetőségét, ideértve a függő hatályú végzés mellőzését, illetve az eljárás felfüggesztésének biztosítását.

Sajnálatos módon az AJB javaslatai ellenére az általános közigazgatási rendtartásról szóló, 2018. január 1. napján hatálybalépett *2016. évi CL. törvény* (Ákr.), és a Gyvt.-nek, valamint a Gyer.-nek az ahhoz módosított rendelkezései nem orvosolják a fenti helyzetet; az ombudsman javaslatai nem találtak meghallgatásra sem a gyámhatósági eljárásra előírt ügyintézési határidő megváltoztatása, sem az eljárásnak a közvetítői eljárásra tekintettel történő felfüggeszthetősége, illetve a függő hatályú végzés lehetőségének megszüntetése tárgyában.²⁶

*

Az ismertetett példák, problémák – úgy vélem – azt mutatják, hogy az első lépések a Ptk. szülői felügyeletre vonatkozó szabályainak gyakorlatában megtörténtek, és a jogalkalmazás a legtöbb kérdésben a Ptk. megalkotói által elképzelt, európai trendeknek megfelelő nyomvonalon halad, még ha akadnak is – a helyes út kialakításához nélkülözhetetlen – eltérő vélemények, gondolkodásra serkentő kritikai álláspontok egyes jogintézmények értelmezésében. A szülők felelősségének erősítése – amint azt a bevezetőben is említettük – természetesen nem érhető el pusztán jogi eszközökkel, ahhoz számos társadalmi, erkölcsi, lélektani tényező együtthatása szükséges. Mindezek számbavételével a helyes családpolitika, intézményrendszer, a gyermek- és családbarát igazságszolgáltatás és gyámügyi feltételrendszer kialakítása, működtetése az állam felelőssége.

²⁶ A Gyer. 33/B. §-a csak a kapcsolattartás végrehajtására vonatkozó eljárás felfüggesztését teszi lehetővé a kötelező közvetítői eljárás elrendelésére tekintettel, ha a kapcsolattartás a 14. életévét betöltött gyermek befolyásmentes, önálló akaratnyilvánítása alapján hiúsul meg.

SZÓLÁSSZABADSÁG VS. SZEMÉLYISÉGI JOGOK – HELYZETJELENTÉS A KÖZÜGYEK VITÁINAK SZABADSÁGÁRÓL A PTK. GYAKORLATA FÉNYÉBEN

Aki a közéletben részt vesz, közügyben érintetté válik, szükségszerűen lemond személyiségi jogai teljes erejű érvényesíthetőségéről. A hírnév- és becsületvédelem nem ismer el privilegiált státuszokat, a közéleti szereplést a hírnévvédelem hatókörét automatikusan csökkentő körülményként veszi figyelembe. A személyiségi jogok, a Ptk. vonatkozó rendelkezéseinek értelmezése a szólásszabadság, illetve konkrétan a közügyek vitáinak tükrében új, jelentős mennyiségű muníciót kapott az elmúlt évek alkotmánybírósági és bírósági döntéseitől. A személyiségi jogok védelme és a közügyek vitáinak szabadsága közötti egyensúly felállításához szükséges fő szempontok azonosítottak, az egyes ügyek eldöntésekor alkalmazandó elvek pedig szilárd és kiforrott formában, kellő részletezettséggel állnak rendelkezésre. Jelen tanulmány ezek áttekintő bemutatását tűzte ki célul, összefoglalva a Ptk. előtti alkotmányos gyakorlat alapjait, alaposabban kitérve a 2014 óta gyarapodó gyakorlatra.

1. BEVEZETÉS

A személyiségi jogok a jogrendszerben erőteljes védelmet élveznek, és az 1989–90-es rendszerváltozás előtt fel sem merült, hogy ezt a védelmet differenciálva, a reputációt, becsületet sértő közlés tartalmától függően bizonyos körben csökkenteni volna szükséges. A hírnév- és becsületvédelem jelenkori értelmezése nemhogy nem ismer el privilegiált státuszokat, a közéleti szereplést egyenesen a hírnévvédelem hatókörét automatikusan csökkentő körülményként veszi figyelembe. Ezt követeli meg a demokratikus berendezkedés egyik alapvető játékszabálya; a közügyek nyílt vitatása egy bizonyos határig fontosabb érdek, mint a kritizált egyén személyiségi jogainak védelme. Aki a közéletben részt vesz, közügyben érintetté válik, szükségszerűen lemond személyiségi jogai teljes erejű érvényesíthetőségéről.

A közszerzők korlátozott személyiségvédelme Magyarországon kezdetben nem törvényi alapokon nyugodott. A kiindulópont e kérdésben a 36/1994. (VI. 24.) AB határo-

* Egyetemi tanár (NKE ÁKK, PPKE JÁK). A szerző köszöni Reményi Édua szerkesztői segítségét, valamint Szikora Tamás, Török Bernát és Udvari Erzsébet szakértő megjegyzéseit és kritikáit, amelyeket a kézirat első változatához fűztek.

zat, amely lefektette az elvi alapokat. Az Alkotmánybíróság (AB) megállapítása szerint kiemelkedő alkotmányos érdek az állami és helyi önkormányzati feladatokat ellátó szervek és személyek tevékenységének nyilvános bírálhatósága, valamint az, hogy a polgárok bizonytalanság, megalkuvás, félelem nélkül vehessenek részt a politikai és társadalmi folyamatokban, a közéletben. Így, bár nem zárható ki a szóban forgó személyi kör becsülete, jó hírve büntetőjogi védelmének alkotmányos volta, a szólásszabadság – a magánszemélyekhez képest – csak kisebb mértékben korlátozható a közhatalom gyakorlóinak védelmében. A testület e pontot meghaladva „alkotmányos követelményeket” határozott meg a rágalmazás és a becsületsértés büntetőjogi tényállásainak alkalmazhatóságával kapcsolatban:

„A hatóság vagy hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus becsületének csorbítására alkalmas – e minőségére tekintettel tett –, értékítéletet kifejező véleménynyilvánítás alkotmányosan nem büntethető; a becsület csorbítására alkalmas tényállítás, híresztelés, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használata pedig csak akkor büntethető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény állító, híresztelő, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló személy tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan vagy azért nem tudott annak valótlanságáról, mert a hivatása vagy foglalkozása alapján reá irányadó szabályok szerint – az adott állítás tárgyára, a közlés eszközére és címzettjére tekintettel – elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta.”¹

A csak szándékos hazugság, illetve gondatlanság esetén az elkövetőre felelősséget telepítő mérce hasonlít, de nem egyezik az Egyesült Államok Legfelső Bírósága által 1964-ben a *New York Times v. Sullivan* ügyben hozott ítéletben felállított mércével.² A közszereplők hírnév- és becsületvédelmének polgári jogi korlátozhatósága körében jelentős mérföldkönek számít a Polgári Törvénykönyv (Ptk.) kodifikációja és a kódex 2014-es hatálybalépése, amelynek eredményeképpen a jogalkotó törvényi szinten rendelkezett a közéleti szereplők személyiségi jogának csökkentett védelméről és a közügyek szabadságának figyelembevételéről magánjogi jogvitákban is (2:44. §). A következőkben a Ptk.-hoz kapcsolódó alkotmánybírósági és felsőbírósági gyakorlat alakulását tekintjük át madártávlatból, kizárólag a legfajszínűsabb rész kérdésekre fókuszálva.

2. A PTK. „KÖZÜGY-GENERÁLKLAUZULÁJA” ÉS AZ ÉRTELMEZÉSÉTE MEGALAPOZÓ 7/2014. (III. 7.) AB HATÁROZAT

A Ptk.-nak az Országgyűléshez benyújtott javaslata eredetileg is tartalmazta a közszereplők csökkentett személyiségvédelmével kapcsolatos általános szabályt. E javaslattól azonban a több ponton eltérő, elfogadott és kihirdetett szöveg így szól:

¹ 36/1994. (VI. 24.) AB hat., rendelkező rész.

² *New York Times v. Sullivan* 376 US 254 (1964).

2:44. § [Közéleti szereplő személyiségi jogának védelme]

A közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok gyakorlása a közéleti szereplő személyiségi jogainak védelmét méltányolható közérdekből, szükséges és arányos mértékben, az emberi méltóság sérelme nélkül korlátozhatja.

Az elfogadott szöveg az eredeti javaslatnak megfelelően meghagyja a bíróságok széles jogalkalmazói mozgásterét, de több zavarba ejtő kérdést is felvet. Felmerül, hogy pontosan mely személyiségi jogokat érint a szabály; a gyakorlatban ezek a hírnév- és becsületvédelmen túl a magánélet, a képmás, a hangfelvétel, esetleg a magántitok és a személyes adatok védelme mint önálló személyiségi jogok lehetnek – a közéleti szereplők e jogai tehát bizonyos esetekben csak korlátozottan érvényesülhetnek.

A normaszövegben szereplő, a csökkentett személyiségvédelem egyik feltételként meghatározott „méltányolható közérdek” szövegrészt az Alapvető Jogok Biztosa a rendelkezés hatálybalépése előtt alkotmánybíróági indítványban támadta meg. Ezt követően az AB azonban a 7/2014. (III. 7.) AB határozatában megsemmisítette az érintett szövegrészt. Az emberi méltóság védelmével kapcsolatban a határozat megállapította, hogy az a szólásszabadság korlátja lehet, de bármely sérelme „nem igazolhatja a szólásszabadság korlátozását. Ellenkező esetben a szólásszabadság tartalma kiüresedne. [...] Az emberi méltóság védelméhez való jog csak az emberi státusz jogi meghatározójaként korlátozhatatlan.”³

Az alkotmányos probléma és az AB számára rendelkezésre álló nem túl széles mezsgye könnyedén azonosítható. Az *Alaptörvény* és a Ptk. kifejezetten védi az emberi méltóságot, az előbbi kinyilvánítva annak sérthetetlenségét is, ami azonban nem jelent egyúttal korlátozhatatlanságot is.⁴ A szólásszabadság az emberi méltósághoz hasonlóan alkotmányos jog,⁵ amely azonban szintén nem korlátozhatatlan, de korlátozása – hasonlóan minden más alapjoghoz – csak szűk körben lehetséges.⁶ Az emberi méltóság és a szólásszabadság alkotmányos kollíziója önmagában még nem feloldhatatlan a jogalkalmazás számára, ütközésük nem új keletű probléma.

A Ptk. 2:44. §-a ugyanakkor úgy kíván többletvédelmet nyújtani a szólásszabadság számára (a közügyek vitatásának szélesebb körét biztosítva), hogy egyúttal – a szélesebb védelem egyik objektív korlátjaként – megtiltja az emberi méltóságot sértő vélemények közzétételét. Ennek megfelelően, ha azt feltételezzük, hogy ez utóbbi rendelkezés nem lehetetlenítheti el a szólásszabadság gyakorlását (hiszen bármely sérelmes vélemény szükségszerűen egyben az emberi méltóságot is sértheti, így elvben szankcionálható lenne), akkor az emberi méltóság védelmének a vizsgált rendelkezés alkalmazása tekintetében olyan alkotmányos értelmezést kell adni, amely útmutatásul szolgálhat a jogalkalmazás számára is.⁷

³ 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [43] bek.

⁴ *Alaptörvény*, II. cikk.

⁵ *Alaptörvény*, IX. cikk.

⁶ *Alaptörvény*, I. cikk (3) bek.

⁷ Lásd KOLTAY András: „Az »általános személyiségi jog« azonosítása felé. Alkotmányjogi, magánjogi és büntetőjogi vizsgálódás” in KOLTAY András – Török Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 4.* (Budapest: Wolters Kluwer 2017).

Az AB is ezt az utat választotta, kifejezetten felhívva a figyelmet a bíróságok felelőségére az alkotmánykonform értelmezés tekintetében.⁸ A döntés leszögezi, hogy az „emberi méltóság korlátozhatatlan aspektusa csak az emberi státuszt alapjaiban tagadó véleménynyilvánítások egészen szűk körében jelenti a véleménysszabadság abszolút határát”.⁹ A vélemények, értékítéletek – főszabály szerint – nemcsak a büntető, hanem a polgári jogi felelősségre vonásnak sem lehetnek az alapjai; e tekintetben a 2014-es határozat visszautal a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat egyik leglényegesebb elemére, a vélemények teljes büntetlenségére. De, ellentétben az 1994-es döntéssel, a testület 2014-ben nem tekintette az értékítéleteket minden esetben alkotmányosan védettnek; a közügyek nyílt vitatásának biztosítása:

„nem jár az érintettek emberi méltósága, magánélete és jó hírneve védelmének [...] kiüresedésével. A közhatalmat gyakorló személyeket és a közszereplő politikusokat is megilleti a személyiségvédelem, ha az értékítélet a személyüket nem a közügyek vitatása körében, nem közéleti tevékenységükkel, hanem magán- vagy családi életükkel kapcsolatban érinti. Indokolt lehet a polgári jogi felelősségre vonás abban a szűk körben is, amikor a megfogalmazott vélemény az érintett személy emberi státuszának teljes, nyilvánvaló és súlyosan becsmérő tagadásaként már nem az új Ptk. 2:43. §-ában foglalt nevesített személyiségi jogokba, hanem a 2:42. §-ban foglalt emberi méltóság korlátozhatatlan aspektusába ütközik. A korábban kifejtettek figyelembevétele mellett továbbá a közéleti szereplők is igényelhetnek jogi védelmet a hamis tényállításokkal szemben.”¹⁰

A határozat külön is kiemeli a közhatalom egyes gyakorlóit, például a bírókat, akik sajátos helyzetükből fakadóan – összhangban az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) gyakorlatával – más közéleti szereplőkhöz képest (az általános személyiségvédelmi mércét el nem érő) többletvédelmet kaphatnak személyiségi jogaik számára.¹¹ Ezzel a testület választ ad arra a kérdésre is, hogy miként kell értelmezni alkotmányos szempontból az *Alaptörvény* IX. cikk (4) bekezdését, amely szerint „a véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának megsértésére”. Az AB fent összefoglalt értelmezése alapján ez az alkotmánybeli szabály sem tekinthető a szólásszabadság abszolút korlátjának.

A határozat kiemelkedő érdeme, hogy megkísérel a jogalkalmazásban mindeddig csak igen töredékesen alkalmazott, önálló értelmezést adni az emberi méltóság személyiségi jogának. Az AB döntéséből e tekintetben az következik, hogy: 1) a közügyekre, közéleti szereplőkre vonatkozó vélemények, értékítéletek különleges védelmet élveznek, 2) amely azonban nem terjed ki a közéleti személyiségek magán- vagy családi életére vonatkozó értékítéletekre (ha azok nincsenek összefüggésben a közügyekkel), 3) valamint szintén nem terjed ki azokra a véleményekre, amelyek az érintett emberi státuszának teljes, nyilvánvaló és súlyosan becsmérő tagadását valósítják meg (emberi mivoltát vonják kétségbe, a közügyek vitatásától elrugaszkodva, emberi minőség-

⁸ 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [60] bek.

⁹ 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [61] bek.

¹⁰ 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [62] bek.

¹¹ 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [61] bek.

ben becsmérlik, gyalázzák). Ez utóbbi esetben már nem is a Ptk. 2:45. §-ben foglalt becsülethez való jog sérül (annak megsértése lehetőségét a 2:44. § által a közügyekben megfogalmazott vélemények számára biztosított védelem a kiemelt közszereplők – politikusok, a közhatalom gyakorlói – vonatkozásában akár teljes egészében ki is zárhatná), hanem az emberi méltóság joga [Ptk. 2:42. § (2) bek.]. Vagyis az emberi méltóságnak – ellentétben a polgári bíróságok korábbi felfogásával – az alkotmánybírósági döntés értelmében a becsülethez és a jó hírnévhez való jogon túli, sajátos és önállóan alkalmazható tartalma van. Ez pedig egyben a vélemények teljes körű védelmét és korlátozhatatlanságát illetően az 1994-es határozatban foglaltak kiegészítését és részbeni elvetését is jelenti.

A tényállítások tekintetében a határozat úgy foglalt állást, hogy „a bizonyíthatóan hamis tények önmagukban nem állnak alkotmányos védelem alatt”,¹² kissé homályosan arra célozva ezzel, hogy bizonyos esetekben a valótlan tényállítások is részesülhetnek a szólásszabadság védelmében. A határozat később megállapítja, hogy „még az alkotmányos értékkel egyébként nem bíró, utóbb hamisnak bizonyult tények esetében is indokolt, hogy a jogi felelősségre vonás során a felróhatóság és az esetleges joghátrányok mértékének meghatározása körében figyelembe vegyék a közéleti viták minél szabadabb folyásának érdekét”.¹³

A „szükséges és arányos mérték” előírásával kapcsolatban a határozat megállapítja, hogy „a közhatalmat gyakorló személyek és a közszereplő politikusok esetében a személyiségvédelem korlátozottsága mindenki máshoz képest szélesebb körben minősül »szükségesnek és arányosnak«”.¹⁴ Ezzel együtt a Ptk.-ban szereplő e feltétel nem alkotmányellenes, mert „jöllehet nem a magán-, hanem az alkotmányjogban használt általános kifejezésekhez tapad – szükséges és elégséges mozgásteret biztosít a jogalkalmazás számára ahhoz, hogy a politikai véleménynyilvánítás határainak mércéit kidolgozza”.¹⁵ A határozat különféle kategóriákat állít fel az érintett személyi kör és az adott körhöz kapcsolódó kritika védelmi szintje tekintetében: léteznek 1) közügyekben érintett, a közszereplést tudatosan vállaló közéleti szereplők – közülük is kiemelendők a közhatalmat gyakorló személyek és a közszereplő politikusok; 2) közügyekben érintett, nem „hivatásszerűen” közszereplők; 3) olyan közhatalmat gyakorló személyek, akik szolgálati viszonyuk miatt nem védhetik meg magukat a nyilvánosság előtt, például a bírák. A személyiségvédelem szükséges szintje egyre nő, a szólásszabadság védelme egyre csökken, ahogyan e listán lefelé haladunk.¹⁶

A „méltányolható közérdekből” szövegrész azonban a szólás- és sajtószabadság szűkített korlátozásának minősül:

„A közügyek vitatása körében a közéleti szereplők személyiségi jogai védelmének a véleményszabadság gyakorlását biztosító korlátozása is minden esetben alkotmányos érdek és követelmény. Nincs tehát szükség további, közelebről nem körülírható »közérdek-

¹² 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [49] bek.

¹³ 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [50] bek.

¹⁴ 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [57] bek.

¹⁵ 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [56] bek.

¹⁶ 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [57]–[58] bek.

nek«, még kevésé a közérdek »méltányolható« voltának igazolására. [...] Az új Ptk. e feltétele indokolatlan mértékben szűkítené a szabad véleménynyilvánítások körét, mivel a közügyek vitatásának mindig fennálló társadalmi érdekén túl további közérdek igazolása mellett engedné csak meg a közéleti szereplők szélesebb körű bírálatát.”¹⁷

A döntésből három fontos részkérdés megítélésének szükségessége rajzolódik ki, amelyeket a következőkben áttekintünk, elsősorban a 2014 óta gyarapodó gyakorlat fényében. Az első, hogy valóban a közéleti szereplői státus azonosítása-e a személyiségvédelem terjedelmének megállapításához szükséges legalkalmasabb kiindulópont, vagy esetleg ennél fontosabb a véleménynyilvánítás által érintett ügy „közügy”-jellegének megállapítása. A második, hogy miként lehet elhatárolni egymástól a tényállításokat és a véleményközléseket azon esetekben, amelyekben ez nem egyértelmű (a legtöbbször az). A harmadik pedig az, hogy ha egy közlés tekintetében úgy véljük, hogy arra a speciális szabályt, azaz a személyiségvédelem szűkebb terjedelmét kell alkalmazni, akkor pontosan mennyivel legyen szűkebb ez a terjedelem, hol húzódik az ilyen ügyekben érintettek tűrési küszöbe.

3. KÖZSZEREPLŐK ÉS KÖZÜGYEK

A 36/1994. (VI. 24.) AB határozat a rendelkező részében még csak hatóságról, hivatalos személyről vagy közszereplő politikusról tesz említést, indokolása azonban már utal a közéleti szereplőkre is, a jogalkalmazói gyakorlatra bízva az érintett személyi kör meghatározását. Utóbb az 57/2001. (XII. 5.) AB határozat is említette – az EJEJ gyakorlatának ismertetése során – a „közéletben szereplő személyek” kategóriáját. Az EJEJ nem elsősorban a közszereplők hírnévvédelmének csökkentett mértékét írja elő, hanem a közügyek vitáinak lehető legszélesebb védelmét, tehát nem az állítás tárgyaként szereplő személy státusza, hanem a vita közérdekűsége szempontjából dönt. Az EJEJ a politikusok szélesebb körű bírálhatóságának elvét természetesen hamarosan kiterjesztette valamennyi hatóságra is.

A *Thorgeirson v. Iceland* ügyben¹⁸ a panaszos, egy izlandi író, újságíró azért fordult Strasbourghoz, mert miután több cikket is írt a reykjavíki rendőrség brutális eljárásairól – név szerint nem említve egyes rendőröket –, rágalmazás bűncselekménye miatt elítélték. Az indokolás leszögezte, hogy nemcsak a „politikai ügyekben”, hanem valamennyi, a közösséget érintő vita során tett állítás fokozott védeltséget élvez. Ez az elv mára általánosan elfogadottá vált. A *Nilsen and Johnsen v. Norway* ügyben¹⁹ a panaszos két rendőrtiszt volt, akik a rendőri erőszakot vizsgáló bizottság elnökeként tevékenykedő egyetemi professzort bírálták, sértő állításokat fogalmazva meg vele szemben, miután az többször is élesen kritizálta a rendőrség eljárásait. A norvég bíróság pénzbüntetésre ítélte a rendőröket, az EJEJ szerint viszont a nyilvános kritikára jogszerűen adható nyilvános, olykor indulatos válasz, és a konkrét körülmények között

¹⁷ 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [65] bek.

¹⁸ App. no. 47/1991/299/370., 1992. május 28-i ítélet.

¹⁹ App. no. 23118/93., 2001. február 27-i ítélet.

mind a két panaszos, mind pedig a professzor közéleti szereplőnek minősült. A rendőrtisztek által megfogalmazott kemény bíráló nem lépte túl a szólásszabadság határait. A *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway* ügyben²⁰ a bálnavadászok kegyetlen módszereire és a halászati szabályok megsértésére vonatkozó állítások minősültek közérdekű ügyre vonatkozóknak, ennek következtében pedig az ügyben érintett magánszemélyek kötelező türekszükbét is felemelték. A *Bergens Tidende v. Norway* ügyben²¹ egy plasztikai sebész nem megfelelő kezelési eljárására vonatkozó állításokat minősített az EJEB közérdekűnek.

Az EJEB gyakorlatával egyet lehet érteni abban, hogy valójában nem is a közszereplői státusz, azaz az érintett személyi kör előzetes és pontos meghatározása az elsődleges kérdés ezen ügyek eldöntésekor. A pontos személyi kör kimerítő jelleggel meghatározhatatlan, bizonytalan körvonalú, folytonos mozgásban van és kontextusfüggő. Fontos szempont az is, hogy a közszereplésen és a közügyek vitáin kívül a közszereplők személyiségi jogai is teljes védelmet élveznek, így még a vitathatatlan esetekben – egy politikai szereplőnél – sem egyértelmű, hogy mikor melyik mércét kell alkalmazni, mert a vitatott ügy „közügy”-jellegéről minden esetben külön kell dönteni. A személyek listázásánál célravezetőbb a csökkentett személyiségvédelmet okozó helyzetek körének behatárolása. A közszereplés (a „közügy”) azonosítása, és nem a közszereplő (a személy) meghatározása az elsődlegesen fontos. Mind a közszereplők, mind a közhatalom gyakorlói és a közfeladatot ellátók esetében meghatározható, hogy tevékenységük mely köre, illetve mely adataik tartoznak a nyilvánosságra. Szorosan értelmezett közfeladataik ellátásán, illetve közszereplésükön túl személyiségi jogaik nem minden esetben őrzik meg teljességüket. Egy parlamenti képviselő családi élete is lehet közérdekű információ annyiban, amennyiben az befolyásolhatja a választópolgárok döntését.

A közügy-közszereplő kérdésében az elmúlt évek AB-gyakorlata és a nyomában formálódó bírósági esetjog fontos állásfoglalásokat tett, amely jobbra erősíti azt az értelmezést, amely szerint a véleménynyilvánítással érintett ügy „közügy”-jellege az elsődleges szempont a személyiségvédelem csökkentett terjedelmének megállapításakor. A gyakorlat ugyanakkor nem mentes az ellentmondástól, és ez elbizonytalaníthatja a világos választ kereső szemlélőt.

A 7/2014. (III. 7.) AB határozat rögzíti a közügyek azonosításának elsődlegességét, mindazonáltal jelzi, hogy a közszereplői státusz is fontos – bár a közügyjelleghez képest másodlagos – szempont lehet a személyiségvédelem mértékének megállapításánál. A közügyek hatással vannak a bennük érintett szereplők személyiségi jogainak érvényesülésére, ha pedig ezenfelül közéleti szereplőnek is számítanak, akkor jogaik még tovább szűkülhetnek, amelynek mértéke közszereplői státusuk jellegétől függ (a politikustól a celebíg).²²

„A jogalkalmazás során mindenekelőtt arra kell tekintettel lenni, hogy mivel a politikai véleményszabadság fókuszában elsősorban maguk a közügyek, nem pedig a közszerep-

²⁰ App. no. 21980/93., 1999. május 20-i ítélet.

²¹ App. no. 26132/95., 2000. május 2-i ítélet.

²² A közügy kategóriájának azonosítási kísérletéről a magyar alkotmányos gyakorlat alapján lásd Török Bernát: *Szabadon szólni, demokráciában* (Budapest: HVG-ORAC 2018) 49–82.

lők állnak, a közügyekre vonatkozó szólások mindegyike fokozott védelem alá tartozik, és ezáltal korlátozza az általa érintettek személyiségi jogainak védelmét. A személyiségvédelem korlátozottsága tehát nem csupán a hivatásszerűen közszereplést vállalók esetében érvényesülő szabály, hiszen a közügyek vitatása adott esetben – a konkrét társadalmi vita erejéig – annál szélesebb személyi kört érinthet. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azonban a megszólalással érintett személy státuszát sem: a közhatalmat gyakorló személyek és a közszereplő politikusok esetében a személyiségvédelem korlátozottsága mindenki máshoz képest szélesebb körben minősül »szükségesnek és arányosnak«.²³

Ez a megközelítés nyer megerősítést a 14/2017. (VI. 30.) AB határozatban is: „mind-ezeket figyelembe véve [...] a munkaügyi jogvita alapját jelentő tevékenység, vagyis az internetes portál tartalma és az ott közzétett írárok döntő részükben szakmai jellegűek és nem mutatnak olyan közéleti kötődést, amely ezt a tevékenységet egyértelműen a közügyek szabad vitatásának körébe sorolja.”²⁴ Hasonlóképp jelenik meg e szempont a rendes bírói gyakorlatban is: „annak eldöntésénél, hogy a véleménynyilvánítással, bírálattal kapcsolatban terheli-e fokozott törési kötelezettség az érintett személyt, elsősorban annak van jelentősége, hogy a kifogásolt nyilatkozat a közügyek vitatásával összefüggésben történt-e.”²⁵

E ponton érdemes rövid kitérőt tenni a képmásvédelem kérdéseire, amelyek tanulságokat hordoznak a hírnév- és becsületvédelem megítélése, illetve a 2:44. § értelmezése tekintetében is. A Ptk. 2:48. §-a szerint: „(1) Képmás vagy hangfelvétel elkészítéséhez és felhasználásához az érintett személy hozzájárulása szükséges. (2) Nincs szükség az érintett hozzájárulására a felvétel elkészítéséhez és az elkészített felvétel felhasználásához tömegfelvétel és nyilvános közéleti szereplésről készült felvétel esetén.” A szövegből úgy fest, hogy nem a közügyek, hanem a közszereplők, pontosabban a közszereplés azonosítása az egyedüli fontos szempont, és nyilvános közéleti szereplésen kívül nincs mód a csökkentett személyiségvédelem alkalmazására; esetleg csak a 2:44. § alkalmazása segíthet valamelyest. Ehhez képest az alkotmánybírói gyakorlat a „rendőrképmás”-ügyekben²⁶ a 2:44. § figyelmen kívül hagyásával jutott el oda, hogy a szólásszabadság, illetve a tájékozódáshoz való jog szempontja a 2:48. § értelmezésében is irányadó. A rendőrök képmása tehát szabadon közzétehető, „[a] nyilvános helyen készült, nem sértő, az érintett személyt tárgyilagosan ábrázoló felvétel általában nyilvánosságra hozható engedély nélkül, ha az a közérdeklődésre számot tartó tudósításhoz kapcsolódik és a jelenkor eseményeiről való szabad tájékoztatásához kötődik”.²⁷

A Kúria hosszas tépelődés után végül elfogadta e megközelítést: „amennyiben a közhatalmat gyakorló személy fellépésére a közéletet befolyásoló események során kerül sor, a képmáshoz való személyiségi jogainak gyakorlása, azok korlátozhatósága az álta-

²³ 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [57] bek.

²⁴ 14/2017. (VI. 30.) AB hat., Indokolás, [40] bek.

²⁵ BDT 2017. 3776.

²⁶ SZEGHALMI Veronika – PAPP János Tamás: „A rendőr képmásának védelme – a vita jelenlegi állása” *Iustum Aequum Salutare* 2015/4.

²⁷ 28/2014. (IX. 29.) AB hat., Indokolás, [44] bek.

lános, azaz a közéleti eseményeken pusztán jelenlévő magánszemélyek jogvédelmének szabályaihoz képest eltérő megítélés alá eshet.”²⁸ A rendőr tehát intézkedése során ugyan nem végez nyilvános közéleti szereplést, de ha tevékenysége közüggyel kapcsolatos – és erős vélelem szól amellett, hogy a rendőr feladatellátása, amelyet a közhatalom képviselőjeként fejt ki, e körbe tartozik –, akkor a Ptk. értelmezésébe be kell hozni az alkotmányos szempontokat is, ami egy lépés az alapjogok horizontális hatályának elismerése felé.²⁹ Az egyedi ügyekben e szempont mérlegelése az AB és a Kúria által még nem egészen egységes, amint azt a konkrét alkotmányjogi panaszok után született újabb AB határozatok igazolják, amelyek újra és újra megerősítették a nyilvánosság érdekeihez fűződő szempont mérlegelésének jelentőségét.³⁰

A képmásvédelemmel kapcsolatos rendesbírói gyakorlat időközben számos eltérő élethelyzetben alkalmazta helyesen ezt az elvet, és szűkítette ennek megfelelően a képmáshoz való jog érvényesülését:

„Ha valaki közszereplő kísérőjeként olyan eseményen vesz részt, amelyet közpénzből finanszíroznak, számolhat azzal, hogy arról a sajtó – akár képmásának felhasználásával – beszámolhat.”³¹

„I. Ha egy korlátozottan sajtónyilvános rendezvényre a sajtó képviselőit nem engedik be, és az erre vonatkozó tiltást a közhatalmi szervezet sajtóosztályának erre kijelölt munkatársa az épület előterében közli, az erről kép- és hangfelvétel közzétételével beszámoló sajtó nem köteles a közhatalmi szervezet nevében nyilatkozó köztisztviselő arcának kitakarására.

II. Az arc kitakarása a közérdeklődésre számot tartó eseményről való tudósítás hitelességét lényegesen befolyásolhatja, ezáltal a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatást és a sajtószabadságot aránytalanul korlátozná.

III. A kommunikációs feladatokat ellátó köztisztviselő a közérdeklődésre számot tartó esemény kapcsán róla készült képmás és hangfelvétel nyilvánosságra hozatalát – a közügyek szabad megvitatása érdekében – tűrni köteles. A sajtó véleménynyilvánításhoz való alapjoga – szükséges és arányos mértékben – korlátozhatja a közhatalom nyilatkozó képviselőjének képmáshoz és hangfelvételhez fűződő személyiségi jogát.”³²

Ugyanakkor a nyilvánosság és a média érdekei nem szűkíthetik aránytalanul a személyiségi jog érvényesülését. A rejtett kamerás felvételek csak kivételesen indokolt esetben lehetnek jogszerűek, illetve a közszereplőkről is csak a „közérdeklődésre számot tartó élethelyzetekben” készíthető felvétel.

²⁸ 1/2015. sz. BKMPJE határozat, IV. 3. pont.

²⁹ GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: *Alkotmányos polgári jog? Az alapvető jogok alkalmazása a magánjogi jogvitákban* (Budapest – Pécs: Dialóg Campus 2011); GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – BEDŐ Renáta: „Az alapvető jogok érvényesítése a magánjogi jogviták során – az újabb alkotmánybírói gyakorlat (2014–2018)” *Alkotmánybírói Szemle* 2018/1.

³⁰ 16/2016. (X. 20.) AB hat., 17/2016. (X. 20.) AB hat., 3/2017. (II. 25.) AB hat.

³¹ BH 2017. 86.

³² IH 2018. 52.

„I. A sajtó tájékoztatási kötelezettsége nem keletkeztet többletjogokat; a lineáris média-szolgáltatások e kötelezettségük teljesítése során is kötelesek a jogszabályokat betartani, illetve tevékenységük – főszabályként – nem járhat mások személyiségi jogainak sérelmével. Közéleti szereplőről a hozzájárulása nélkül, nyilvános helyen készült kép- és hangfelvétel esetén az érdekek mérlegelésével kell feloldani a véleményszabadság és a személyiségvédelem közti összeütközést akkor is, ha a közlés egyébként hozzájárul a közérdeklődésre számot tartó ügy bemutatásához.

II. A rejtett kamerával készült felvétel felhasználása sérti a közéleti szereplő képmáshoz és hangfelvételhez való jogát, ha a felvételen elhangzottak nem járulnak hozzá a közérdeklődésre számot tartó ügy megvitatásához, illetve ezt elősegítő információértékkel sem bírnak.”³³

„I. A közszereplőről készült felvétel közzététele a jogosult képmáshoz fűződő, törvény által védett rendelkezési jogát csak a közügyek megtárgyalhatósága érdekében szükséges mértékben, azzal arányosan korlátozhatja.

II. A közismert személyről, de nem közérdeklődésre számot tartó élethelyzetben készült fénykép közzétételéhez az érintett hozzájárulása szükséges. Ennek hiányában a róla készített és nyilvánosságra hozott felvétel sérti az érintett képmáshoz fűződő személyiségi jogát, melynek védelme érdekében a jogában sértett személy kifejezetten e jog érvényesítésére szolgáló pert indíthat.”³⁴

A képmásvédelemhez hasonlóan a magánélet védelme mint a Ptk.-ban újként nevesített személyiségi jog [2:43. § b) pont] is a közügyek nyílt vitatásának érdekében kersztül értelmezendő.

„I. A magánélet zavartalanságához való jog védelme közszereplő politikusok vonatkozásában is csak nyomós közérdek fennállása esetén és akkor korlátozható, ha a beavatkozás összefüggésben áll az érintett személy közéleti szereplésével, hirdetett eszméivel, a közélet alakítását célzó tetteivel, kijelentéseivel.

II. A közérdeklődésre számot tartó közéleti esemény egy jelentéktelen mozzanatával összefüggésben tett kijelentés cáfolata nem jelent megfelelő indokot a sajtó számára a közéleti szereplő legbensőbb magánéleti eseményének bemutatásához, a magánszférába történő önkényes belépéshez: a sajtószabadság ilyen gyakorlása nem áll arányban az érintett közszereplő magánélete zavartalanságához fűződő személyiségi joga sérelmével.”³⁵

Eddig egy többé-kevésbé harmonikus kép rajzolódott ki, amely a közügy-közszereplő kérdésének megítélését megnyugtatóan rendezi, és megszabadítja az értelmezőt a közszereplők definiálásának vagy listázásának kényszerétől. Az elmúlt évek fejleményeinek e téren a Ptk. inkább csak apropója, mintsem tényleges oka; e tekintetben nagyobb jelentőségű a konkrét alkotmányjogi panasz 2012-es bevezetése, mint a Ptk.

³³ BDT 2017. 3760.

³⁴ BDT 2017. 3693.

³⁵ BDT 2018. 3847.

új rendelkezései. Azonban az AB gyakorlata nem ellentmondásmentes, amint arra két határozat is rámutat.

Az 1/2015. (I. 16.) AB határozat előzményeként szolgáló ügyben a sérelmezett vélemények magántermesztetű vitában hangzottak el, azaz a közügyek vitáiban alkalmazandó mércét az itt vizsgált ügyben nem kellett alkalmazni. Ezért is zavaró, hogy az AB nem elsősorban a vitatott véleménynyilvánítás kontextusát, hanem a sértett státusát vizsgálta. Az ügyvédként dolgozó sértettel összefüggésben pedig leszögezte, hogy „az ügyvédként eljáró személy azonban önmagában ügyvédi minősége miatt nem tekinthető sem közhatalmat gyakorló személynek, sem közszereplő politikusnak”.³⁶ Ebből indirekte az következik, hogy az AB visszatért a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat szűkebb közszereplő-meghatározásához, holott nem elsősorban a személy státusát, hanem azon ügy „közügy”-jellegét szükséges vizsgálni, amellyel kapcsolatban a vitatott vélemény elhangzott – e problémára a Paczolay Péter-féle párhuzamos indokolás is rámutatott.

A 3145/2018. (V. 7.) AB határozat többségi indokolása pedig kissé összekuszálja a közügy és a közszereplő szempontjai közötti viszonyt és sorrendiséget. A határozat egyfelől – összhangban a 7/2014. (III. 7.) AB határozattal – rögzíti, hogy:

[41] [...] a nyilvános közlés minősítése során jellemzően nem a véleménynyilvánítással érintettek személyéből kell kiindulni, hanem azt kell vizsgálni, hogy a közlés közügyek, közéleti kérdések vitatására vonatkozik-e. Lényegében e körülmény, vagyis a közéleti kérdések megvitatásának ténye – a konkrét vita erejéig – az a szempont, amely jellemzően meghatározza az érintettek személyi minőségét. A közszereplői minőség ezért a közéleti kérdések megvitatásával együtt járó közszereplés tényéhez kötött, amelyet mindig a konkrét helyzetben – a 13/2014. (IV. 18.) AB határozatban meghatározott szempontok alapján – szükséges értékelni.

[42] Az Alkotmánybíróság ezért kiemeli, hogy a demokratikus döntéshozatali folyamatokban elengedhetetlen a nyilvános közéleti viták lefolytatása, és ennek során az eltérő álláspontok felszínre kerülése, azoknak a plurális demokrácia értékeit érvényre juttató megvitatása. Még akkor is, ha ennek során a vita felfokozott hangvételű, és a vitában érintettek személyét éles támadás, kritika vagy bírálat éri. A közszereplésből fakadó közszereplői minőség lényegi ismérve ezért abban ragadható meg, hogy a konkrét helyzettől függően kiterjed minden olyan személyre, aki egy nyilvános közéleti vitában véleményformáló szerepben jelenik-e meg. Az Alkotmánybíróság e szempontokra tekintettel hangsúlyozta, hogy a közügyek megvitatása körében elhangzó véleménynyilvánítás és a rá vonatkozó védelem fókuszában elsődlegesen nem a szólással érintett személyek státusza áll, hanem az, hogy a megszólaló valamely társadalmi, politikai kérdésben fejtette ki nézeteit [7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás [47]].³⁷

A korábbi döntések logikája szerint ezt követően a közszereplői minőséget nem mint a személyiségvédelem hatókörének csökkenéséhez szükséges előfeltételt, hanem – a közügyek érintettsége miatt e csökkenést eleve adottnak tekintve – a csökkenés mérté-

³⁶ 1/2015. (I. 16.) AB hat., Indokolás, [39] bek.

³⁷ 3145/2018. (V. 7.) AB hat., Indokolás, [41]–[42] bek.

két befolyásoló körülményt kellett volna elemeznie a testületnek. Ehhez képest az indoklás a közszereplői minőséget a közügyek érintettsége mellett, egyformán szükséges feltételként azonosította. Azaz eszerint nem elegendő, ha egy médiatudósítás vagy véleménynyilvánítás közügyet érint: a csökkentett személyiségvédelemhez ezenfelül még az is szükséges, hogy az ügyben érintett személyek közszereplőnek minősüljenek.

[44] 2.2. Abban az esetben, ha a nyilvános közlés a közügyek szabad vitatását érinti, az alkalmazandó alkotmányjogi mérce megállapításához szükséges annak további vizsgálata, hogy a közléssel érintett személy – az adott helyzetben – közszereplői minőségben érintett-e. Önmagában ugyanis az a tény, hogy egy nyilvános közlés közéleti jellegű, nem vonja automatikusan maga után azt, hogy az érintett személyek személyiségvédelme lecsökken. A közszereplői minőség megállapítása mindig egyedi mérlegelés tárgya. [...]

[48] A megszólalás tárgya (közéleti kérdés) ugyanakkor nem az egyedüli szempontja a nyilvános közléssel érintettek személyi minőségének megállapításához. Elengedhetetlen annak vizsgálata is, hogy az érintett önkéntes elhatározása folytán váljon a közélet alakítójává. A véleménynyilvánítás szabadságának érvényesülése ugyanis kizárólag azokban az esetekben igazolható, amelyekben a résztvevők a saját döntésük alapján váltak a közügyek másoknál aktívabb alakítóivá, vállalva ezzel az érintett közösség nyilvánossága előtti értékeléseket és bírálatokat is. A közügyek vitatása körében ezért az őket érintő vagy minősítő, a személyüket támadó véleménynyilvánításokat nagyobb türelemmel kell tűrniük. [...]

[50] A fentiekben kifejtett szempontok gondos mérlegelése elengedhetetlen annak eldöntése során, hogy egy nyilvános közéleti vitában részt vevők személyi minőségét a közéleti vita mennyiben határozza meg. Az Alkotmánybíróság ezért hangsúlyozza, hogy a közszereplői minőség megállapításának nem az a döntő szempontja, hogy az érintettnek mi a státusza, hanem az, hogy a közügyeket érintő, illetve közéletinek minősülő nyilvános vitában résztvevők önkéntes elhatározásuk folytán váltak-e a közügyek, a közélet alakítójává, rendszeres vagy időszakonként megjelenő szereplőjévé.³⁸

Az indoklás, túl azon, hogy tévesen ítéli meg a közügy-közszereplő meghatározása szempontjainak egymáshoz való viszonyát, azonosul a rendőrképmásügyekben a Kúria által alkalmazott azon megközelítéssel, amely szerint „a joggyakorlat és a jogirodalom meghatározása szerint szereplésnek, ezen belül közszereplésnek az egyén önkéntes elhatározásán, autonóm döntésén alapuló olyan politikai, társadalmi, művészeti tevékenység, megnyilvánulás tekinthető, amelyet egy meghatározott cél, szűkebb vagy tágabb értelemben a helyi közösség vagy a társadalom életének befolyásolása érdekében fejt ki”.³⁹ Az AB a rendőrképmás-határozatokban a közszereplés szükségszerűen önkéntes jellegének cáfolatát végül elkerülte, és a rendőrök szűkített jogát képmásuk védelméhez nem azon az alapon tekintette igazottnak, hogy ők a Ptk. 2:48. § (2) bekezdése szerinti nyilvános közéleti szereplést végeznek, hanem a nyilvánosság érde-

³⁸ 3145/2018. (V. 7.) AB hat., Indoklás, [44], [48], [50] bek.

³⁹ 1/2012. sz. BKMPE határozat, III. pont.

kének alkotmányos szempontjára alapozta e döntéseket. Ettől még az a megközelítés, amely szerint a közszereplés minden esetben önkéntes elhatározáson alapul, egyértelműen téves, túlzottan szűkítő, amint arra Schanda Balázs alkotmánybíró párhuzamos indokolása is világosan mutat rá, plasztikus példáját az EJEB gyakorlatából véve.

[103] Fontos kérdés tehát, hogy akkor, amikor egy véleménynyilvánítás közügyek vitájához tartozásáról – vagyis fokozott alkotmányos védelmről – döntünk, milyen szerephez jut a közszereplés szempontja. A jelen határozat indokolása néhány ponton arra utal, hogy miután megállapítottuk egy közlésről, hogy a közvita körébe sorolandó, a szólásszabadság erős védelméhez még döntést kell hoznunk arról is, hogy az érintett személy »közszereplőként«, önként vált-e érintettjévé a megszólalásnak. Az alkotmányjogi értékelésnek ez a logikája azonban nem állna összhangban sem az eddigi hazai gyakorlattal, sem pedig az EJEB értelmezésével.

[104] A közszereplői minőség ugyanis azon az alkotmányjogi mérlegelésen belüli egyik szempont, hogy a szóban forgó véleménynyilvánítás a közügyek vitájához tartozik-e. Ennek a mérlegelésnek sok szempontja van, ahogy arra a 13/2014. (IV. 18.) AB határozat rámutat (Indokolás [39]). Az ott kifejtett teszt összetettsége – amely valójában az egyedi ügy valamennyi tényezőjének gondos mérlegelésére szólít fel – jól érzékelteti, hogy egy szólás közügyekhez tartozása sokkal inkább az egyedi társadalmi körülményektől függ, semmint normatív definícióktól. A korábban említett alaptétel – ti. hogy a kérdés fókuszában a közügy, nem pedig az érintettek státusza áll – alapján a közszereplői (és közhatalom-gyakorló) minőség az egyik fontos, de önmagában nem perdöntő eleme ennek a kategorizálásnak. [...]

[105] Az értékelés logikájának jelentősége van. A határozat indokolása szerint a közszereplői minőségről azért kell a besorolást követően további döntést hozni, mivel a véleménynyilvánítás szabadságának érvényesülése »kizárólag azokban az esetekben igazolható, amelyekben a résztvevők a saját döntésük alapján váltak a közügyek másoknál aktívabb alakítóivá, vállalva ezzel az érintett közösség nyilvánossága előtti értékeléseket és bírálatokat is« (Indokolás [48]). Ez azonban nincs így. Azt már a hazai gyakorlat is leszögezte, hogy a szólásszabadság fokozott védelme tágabb körben irányadó, mint a »hivatásos közszereplők« köre [ld. 7/2014. (III. 7.) AB határozat]. Arra pedig már a strasbourgi gyakorlat iránymutatása világít rá, hogy a sajátos mércék alkalmazásához adott esetben semmilyen, az érintetteket legalább *ad hoc* önkéntes közszereplővé minősítő körülmény azonosítására nincs szükség: az ominózus eset egyszeri norvég fókavadászáinak például eszük ágában sem volt, hogy önkéntesen »közszereplést« vállaljanak vagy közvita érintettjévé váljanak – a fókavadászat kegyetlenségeiről legitim módon folyó társadalmi vitában személyiségvédelmük mégis korlátozottabbá vált [EJEB, *Bladet Tromsø és Stensaas kontra Norvégia* (21980/93), 1999. május 20.]. Más kérdés, hogy a személyiségvédelem az érintettektől függően különböző mértékben lehet korlátozott, de ez már a közügyek vitáján belüli mércék kérdése, nem pedig a szólásszabadság fokozottan védett területének lehatárolásáról szóló mérlegelés.

[106] Összefoglalva: a jogalkalmazóknak az előttük fekvő ügy valamennyi körülménye – köztük az érintettek közhatalom-gyakorló, illetve (hivatásos vagy eseti) közszereplő minősége – alapján arról kell döntenük, hogy az értékelendő véleménynyilvánítás a köz-

ügyek vitájához tartozik-e. Ha erre a kérdésre igenlő választ adnak, akkor a szólásszabadság alkotmányos szempontjai felerősödnek, és a véleménynyilvánítással érintettek személyiségvédelme mindenképp – azaz önkéntes közszereplésre utaló tényezők lététől függetlenül – korlátozottabbá válik. A közszereplő politikusok vagy épp a reflektorfényt untalan kereső médiaszemélyiségek esetében persze jóval nagyobb mértékben, mint a fókavadászoknál, de ez már a közügyek vitáján belüli finomhangolt tesztek, nem pedig az alapvető kategorizálás kérdése.⁴⁰

Könnyen előfordulhat, hogy ebben a nem jelentéktelen kérdésben idővel a párhuzamos indokolás válik a testület uralkodó véleményévé, felidézve a *clear and present danger* amerikai tesztjének sorsát, amely kisebbségi álláspontból vált a *First Amendment* értelmezését alapvetően formáló, bevett jogi doktrínává.⁴¹

4. A TÉNYÁLLÍTÁSOK ÉS A VÉLEMÉNYEK ELHATÁROLÁSA

A 36/1994. (VI. 24.) AB határozatból következően a jó hírnév és a becsület megsértése alkalmas közlések megítélésekor külön kell választani a tényállításokat és a véleményeket. Ezek további szempontok szerint differenciálандók. A Ptk. ezt már törvényi szinten is rögzíti, így a 2:45. § szerint a jó hírnevet tényközléssel, a becsületet véleményközléssel lehet megsérteni. A 7/2014. (III. 7.) AB határozat pedig szintén rögzíti azt, hogy a valótlán tények és a szélsőséges vélemények szabadsága, illetve korlátozhatósága eltérő alkotmányos mércék szerint ítéendő meg.

Az AB döntései szerint tényállítások esetében különbséget kell tenni a valós (a bíróság előtt bizonyított) tényállítások és a valótlán (nem bizonyított) tényállítások között. A valótlán tényállításoknál pedig további különbséghez vezethet a szándékosan vagy a közlő hivatása vagy foglalkozása szabályai szerint tőle elvárható körülmények elmulasztásával, illetve a szakmai szabályok betartása mellett közzétett állítások eltérő megítélése. Bár az AB határozatai ilyen megkülönböztetést nem írtak elő, a joggyakorlat a véleményközlések esetében különbséget tesz a ténybeli alappal rendelkező vélemények és az ilyen alappal jellegükben fogva nem rendelkező (indulatból fakadó, érzelmeiket tükröző vagy csak egyéni, szubjektív értékítéletet magában foglaló) vélemények között. Ha az előbbi tekintetében a ténybeli alap valóságát a bíróság előtt sikerül bizonyítani, akkor a vélemény közlője mentesül a jogi felelősségre vonás alól, legyen véleménye megolyszélsőséges vagy bántó is. A ténybeli megalapozással nem rendelkező vélemények ellenben korlátozhatók maradnak, ha azok – a bírói gyakorlatban kialakult, bevett fordulatokat használva – indokolatlanul bántók, sértők, lealázók (gyalázkodások).

A 13/2014. (IV. 18.) AB határozatban az AB – általános érvennyel, a büntetőjogon túlnyúlva – megállapította azokat a szempontokat, amelyek alapján a rágalmazási ügyek egyik legfőbb kérdésében, azaz a tényállítások és vélemények differenciálása során a bíróságnak figyelembe kell venniük:

⁴⁰ 3145/2018. (V. 7.) AB ha., Schanda Balázs párhuzamos indokolása, [103]–[106] bek.

⁴¹ KOLTAY András: „A »*clear and present danger*« elv fordulatok története az Egyesült Államokban és Magyarországon” *Magyar Jog* 2009. július.

„[Az] a kérdés igényel választ az eljáró bíróságoktól, hogy a publicisztika tényállításnak, avagy értéktételnek minősül-e. Ennek során figyelemmel kell lenni arra, hogy az inkriminált mondat a teljes szöveg kontextusában nyer értelmet, amelynek célja az önkormányzat vagyongazdálkodásának kritikája volt, vagyis az írás az ironia és a túlzás eszközével élve bírálta a városi vagyongazdálkodást. Szükséges továbbá értékelni a publicisztika *vélemény kontextusát*, amely a helyi közösségen belül tapasztalható vagyoni egyenlőtlenségekre és a pazarló költségvetési gazdálkodásra hívta fel a közélet figyelmét. Mindezek alapján lehet dönteni abban a kérdésben, hogy a publicisztika tartalmaz-e egyáltalán olyan konkrétumot, amelynek igazságtartalma igazolható, ellenőrizhető lenne, vagy az írás egy olyan bírálatot kifejező értéktételt, amelynek éppen a lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül.”⁴²

A fenti szempontrendszer magánjogi jogvitákban is alkalmazható. A tényállítások és vélemények elhatárolása a konkrét ügyekben ezzel együtt is nehéz feladat. Ennek illusztrálásához érdemes rövid kitérőt tennünk a választási eljárási törvénnyel kapcsolatban formálódó bírósági és alkotmánybírósági gyakorlathoz, amely érdekes kapcsolódást mutat a Ptk. vonatkozásában kialakuló alkotmányos értelmezéshez.

A 31/2014. (X. 9.) AB határozatban a testület magától értetődően vette alapul a közszereplők személyiségvédelme kapcsán kialakult gyakorlatát – jelen ügyben elsősorban a 7/2014. (III. 7.) AB határozatra hivatkozott: „választási kampányban tipikusan a közszereplők egymás közti kontextusában kell értelmezni és megítélni a véleménynyilvánítási szabadságot, illetve annak korlátait.”⁴³ Ennek indokoltsága minimum vitatható. A Ve. érintett szakasza „jóhiszemű és rendeltetésszerű” joggyakorlást ír elő,⁴⁴ azaz a szóban forgó ügyekben ennek mércéjét kellene megtalálni (mikor lehet jóhiszeműen valótlán állítást tenni, elvben lehetséges-e szélsőséges, bántó véleményt jóhiszeműen közzétenni, illetve melyek a rendeltetésszerű joggyakorlás keretei egy választási kampányidőszakban). Az ügyekben felhívott személyiségi jogi (magánjogi jó hírnév- és becsületvédelem, illetve büntetőjogi rágalmozás és becsületsértés) mércék más tényállások alkalmazásával függenek össze, így elsőre nem egészen evidens, hogy a Ve. kontextusában is irányadók lehetnek. Ugyanakkor valamelyest logikus, hogy a Kúria és az AB is ezekhez nyúlt, tekintettel arra, hogy a tényállásokban több analógia fedezhető fel, például ami a közszereplők érintettségét, a tényállítások és vélemények szükséges elhatárolását és a közügyek vitatását illeti. A konkrét ügyben az AB lényegében felülbírált az ítéletábrát:

„A bírói döntés azt sem vette figyelembe, hogy a panaszos véleményként fejtette ki mondanóját. Az értéktétel, illetve a tényállítás közötti különbségtételnek úgyszintén lehet alkotmányossági relevanciája. [...] A véleménynyilvánítás szabadsága tehát fokozottan érvényesül olyan értéktételekkel kapcsolatban, amelyek a közügyekre vonatkozó vélemények ütközésében kapnak hangot, még akkor is, ha esetleg túlzók és felfokozottak.”⁴⁵

⁴² 13/2014. (IV. 18.) AB hat., Indokolás, [49] bek.

⁴³ 31/2014. (X. 9.) AB hat., Indokolás, [28] bek.

⁴⁴ 2013. évi XXXVI. tv. a választási eljárásról, 2. § (1) bek. e) pont.

⁴⁵ 2013. évi XXXVI. tv. a választási eljárásról, 2. § [29]–[30] bek.

Problémásnak tekinthető a tényleges indokolás nélküli felülbírálat. Az AB-nak meg kellett volna határoznia, hogy melyek a tényállítás–vélemény elhatárolása alkotmányos keretei: mit tekinthet a bíróság ténynek, mit véleménynek. A választék ráadásul nem szűkül le a tényállítás és a vélemény kettősére, ezért ennél differenciáltabb megközelítésre van szükség, és el kell határolni egymástól a tényállításokat (ezek lehetnek valóság és valótlanok), a vizsgálható ténybeli alappal bíró véleményeket (amelyek ténybeli alapja lehet valós vagy valótlan), valamint a teljesen szubjektív, ténybeli alappal nem rendelkező véleményeket, értékítéleteket.

Az 5/2015. (II. 25.) AB határozat indítványozója 2015. február 1-jén a budapesti Kossuth téren tartott demonstráción magát egyedüli baloldali jelöltnek nevezte. Szó szerint azt mondta: „A Fidesznek van 11 jelöltje, 11 különböző mezben. Kamu jelöltekkel és az ellenzéki szavazók megosztásával és készülő kalandorokkal állt fel a fideszes csapat. [...] Február 22-én le fogom győzni a Fidesz jelöltjeit Veszprémben.” Az ügy eldöntésének alkotmányos hátterét ezúttal is a közszereplők hírnév- és becsületvédelmére vonatkozó 36/1994. (VI. 24.) és 7/2014. (III. 7.) AB határozat adta. Az AB ezúttal is a bíróságtól eltérően ítélte meg a közzétettek tényállítás- vagy véleményjellegének kérdését: „A jelen ügyben vizsgált bírói döntés ugyanakkor, megragadva a ki-jelentés direkt tartalmánál, nem vette figyelembe, hogy az indítványozó véleményként fejtette ki mondandóját.”⁴⁶

Érdemi indokolás ezúttal sem kísérte az AB döntését. Az AB feltehetően helyesen ítélte meg azt, hogy a szóban forgó kijelentés vélemény, de ezt indokolnia kellett volna. Igaz, ha szó szerint értjük az elhangzottakat, akkor abban ténylegesen valótlan tényállítás szerepelt, de ez a szigorú értelmezés olykor tévutakra vezethet. Nyilvánvaló volt, hogy a leírtakat nem szó szerinti jelentésük alapján kell értelmezni. Megítélésem szerint ez a helyzet ebben az ügyben is, hiszen nyilvánvaló, hogy egy párt nem állíthat 11 különböző – egymással is versengő – jelöltet egyazon választóköri körzetben.

Egy másik ügyben egy jelölő szervezet közösségi oldalán 2015. március 29-én megosztott egy videót, amely szerint az országgyűlési időközi választás egyik rivális jelöltje, aki a MAL Zrt. felügyelő bizottságának tagja volt a vörösiszap-katasztrófa bekövetkeztekor, felelős lehet a balesetért. A videó szerint „a cég vezetői között ott ült P. F.”, továbbá „P. F. dolga az lett volna, hogy megakadályozza a katasztrófát, de ő semmit sem tett”. A Kúria valótlan tényállításnak minősítette az elhangzottakat, részletesen, jogszabályi hivatkozások kíséretében kifejtve, hogy egy fb-tag nem tekinthető az adott cég „vezetőjének”. Az AB a 9/2015. (IV. 23.) AB határozatában ezt elutasítva, véleménynek minősítette a videóban elhangzottakat:

„A konkrét közlés körülményeinek, tárgyának és céljának figyelembevételével az Alkotmánybíróság azt állapította meg, hogy a választási kampány során közzétett videó és annak közlései egyértelműen a véleménynyilvánítás szabadságának fokozott védelmét élvező közügyek szabad vitatásának fogalmi körébe tartoznak. A Kúria a döntése meghozatalakor tehát nem volt tekintettel arra, hogy a jelölő szerv indítványozó által kép

⁴⁶ 5/2015. (II. 25.) AB hat., Indokolás, [27] bek.

viselt városi szervezete politikai véleményként tette közzé a videót egy választási kampány során.”⁴⁷

Az 5/2015. (II. 25.) AB határozatnál írtak itt is fenntarthatók. Nemcsak a tényállítás–vélemény elhatárolása alkotmányos szempontjait nem sikerült a határozatban azonosítani, de az sem világos, hogy miért tekinti véleménynek az AB az adott kijelentést (megítélésem szerint tévesen). Kétségtelen, hogy bizonyos esetekben a tényállítások és a vélemények elhatárolása nehéz, és szükségszerűen szubjektív döntést is feltételez, de az AB döntésében magyarázatot kellett volna adni a bíróságokétól eltérő értelmezés okaira, annál is inkább, mert ebben a döntésében a Kúria igyekezett valóban indokolni az elhangzottak tényállításként való értelmezését.

A 3107/2018. (IV. 9.) AB határozat egy olyan választási szórólap nyomán született, amelyen a következő állítás szerepelt: „Az Ön képviselője, T. B. 2014 óta egyszer ejtette ki Fót nevét az Országgyűlésben.” A kijelentés tényállítás-, vagy véleményjellegével kapcsolatban az AB a következőket fejtette ki:

[26] [...] A választási kampányt pedig az Alkotmánybíróság következetesen olyan szituációnak tekintette, amelyben a lehető legerősebben jönnek számításba a közügyek minél szabadabb vitája melletti érvek, és ahol leginkább helye van a politikai programokról és a jelöltek alkalmasságáról vallott vélemények akár túlzó, felfokozott megfogalmazásának; tekintettel arra is, hogy ezen időszak alatt a cáfolat vagy ellenvélemény kifejtésének is jelentős tere nyílik. [...]

[28] 3.2. Az Alkotmánybíróság mindezeket megerősítve hangsúlyozza: a politikai vitának a választási kampány során különösen is felfokozott körében a tényállítások meghatározása nem történhet önmagában a bizonyíthatósági teszt köznapi értelemben vett automatikus alkalmazásával, azaz nem szorítkozhat kizárólag a vizsgált kijelentés szó szerinti tartalmának értékelésére. A közügyek intenzív vitájában résztvevők jogi felelősségre vonásához nem elegendő annak kimutatása, hogy a vizsgált megszólalás bizonyos elemei ténylegesen, objektív módon cáfolhatók. A vitatott kijelentés értékelését arra is figyelemmel kell elvégezni, hogy a kijelentés a választási kampány speciális szituációjában milyen valódi jelentést hordoz a kampányüzenetek címzettjei, a választópolgárok számára. Ennek az értékelésnek a szemléletét az határozza meg, hogy a közügyek demokratikus vitája során a vita érintettjei a politikai történéseket a maguk összefüggéseiben értelmező polgárok, akik tisztában vannak a pártpolitikai véleménynyilvánítások, különösképpen a kampányolás figyelemfelkeltésre és túlzásokra hajlamos jellemzőivel. [...]

[29] Mindezzel összhangban kell döntenie arról, hogy az egyébként kijelentő módon megfogalmazott kijelentés az alkotmányjogi mérlegelésben valóban tényállításnak minősül-e. Ha a megnyilatkozásnak a közügyek vitája, kiváltképp a kampány sajátosságaira tekintettel észszerűen tulajdonítható olyan jelentés, amely szerint a közlést a választók az érintett múlt- vagy jövőbeli politikájára vagy a jelölt alkalmasságára vonatkozó politikai véleményként (nem pedig szó szerint) értelmezik, akkor a közéleti vita legintenzí-

⁴⁷ 9/2015. (IV. 23.) AB hat., Indokolás, [43] bek.

vebb szférájának szabad alakulása érdekében ebből kell kiindulni. Ez a mérlegelés tehát egyértelműen túlmutat a kijelentés elemeinek pusztán bizonyíthatósági teszttel történő vizsgálatán, és az ügy valamennyi körülményének értékelését igényli. Ha az egymásra tett kijelentések közvetlenül a közéleti szereplők politikai tevékenységére, programjára vagy közéleti hitelességére, alkalmasságára vonatkoznak, akkor – még ha kijelentő módon fogalmazták is meg őket – vélelmezhető, hogy a választópolgárok a közléseket véleményként értékelik. Szintén védelem alá tartozhat a kritika túlzó, meghökkentő megfogalmazása, akkor is, ha a túlzás esetleg ténybeli kérdést is érint. Kétség esetén ráadásul a mérlegelés arra is támaszkodhat, hogy egyes részletek tényszerű cáfolatára a kampányban széles körű lehetőség nyílik.⁴⁸

Egyértelmű, hogy a közügyek vitájának szabadsága a tényállítás–vélemény elhatárolása szempontjából rugalmas, a közbeszéd állapotát figyelembe vevő, az elhangzott kijelentés kontextusára is figyelő döntést igényel az egyedi ügyekben. Választási ügyekben hosszabb távon pedig érdemes lenne végiggondolni, hogy a Ve. alkalmazásakor a közügyek vitájára általánosan érvényes személyiségvédelmi szabályok analógiája igazolható-e, vagy lehetséges olyan sajátosságokat azonosítani egy választási (népszavazási) eljárás jellegében, amelyek indokolják az azoktól való eltérést. Ez a feladat nem könnyű, mert kézenfekvőnek mutatkozik az analógia alkalmazása, mivel itt is, ott is közéleti szereplők érintettek, és közügyekről – sőt, a legerőteljesebben vitatható közügyekről, egy választási eljárásban folyó vitákról – van szó, ahol a felek tényállításokat tesznek és véleményeket fogalmaznak meg. Ezzel együtt a Ve. által elvárt jóhiszeműségi mérce és a rendeltetésszerű joggyakorlásra vonatkozó követelménynek a Ptk. és a Büntető Törvénykönyv (Btk.) alapú személyiségvédelmi szabályokra vonatkozó alkotmányos elvárásokkal összeférő, de azzal nem teljes egészében azonos értelmezése elvben nem elképzelhetetlen. Csak egy példa a lehetséges eltérésre: még a szükséges gondosság tanúsítása [lásd 36/1994. (VI. 24.) és 7/2014. (III. 7.) AB határozatok] esetén is felhozhatók érvek a valótlan tényállítások védelmével szemben, mert azok a Ve. kontextusában nem személyiségi jogsértést, hanem a választók félrevezetését eredményezik.

5. TŰRÉSKÜSZÖB A KÖZÜGYEK VITÁIBAN

A kérdést, hogy pontosan milyen mértékben húzódik vissza a személyiségvédelem szabályainak érvényesülése a közügyek vitái során, és milyen magasnak kell lennie a közéleti szereplők és a közügyekben érintettek „tűrésküszöbének”, első ízben a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat kísérelte meg meghatározni, amelyet húsz év elteltével a 7/2014. (III. 7.) AB határozat pontosított és módosított (más kérdés, hogy a rendes bíróságok az 1994-es határozatot nem, vagy csak töredékesen alkalmazták⁴⁹). A 13/2014. (IV. 18.) AB határozat részben megerősítette a büntetőjog számára megfogalmazott 1994-

⁴⁸ 3107/2018. (IV. 9.) AB hat., Indokolás, [26], [28]–[29] bek.

⁴⁹ Lásd KOLTAY András: „A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének kérdései Európában, különös tekintettel a magyar jogrendszerre” in KOLTAY–TÖRÖK (7. lj.).

es ismérvet, de figyelemreméltó, hogy ezt csak a mérce valótlán tényállításokkal kapcsolatos része tekintetében tette:

„a közügyeket érintő véleménynyilvánítás szabadsága a valónak bizonyult tények tekintetében korlátlanul, míg a hamis tény állításával vagy híresztelésével szemben már csak akkor véd, ha a híresztelő nem tudott a hamisságról és a foglalkozása által megkívánt körülményt sem mulasztotta el. Az ilyen becsületsértésre alkalmas tényállítások a rágalmazás bűncselekményének törvényi tényállási elemei közé illeszkednek, így büntetendők.”⁵⁰

Az értékhitelek szabadságával kapcsolatban azonban az AB nem hivatkozott az 1994-es (azok számára korlátlan alkotmányos védelmet nyújtani kívánó) határozatára, hanem az indokolás egy korábbi részében a szólásszabadság szempontjából ahhoz képest megszorítóbb, a személyiségvédelem szempontjából pedig megengedőbb 7/2014. (III. 7.) AB határozatot idézte:

„a véleményszabadság már nem nyújt védelmet az olyan öncélú, a közügyek vitatásának körén kívül eső, így a magán-, vagy családi élettel kapcsolatos közlésekkel szemben, amelyek célja a pusztá megalázás, illetve a bántó vagy sértő kifejezések használata, vagy más jogsérelem okozása. [...] Ezenkívül nem védelmezi a közéleti vitában kifejtett véleményt sem, ha az abban megfogalmazottak az emberi méltóság korlátozhatatlan magát sértik, így az emberi státusz nyilvánvaló és súlyos becsmérlésében öltenek testet.”⁵¹

A becsülethez való jog értelmezése és a vélemények szabadsága a közügyek vitái során alapvető fontosságú kérdés. A 2014-es AB határozat egy megfelelően mérlegelő, a szabad szólásnak és a személyiségi jogok védelmének is teret engedő értelmezést vezetett be, amely a későbbi döntésekben is visszaköszön. A 3145/2018. (V. 7.) AB határozat két bulvárszereplő jogvitája összefüggésében rögzítette:

„Az indítványozó ügyében az eljáró bíróságok a perben vizsgált közléseket – amint erre a másodfokú bíróság ítéletében kifejezetten hivatkozott – az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésének alkotmányos tartalmára tekintettel vizsgálták. Ez alapján alakították ki azt az egyező álláspontjukat, hogy a »pszichopata« kifejezés használata az adott ügyben sem azok tartalma, sem megfogalmazás módja miatt nem alkalmas a jogsértés megállapítására. E körben a bíróságok döntő jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy a vizsgált kifejezést az alperes nem orvosi értelemben használta. A másodfokú bíróság utalt arra is, hogy a köznyelvben bevett szokás e kifejezés hangoztatása annak minősítésére, amikor valaki nem azt csinálja, ami a másik félnek tetszik, vagy amit elvár. Ebből következően a perbeli bejegyzésekből nem az tűnik ki, hogy az alperes szerint az indítványozó a megjelölt betegségben szenvedne. Az alperes a kifogásolt kijelentéseket

⁵⁰ 13/2014. (IV. 18.) AB hat., Indokolás, [41] bek.

⁵¹ 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [40] bek.

a vele szemben tanúsított indítványozói magatartás szubjektív értékeléseként fogalmazta meg. A bíróságok álláspontja szerint a »zavaros körülmények között« közlés mód ugyancsak egyértelműen véleménynyilvánításnak minősül, amellyel az alperes szintén a vele szemben tanúsított indítványozói magatartásra reagált.⁵²

Hasonlóképpen rögzítette az AB a 3263/2018. (VII. 20.) AB határozatában a becsülethez való jog értelmezését a közügyek szabad vitatása fényében, gyakorlatilag megállapítva, hogy a becsülethez való jog a közügyek vitájában nemigen nyújt védelmet, és csak azok a kijelentések szankcionálhatók, amelyek túllépnek a becsület sérelmén és már az emberi méltóság korlátozhatatlan aspektusát sértik:

[40] Az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében foglalt szólásszabadság határainak – kiváltképp büntetőjogi korlátozásának – értelmezése során [...] az Alkotmánybíróság a »becsületérzés sérelménél« szigorúbb mércét határozott meg. A korábbi gyakorlaton alapuló, azt az Alaptörvény alapján továbbfejlesztő értelmezés szerint a közügyek vitájában a közhatalom gyakorlóját vagy közszereplő politikust érintő bírálat, értéktétele főszabály szerint nem lehet alapja jogi felelősségre vonásnak. A véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos határát e körben azok a közlések lépik csak át, amelyek az emberi méltóság korlátozhatatlan aspektusába ütköznek, azaz a méltóságnak az emberi mivolt lényegét jogilag megragadó tartalmát sértik.

[41] Az Alkotmánybíróság hangsúlyozza, hogy a szólásszabadságnak ez a korlátja nem önmagában a véleménynyilvánítás becsmérő vagy gyalázkodó jellegének szab határt, hanem az emberi méltóságnak az emberi mivolt lényegét meghatározó és óvó magját védelmezi. Az emberi méltóságnak ezt a korlátozhatatlan tartományát nem a méltóságból fakadó egyes részjogok (pl. becsület, jó hírnév) minősített, intenzív becsmérése sérti, hanem az, ha a véleménynyilvánítás eleve ennek a sajátosan védett szférának a megsértésére irányul. Ilyen jogsértés lehet egyrészt az, ha a megszólaló tagadja, kétségbe vonja az érintett(ek) emberi mivoltát, emberként kezelésének követelményét, másrészt az, ha az emberi természet legbelsőbb köreibe hatol, öncélúan támadva a személyiség és az identitás lényegét alkotó vonásokat. A »becsületérzés« szubjektív kategóriájával szemben ez a jogsértés olyan objektív alapot teremt, amelyre a bíróságok a becsület-sértés büntetőjogi értékelésekor is hivatkozhatnak.⁵³

A BDT 2018. 3808. egy fontos kiegészítő értelmezést követ, amely szerint a valótlan tényállítások enyhébben ítélandók meg, amennyiben a közügyben érintett szerv (adott ügyben a Nemzeti Adó- és Vámhivatal) nem tájékoztatja megfelelően a média képviselőit. Ebben az esetben a „találgatás”, amely tartalmazhat valótlan, nem bizonyítható állítást is, jogszerű lehet, ha közlése nem visszaélészerűen történik:

„Ha jelentős közérdeklődést kiváltó kiemelt közügyekben az információ birtokosai az érdeklődésre számot tartó információkat visszatartják, a sajtó a következtetései alapján

⁵² 3145/2018. (V. 7.) AB hat., Indokolás, [81] bek.

⁵³ 3263/2018. (VII. 20.) AB hat., Indokolás, [40]–[41] bek.

ját képező tények, ismeretek bemutatása mellett találgatás formájában is közölhet adatokat: ezek a véleménynyilvánítás szabadságának oltalmát élvezik, feltéve, hogy nem a tények meghamisításán alapulnak.”⁵⁴

Itt is érdemes kitérni egy olyan döntésre, amely a Ve. alkotmányos értelmezését érinti. A 3122/2014. (IV. 24.) AB határozat alapjául szolgáló ügy kérelmezőjének politikai reklámfilmjét a médiaszolgáltató nem közölte. A filmben „egy katonai egyenruhába bújt majomnak öltözött ember szerepel, aki korábbi magyar miniszterelnökök hangjára tátog”.⁵⁵ A Kúria álláspontja szerint „az állattal való azonosítás mindenkor dehumanizálja az érintett személyt, és ez az adott esetben alkalmas lehet az emberi méltóság megsértésére”.⁵⁶ A Kúria álláspontja nincs kellően részletesen kifejtve, nem tér ki például az indoklás arra a kérdésre, hogy a szatíra, paródia mennyiben élvezi a szólásszabadság védelmét. Kétséges, hogy önmagában az a körülmény, amely szerint közéleti szereplők képtelenek állatok „bőrébe bújni”, „állattal való azonosításként” értelmezhető-e, aminek megítélése az ügy lényegét érinti, ezért bővebb kifejtése indokolt lett volna. Az AB, egyetértve a Kúriával, kifejtette:

„az Alaptörvény által védett véleménynyilvánítás köre a közhatalmat gyakorló személyekkel, valamint a közszereplő politikusokkal kapcsolatos vélemények esetében tágabb, mint más személyeknél, az emberi méltóságuknak az ő esetükben is van egy olyan lényegi, érinthetetlen magja, melyet az esetleges kritikát megfogalmazó személyek is kötelesek tiszteletben tartani. Jelen választási ügyben az érintetteknek állatokként történő, megalázó módon megvalósított ábrázolása ezt a lényegi tartalmat – és ezzel az Alaptörvény II. cikkét és a IX. cikk (4) bekezdését – sérti meg.”⁵⁷

Vitatható, hogy az ügyben szereplő ábrázolás megvalósította-e az emberi méltóság sérelmét. A választási kampány időszakában a közéleti szereplőknek tűnniük kell a kemény, olykor szélsőséges kritikát. Azt józan ésszel senki nem gondolhatja, hogy az érintett kiemelt közéleti szereplőket a film készítői nem tekintik a *homo sapiens* fajába tartozóknak, így a film, bár szó szerinti értelmezéssel valóban állatokként ábrázolt közszereplőket, paródiajellege miatt nem valósíthatta meg „az érintett személy emberi státuszának teljes, nyilvánvaló és súlyosan becsmérő tagadását”.⁵⁸

6. HÍRESZTELÉS

Érzékeny pontja a közügyek vitáinak, így a hírnév- és becsületvédelem szabályainak a híresztelés megítélése. A híresztelés a mástól származó információ továbbadását jelenti, és a Ptk. (valamint a Btk.) alapján ugyanolyan megítélés alá esik, mintha a köz-

⁵⁴ BDT 2018. 3808.

⁵⁵ 3122/2014. (IV. 24.) AB hat., Indokolás, [2] bek.

⁵⁶ 3122/2014. (IV. 24.) AB hat., Indokolás, [3] bek.

⁵⁷ 3122/2014. (IV. 24.) AB hat., Indokolás, [17] bek.

⁵⁸ 7/2014. (III. 7.) AB hat., Indokolás, [62] bek.

lő maga lenne hamis tényállítást. A sajtó-helyreigazítás szabályait értelmező PK 14. számú állásfoglalás alapján, amelynek érvénye kiterjeszthető a hírnévvédelem egyéb eszközeinek alkalmazási lehetőségeire is, „akkor is szükség van a valótlan tényállítás helyreigazítására, ha a közlés idegen forrásból származik. A jogszabály ezért nemcsak a közvetlen észleleten alapuló közlés, hanem a mástól szerzett értesülések továbbadása, közlése, vagyis a híresztelés esetében is lehetővé teszi a sajtó-helyreigazítást.”

A közügyekről, a nyilvános eseményekről történő beszámoló közzétételének érdeke ütközhet a valós állítások közzétételének érdekével. A médiának – jellegéből, a megjelenés gyorsaságából adódóan – számos esetben nincs meg vagy erősen korlátozott a lehetősége az információ valóságtartalmának ellenőrzésére. Szakkérdésekben nem dönthet a szembenálló álláspontok között, illetve nincs minden esetben lehetősége meghallgatni a másik felet (bár alapvető sajtóetikai elvárás, hogy törekedjen rá). Azt kell tehát meghatározni, hogy mely forrásokból származó információk esetében mentesül automatikusan a média az ellenőrzés kötelezettsége alól (például hivatalos tájékoztatások), melyek esetében áll fenn valamilyen többletkötelezettsége (például a jóhiszemű eljárás), és melyeknél várható el fokozott gondosság a közzététel során.

A magyar bírói gyakorlat már a Ptk. előtti időben is a híresztelés szélesebb körű megengedése (a híresztelőnek a felelősség alóli mentesülése) irányába mozdult el. Bizonyos helyzetekben, bizonyos információforrások közreműködése esetén elfogadható, ha a média csupán közlést teszi az adott állítást. Az EBH 2001. 407. alapján ilyen forrás az országgyűlés, a helyi önkormányzat, a közigazgatás országos és helyi szervei, valamint az igazságszolgáltatás egyes szervei, amelyek „hatáskörébe tartozó eljárásokról, az eljárásokban beterjesztett indítványokról, javaslatokról tudósító sajtót [...] nem terheli a valóság bizonyításának kötelezettsége”. Ugyanígy nem kötelezhető a média arra, hogy „a rendőrség által tartott sajtótájékoztatón elhangzott tényállítások valóságtartalmát ellenőrizze” (BH 2002. 51.). Ezen elv újabb kiterjesztésével élve, a bírósági sajtóreferenstől kapott téves információ közlése sem alapoz meg személyiségvédelmi igényt (BH 2003. 357.). Úgyszintén „nincs helye sajtó-helyreigazításnak, ha a sajtószerv valamely büntető-, polgári, közigazgatási eljárás befejezése előtt a valóságnak megfelelően tájékoztat az eljárásban megállapított tényről” (BH 2004. 273.), még akkor sem, ha az eljárás későbbi szakaszában esetleg bebizonyosodik a korábban megállapított tényállítás valótlan volta. Az EBH 2005. 1289. alapján pedig olyan újságírókat mentettek fel a rágalmazás vádja alól, akik egy rendőrségi nyomozás során adott téves szakértői véleményre hivatkozva gyakorlatilag elmebetegnek minősítették a sértettet. Az online kommunikáció kontextusában is született már a híresztelés értelmezését érintő felsőbbbíróági döntés. Ha az internetes tartalomszolgáltató az általa üzemeltetett hetilap nyilvános weblapján bárki számára hozzáférhető módon hozza a hírt nyilvánosságra, nem valósítja meg a híresztelés törvényi tényállását az, aki ezt a tartalmat mások számára továbbítja (BDT 2012. 2742.). Ezzel ellentétben a BH 2013. 266. szerint „a jogsértő cikk e-mailben való továbbítása híresztelést jelent”.

Az AB meglehetősen későn, 2017 végén foglalkozott először a híresztelés kérdéssel, a 34/2017. (XII. 11.) AB határozatban. Első döntésében – alkotmányos követelményként – rögtön lefektetett egy olyan értelmezési szabályt, amely híresztelés esetén bővíti a média felelősség alóli mentesülési körét. Nemcsak a különböző közhatalmi

és más állami szervek hivatalos tájékoztatása, hanem általában a közéleti szereplők sajtótájékoztatója is a kivételi körbe tartozik.

„Az Alkotmánybíróság megállapítja: az Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdésében foglalt sajtószabadságból fakadó alkotmányos követelmény, hogy a közéleti szereplők sajtótájékoztatóján a közügyek vitájában egymást érintően tett kijelentésekről hűen, saját értékelés nélkül tudósító, a közlések forrását egyértelműen megjelölő és a jó hírnevet esetleg sértő tényállításokkal érintett személy cáfolatának is helyet biztosító (vagy a válaszadás lehetőségét felkínáló) médiatartalom-szolgáltató tevékenységét nem lehet a személyiségi jogsértés polgári jogi szankcióit megalapozó híresztelésként értékelni.”⁵⁹

Az új alkotmányos értelmezést a bírói gyakorlat is követi, sőt, tovább tágitotta. A Pécsi Ítélőtábla BDT 2018. 3835. számon közzétett döntése szerint a közszereplők bármely nyilatkozatának – azaz nem csak a sajtótájékoztatón tett közlés – teljes és hű bemutatása alapot ad a felelősség alóli mentesülésre akkor is, ha a közölt tudósításban valótlan tényállítás szerepel: „Nem terheli a sajtót a valóság bizonyítása, amennyiben a közszereplő nyilatkozatát a maga teljességében, szöveghűen tárja a nyilvánosság elé. A közlés lényeges tartalmát ilyenkor magának a nyilatkozónak a véleménye jelenti, amely magában foglalhat a nyilatkozó által értékelt tényállításokat is.”⁶⁰

A kisvártatva érkező második AB-döntés, a 3002/2018. (I. 10.) AB határozat azonban rögtön szűkítette a fenti alkotmányos követelmény érvényesülési körét. Kicsit nehezen értelmezhető módon azt állapította meg, hogy csak akkor mentesül a média a híresztelt valótlan tényállítás miatti felelősség alól, ha az adott médiatartalom kizárólag a közügy vitájában részt vevő személyek megnyilvánulását tartalmazza, és azon felül semmi mást. Ez nem túl életszerű, és eleve kizár a mentesülés alól minden olyan cikket, tudósítást, amelyet a média maga állít elő, túl mások közlésének lejegyzésén és továbbításán. Ugyanakkor az AB nem szűkíti a felelősség alóli mentesülés elvi lehetőségét a sajtótájékoztatón elhangzottak közlésére, így az elvben – összhangban a Pécsi Ítélőtábla döntésével – bármely, közügyet érintő megnyilvánulásra kiterjedhet, feltéve, hogy az valóban csak az érintettek nyilatkozatait tartalmazza.

„Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint – figyelemmel a 34/2017. (XII. 11.) AB határozatban megállapított alkotmányos követelményre – egy sajtótudósítás akkor esik kívül a híresztelés értelmezési körén, ha a médiatartalom fókuszában kizárólag a közéleti vitában részt vevő személyek megnyilvánulásainak naprakész és hiteles becsatornázása áll. Az adott esetben a sajtótudósítás fókuszában nem az I. rendű alperes nyilatkozata állt, hanem az eseményekkel összefüggésben álló, egymásnak ellentmondó információk bemutatása. Ebből következően az adott esetben vizsgált sajtótudósítás híresztelésnek minősül.”⁶¹

⁵⁹ 34/2017. (XII. 11.) AB hat., rendelkező rész.

⁶⁰ BDT 2018. 3835.

⁶¹ 3002/2018. (I. 10.) AB hat., Indokolás, [77] bek.

A *Magyar Jeti Zrt. v. Hungary* ügy⁶² az AB ez utóbbi döntését követően indult. A kérelmező az EJEB előtt arra hivatkozott, hogy a magyar hatóságok megsértették a szólásszabadsághoz fűződő jogát. Az ügy külön érdekessége, hogy a híresztelés egy internetes linknek a cikkbe ágyazásával történt, így az internetes kommunikáció által lehetővé tett újfajta közlési mód jogi megítéléséről is szólt: lehet-e jogsértő egy olyan link pusztán közzététele, amelyről egy jogsértő, valótlán állításokat tartalmazó szöveg, videó érhető el?

Az EJEB megállapítása szerint amennyiben az újságíró, illetve az általa készített médiatartalom nem fejezte ki egyetértését a jogsértő tartalommal, illetve jóhiszeműen, kellő gondossággal, a szakmai etika szabályainak betartásával járt el, a link közzététele önmagában nem valósít meg hírnevsértést. Figyelembe kell venni emellett a jogsértő tartalom kontextusát, azt, hogy milyen ügyben jelent meg a nyilvánosságban és kire vonatkozik; a kiemelt közéleti szereplők (jelen esetben egy parlamenti párt) tűrés-küszöbe természetesen az ilyen esetekben is magasabban van.⁶³

7. AZ ALAPTÖRVÉNY ÉS A PTK. MÓDOSÍTÁSA, VALAMINT A MAGÁNÉLET VÉDELMEÉRŐL SZÓLÓ ÚJ TÖRVÉNY

2018 nyarán több fontos jogszabályváltozás is történt, amelyek alapvetően érintik a közügyek vitáinak szabadságát és a személyiségi jogok magánjogi érvényesülését. Az *Alaptörvény* hetedik módosítása után a VI. cikk (1) bekezdése a következő szövegrésszel egészült ki: „A véleménynyilvánítás szabadsága és a gyülekezési jog gyakorlása nem járhat mások magán- és családi életének, valamint otthonának sérelmével.” Ha a magánélet kategóriáját itt az Európai Emberi Jogi Egyezmény 8. cikke szerint értelmezi majd az AB, akkor az magában foglalhatja a jó hírnévhez és a becsülethez való jogot is.

A *magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvény* mindenesetre ebből az értelmezésből indul ki (ami azonban értelemszerűen nem köti az AB-t majdani alkotmányértelmezésekor). A törvény 8. § (1) bekezdése szerint: „a magánélet tiszteletben tartásához való jog célja, különösen a névviseléshez való jog, a személyes adatok, a magántitok, a képmás és hangfelvétel, a becsület és a jó hírnév védelme.” A 7. § (2) bekezdése pedig rögzíti, hogy „a közéleti szereplő magán- és családi életét, valamint otthonát a közéleti szereplőnek nem minősülő személlyel azonos védelem illeti meg”. A két rendelkezés összeolvasásából arra is juthatunk, hogy a magánülethez való jog része a jó hírnévhez és a becsülethez, valamint a képmáshoz és hangfelvételhez való jog, és a közéleti szereplők e jogai ugyanakkora terjedelműek, mint a magánszemélyeké. Ez az értelmezés azonban nem elfogadható, egyfelől azért, mert a fentiekben láthattuk, hogy e jogok érvényesülése tekintetében a leginkább releváns kategória nem a közéleti szereplő, hanem a közügy, másfelől pedig ugyanezen törvény módosította a Ptk. 2:44. §-át, amely továbbra is rögzíti a személyiségi jogok érvényesülésének csökkentett erejét a közügyek vitái tekintetében. A Ptk. hatályos rendelkezései szerint:

⁶² *Magyar Jeti Zrt. v. Hungary*, App. no. 11257/16., 2018. december 4-i ítélet.

⁶³ Lásd 62. lj., 77–82. bek.

2:44. § [Közéleti szereplő személyiségi jogának védelme]

(1) A közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok gyakorlása a közéleti szereplő személyiségi jogainak védelmét szükséges és arányos mértékben, az emberi méltóság sérelme nélkül korlátozhatja; azonban az nem járhat a magán- és családi életének, valamint otthonának sérelmével.

(2) A közéleti szereplőt a közügyek szabad vitatásának körén kívül eső közléssel vagy magatartással szemben a nem közéleti szereplővel azonos védelem illeti meg.

(3) Nem minősül közügynek a közéleti szereplő magán- vagy családi életével kapcsolatos tevékenység, illetve adat.

Az (1) bekezdés betoldott új szövegrésze („azonban az nem járhat a magán- és családi életének, valamint otthonának sérelmével”) valószínűsíti, hogy a Ptk. szövegéből a magánélet fogalmának szűkítő értelmezése következik, azaz abba a jó hírnév és becsület joga nem foglaltatik benne. Az (1) bekezdés egészéből továbbra is az derül ki, hogy a közügyek vitáiban a hírnév-, becsület-, képmás- és hangfelvétel-védelem csökkentett erővel érvényesül, és e vitákban közzétett, e jogokat hátrányosan érintő vélemények önmagukban e jellegük miatt nem jogsértők, azok a Ptk. korábbi gyakorlata és a szólásszabadság alkotmányos értelmezése szerint ítélandók meg. Az új (2) bekezdés lényegében a 7/2014. (III. 7.) AB határozatban rögzítettek egy részét kodifikálta, a közügyek vitatása körén kívül eső közlések tekintetében a közéleti szereplőknek is a magánszemélyekhez azonos erejű védelmet nyújtva. A szintén új (3) bekezdés esetében pedig különösen fontos, hogy azt a bíróságok majd az *Alaptörvény* IX. cikkében biztosított szólásszabadságra tekintettel értelmezzék: közéleti szereplő magánélete is lehet közérdeklődésre számot tartó, amennyiben összefüggésben van közéleti tevékenységével vagy érintkezést mutat valamely közüggyel.

A 2018. évi LIII. törvény furcsa jogszabály, mert jórészt megismétli az *Alaptörvény*, a Ptk. és az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló törvény⁶⁴ egyes rendelkezéseit, némely ponton kiegészítve azokat, a Ptk. szankciórendszerét alkalmazni rendelve megsértése esetére. Értelmezése, önálló normatív tartalmának azonosítása a bíróságokra és az AB-ra vár.

8. ZÁRSZÓ

A személyiségi jogok, a Ptk. vonatkozó rendelkezéseinek értelmezése a szólásszabadság, illetve konkrétan a közügyek vitáinak tükrében új, jelentős mennyiségű muníciót kapott az elmúlt évek alkotmánybíróági és bírósági döntéseitől. Túlás nélkül állítható, hogy több fontos döntés született ez idő alatt, mint az 1994 és 2014 közötti húsz év alatt összesen. Az alkotmányjogi panaszok jelentős száma előre vetíti a közeljövő hasonló intenzitását, amely remélhetőleg az alkotmányos elvek megcsontosodásához és a gyakorlat ellentmondásainak feloldásához vezet majd. A közügyek vitái továbbra is széles körű szabadságot élveznek – a Ptk. égisze alatt formálódó gyakorlat e szabadság

⁶⁴ 2011. évi CXII. tv.

terjedelmének azonosításában máris sokat segített. Hosszú távra érvényes konklúzió a terület eleve mindenkor gyors változásai, valamint a 2018. nyári jogalkotási eredmények miatt a részkérdések tekintetében nem rögzíthető, de a személyiségi jogok védelme és a közügyek vitáinak szabadsága közötti egyensúly felállításához szükséges fő szempontok már azonosítottak, az egyes ügyek eldöntésekor alkalmazandó elvek pedig szilárd és kiforrott formában, kellő részletezettséggel állnak rendelkezésre. A közügy kategóriája szélesen értelmezendő, a közéleti szereplő fontos, de a közügyhöz képest másodlagos jelentőségű kategória, a tényállítások és vélemények elhatárolása rugalmasan kezelendő, az érintettekre vonatkozó türeksűszöb pedig az AB gyakorlatából pontosan kiolvasható. Tiszteletre méltó sikerek ezek a magyar szólásszabadság kevesebb mint három évtizedes történetében.

MEGŐRIZVE MEGSZÜNTETNI! A SÉRELEMDÍJ BEVEZETÉSÉNEK KORAI TAPASZTALATAI**

A 2014. március 15-én hatályba lépett Polgári Törvénykönyv¹ egyik fontos újítása volt az 1977-ben kodifikált formát öltött és kevesebb mint négy évtizedes története során számos ellentmondással terhelt nem vagyoni kártérítés intézményének kivezetése a magyar magán-jog rendszeréből, valamint a személyiségvédelem eszköztárának bővítése egy új intézménnyel, a sérelemdíjjal. A jogalkotói szándék – a kódex indokolásából is kitűnve – egy hangsúlyosan személyiségvédelmi intézmény megalkotása volt, amely a kártérítési jognak már nem része többé, csupán a sérelemdíj megítéléséhez kapcsolódó technikai kérdésekben hivatkozott, mögöttes joganyagként történik utalás a kártérítési jog szabályaira. A sérelemdíj kódexben lefektetett szabályait a Polgári Törvénykönyv kihirdetését követően már számos aggály övezte, és az új intézmény alkalmazására történő felkészülés során több forgatókönyv is elképzelhetőnek tűnt az értelmezési kérdések feloldására.² Közeledve a magánjogi kódex hatálybalépésének ötödik évfordulójához, jelen tanulmány egy sajátos közgazdaságtani analízis, az ún. SWOT-analízis kifordított modelljét alkalmazva tesz kísérletet a sérelemdíj jogintézményével kapcsolatos joggyakorlat elemzésére, azzal a céllal, hogy a hatálybalépést megelőző kételyek és a kialakulni látszó gyakorlat közötti viszonyokat feltárja. Míg a SWOT-analízis jellemző alkalmazási területe egy megvalósítani kívánt intézkedés várható hatásainak, lehetőségeinek, veszélyeinek feltérképezése annak érdekében, hogy az intézkedés fogantatása egyáltalán kecsegtet-e olyan eredménnyel, melyet tervezői elérni szándékolnak, addig elemzésünk módszere a megvalósítást – jelen esetben az intézmény szabályainak megalkotását – követően eltelt rövid időszak tapasztalatait veti össze a bevezetést megelőző aggályokkal, mérlegelve az esetlegesen kódolt veszélyeket és a még kiaknázatlan lehetőségeket. A tanulmány az alkalmazott módszert FROT-analízisre kereszteli, mely a fear (félelmek), reality (valóság), opportunities (lehetőségek), valamint a threats (veszélyek) négyese köré építve elemzi a sérelemdíj bevezetésének korai tapasztalatait.

* Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 4028 Debrecen, Kassai út 26.

** A tanulmány elkészítését a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta.

¹ 2013. évi V. tv. a Polgári Törvénykönyvről.

² A lehetséges forgatókönyvekhez lásd FÉZER Tamás: *A felelősség új dimenziói a XXI. századi magánjogban. Habilitációs tézisek* (Debrecen: DE ÁJK 2014) 39–40.

1. A SÉRELEMDÍJ BEVEZETÉSÉT ÖVEZŐ KÉTELYEK, FÉLELMEK (FEAR)

A nem vagyoni kártérítés hatálya alatt a jogintézmény kódexbeli elhelyezkedése és elnevezése egyaránt utalt annak kártérítési joghoz tartozására. Sajátos kárfajtaként tekintett a magyar jog ezekre a megfoghatatlan és sok esetben bizonyíthatatlan belső károkra, nem vagyoni károkra, melyeket ennek ellenére a kártérítési jog hátránypontú rendszerében látott kompenzálhatónak. Az évtizedek során a bírói gyakorlat sokat lazított az 1992-es Alkotmánybírósági határozatot³ követő szűkszavú rendelkezések hátránypontúságot sugalló felfogásán, és részben anyagi jogi (például új személyiségi jogok azonosítása),⁴ részben eljárásjogi (a köztudomású tény bizonyítást könnyítő, kiterjesztő értelmezése)⁵ intézmények segítségével hívásával igyekezett egy európai értelemben vett hatékony, ugyanakkor észszerű határok között mozgó személyiségvédelem kialakítására hazánkban. A sérelemdíj bevezetése ennek megfelelően a nem vagyoni kártérítés intézményének organikus fejlődési folyamatába illeszthető. Ugyan nem a normatív szabályozás vezetett el a sérelemdíj megalkotásához, hanem a bírói gyakorlat érkezett meg a hatályos Polgári Törvénykönyvben szereplő felfogáshoz, mégsem merte senki azt állítani, hogy a nem vagyoni kártérítés kivetésekor uralkodó ítélkezési állandók – amennyiben a normatív szabályozást vizsgáljuk – maradéktalanul alkalmazandók lehetnének a sérelemdíj iránti igények megítélésére során is. A sérelemdíj egyértelműen személyiségvédelmi eszköz, mely a személyiségi jogok megsértéséhez kapcsolódó vagyoni szankcióként került szabályozásra a kódexben. A szankció jellegét ebből következően a nem vagyoni kártérítéshez képest sokkal erőteljesebben artikulálja a jogalkotó, amikor bár a személyiségi jogok megsértése miatt elszenvedett nem vagyoni sérelemért jogosítja fel a sértettet sérelemdíj követelésére, azonban hátrány bekövetkeztének bizonyítását nem követeli meg a sikeres igényérvényesítéshez.⁶ Bár a bírói gyakorlat a hátránypontúság sokáig uralkodó teóriáját számos ponton megbontotta már a kódex hatálybalépését megelőzően is, mégsem állítható, hogy a nem vagyoni kártérítés követelése iránti ügyekben automatikusan eltekintett volna a hátrány létének vizsgálatától. Csupán néhány személyiségi jog sérelme esetén ismerték el a bíróságok a belső károk külvilági megjelenésének bizonyíthatatlanságát, míg főszabályként továbbra is valamilyen elszenvedett hátrányhoz igazították a nem vagyoni kártérítést, mind a jogalap, mind az összszerszerűség tekintetében. A bagatell igények kiszűrésére pedig a hátránypontú szemlélet alkalmas is volt. Félő volt tehát, hogy a személyiségi jogot sértő – vagy csupán támadó – jogellenes magatartás igazolásával – feltéve, ha a felelősség egyéb elemei is fennállnak – a sértett automatikusan jogosulttá válik majd a sérelemdíjra, és az új intézmény a sérelemdíjra való jogosultság megállapítása során nem enged majd szelekciót. Ez a félelem, az ún. automatikus megítélés veszélye különösen közelinek tűnt akkor, amikor a

³ 34/1992. (VI. 1.) AB hat., ABH 1992. 192–196., mely az 1959. évi IV. tv. 354. §-t megsemmisítette, ezzel kivette a nem vagyoni kártérítés definícióját a magyar Ptk.-ból.

⁴ Pl. a családban való nevelkedéshez való jog, BH 1977. 73.

⁵ Lásd BDT 2004. 10., Fővárosi Ítélőtábla 2.Pf.21.136/2004/4., Legfelsőbb Bíróság Pfv.E.20522/2005/3.

⁶ 2003. évi V. tv. a Polgári Törvénykönyvről, 2:52. § (2) bek.

Fővárosi Ítéltábla Polgári Kollégiumának 1/2013. (VI. 17.) számú határozatával elfogadott kollégiumi véleménye csupán az érdeksérelmek leválasztásában látta a bagatell igények kiszűrésének lehetőségét, de ezen túlmenően valamennyi személyiségi jogsértés esetén vélelmezni tervezte a nem vagyoni sérelem/hátrány bekövetkezését, azaz a sérelemdíjra való jogosultságot. A bírói szelekció lehetőségének minimálisra szorítása vagy éppen kiiktatása pedig magában hordozta azt a veszélyt, hogy a személyiségi jogi perek száma egy igényzőn hatására jelentősen megszorodik, és számos esetben elégtelennek bizonyulhat majd a bagatell igények sérelemdíj alacsony összegeivel történő visszaszorítása.

A sérelemdíj bevezetését megelőző veszélyek között egy szintén az automatikus megítélésre épülő hatást kell még megemlítenünk, mely egy reális bírói reakciótól való félelem volt. Amennyiben a bíróságok valóban csupán a személyiségi jogok megsértésének oldaláról tudják megfogni a sérelemdíj iránti igényeket, úgy az is egy reális forgatókönyvnek tűnt, hogy a bíróságok a személyiségi jogok körébe értett jogosultságokat kezdik majd megszorítóan értelmezni annak érdekében, hogy kirekesszenek számos igényt a befogadhatóság köréből. Ennek hatására pedig elképzelhetőnek tűnt, hogy a személyiségvédelem szintje hazánkban csökkeni fog, kiszolgáltatottá téve számos jogosultat a technológiai fejlődés okán is egyre szaporodó és a nem vagyoni kártérítés hatálya alatt még egyértelműen jogsértésnek számító magatartásoknak.

Végül meg kell emlékeznünk arról a veszélyről, amely a sérelemdíj intézményének funkciója körüli viták középpontjában volt. A sérelemdíj összegét befolyásoló, normatív szinten megjelenő tényezők között egyértelműen büntető jellegű körülményként sorolja fel a magánjogi kódex a jogsértés ismétlődő jellegét.⁷ A törvény indokolása ezt erősítve magánjogi büntetésként tekint a sérelemdíjra. Ez az előre törő pönális színezet akár az összegek jelentős emelkedését is maga után vonhatta volna.

2. A SÉRELEMDÍJ SZABÁLYAINAK ÉRTELMEZÉSE A BÍRÓI GYAKORLATBAN (REALITY)

A Polgári Törvénykönyv hatálybalépését követően eltelt szűk egy esztendőben a fent bemutatott veszélyek megvalósulni látszódtak, elsősorban az elsőfokú döntések körében, hiszen a minimális sérelemdíj-összegekkel kommunikált bagatell igényné minősítések, valamint az automatikus megítélés is megjelentek az ítélkezési gyakorlatban.⁸ Találkoztunk olyan döntéssel, ahol az első fokon és a másodfokon eljáró bíróság automatikus megítélés talaján álló döntését a Kúria felülvizsgálati eljárásában is helytállónak találta, hangsúlyozva a nem vagyoni sérelem bekövetkezése tekintetében a bizonyítás szükségletességét, valamint annak elvi szintű megállapítását, hogy személyiségi jogi jogsértés bekövetkezése esetére mindenképpen szükséges sérelemdíjat megítélni.⁹ Ennek ellenére a bírói gyakorlat diverzitása már ebben a kezdeti időszakban is megmutatkozott, ugyanis az automatikus megítélés koncepciójával élesen szembehe-

⁷ 2003. évi V. tv. a Polgári Törvénykönyvről, 2:52. § (3) bek.

⁸ Fővárosi Törvényszék 70.P.20.229/2015/3., Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.586/2015/3/II.

⁹ Kúria Pfv.IV.20.903/2016/7.

lyezkedő döntések is felütötték a fejüket, az igényszelekció lehetőségét és szükségességét hangsúlyozva.¹⁰

Figyelemreméltó volt a Kúria elnöke által éltre hívott Új Ptk. jogértelmezési kérdésével foglalkozó Tanácsadó Testület időközben publikált véleménye is, mely esettől függetlenül, absztrakt módon tett különbséget a kódexben használt két fogalom, a nem vagyoni sérelem és a nem vagyoni hátrány között. A nem vagyoni sérelem az, amely a Tanácsadó Testület értelmezésében feltétele a sérelemdíj megítélésének, hiszen – és ezzel a jogintézmény kompenzációs jellegét hangsúlyozta a pönális elemekkel szemben – e sérelmek megközelítő jóvátételére hivatott a sérelemdíj, egy másfajta – vagyoni – előny biztosításával. A kódex hátrány bekövetkezésének bizonyítása alól felmentést adó szabályát pedig lényegében vélelemként azonosította a Tanácsadó Testület, és úgy foglalt állást, hogy a személyiségi jogsértés esetén a nem vagyoni hátrány bekövetkezését vélelmezni kell, azonban ennek a vélelemnek a megdöntésére az alperes vállalkozhat, és sikerrel bizonyíthatja, hogy a felperest nem érte olyan súlyú vagyoni sérelem, amely a sérelemdíj megítélését szükségszerűvé tenné. A Tanácsadó Testület fontosnak tartotta hangsúlyozni azt is, hogy e következtetésre a köztudomású tények alkalmazásával is eljuthat a bíróság, visszautalva ezzel a nem vagyoni kártérítés megszüntetését megelőző évtized legfontosabb, felperesi igényérvényesítést elősegítő felfogására.¹¹ A Tanácsadó Testület érvelése egyértelműen a szelekció mellett foglalt állást, és bár a megdönthető vélelem jogtechnikai megoldására támaszkodva, de a nem vagyoni kártérítés hatálya alatt is uralkodó, a jogsértések következményeit már a jogosultság vizsgálata során figyelembe vevő bírói gyakorlat továbbvitelét javasolta.

A Polgári Törvénykönyv hatálybalépését követő második évben már egyre markánsabban és lassan szinte kizárólagosan kerültek ki olyan eseti döntések, melyek részben a Tanácsadó Testület érvrendszerét hasznosítva, részben pedig attól eltérő indokok miatt utasítottak el sérelemdíj iránti igényeket olyan esetekben is, amikor a személyiségi jog megsértését megállapíthatónak látták. E döntések egy része egy új érvrendszerrel gazdagította az automatikus megítélés koncepcióját ellenzők eszköztárát, nevezetesen a személyiségvédelem szankciórendszere egységének elvével. Ennek megfelelően a bíróságok a személyiségvédelem objektív és szubjektív jogkövetkezményeinek együttes mérlegelését látták kötelezettségként, és ilyenként figyelemmel voltak arra, hogy az objektív jogvédelmi eszközök megfelelő orvoslását tudják-e nyújtani a felperes sérelmének. Pozitív válasz esetén ugyanis szükségtelennek látták a szubjektív jogkövetkezmény kategóriába sorolt sérelemdíj alkalmazását, ezzel teremtve meg az igények közötti szelekciót.¹²

Bár az első év automatikus megítélést hirdető döntéseinek alapját jellemzően a Fővárosi Ítéltábla kollégiumi véleménye adta, maga a Fővárosi Ítéltábla is egyre markánsabban állt be a szelekció lehetőségét hirdetők táborába, néha a korábban kifejtett indokoktól eltérő érvelést követve. Ennek legmarkánsabb és a másik fentebb bemutatott veszélyt elimináló megjelenése volt az a 2016 végén született határozat, mely kizárta a

¹⁰ PJD 2016. 14.

¹¹ Kúria Új Ptk. Tanácsadó Testület véleménye a Ptk. 2:52. §-hoz. www.lb.hu/hu/ptk?tid%5B%5D=344&-body_value=

¹² BH 2016. 241.

sérelemdíj megítélésének lehetőségét olyan esetekben, amikor a sérelemdíj magánjogi kompenzációs funkciója kiüresedne, és a jogintézmény kizárólag büntetésként funkcionálna.¹³ Szintén a Fővárosi Ítélőtábla gyakorlatában jelent meg az a döntés, amelyben tovább szűkítette a normatív szabályozás hatókörét, és úgy foglalt állást, hogy a kódex csupán a hátrány bekövetkezésének bizonyításától tekint el, azonban a kártérítési jog szubszidiárius alkalmazásának követelménye minden más, a felelősségi jogi tényálláshoz szükséges elem és bizonyítási teher tekintetében változatlanul alkalmazandó. Ennek következményeként az okozati összefüggést továbbra is bizonyítani kell a felperesnek az egyébként vélelmezetten elszenvedett hátrányok és az alperes magatartása között. Ennek sikertelensége a felelősségi tényállás hiányos volta miatt az igény elutasításához vezetett.¹⁴

A fenti érvek továbbra is keverednek a bírói gyakorlatban, azonban közös metszéspont az automatikus megítélés lehetőségének feladása, valamint – kevésbé explicit módon ugyan, de – a sérelemdíj pönális funkciójának háttérbe szorítása.

3. A MÉG KIAKNÁZATLAN LEHETŐSÉGEK (OPPORTUNITIES)

Régóta létező megszorítás a nem elsődleges sértettek (másodlagos áldozatok) kárigényének hozzátartozói kapocs meglétére vonatkozó leszűkítése. A nem vagyoni kártérítés gyakorlatában az 1980-as évektől egyre gyakrabban megjelenő, ún. hozzátartozói igények kategóriája bár elismerte, hogy nem csupán a személyiségi jogi jogsértés elsődleges célpontjai és érintettjei lehetnek igényérvényesítő felek, azonban ez a kiterjesztés rögtön egy olyan megszorítással is párosult, amely az igénytípus máig nem kodifikált elnevezésében is testet öltött.¹⁵ A hozzátartozói viszony mint a jogsértés átszarmaztatásának feltétele, ha úgy tetszik, az oksági kapocs a jogsértő magatartása és az elszenvedett nem vagyoni sérelem között, egyelőre nem oldódik a bírói gyakorlatban. Külföldi jogokban régóta találunk példákat arra, hogy a hozzátartozói viszony sem nem elégséges, sem nem szükséges feltétele a közvetett sértettek igényét befogadó ítélkezésnek.¹⁶ Az emocionális viszony az elsődleges és a másodlagos sértett között, vagy éppen a jogsértés következményeivel való szembesülés körülményei mind olyan tényezők lehetnek, amelyek megalapozhatják a másodlagos sértett sérelemdíj iránti igényét.

A digitális térben megjelenő adatvédelmi kihívások, az ún. *e-Privacy* kérdései egyre komolyabb kihívások elé állítják a jogalkalmazókat világszerte. A közösségi hálókön megjelenő digitális énképek személyiségvédelme, a számítógépes adatbiztonság ideájának sebezhetősége, a célzott marketing érdekében alkalmazott követő rendszerek (*cookiek*) mind olyan veszélyek, amelyek hazánkban még csupán elhanyagolható számú ügyet generáltak a bíróságokon, azonban a téma aktualitása, az ezzel kapcsolatos információk gyors terjedése és a külföldi bíróságok gyakorlata azt vetíti előre, hogy ez

¹³ Fővárosi Ítélőtábla 32.Pf.21.106/2016/7-II.

¹⁴ Fővárosi Ítélőtábla 32.Pf.20.039/2017/3-II.

¹⁵ BH 1980. 243.

¹⁶ Simone DEGELING: *Restitutionary Rights to Share in Damages: Carer's Claims* (Cambridge: Cambridge University Press 2007) 131.

a vihar előtti csend nem tart már sokáig. Az Európai Unió készül e-Privacy rendeletre,¹⁷ amely az Általános Adatvédelmi Rendelet (GDPR)¹⁸ kiegészítéseként is felfogható, közjogi oldalról igyekszik a témát szabályozni, azonban ennek magánjogi vetületére is nagy hatást gyakorolhat, különösen, ha a bíróságok a jogalkotó esetlegesen más jogágakban megjelenő attitűdjét vizsgálva vonnak le következtetéseket a magánjogi jogellenesség megítélése során.

A sérelemdíj rugalmas és több oldalról is nyitott szabályozási modellje az előző pont alatt bemutatott sokszínű érvelésre is lehetőséget nyújt, így könnyen formálható lehet az itt leírt társadalmi változásokhoz való igazodás vagy éppen igazítás során is.

4. VESZÉLYEK (THREATS)

A sérelemdíj bevezetését megelőzően felmerült félelmek, potenciális veszélyek bár elkerülni látszanak a magyar jogalkalmazást, azonban a sérelemdíj magánjogi büntetést hangsúlyozó jellege egy elméleti problémát mégis felvet. Annak ellenére, hogy a sérelemdíj-összegek jelentősen nem változtak a nem vagyoni kártérítésként megítélt összegekhez képest, a jogintézmény pönális színezetének lehetősége és jogalkotói felfogása egy teoretikus konfliktust generálhat a jövőben, melynek feloldása alkotmányjogi megközelítést igényelhet. Tekintettel arra, hogy a magyar büntetőjog számos, a polgári jog rendszerében személyiségi jogsértésként azonosított tényállást bűncselekménynek tekint (például személyes adattal való visszaélés,¹⁹ magántitok megsértése,²⁰ rágalmazás,²¹ becsületsértés,²² kegyeletsértés²³), és e bűncselekmény elkövetése esetén a pénzbüntetés tipikus szankcióként jelentkezik, a párhuzamos eljárások során bűnösséget megállapító és pénzbüntetést kiszabó büntetőítélet mellett azonos tényekből táplálkozó és sérelemdíjban marasztaló polgári peres ítélet együttesen felvetheti a *ne bis idem* tilalmába ütközés problémáját. A kétszeres értékelés tilalmát véleményünk szerint nem lehet jogágakra korlátozni, és azt a polgári jogban és büntetőjogban külön-külön vizsgálni. Nem elfogadható, hogy ugyanazért a cselekményért büntetési céllal egyszer a büntetőeljárásban, másszor a polgári peres eljárásban vonják felelősségre a jogsértőt/elkövetőt, végül mégis a büntetés célja által vezérelve. Akkor nem ütközik a két felelősségi rendszer alapján történő felelősségre vonás a *ne bis in idem* tilalmába, ha a polgári jog és a büntetőjog más célból írja elő a pénzbüntetés és a sérelemdíj jogkövetkezményeinek alkalmazását. A büntetőjog klasszikusan represszív és preventív

¹⁷ Javaslat az Európai Parlament és a Tanács Rendelete az elektronikus hírközlés során a magánélet tiszteltében tartásáról és a személyes adatok védelméről, valamint a 2002/58/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet), 2017. január 10., COM(2017) 10, 2017/0003(COD).

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679. rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet), *Official Journal L* 119, 04. 05. 2016, 1–88.

¹⁹ 2012. évi C. tv. a Büntető Törvénykönyvről, 219. §.

²⁰ 2012. évi C. tv. a Büntető Törvénykönyvről, 223. §.

²¹ 2012. évi C. tv. a Büntető Törvénykönyvről, 226. §.

²² 2012. évi C. tv. a Büntető Törvénykönyvről, 227. §.

²³ 2012. évi C. tv. a Büntető Törvénykönyvről, 228. §.

hatásokat helyez előtérbe, míg a magánjogban továbbra is a legalább megközelítő helyreállításon kell a hangsúlynak maradnia, ahogyan azt egyelőre a bírói gyakorlat véleményünk szerint nagyon helyesen követi is.

A FROT-analízis eredményeképpen látható, hogy a sérelemdíj nem jelent gyökeres szakítást a nem vagyoni kártérítés utolsó évtizedében a hazai bírói gyakorlatban kimunkált ítélkezési állandókkal. A nem vagyoni kártérítés körében kimunkált értékelési módszerek jelentős része továbbra is átmenthető a sérelemdíj hatálya alatt történő ítélkezésre, és ennek megfelelően a sérelemdíjra nem feltétlenül a nem vagyoni kártérítést száműző, sokkal inkább a magyar személyiségvédelem fejlődésének most már lineáris folyamatába illeszkedő intézményként tekinthetünk, amely magán viseli a bírói gyakorlat vívmányainak jegyeit.

ANYAHAJÓ VAGY GYORSNASZÁD?

A SZEMÉLYISÉGI JOGI PEREK BÍRÓI GYAKORLATÁNAK VÁLTOZÁSAI AZ ÚJ PTK. HATÁLYBALÉPÉSÉT KÖVETŐEN

A helyzet nagyon rossz, de talán egy kicsit nem reménytelen.

Az új Ptk. hatálybalépésétől függetlenül a személyiségi jogi perek bírósági kezelése véleményem szerint igencsak megnehezült. Az új Ptk. ugyan komoly kísérletet jelentett arra, hogy a jogalkotó (és ezután a jogalkalmazó) lépést tarthasson a változó világgal, de ezt nem könnyű megvalósítani.

Közismert, hogy a nyilvánosság szerkezete jelentősen átalakult, a nyomtatott sajtó különböző okokból visszaszorul, sokszínűsége csökken, ezzel szemben az internet és más közlési módok teret hódítanak, mobiltelefonnal szinte bárki tud kép- és hangfelvételt készíteni és azt akár a világhálóra pillanatok alatt eljuttatni. Hihetetlenül felgyorsult az információáramlás, folyik a lájkvadászat, megjelentek a „véleményvezérek”, kíméletlenül felgyorsult a hírverseny, nem kevesen „gyártanak” ál- és rémhíreket, egy-egy figyelemfelkeltő címért sokan „eladják a lelküket” is.

Ebben a helyzetben kell(ene) helytállnia többek között a bírói jogalkalmazásnak a maga hagyományos eszközeivel. A helyzetet tovább árnyalhatja a korábban ilyen méretekben nem tapasztalt „iparszerű” jogsértések megjelenése, az objektivitás igényének háttérbe szorulása, a különböző indíttatású torzítások jelentkezése, amelybe akár a tudatos hazugságok is „beleférnek”...

Nem segíti a jogalkalmazó helyzetét a viszonylag gyakori jogszabályváltozás, beleértve a „személyre szóló jogalkotás” időnként előkerülő árnyékát – ritkán vezet jó eredményre, ha egy kialakult rendszerbe utólag történnek változó színvonalú beavatkozási kísérletek, akár fókuszpontok megváltoztatásával –, most éppen a magánélethez való jog minősül a központi kategóriának.

Tapasztalható továbbá az alkotmányjogi panaszok nyomán az Alkotmánybíróság fokozott szerepvállalása konkrét, egyedi ügyekben. Természetesen üdvös, ha a testület fontos elvi kérdésekkel foglalkozik, kijelöli például közügyeket illetően a szabad véleménynyilvánítás egyre tágabb határait, ugyanakkor szerintem fokozottan ügyelni kell arra, hogy még annak látszata se merüljön fel, hogy egyes döntések az indítványozó személyétől sem teljesen függetlenek, illetve hogy ne fogalmazzanak meg a jogalkalmazó felé olyan elvárásrendszereket, amelyeket a jogalkalmazó magából a jogsza-

* Bíró, Kúria, 1055 Budapest, Markó utca 16.

bályból vagy a joggyakorlatból egyébként nem tud kiolvasni, illetve tartózkodni kell a bizonyítékok felülmérlegelésétől is.

Azt is általánosságban lehet rögzíteni, hogy bizonyos előzetes félelmek nem igazolódtak be. Nem árasztották el a bíróságokat a bagatell személyiségi jogi perek, a kisebb összegű sérelemdíj megfizetésére irányuló keresetek, illetve a közösség megsértése megállapítására vonatkozó igények. Azt is meg kell jegyezni, hogy a Kúrián csak töredékes kép alakul ki az országos gyakorlatról, mert bár személyiségi jogi perekben kifejezetten magas a fellebbezések aránya, de ehhez képest nem olyan sok ügy jut el a legmagasabb bírósági fórumig.

Fontosnak tartom arról is beszélni, hogy a társadalom ingerküszöbe a folyamatosan rázúduló információ tömegére is figyelemmel állandóan változik. Ezt természetesen sokféle módon lehet megítélni, de ténykérdés az, hogy két évtizeddel ezelőtt valakit „lehazaárulózni”, vagy akár Goebbels legjobb magyar tanítványának nevezni igazi nehézségségi becsületsértésnek minősült, ma már viszont ugyanazt szinte szolid véleménynyilvánításként kezeljük... Korábban szinte csak jogerős bírósági ítélet birtokában lehetett valakit tolvajnak nevezni jogkövetkezmények nélkül, ma pedig már bizonyos pozíciók „szinonimájaként” is használható fogalomként is kezelhetjük.

Új tendenciaként jelentkezik a joggyakorlatban, hogy a bírói gyakorlaton keresztül, részben nemzetközi egyezményekre hivatkozással újabb nevesített személyiségi jogokat ismerjen el a gyakorlat. Ennek példája a tisztességes eljáráshoz való jog személyiségi jogként való deklarálása. A Kúria szaktanácsa szerint az Alaptörvényben és nemzetközi egyezményekben deklarált igen fontos alkotmányos (eljárási) jogról van szó, de nem közvetlenül személyiségi jogról, így megsértése esetén is alapvetően eljárásjogi jogkövetkezmények alkalmazhatóak, illetve eljárási szabályokban rögzített egyéb következmények (például kártérítés). Ha személyiségi jogi jogkövetkezmények lennének alkalmazhatóak, az indokolatlan párhuzamosságokra vezetne, eljárásokat duplázna meg.

Nagyon hasonló a helyzet a gyermekétől külön élő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartás tekintetében. Több kereset irányult annak megállapítására, hogy a gyermek és a tőle külön élő szülő között családjogilag szabályozott kapcsolattartást akadályozó másik szülő megsértette a különélő szülő kapcsolattartáshoz fűződő személyiségi jogát. A megállapításon túl további jogsértéstől való eltiltást, abbahagyásra kötelezést és sérelemdíjat is igényeltek. A Ptk. 2:42 § új szövege valóban szerepelteti ugyan a „kapcsolattartás” kifejezést, ez azonban ténylegesen a kommunikáció számos formája háborítatlanságához való jogot jelenti valójában, nem pedig a családjogi kapcsolattartást.

Ettől eltérő álláspont elfogadása esetén itt is a jogrendszer megkettőződésének veszélye állna fenn, hiszen a családjogi, gyámhatósági döntések személyiségi jogi perben nem írhatók felül személyiségi jogi jogkövetkezmények alkalmazása mellett. A Kúria ezért ezeket a kereseteket következetesen elutasította, mert álláspontja változatlanul az, hogy a személyiségi jogi per a jogrendszerben elfoglalt helyénél, szerepénél fogva eleve nem alkalmas bármely más jogterületre tartozó jogvita eldöntésére, de még véleményezésére sem.

Újra és újra felmerülő felperesi igény maradt az, hogy a hatóságokhoz, rendőrséghez intézett bejelentések, feljelentések tartalma kapcsán állapítson meg a személyiségi jogi per bírósága személyiségi jogsértést. A bírói gyakorlat ebben nem változott. Ilyen-

kor jogsértés csak akkor állapítható meg, ha a bejelentés az adott ügygel kapcsolatba nem hozható gyalázkodó tartalmat hordoz. Ennek hiányában jogsértés akkor sem állapítható meg, ha az adott eljárás nem vezetett a feljelentett személy elmarasztalására.

A személyiségi jogok új leltára kapcsán nincs tudomásom arról, hogy bárki (illetve jogutódja) azon az alapon kezdeményezett volna személyiségi jogi pert, hogy az élet-höz való jog szenvedett sérelmet.

A magánélet védelméről időközben külön törvény született, ennek természetesen külön gyakorlata még nem alakulhatott ki. Korábban is szerepelt ez a személyiségi jog a gyakorlatban, az Európai Emberi Jogi Egyezmény 8. cikkére történő utalással. Ez korábban azokat az eseteket jelentette, amikor celebek magánéleti titkait hozták hozzájárulásuk nélkül nyilvánosságra (például házasságon kívül született gyermekek) – maguk az információk valóságosak voltak (ezért jóhírnevet nem sérthet), de nem tartoztak a nyilvánosságra. Továbbra is érvényesül az a klasszikus kúriai fordulat az 1930-as évekből, amely szerint a pletykaéhes kíváncsiság kielégítése nem minősül közérdeknek. A magánlakás védelméhez való jog megsértésének újabb eseteit jelentik, amikor például rossz szomszédság esetén a felek 24 órás felvételt készítő kamerákat szerelnek fel, amelyek folyamatosan a szomszédos ingatlan egyes részeit pásztázzák.

Sokat hivatkozott új rendelkezés a közéleti szereplő személyiségi jogának védelméről szóló 2:44. §, az annak szövegét és tulajdonképpen tartalmát meghatározó 7/2014. AB határozattal együtt. Véleményem szerint mára egyértelművé vált, hogy ez a szabály a közéleti szereplő vonatkozásában a szabad véleménynyilvánítás lehetőségét tágítja. A közéleti szereplő (közszerelő) fogalma továbbra sem definiált személyiségi jogi szempontból, annak kialakítása változatlanul a gyakorlatra hárul. Ebbe a körbe tartoznak (akár a helyi önkormányzati képviselők szintjéig) a választott képviselők, a politikai élet szereplői. A művészek és a tudósok fokozott bírálhatósága ugyanakkor csak szakmai tevékenységük esetén valósul meg. A társasházi közös képviselő e minőségéhez kapcsolódó szakmai tevékenysége ugyan az „átlagosnál” erőteljesebben is kritizálható, de ők a gyakorlat szerint azért közszereplőnek még nem minősülnek.

Változatlanul a személyiségi jogok védelmének központi kategóriáját jelenti a becsület és a jóhírnév védelméhez való jog. Komoly eredmény a becsület védelméhez való jog definiálása, amely egybeesik a korábbi gyakorlat tartalmával. Ma már vannak azzal kapcsolatos jogesetek is, amelyek példát szolgáltatnak még arra is, hogy lehetséges indokoltan bántó véleményt formálni, például egyes kétes minőségű televíziós műsorok színvonala kapcsán...

A jóhírnév védelme kapcsán a „slágertéma” változatlanul a tényállítás és a véleménynyilvánítás jogi elhatárolása. A felperesek szerint az általuk kifogásolt kitételek szinte mindig fondorlatosan kifundált, kizárólag a lejáratást célzó galád tényállítások, az alperesek szerint viszont ugyanezen mondatok a szabad véleménynyilvánítás körébe tartozó szolid megállapítások, amelyek legfeljebb nyomokban tartalmaznak tényállításokat. Az Alkotmánybíróság közvetítésével közkeletűvé vált az elhatárolásnál az ún. bizonyíthatósági teszt alkalmazása, vagyis amennyiben valamely kitétel tartalma objektíve igazolható (bizonyítható), akkor tényállításról van szó.

Az Alkotmánybíróság újabb határozatainak visszatérő eleme, hogy külön jelentősége van annak, hogy jelentős közérdeklődésre számot tartó ügyről (közügyről) van-e

szó, mert ebben az esetben az akár szélsőséges véleménynyilvánítás (a szimpla gyakorlázkodás kivételével) is megengedett lehet a közügyek szabad vitatásához fűződő jogra figyelemmel. A bírói gyakorlatban egyre inkább meghonosodik az ún. érdekmérlegelés intézménye, amely az Alaptörvény I. cikkére visszautalással azt vizsgálja, hogy a konkrét esetben a szabad véleménynyilvánításhoz, a sajtószabadsághoz fűződő (köz) érdek az erősebb, vagy az egyéni személyiségi jogok érvényesülése.

Ennek konkrét példája a bűnügyi tudósítások ügye. A közönség elvárja azt, hogy a kiemelt bűncselekményekről időszerűen tájékoztassák, ugyanakkor az sem vitatható, hogy bűnügyi személyes adatnak minősül a terhelt/gyanúsított/vádlott teljes neve. Az alakuló gyakorlat szerint egyéni mérlegelés mellett, kiemelt jelentőségű, a közvéleményt kiemelten érdeklő esetekben (nagyjából kivételesen) indokolt lehet a teljes név közlése is. Nehéz ugyanakkor érvényt szerezni annak az alapelvnek, hogy a bűnügyi tudósításnak tiszteletben kell tartania az ártatlanság vélelmének alkotmányos alapelvét és nem fejezhet ki előzetes ítéletmondást. A sajtótól nem elvárható a hivatalos tájékoztatások felülbírálata, vagy az eljárás anyagává tett bizonyítékok szakmai értékelése.

Ehhez a témához kapcsolható az az újabban jelentkező igény, hogy a korábban büntető eljárás hatálya alatt állt személyt az idő múlásával megilleti-e a „felejtés joga”, kérheti-e esetlegesen visszamenőlegesen személyes adatai törlését, vagy azt, hogy korábbi elítélése ne legyen egy idő után felhántorgatható. Eddig csak arról született kúriai döntés, hogy (volt) politikai közszereplő esetén, akit korábban nem megfelelő közpénzköltési gyakorlata miatt ítélték el, és utóbb magánvállalkozóként tűnik fel ugyancsak a közpénzek körül, a korábbi elítélés jogszerűen felemlíthető. Egy másik döntés szerint kiemelt érdeklődést keltő büntető ügy vádlottja sem töröltheti utólag a nevét a tudósításokból.

Az utóbbi néhány évben – nem függetlenül az EJEB vonatkozó gyakorlatától – külön személyiségi jogi pertípust jelentettek a nem megfelelő börtönviszonyok miatt indított perek. Ebben megváltozott a bírói gyakorlat, egyértelművé vált, hogy a fogvatartott közvetlenül a BV-intézetet perelheti, ez utóbbi pedig nem mentheti ki felelőségét a jogszabályban előírt feltételek (minimális mozgástér és légtér, rossz higiénias körülmények) hiánya esetén a felróhatóság hiányára és az ugyancsak jogszabály által írt befogadási kötelezettségre hivatkozással. Az állam végül is jogalkotással igyekszik megfékezni ezt a per-áradatot.

A képmás és hangfelvétel védelméhez való jog újraszabályozása egyértelművé tette a korábbi bírói gyakorlat azon alapelvét, hogy a felvételek elkészítéséhez is szükséges az érintett személy hozzájárulása, a jogsértés megállapításához immáron nem szükséges semmilyen, egyébként visszaélészerű magatartás. Új kihívást jelenthet a magánfelvételek nyilvánossá tételének kérdése, illetve az is, hogy az érintett személy hozzájárulása nélkül készített kép- és hangfelvétele hivatalos eljárásban mennyiben használható fel érdemi bizonyítékként – erre persze alapvetően az adott eljárásjogoknak kell választ adniuk.

A közösséget ért sérelem kapcsán lehetséges egyéni igényérvényesítés nem vált tömeges jelenséggé, a számos előfeltétel kikötése ebből a szempontból eredményesnek bizonyult. A Kúria elé csak néhány ügy került, közülük az egyik eljárási okból nem

nyert érdemi elbírálást. A legfőbb vizsgálati szempont alighanem a jövőben is az lesz, hogy az érintett személyek személyiségi jogait, vagy a szabad véleménynyilvánítás alapjogát kell érdemrlegelés után előtérbe helyezni.

A személyiségi jogok megsértésének felróhatóságtól független jogkövetkezményeinek alkalmazásában a bírói gyakorlatban komoly változások nem következtek be, de itt is érzékelhetőek kihívások.

Az „alap” változatlanul a jogsértés bíróság általi megállapítása. Ennek olyannak kell lennie, hogy mindig megállapítható legyen, hogy pontosan milyen magatartással, milyen módon, mely személyiségi jogot sértette meg az alperes.

A további jogsértéstől való eltiltás változatlanul a konkrétan megállapított jogsértés megismétlésének tilalmát jelenti, azaz nem egy általános tilalom deklarálása (azt megteszi maga a jogszabály), leginkább a jogalkalmazó jámbor óhaja jut benne kifejeződésre...

A jogsértés abbahagyására kötelezés már ennél sokkal konkrétabb szankció, hiszen a mai világban leginkább az interneten fennmaradt jogsértő közlemények eltávolításának kötelezettségét jelenti, vagy ismétlődően bekövetkező jogsértésekkel való felhagyásra kötelezés értendő alatta.

Az elégtétel adása, illetve annak formája mindig aktuális kérdés. Az alapelv változatlanul az, hogy lehetőség szerint az elégtétel adásának hasonló nyilvánosságot kell biztosítani, mint amilyen nyilvánosság mellett maga a jogsértés történt. A legszerencsésebb forma az, ha a bíróság jogsértést megállapító döntése kerül közzétételre – kommentár nélkül – és kötelezzük az alperest arra, hogy a megállapított jogsértésért fejezze ki sajnálkozását. A konkrét forma tekintetében a bíróság változatlanul nincs kötve a kereseti kérelemhez, vagyis az ügy összes körülményéhez képest a legcélravezetőbb megoldást kell választani – semmiképpen ne okozzon újabb sérelmet és lehetőleg végrehajtható is legyen. Nagy gondot jelent ugyanis e döntések végrehajtása, hiszen meghatározott cselekmény végrehajtása keretében a végrehajtó nem megy a nyomdába a közleményt elkészíteni, legfeljebb bírságot tud.

Új intézményként jelent meg a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésre kötelezés lehetősége, példát még nem ismerek erre. Egyébként az intézmény komoly bizonyítási kérdéseket vet fel, hiszen vitatott lehet az is, hogy miként igazolható például egy sajtószerv üzleti eredménye, illetve egy konkrét közleménnyel való és kimutatható összefüggése.

Miután a sérelemdíjról a konferencián már többen szóltak, csak röviden jegyezném meg, hogy a gyakorlat arra mutat, hogy ez az új jogintézmény alapvetően bizonyítási könnyítést jelent a nem vagyoni jellegű hátrányok kompenzálása körében. A Kúria álláspontja következetes abban, hogy a személyiségi jogsértés megállapítása nem vezet automatikusan sérelemdíj megállapításához, ahhoz ugyanis szükség van nem vagyoni hátrány bekövetkezéséhez, továbbá a kártérítés szabályaira utalás okán nem kizárt a kimentés lehetősége sem. A megítélt sérelemdíjak összege nem mutat eltérést a nem vagyoni kártérítésként korábban megítélt összegektől, a büntető kártérítésként való funkcionálására valójában kevés példa mutatkozik. A jogszabály maga immáron lehetőséget adna a korábbinál magasabb összegek megítélésére is, ugyanakkor ne kívánjuk azt, hogy rendkívüli súlyú jogsértések következzenek be.

Végezetül összességében szerintem arra a következtetésre lehet jutni, hogy személyiségi jogi jogalkalmazást a korábbiak szerint számos kihívás éri, amelynek igen nehéz megfelelni úgy, hogy a bírói gyakorlat ne tűnjön maradinak, „vaskalaposnak”, viszont olyan látszat se keletkezzék, hogy a „lovak közé dobta a gyepplőt”. Ezzel együtt a személyiségi jogok területe változatlanul rendkívül színes, a lehetséges jogsértések köre valóban felleltározhatatlan. A címben megfogalmazott kérdésre pedig azt lehet választolni, hogy nem szabad olyan gyorsasággal változni, vagy változtatni, hogy az alapelvek feladásához vezessen. Legjobb lenne korszerű, gyors anyahajóként funkcionálni, a folyamatokat a nyilvánosságban érdemben befolyásolni, de a realitás inkább a valós folyamatokra vonatkozó korrekt reagálás, a hátrányos következmények következetes enyhítése.

A PTK. III. KÖNYVÉNEK DISZPOZITÍV FŐSZABÁLYA ÉS GYAKORLATA**

A 2013. évi V. törvény III. könyve számos újdonságot tartalmaz, melynek a jogtudományi feldolgozása folyamatos feladat. Ilyen alapkérdés például a Ptk. alapján a jogi személyek általános tanának átgondolása, a társasági jogi szabályok újdonsága a Ptk.-ban, az állam jogi személyiségének és helytállásának szabályai. A tanulmány korábbi munkáinkra támaszkodva a Ptk. 3:4. §-át vizsgálja, azaz a jogi személyek szabályozására irányadó főszabályt. A Ptk. elfogadása után ez a szabály néha indokolt és olykor indokolatlan polémiát váltott ki. A Ptk. átfogó módosítása is külön kérdésként kezelte, hogy kell-e változtatni a Ptk. III. könyvének 3:4. §-án, és amennyiben a szabályozáson módosítani szeretne a jogalkotó, az hogyan történjen.¹ Az eltelt idő alatt megjelent bírói döntések bizonyítják, hogy véleményünk szerint a bírói gyakorlat kezelni tudta ezt a rendelkezést. Természetesen vitatható álláspontok mindig is lesznek – nyilvánvalóan ez a tanulmány is tartalmaz ilyeneket –, de a jogrendszer fejlesztése és a jogi személyek jogában ez a szabály nem maradt tartalom nélküli, üres rendelkezés, hanem valódi lépésnek tekinthető a magánautonómia irányába.

1. A KIINDULÓPONT ÉS A FŐBB SZAKIRODALMI NÉZETEK

A Ptk. 3:4. § alapján a jogi személy tagjai, illetve alapítói az egymás közötti és a jogi személyhez fűződő viszonyuk, valamint a jogi személy szervezetének és működésének szabályozása során a létesítő okiratban eltérhetnek e törvénynek a jogi személyekre vonatkozó szabályaitól, kivéve ha (a) az eltérést e törvény tiltja; vagy (b) az eltérés a

* Egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszoigazgatási Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar Civilisztikai Intézet, 1083 Budapest, Üllői út 82.
E-mail: auer.adam@uni-nke.hu

** A tanulmány korábbi változata „Gondolatok a Ptk. III. könyvének diszpozitív szabályozásáról” címmel az *Opuscula Civilia* 2016/3. számában jelent meg. A diszpozitív szabály történeti részéhez lásd „A diszpozitivitás jelentősége a társasági jogban” című írásomat, *Magyar Jog* 2016/7–8. 395–404. Jelen tanulmány az előbbieken alapul, a bírói gyakorlat időközbeni döntéseit feldolgozó dolgozat.

¹ Bodzási Balázs szerint a Ptk. módosítása előtt vizsgálni kell, hogy a jogalkotó változtassa-e meg a főszabályt (a Ptk. 3:4. §), mellyel kapcsolatban az IM által felkért szakmai testület többségi véleménye az volt, hogy „most már nem érdemes megváltoztatni”, de az eltérés lehetőségét viszont cizellálni szükséges. Ezzel párhuzamosan merült fel az, hogy egyértelművé kell tenni, mely szabálytól lehet eltérni a III. könyvben s melytől nem. Bodzási Balázs: „Az új Ptk. esetleges módosításairól” *Magyar Jog* 2016/4. 65–72. 69–70.

jogi személy hitelezőinek, munkavállalóinak vagy a tagok kisebbségének jogait nyilvánvalóan sérti; vagy (c) a jogi személyek törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését akadályozza.²

A Ptk. miniszteri indokolása szerint a törvény változtat a Gt. (2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról) kiindulópontján és „a kógens alapállás helyett az eltérést engedő (diszpozitív) szabályozási kiindulópontot választja”.³ A miniszteri indokolás szerint a legkörülmekintőbb szabályozás mellett sem lehet biztosítani ugyanis azt, hogy minden tilalmat és feltétlen érvényesülést kívánó normát feltüntessen a törvény, ezért van szükség a generális szabályokra, amelyek meghatározzák, hogy mely esetekben nem lehet eltérni a törvénytől. Az indokolás külön kiemeli, hogy ezzel a jogalkotó elő kívánja segíteni azt, hogy az alapítók a társasági szerződés helyett ne más megállapodásba (tipikusan szindikátusi szerződésbe) foglalják egymással szembeni köteleiket, hanem a társasági szerződésbe. Jelzi az indokolás azt is, hogy a törvény hatálybalépésének kezdeti időszakában felmerülhetnek bizonyos jogalkalmazási nehézségek, amelyeket végső soron majd a bírói gyakorlatnak kell megoldania.⁴ Kisfaludi András szerint a diszpozitivitás lehetőséget biztosít arra, hogy a jogi személyeket létrehozó személyek az igényeiknek megfelelően alakíthassák ki a jogi személy működési szabályait, kereteit.⁵

A jogirodalomban heves vita bontakozott ki a Ptk. 3:4. § kapcsán. Sárközy Tamás több tanulmányában hozott fel érveket mind a bírói gyakorlatból, mind a jogszabálytan kapcsán az ellen, hogy miért kell fenntartani főszabályként a kógenciát a jogi személyekkel kapcsolatban.⁶ Metzinger Péter alapos tanulmányban vizsgálta meg azt a kérdést, hogy milyen dogmatikai és gazdasági értelemben lehet egyáltalán a norma jellemzőit kialakítani.⁷ A jogértelmezés egységességére hívja fel a figyelmet és a helyes értelmezési szempontok érvényesítéséből fakadó eredményességét helyezi előtérbe Győri Enikő.⁸ Papp Tekla a diszpozitivitást az AB gyakorlatából is levezetve fogalmazza meg kérdéseit többek között a Ptk. és a más kötelezően alkalmazandó jogszabályok viszonylatában, valamint normatani szempontból a kijelentő mondatokkal kapcsolatban.⁹

² Ptk. 3:4. § (2)-(3) bek.

³ Az állami beavatkozás és a jogi normák meghatározásának elvi indokaihoz lásd a Ptk. miniszteri indokolását.

⁴ 2013. évi V. tv. miniszteri indokolása; KISFALUDI András: „A jogi személy létesítése” in VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal* (Budapest: CompLex 2013) 85–92, 86–87.

⁵ KISFALUDI András: „A jogi személy létesítése” in VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz* (Budapest: CompLex 2014) 211.

⁶ SÁRKÖZY Tamás: „A gazdasági jog és az új Polgári Törvénykönyv” *Gazdaság és Jog* 2012/3. 3–7; SÁRKÖZY Tamás: „Az új Ptk. jogi személy könyvéről” *Jogtudományi Közlöny* 2013/10. 461–469; SÁRKÖZY Tamás: „Még egyszer a Ptk. jogi személy könyve állítólagos diszpozitivitásáról” *Gazdaság és Jog* 2015/11. 8–13.

⁷ METZINGER Péter: „Diszpozitivitás és/vagy kogencia a magyar társasági jogban” *Fontes Iuris* 2015/3–4. 42–55.

⁸ GYŐRI Enikő: „A társasági jog megújított szabályozásának értelmezési kérdései” *Gazdaság és Jog* 2014/9. 3–8.

⁹ PAPP Tekla: „A 3:4. § kommentárja” in: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. (Budapest: Opten, 2014) 381–382.

A Ptk. végső szövegének elfogadásakor megindult részben szakmai vita kezdetben – helytelenül – a teljes diszpozitivitás elvét hirdette, és a Ptk. III. könyvében található diszpozitív szabályainak megjelenése¹⁰ óta egymásnak ellentmondó, eltérő és a jogalkalmazást elbizonytalanító vélemények kerültek megfogalmazásra.

A teljes diszpozitivitás véleményünk szerint *contra legem értelmezés*, mert a tagok (alapítók) csak az egymás közötti és a jogi személyhez fűződő viszonyukban, valamint a szervezeti és működési szabályozás kialakítása során térhetnek el a törvénytől. Így máris egy *többletpecsős vizsgálat* eredménye az, hogy megállapítsuk, mely szabályokat tehetik félre a tagok, alapítók. Egyrészt tiltja-e a törvény az eltérést, másodszor a szabály, amit mellőzni kívánunk, a fenti helyzet alá vonható-e (azaz például a szervezeti és működési szabályozás alá tartozik-e vagy sem), harmadikként pedig az egyes privilegizált szempontokat kell alaposan megvizsgálni.¹¹ Ez kétségtől nem könnyű feladat. Hiszen a kivételek egy részével kapcsolatban felmerülnek olyan alapkérdések, melyek megnehezítik a gyakorlati esetek egyszerű minősítését.

A kérdést tévesen egyszerűsíthatjuk azonban azzal, hogy a diszpozitivitás csak a gazdasági társaság belső szervezeti működését érinti. Ugyanis ebből fakadhat olyan értelmezés, hogy ameddig harmadik személyekkel szemben, külső jogviszonyban a diszpozitivitás nem érvényesül, addig a társaság belső viszonyaira alkalmazott megengedő normák alkalmazása megfelel, sőt – Csehi Zoltánnal¹² egyetértve – kiteljesíti a magán-autonómia elvét. De amennyiben igényérvényesítési, szankcionálási kérdés merül fel a társasággal kapcsolatban, azt csak a szervezetrendszeren keresztül lehet kezelni, vagy a társaság vagyonának elvesztésével, esetleg a társaság megszüntetésével. A szervezet mint a jogi személy egyik kritériuma biztosítja a társaság érdekeinek megfelelő cselekmények végrehajtását. A jogi személyek kritériumrendszerében az (állandó) szervezet az egyik elv, de elfogadva Csehi Zoltán nézetét,¹³ a társaság végeredményben a szervezetrendszerrel, a szervezettel azonosítható, és egyetértünk Török Gáborral¹⁴ abban, hogy a szabályozás e területe átfogja a jogi személy egész létét. Ebből az aspektusból nézve *nem csupán a társaság belső problémája*, hogy a diszpozitivitást alkalmazza-e vagy sem, hanem markáns és elemi hitelezői érdekvédelem kérdése is.

¹⁰ Dzsula Mariann jegyzi meg, hogy a III. könyv szabályai eredendően kógens főszabályra lettek megfogalmazva, és a főszabály változását követően nem került végigvezetésre a szöveg egészén. Szabályokra épültek és utólag került átfogalmazásra a főszabály. Dzsula Mariann: „Miért kógens a diszpozitív?” *Cég-hírnök* 2014/2. 3–5.

¹¹ KISFALUDI (5. l.) 213–214.

¹² CSEHI Zoltán: „A jogi személyek szabályozása az új magyar Polgári Törvénykönyvben” in GONDOSNÉ PUSZTAHELYI Réka (szerk.): „Jogi személyek a Polgári Törvénykönyvben – Miskolci konferenciák 2012” (Miskolc: Novotni 2013) 45–86, 68–70.

¹³ CSEHI Zoltán – SZABÓ Marianna (szerk.): *A vezető tisztségviselő felelőssége* (Budapest: CompLex 2015) 9.

¹⁴ TÖRÖK Gábor: „A jogi személy létesítése” in SÁRKÖZY Tamás (szerk.): *Polgári Jog – A jogi személy* (Budapest: HVG-ORAC 2014) 41–52, 43.

2. A DISZPOZITIVITÁS HELYE ÉS JELENTŐSÉGE A TÁRSASÁGI JOGI SZABÁLYOZÁSBAN

A szakirodalomban konszenzus mutatkozik abban, hogy mit tekinthetünk diszpozitivitásnak.¹⁵ A diszpozitív szabályoktól a felek eltérhetnek és az ilyen jellegű rendelkezések csak akkor irányadóak a köztük lévő jogviszonyra, ha a felek másban (jogszabálytól eltérő tartalomban) nem állapodnak meg.¹⁶ A diszpozitivitás mint jogszabályi típus azonban nem társasági jogi, hanem kötelmi, szerződési jogi kategória. A Ptk. kötelmi jogi könyve alapján a kötelmeknek a felek jogaira és kötelezettségeire vonatkozó közös szabályaitól a felek egyező akarattal eltérhetnek, ha e törvény az eltérést nem tiltja.¹⁷ A társasági szerződés olyan szerződés, amely jogalanyt keletkeztető (organizációs) és a társult tagok belső viszonyait is rendező, gazdaságszervező funkcióval rendelkezik.¹⁸ E helyen nem kíván külön bizonyítást, hogy ez a szerződés eltér az árucse szerződésektől, így sajátos problémák merülhetnek fel, valamint el kell tűnnie más jogági, elsősorban közjogi behatásokat, melyeknek leegyszerűsítve közrendi, hitelezővédelmi indokai vannak.¹⁹ Ebből kiindulva a társasági szerződés – mint szerződés – esetében is felmerül a diszpozitivitás alkalmazása, de az általános eltérési lehetőség éppen a más jogági behatásokkal és a komplex érdekrendszert védelmező szabályok miatt nem alkalmazható feltétlenül és általánosan.²⁰

A diszpozitivitást jelen tanulmány keretei között abban az értelemben használjuk, hogy *diszpozitív* az a szabály, mely alapján a felek egyező akarattal eltérhetnek a jogszabály rendelkezéseitől. *Kógens* szabálynak tekintjük az olyan szabályt, amelytől egyező akarattal eltérni nem lehet, és ettől megkülönböztetve imperatívnek azokat a normákat, amelyekről jogszabályban sem lehet eltérni, így feltétlen érvényesülést kívánnak.²¹

A diszpozitivitás kérdését a jogirodalom behatóan vizsgálta, így ezek eredményeire megnyugtatóan támaszkodhatunk jelen tanulmányban is.²² A diszpozitivitás jellemzői közül kettőt emelünk ki: a diszpozitív szabálynak *hézagpótló* szerepe van abban az esetben, ha a felek nem rendelkeznek egy adott jogintézményről, így éppen az eltérés hiányában érvényesül a szabály. Másrészt ezek a szabályok *modellértékűek*, mely

¹⁵ LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana* (Budapest: Szent István Társulat 2014) 156. A diszpozitivitás fogalmát tekintve összefoglalóan lásd PAPP (9. lj.) 380–381.

¹⁶ PAPP (9. lj.) 381. Papp Tekla összefoglalja a szakirodalom álláspontját a diszpozitivitással kapcsolatban. Lásd uő. (9. lj.) 380–381.

¹⁷ Ptk. 6:1. § (3) bek. Többek között a törvénytől való általános eltérés lehetősége ebből a szabályból is levezethetetlen.

¹⁸ PAPP Tekla (szerk.): *Társasági jog* (Szeged: Lectum 2011) 54.

¹⁹ Ezek egyes elemei természetesen a polgári jog más területén is megfigyelhetők: pl. az ingatlan-nyilvántartás közhitelessége, a jogszabályba ütköző szerződés semmissége kapcsán.

²⁰ A diszpozitivitást kizáró rendelkezést nemcsak a Ptk. fogalmazhat meg, amikor tiltja az egyes szabályoktól az eltérést, hanem más jogszabályok is, pl. egyes gazdasági tevékenységre vonatkozó ágazati szabályok.

²¹ ASZTALOS László: *Polgári jogi alaptan – a polgári jog elméletéhez* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1987) 90–93.

²² Többek között BALÁSHÁZY Mária: *Belső viszonyok a magyar korlátolt felelősségű társaság társasági szerződésében* [Doktori értekezés] (Miskolc 2005) 30–59; JÓIÁRT Eszter: „Diszpozitivitás a régi és az új Polgári Törvénykönyvben” *Magyar Jog* 2014/12. 673–685.

esetben, ha alkalmazni akarják a felek, akkor a részletes szabályok rendelkezésre állnak a törvényben.²³

A társasági jogban a diszpozitivitás felmerül mint jogszabálytani kategória, de *nem érvényesülhet feltétlenül*. A szabályozás tárgyának jellege, összetettsége szükségszerűen egyfajta sajátos szabályozási logikát von maga után, melyben helyet kapnak imperatív, kógens, klauzikálóan kógens, diszpozitív szabályok is. A társasági jog véleményünk szerint *nem helyezhető el maradéktalanul* a kógens diszpozitív skálán, hiszen amennyiben a főszabály a kógencia, akkor meg kell határozni, hogy mely esetekben lehet mégis eltérni a törvénytől, amennyiben pedig diszpozitív, akkor meg kell határozni, hogy mely szabályoktól nem lehet eltérni. Ez a megkülönböztetés talán első olvasatra túlzóan egyértelműnek és talán bagatellnek is tűnhet. Azonban véleményünk szerint mégis helye van, mert ha ebből a szemszögből vizsgáljuk meg a törvényi rendelkezéseket, akkor megállapíthatjuk, hogy a szabályozás egyik domináns jellemzőjeként kialakul egy viszonylag *terjedelmes része a társasági jog normaanyagának*, amely esetben nem lehet majd eltérni a törvényi rendelkezésektől. A másik szintén markánsan jelen lévő szabályozási elem azok az opcionális²⁴ modellek, amelyek esetében *csak választási lehetősége* van a társulónak, ilyenre példa az alaptőke mértékére vonatkozó előírás vagy a monista és a dualista irányítási szisztéma a nyilvánosan működő részvénytársaságok esetében.²⁵

Mindezekből az a következtetés adódik, hogy ugyan lehet a társasági jogi szabályozás főszabálya diszpozitív vagy kógens, van egy olyan szabályozási terület, amely *érintetlen marad, mert érintetlennek kell maradnia*: azaz megtartja a tartalmát és nem lehet tőle eltérni, vagy csak meghatározott irányba²⁶ (klauzikálóan kógens). Ez a szabálmennyiség véleményünk szerint lényegesen nagy halmazt képez, és igazából jelentős mértékben lefedi a társasági jog érinthetetlen lényegét. Idetartozónak véljük a társasági formák numerus claususát, a jegyzett tőke mértékére, a felelősség-áttörési és tagi felelősségi szabályokra, a megszűnési eljárások alkalmazására, tőkeváltozásra etc. vonatkozó rendelkezéseket.

Ezzel korántsem a szabályozástól való eltérés lehetőségének jelentőségét vitatjuk, de ki kell jelentenünk, a diszpozitivitás *eleve csak meghatározott területen és mértékben* juthat érvényre a társasági jogban.²⁷

Amennyiben a fenti hipotézist kiindulópontként elfogadjuk, akkor a kérdés csak az első pillanatban tűnik egyszerűnek, és álláspontunk szerint átvezet egy sokkal fontosabb területre, amely a társasági jog lényegi elemét érinti: a *nyilvánosságot*, a gazda-

²³ Lásd pl. a határozathozatal ülés tartása nélkül jogintézményt Ptk. 3:20. §.

²⁴ Ehhez kapcsolódóan részletesebben lásd KISFALUDI András: „Kógencia és diszpozitivitás a társasági jogban” *Gazdasági Jog* 2006/8. 3–10. KISFALUDI András: *Társasági jog* (Budapest: CompLex 2007) 65–69.

²⁵ Pl. Ptk. 3:212. §, 3:285. §.

²⁶ Ennek oka javarészt garanciális szabályok, melyek a minimális követelményeket jelentik pl. a taggyűlés összehívásának időtartamánál, vagy az induló tőke mértékénél.

²⁷ Merész párhuzamot vonva a Pareto-hatékonyság elvével: amennyiben csupán a szabályok 20%-a változik, az lényegében mélyreható változást idézhet elő a többi 80%-ra. Lehet, hogy a társasági jogi szabályok 20%-a diszpozitív, de lényegében ez kihat a többi 80%-ra is, amely esetben a diszpozitivitás eleve fel sem merül. A 80/20-as szabályhoz lásd BARABÁSI Albert László: *Behálózva* (Budapest: Helikon 2013) 74–75.

sági társaságokra vonatkozó szabályok megismerhetőségét. A társasági jog alapvető eleme a cégnyilvánosság és a nyilvánosság.²⁸ Ennek lényege a cégnyilvántartás közhitelességében ölt testet, és hitelezővédelmi, alapvető jogállami és garanciális érdek és érték húzódik meg a működtetése mögött.

A diszpozitivitás problémáját véleményünk szerint *össze kell kapcsolni* ezzel a kérdéssel. Nem elhanyagolható ugyanis, hogy mely szabályoktól lehet eltérni a társasági szerződésben, ugyanis ennek közvetlen lenyomata a cégnyilvántartásban követhető le. Amennyiben az eltérés kizárt, akkor maradnak lehetőségként az egyéb megállapodások, különösen a szindikátusi jellegűek.²⁹ A társasági jogi szabályok diszpozitív vagy kógens főszabálya lényegesen befolyásolja a társasági jogi kultúrát, de nevesítve több problémát, az információs aszimmetriát, átláthatóságot, hitelezővédelmet is közvetlenül érinthet. Éppen ebből kifolyólag *nem* pusztán a Ptk. polgári jogi és társasági jogi szabályozási koncepciójának *elméleti kérdése*, hanem komoly *jogpolitikai* döntés, hogy a jogalkotó mennyiben enged teret a társulóknak, és mely eltéréseket kell a társasági szerződésbe foglalni és ezáltal a cégnyilvánossági követelményeknek alávetni.

A nagyon merev szabályozás elvezethet oda, hogy a cégnyilvánosság lényegében alapinformációkra korlátozódik (például szerződésminta alkalmazása esetén), de ez egyúttal álláspontunk szerint maga után vonja azokat az egyéb megállapodásokat, amelyek a szabályozás szürkezónájába kerülnek, mivel nem terjed ki rájuk a cégnyilvánosság és a kikényszeríthetőségük is kérdéses, de a hatásuk a társaság működésére kétségtelenül jelentős. Ennek következménye lehet a törvényességi felügyelet gyakorlására, a hitelezők védelmére is.

A kérdés nem elméleti, a jelentősége ma igenis fontos. Elterjedőben vannak azok a modell-szabályok (elsősorban *corporate governance* követelmények formájában), amelyek alkalmazásáról elegendő csupán nyilatkozni. Ehhez kapcsolódóan leegyszerűsítve azt mondhatnánk, hogy csak a nyilvánosság a szankció, azaz az információk nyilvánosságra kerülnek, és befolyásolhatják a potenciális befektetői kört. Ennek nyomai már a korábbi Gt.-ben is megtalálhatóak voltak. A információ jelentősége – a korábbi Gt.-n alapuló AB határozatra figyelemmel – kiemelkedő, hiszen alkotmányosnak tekinthető az a szabály, mely szerint a nyilvánosan működő részvénytársaság részvénykönyvébe bárki, jogi érdekeltség igazolása nélkül betekinthez.³⁰

3. A DOGMATIKAI SZEMPONTOKON TÚLI ÉRVEK

Azonban a tanulmány elején feltett kérdésre adott választ tovább kell árnyalni. A kereskedelmi és társasági jogviták eldöntésére lehetőség van *választottbíróági út* alkalmazására. Erre a Ptk. most is lehetőséget biztosít, így az eltérést engedő szabályokkal kapcsolatban felmerülhet az is, hogy ezekről a megoldásokról a választottbíróágo-

²⁸ PAPP (9. lj.) 34–36.

²⁹ Erre külön utal a Ptk. miniszteri indokolása is.

³⁰ Ez a szabály a korábbi Gt. 202. § (10) bek.-e, jelenleg a Ptk. 3:247. §. Az AB az 563/B/2007. AB határozatban (ABH 2008, 2723.) vizsgálta a kérdést. Az ügy elemzéséhez lásd AUER ÁDÁM: „A gép forog» – kógens társasági jogi szabályok a Ptk. előtt és után” *Polgári Jog* 2017/12.

kon születik döntés. A probléma nem általában a választottbíróság alkalmazásának a kérdése, hanem az a *jogpolitikai*, végső soron primer *állami érdek*, hogy a jogalkotó mennyiben enged teret az állami bírói rendszer mellett más fórumoknak. Véleményünk szerint, ameddig a bírói gyakorlat nem tud érdemben reagálni a társasági jog értelmezési kérdéseire, addig reális esély mutatkozik arra, hogy társasági jogviták az állami bírói intézményrendszeren kívüli fórum elé kerüljenek.³¹

Ugyanakkor a Ptk.-nak való megfelelés időbeli elcsúsztatása kitűnő lehetőséget biztosított arra, hogy ez a probléma tömeges méretekben ne merüljön fel. A Ptké. eredeti koncepciója szerint a társaságok egy részének legkésőbb 2016. március 15-ig kellett megfelelniük a Ptk.-nak. A bírói gyakorlat így a felmerülő problémákat legalább 2-3 éves átfutással tudta volna egységes szinten eldönteni, ami a Ptk. értelmezése körüli jogbiztonsági kérdés felől nézve nem tekinthető közel sem rövid időnek. De a Ptké. módosítása³² kapcsán ez az időszak tovább hosszabbodott, hiszen még egy év állt rendelkezésre.³³

A bírói gyakorlat természetesen azokból az ügyekből tudja ezeket a kérdéseket megválaszolni, amelyekből jogvita keletkezik, és bíróság elé kerülnek. Így ha a tagok nem térnek el a törvénytől, mert túl sok a bizonytalanság az értelmezés körül, akkor értelemszerűen nem lehet bírói gyakorlatot kialakítani, az alapul fekvő ügyek hiánya okán. A bíróság részéről az eddig közölt álláspontok azt tükrözik, hogy az eltérés megítélésénél nincsen teljes összhang.³⁴ Ennek tükrében álláspontunk szerint akár alkotmányos aggályokat³⁵ is felvethet annak kérdése, hogy a jogi személyek könyv egyes szabálya-
itól el lehet-e térni. Kétségtől nem megnyugtató, hogy egyes jogirodalmi nézetekre alapozva térnek el a felek a törvény rendelkezéseitől. Ez nem szolgálja sem a társulók, sem a forgalom biztonságát, végeredményben egy, a korábbi gyakorlatnál sokkal merevebb társasági szerződési gyakorlatot is előrevetíthet.

Mivel a bírói fórumon a Ptk. diszpozitivitásával kapcsolatban vitatott helyzetek állhatnak elő, akkor felmerül annak lehetősége, hogy szerződésmintával kerüljön sor a társaság megalapítására, és a tagok (alapítók) eltekintenek a törvénytől eltérő megoldások bevezetésére. Mindezek a Ptk. III. könyvének „*látszat diszpozitivitását*” eredményezik, hiszen névleg fennmarad a törvényben az eltérés lehetősége, ugyanakkor a gyakorlat nem alkalmazza jogbizonytalanságra hivatkozva. Úgy gondoljuk, hogy ez lenne az egyik legsúlyosabb következmény, amelyet minden eszközzel el kellene kerülni.

Mindezeket az érveket is figyelembe véve kitartunk korábbi álláspontunk mellett, és úgy gondoljuk, hogy a *cégnyilvánosság elvének kiterjesztése* mint döntő momentum elegendő a diszpozitivitás fenntartása mellett.

³¹ Tekintettel arra, hogy a Ptk. 3:92. § és a Ptk. 3:4. § véleményem szerint fedi egymást.

³² A 2016. évi I. tv. szinte kizárólag a feltőkésítésre alapozva határozta meg a 2017. március 15-i határidőt. Véleményünk szerint azonban aggályos az is, hogy a törvényre irányuló javaslat 2016. február 26-án érkezett az Országgyűlés Hivatalába, és a törvény a Magyar Közlöny 2016. évi 33. számában, 2016. március 9-én került kihirdetésre, és a kihirdetést követő napon lépett hatályba; azaz pár nappal a korábban meghatározott végső határidő lejártá előtt.

³³ Bírói gyakorlatról Sárközy Tamás véleménye szerint leghamarabb 4-5 éven belül beszélhetünk.

³⁴ Ezt jól tükrözi Dzsula Mariann összefoglaló cikke, és a megjelenését követő vita. DZSULA MARIANN: „Miért kógens a diszpozitív I–IV.” *Cég hírnök* 2014/2–4. és 6. 3–5, 10–11, 4–8, 10–14.

³⁵ A normavilágosság követelményével kapcsolatban.

A fentiek alapján a diszpozitivitásnak létjogosultsága van a társasági jogban. Éppen az egyes törvénytől eltérő megoldások cégnyilvánossá tétele, a jogszabályok fejlesztése és a visszaélések visszaszorítása érdekében elemi érdek a társaság működésére vonatkozó információk és a törvénytől eltérő jogi megoldások bírói mérlegelése, esetleges későbbi adaptációja.

A tanulmány elején kifejtettek alapján a társasági jog normarendszere eleve több szintből épül fel, és a főszabály megváltoztatás részben csak jogtechnika, mert a normaanyag jelentős része eredendően eltérést nem engedő, vagy csak meghatározott irányba enged eltérést. A törvény által bevezetett szabály véleményünk szerint legitim érdeket szolgált, a cél méltányolható.

Az eltérést engedő szabály érvényesülése abban áll, hogy a felek olyan eltéréseket is belefoglalnak a társasági szerződésbe, amelyek opcionálisak, csak rájuk irányadók. Ez a modell lényegében megfelel a „*one size does not fit all*”³⁶ rendszernek, azaz nincs optimális, minden társaságra egyformán alkalmas szabályozás, hanem a felek alkufolyamata és igényeinek írásba foglalása lesz a társasági szerződés. Az opcionálitás és a modell-szabályok alkalmazása korábban is részét képezte a társasági törvényeknek, igaz korlátozottabb formában,³⁷ ugyanakkor a nemzetközi trendnek tekinthető „*corporate governance*” eszméje is ilyen alapon áll.

A diszpozitivitás ugyanakkor a szabályok kodifikációja során is szerepet játszhat. A témával foglalkozó cikkekben rendszerint felmerül, hogy több alkalommal kerülne sor a Ptk. módosítására, mert a jogalkotónak időnként pontosítania szükséges a III. könyv rendelkezéseit. Ez a folyamat a „*corporate governance*” esetében is felmerül például Németországban, ugyanis évente új követelmények jelennek meg a társasági jogban, melyet vagy az adott corporate governance kódex tartalmaz, vagy ha az alkalmazás során a jogalkotó szigorúbb előírást akar érvényesíteni, akkor jogszabályi szintre emeli.³⁸ Úgy gondoljuk, hogy az ilyen típusú jogszabály-módosítás nem mond ellent a gazdasági jog stabilitásának. Az természetesen más kérdés, hogy a flexibilitás, a szervezetre vonatkozó részletszabályok tekintetében ez a fajta *rendszereszerű felülvizsgálat korábban nem volt a Ptk. lényegi eleme*. Ugyanakkor a gazdasági jognak igen, és ez a problémakör a Ptk. megalkotása előtt is ismert volt, hiszen az egyik fő ellenérv volt a monista elv bevezetése kapcsán. A magunk részéről ezt nem tekintjük döntő szempontnak. A társasági jogszabályok előre meghatározott időnkénti felülvizsgálata, és a bírói gyakorlat rendszeres elemzése megszervezhető olyan módon, amely nemhogy jogbizonytalansághoz vezet, hanem a kiszámíthatóságot vetíti előre.³⁹

Amennyiben a tagok a Ptk. által biztosított autonómiával nem élnek, mert akár a kikényszerítés (bizonytalan bírói gyakorlat), akár a normatartalom tekintetében szükség-

³⁶ J. HAROLD MULHERIN: „Corporations, Collective Action and Corporate Governance: One Size Does Not Fit All” *Public Choice* 2005/1–2. 179–204, 199.

³⁷ Az „amennyiben a felek eltérően nem rendelkeznek” vagy „a felek eltérő rendelkezésének hiányában” fordulat a korábbi törvényekben.

³⁸ Németországban bizonyos jogintézmények „ezen az úton” kerültek be az AktG-be. Lásd AUER ÁDÁM: *Corporate governance – a felelős társaságirányítás jelenkori dimenziói* (Budapest: Dialóg Campus 2017) 74–81. és 166–169.

³⁹ Részben ilyen elven működik Németországban a Deutscher Corporate Governance Kodex felülvizsgálata is. AUER (38. l.) 166–169.

telen költségeik merülnek fel, vagy egyszerűen a merev cégjogi szabályok és gyakorlat miatt nem élnek az eltérés lehetőségével, akkor a Ptk. autonómiára való törekvése sikertelen lesz. Úgy gondoljuk, hogy a Ptk. szabályrendszerének alapjai, tekintettel a fent bemutatott érvekre, egy olyan társasági jog alapjait teremtik meg, mely a normáit tekintve összetettebb, de végső soron a gazdasági élet forgalombiztonságának fejlődését mozdítja elő.

4. A PTK. 3:4. § ÉRTELMEZÉSÉVEL KAPCSOLATOS FŐBB PROBLÉMÁK ÉS A BÍRÓI GYAKORLAT

A Ptk. 3:4. §-sal kapcsolatos jogirodalmi vitákat fent részletesen bemutatottuk. A jogalkotó és a javaslat kidolgozói szerint a Ptk. III. könyvének diszpozitivitásával kapcsolatban a bírói gyakorlatnak kell kidolgoznia olyan értelmezési támpontokat, melyeket a korábbi társasági törvények alkalmazása során már kialakított. Az eltelt időszaktól értékelve előzetesen megállapítható, hogy a bírói gyakorlat kezelni tudta ezeket a problémákat.⁴⁰

Az első rendszertani kérdés, hogy a létesítő okirat módosítását csak a létesítésnél vagy változásbejegyzésnél szükséges vizsgálni. A Debreceni Ítéltábla véleményünk szerint helyes döntése alapján erre nemcsak a jogi személyt bejegyző eljárás vagy változásbejegyzési eljárás során van jogi lehetőség, hanem akár a tag kizárására irányuló perben is.⁴¹

4.1. AZ EGYES JOGSZABÁLYHELYEK MINŐSÍTÉSE

A miniszteri indokolásban is megfogalmazott bírói jogértelmezés az egyes szabályok minősítésével kapcsolatban megfigyelhető a BDT 2016. 3433. számon közzétett eseti döntésben, melyben a bíróság a Ptk. szövetkezetekre vonatkozó több szabályával kapcsolatban külön-külön megállapította, hogy mely rendelkezés diszpozitív és mely norma kógens. Arra is találhatunk eseti döntést, hogy a diszpozitivitás kérdése csak a Ptk. szabályaival kapcsolatban merül fel, így az egyesület esetében a tiszteletbeli taggá választás szabályait az Ectv. szabályozza, e körben a Ptk. diszpozitivitási elve sem érvényesülhet.⁴²

A BDT 2015. 3383. szerint nincs akadálya annak, hogy a Ptk. hatálya alá tartozó kft. alapítása vagy tőkeemelése, vagy a Gt. szerinti kft. feltőkésítése során a hátralékos pénzbetét befizetésének időpontját a létesítő okirat, illetve a taggyűlési határozat

⁴⁰ Vékás Lajos: „A diszpozitív szabályozás elve és az elv kérdőjelei a gyakorlatban” *Magyar Jog* 2018/7–8. 385–391.

⁴¹ A *Polgári Jog* 2018/9. számban közzelt eseti döntés, PJD 2018. 26.

⁴² A BDT 2015. 3335. az 52/2015. Számviteli kérdés a Ptk. 3:3. § (2) bek.-éből vezette le, hogy az ügyvédi irodák – a hitelezővédelemre, számvitelre, adózásra vonatkozó jogszabályi keretek között – maguk határozhatják meg az osztalék kifizetésére vonatkozó szabályokat. Vagyis az ügyvédi irodák esetében, ellentétben a gazdasági társaságokkal, a bevitt vagyoni hányadtól eltérő mértékű osztalékfizetésre is van lehetőség, ha az ügyvédi iroda tagjai a Ptk. 3:4. § (1) bek.-e szerint így rendelkeznek.

két évnél hosszabb időben határozza meg. A határidő végét ugyanis a Ptk. nem határozza meg.

A főszabály *a szervezeti és működési szabályoktól eltérés lehetőségét* deklarálja. A bírói gyakorlat eddig publikált döntései alapján megállapítható, hogy a magánautonómia valóban tágan értelmezhető a Ptk. alapján. A szervezetalkítási szabadságra példa, hogy a Fővárosi Ítélőtábla eseti döntése szerint nincs akadálya annak, hogy egy kft. belső szervezeti felépítését úgy határozza meg, hogy operatív irányító szerve nem egyszemélyi vezető tisztségviselő (ügyvezető), hanem igazgatóság.⁴³ Az Ítélőtábla a testületi ügyvezetést a jogi személyek általános szabályaiból vezette le, és mivel nem tiltja a Ptk. egyetlen rendelkezése sem, hogy az ilyen szervezet igazgatóságnak hívják, és a Ptk. 3:4. § szerinti érdekeket sem sért, így jogszerű ennek ilyen elnevezése. A BDT 2015. 3386. számon közzétett eseti döntés szerint az egyesület döntéshozó szerve a közgyűlés, továbbá lehetőség van közgyűlés helyett küldöttgyűlés működésére; a két-
tő azonban nem ötvözhető, ezért „küldött-közgyűlés” nem hozható létre.

A BH 2017. 124. sz. döntés megerősítette a részvénykönyv nyilvánosságát előíró – a korábban az Alkotmánybíróság által is alkotmányosnak minősített – hitelezővédelmi és garanciális szabályt.⁴⁴

A Polgári Jog című folyóirat által közölt eseti döntésben a bíróság a tiltó jogszabályi rendelkezés hiányában elismerte a külön jogos üzletrész szabályozásának lehetőségét.⁴⁵ Az osztalék fizetésével kapcsolatban a Debreceni Ítélőtábla – véleményünk szerint helyesen – tisztázta a kógenia diszpozitivitás határait, megállapítva azt, hogy az üzletrésznek mint a törzsbetéthez kapcsolódó tagsági jogok és kötelezettségek összességének a mértéke a tagok törzsbetétjéhez igazodik, diszpozitív szabály.⁴⁶

A szervezeti szabályokhoz tartoznak a vezető tisztségviselőre vonatkozó előírások is, melyek közül a Pécsi Ítélőtábla megerősítette azt a – véleményünk szerint vitatható – törvényszéki álláspontot, mely szerint a vezető tisztségviselő határozatlan időre is megválasztható.⁴⁷

4.2. A FŐSZABÁLY ALÓLI KIVÉTELEK ÉRTELMEZÉSE

A korábbi álláspontunk szerint a jogalkalmazás nehézségét a kivételek értelmezése okozhatja. Ugyanis ezek egy része normatív tartalommal bír, és esetről esetre dönthető el, hogy a normatív tartalom túl elvont, absztrakt fogalmakat hogyan tud alkalmazni a gyakorlat.

A Ptk. 3:4. § kivételei között szereplő *hitelező* egy összetett fogalom, mégis általánosan alkalmazott a társasági jogban. A Ptk.-ban is több helyen szereplő fogalomnak eltérő a tartalma, valamint a fizetéseképtelenségi eljárásokban is eltérő alanyi kör minősül hitelezőnek. Esetről esetre lehet eldönteni, hogy kit tekintünk hitelezőnek,

⁴³ BDT 2015. 3272.

⁴⁴ Az esethez lásd AUER (30. l.).

⁴⁵ PJD 2017. 8.

⁴⁶ ÍH 2015. 76.

⁴⁷ PJD 2018. 23.

így a társasági szerződés vizsgálatakor szinte meghatározhatatlan a hitelező általános fogalma. Különösen az átalakulási és a megszűnési eljárásokban kell differenciált hitelezői fogalommal dolgozni; de a konszernjogi hitelező,⁴⁸ vagy a törzstőke-leszállítás és alaptőke-leszállítás esetében is speciális alany található a hitelezői jogok tekintetében. Kérdéses, hogy mely társasági döntés nem hat ki a hitelezők jogaira, hiszen a vagyónátstrukturálása, a hatásköri szabályok módosítása – absztrakt módon, de – lehetőséget teremtenek a hitelezői érdekek sérelmére.

A bírói gyakorlatban megjelent döntések a hitelezőket védő szabályokat absztraktan értelmezték és abban az értelemben is használták, hogy bármely olyan jogviszony, amely nem a tagok relációjában érvényesül, összefüggésbe hozható a hitelezők védelmével. Az eddigi gyakorlat alapján megállapítható, hogy a hitelezők védelme nem az egyes konkrét hitelező fogalmakhoz, hanem véleményünk szerint helyesen az absztrakt hitelezővédelmi rendszerhez kapcsolódik.

A *munkavállalók jogai* javarészt nem a Ptk.-ban találhatóak, de ha csak a Ptk.-ban szereplő munkavállalói jogokat vesszük figyelembe,⁴⁹ akkor viszonylag problémamentesen megállapíthatóak az alkalmazás keretei. A Ptk. a gazdasági társaságon belül a dolgozói participáció esetében kógens szabályokat⁵⁰ ír elő, a dolgozói részvény esetében pedig eleve garanciális szabályokkal dolgozik a törvény.⁵¹ Alapvető kérdés ugyanakkor a rendszertani érvelés figyelembevétele, hiszen munkavállalók alkalmazása már csak bejegyzett cégek esetében lehetséges. Véleményünk szerint irreális elvárás a bíróságtól az, hogy a munkavállalók jogait csorbító megállapodást már a létesítő okiratban felismerjék. Különös tekintettel arra is, hogy a munkavállalók egyszerre tekinthetők véleményünk szerint nevesített érdekcsoportnak, és – a felszámolási eljárásból kiindulva – hitelezőknek is.⁵² Végeredményben minden vagyoni döntés: amely a hitelezők érdekeit sérti, közvetve sérti a munkavállalók érdekeit is.

A *kisebbségi jogokra* szintén eltérő szabályok vonatkoznak, privilegizált többletjogokkal. Itt a gyakorlatban külön problémaként jelentkezhet az, ha a Ptk. által biztosított 5%-os kisebbségi küszöböt a társaság 3%-ban állapítja meg, majd később vissza kíván térni az 5%-os küszöbre. Ez vajon sérti-e a kisebbségi jogokat abból a klasszikus alapelvől kiindulva, hogy diszpozitív szabály esetében a törvényt pótolják a felek, és bár a törvényi kereteken belül, de mégis csökkentik a korábbi kisebbségvédelem szintjét? Érdekes kérdés, hogy a bírói gyakorlatban több esetben is felmerült a kisebbség jogainak sérelme. A Szegedi Ítéltábla Gf. 30304/2015/8. sz. ügyében a tagok a Ptk. azon szabályát zárták ki a társasági szerződésben, mely a szavazati jog gyakorlásából bizonyos esetekben az érintett tagot kizárja.⁵³ A közzétett esetben az Ítéltábla arra az álláspontra helyezkedett, hogy amennyiben nem érvényesülnek az érintett tag kizárására vonatkozó előírások (az ügyben ez a tag 86%-os részesedéssel rendelkezett), akkor a kisebbségi jogok sérülhetnek. Ha ugyanis az érintett tag saját magára vonat-

⁴⁸ Ptk. 3:52. §.

⁴⁹ Erre utal KISFALUDI (5. l.) 213–214.

⁵⁰ Ptk. 3:127. §.

⁵¹ Ptk. 3:236. §.

⁵² Vö. felszámolási költségek esetében az 1991. évi IL. tv. 57. §.

⁵³ Ptk. 3:19. § (2) bek.

kozóan is döntést hozhat, a kisebbség nem lesz abban a helyzetben, hogy saját érdekeit hatékonyan kikényszerítse. Az Ítéltábla így megállapította, hogy a Ptk. 3:19. § (2) bekezdésben foglalt kizáró okok kógens szabályok, kizárásuk a kisebbség jogait sértene.

A Győri Ítéltábla egyik eseti döntésében⁵⁴ a bíróság külön vizsgálta azt, hogy kell-e a társasági szerződést módosítani, megállapítva, hogy amennyiben a társasági szerződést nem módosítja a társaság, akkor a korábbi társasági törvény alapján megfogalmazott szabályokat össze kell vetni a Ptk. rendelkezéseivel. Az összevetés eredményeként lehet megállapítani, hogy az adott létesítő okirat megfelel-e a Ptk.-nak vagy sem. Az eseti döntésben a tagok nem módosították a létesítő okiratot, így a korábbi Gt.-nek megfelelően a kft. taggyűlésének határozatképességét a törzstőke fele alapján kellett számítani. A bíróság azonban felhívta a figyelmet arra, hogy az előbbi rendelkezés nincs összhangban a Ptk. kógens szabályaival. A Gt. ugyanis vagylagosan határozta meg a taggyűlés határozatképességét a törzstőke legalább fele, vagy a leadható szavazatok többségének képviselője mellett. A Ptk. megszüntette ezt az alternatív szabályt, és a Ptk. 3:191. § alapján a határozatképesség a leadható szavazatok több mint felét képviselő, szavazásra jogosult részvételéhez kötött. Mivel a szavazati jog nem feltétlenül igazodik a törzstőke mértékéhez, az Ítéltábla szerint a korábbi szabály nincs összhangban a Ptk.-val, így egyértelműen sérti a kisebbség jogait.

A *törvényes működés feletti felügyelet* szintén egy érdekes probléma: hiszen maga Ctv. is számos törvényességi felügyeleti eljárást ismer, de ezeken kívül a törvényes működés biztosítékai egy több elemből álló rendszert képeznek: ide sorolható például a tagkizárás intézménye is. Ezzel összefüggésbe hozható a Debreceni Ítéltábla eseti döntése, melyben megállapította a bíróság, hogy a társasági szerződés olyan szabályozásának tilalma, amely az osztalék (osztalékelőleg) kifizetéséről a tagokra nézve a Ptk. vonatkozó részében foglaltaknál kedvezőbb rendelkezést tartalmaz, hitelezővédelmi célzatú kógens szabály. Annak azonban az Ítéltábla szerint nincs akadálya, hogy a tagok egymás közötti viszonyukban az osztalékfizetés tekintetében a törzsbetét arányában eltérjenek.⁵⁵ A BDT 2015. 3386. számú eseti döntésében a bíróság úgy döntött, hogy ha az egyesület alapszabálya lehetőséget ad a közgyűlési napirend kiegészítésére, akkor annak részletszabályairól is az alapszabályban kell rendelkezni. A közgyűlési napirend kiegészítésére vonatkozó szabályozásnak biztosítania kell a tagok részére azt a jogot, hogy el tudják dönteni, az adott napirendi pontok ismeretében a közgyűlésen részt vesznek-e vagy sem, szavazati jogukkal élni kívánnak-e vagy sem. Ennek alapszabályban történő garanciális rögzítése annak a követelménynek az érvényesülését is szolgálja, amely szerint a *jogi személy törvényes működése feletti felügyelet* érvényesülését akadályozó szabályozást a létesítő okirat nem tartalmazhat.

⁵⁴ ÍH 2018. 30.

⁵⁵ ÍH 2015. 76.

5. BEFEJEZÉS

A diszpozitivitás mint általános kérdés a jogi személyek jogában nem előzmény nélküli a hazai jogi szabályozásban. A Ptk. indokolásában megjelent szempontok véleményünk szerint elfogadhatóak és kétséget kizáróan óvatos volt azok véleménye is, akik a bírói gyakorlatra nehezedő teher kapcsán kétségeket fogalmaztak meg. A Ptk. elfogadása óta eltelt időben ez a szabály fokozatosan lépett hatályba, így megfelelő felkészülési idő állt rendelkezésre az új szabály általános alkalmazásáig. Véleményünk szerint azonban a jogirodalmi és szakmai vita néha túlzott aggodalmat fogalmazott meg és olyan szabályoktól való eltérés lehetőségét is vizionálták, melyeknél a Ptk. 3:4. § alkalmazása fel sem merülhet.

A bírói gyakorlat eddig publikált esetei alapján, a tanulmány végén két általános következtetést fogalmazunk meg. Az egyik ezek közül az, hogy a bírói jogértelmezés minden esetben hozzájárul a jogi normák tartalmának kibontásához. Amennyiben a jogalkotó ezt nem fogadja el, a beavatkozási lehetősége adott. Ugyanezen eszköz rendelkezésre áll akkor is, ha olyan szintű jogalkalmazási diszkrepanciát észlel, mely a Kúria jogegységesítési eszközeivel már nem oldható meg. A másik általános következtetés, hogy a Ptk. 3:4. §-ban foglalt absztrakt fogalmak (hitelező, kisebbség) alkalmazhatóak a gyakorlatban és dogmatikailag helyes, az adott jogi problémát érdemben zárják le. Ez az eredmény véleményünk szerint alaptalanná teszi azokat a kérdéseket, melyek a szabályozás módosítását irányozzák elő több mint öt évvel a szabály megalkotása óta.

MENNYIVEL ALAPÍTHATÓ EGY KFT.? NEMZETKÖZI TRENDEK, MAGYAR IRÁNYOK**

Köszönöm szépen a meghívást az új Ptk. elfogadásának ötödik évfordulója apropóján szervezett konferenciára!

Az előadás (fenti címének) megfogalmazásakor egy egyszerű figyelemfelkeltés volt a célunk, annak tartalma egy negyedórás előadás időkeretében nem fejthető ki. Reményeink szerint, e rövidke nemzetközi kitekintéssel adalékot szolgáltatathatunk a korlátolt felelősségű társaságok gazdasági életben elfoglalt szerepének későbbi vizsgálatához.

A kérdés: „Mennyivel alapítható egy kft.?” megválaszolása jogi és közgazdasági rendszerű összefüggések alapos elemzése után adható meg, akkor is csupán megközelítőleg. Az alábbiakban néhány nemzetközi példát hozunk, amelynek középpontjában a törzstőke mértékének összehasonlítása áll.

A kérdéskör vizsgálatát megelőző kutatások kiterjedtek az uniós és a tagországok nemzeti jogalkotására és joggyakorlatára. Ezek közül az alábbiakban főként a német és osztrák szabályozási sajátosságokra térünk ki.

A kft. mint társasági forma megjelenése a 19. századhoz köthető, a német jogcsaládból eredeztethető. A német GmbH 1892-ben jelent meg, ezt követte 1906-ban az osztrák, 1926-ban a francia majd 1936-ban a svájci, 1942-ben az olasz kft. jogszabályának megalkotása.¹

1. MAGYAR AKTUALITÁS, VISSZATEKINTÉSSSEL

Az új Ptk. a törzstőke minimumát a *2006. évi IV. törvény* (Gt.) által előírt ötszázezer forintról (újra) hárommillió forintban határozta meg, ennek megfelelően 2014. márci-

* Egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, 4028 Debrecen, Kassai út 26.

** Köszönetnyilvánítás

A tanulmány elkészítését a „Tehetségből fiatal kutató” – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban” az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg. Jelen tanulmányt a Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolában a Magánjogi jogharmonizáció és az Összehasonlító társasági jog tantárgyak esetében tananyagként felhasználják.

¹ SÁRKÖZY Tamás: *A magyar társasági jog Európában* (Budapest: HVG-ORAC 2001) 26–35.

us 15. napjától kft.-t hárommillió forintos vagy azt meghaladó mértékű törzstőkével lehet alapítani. A működő társaságok pedig kötelesek voltak törzstőkéjüket felemelni, amennyiben az nem érte el az a hárommillió forintot (új törzsbetétek teljesítésével (Ptk. 3:198. §), vagy történhetett ez a törzstőkén felüli vagyonból is (Ptk. 3:201. §)).²

Az új Ptk.-hoz fűzött indokolás szerint a törzstőkeminimum hárommillió forintban való meghatározásának (azaz a korábbihoz képest annak növelése) a hitelezői érdekek védelmét és a nem kellően megalapozott társaságok létesítésének a megakadályozását szolgálja.

Jelen tanulmány nem vállalkozik arra, hogy a szakirodalmat is megosztó kérdésről értekezzen vagy állást foglaljon, miszerint a törzstőkeminimum hitelezővédelmi szerepe mennyire hatékony vagy sem, illetve annak megtartása indokolt-e vagy sem.³

Magyarországon a törzstőkeminimum a kft. kezdetétől létezik. Az 1930. évi V. tc.-ben a törzstőkeminimum tízezer pengő, a 10/1987. (IV. 3.) PM rendelet alapján ötszázezer forint, az első társasági törvényben egymillió forint, a második társasági törvényben hárommillió forint volt a törvényi előírás. A 2006-os Gt.-ben kezdetben hárommillió forintban határozták meg, majd 2007. szeptember 1-jétől ötszázezer forintra csökkentették (2007. évi LXI. tv. 35. § (5) bekezdés).⁴

Pázmándi Kinga a korlátozott felelősségű társaság új Ptk.-beli fogalmáról írt cikkében rámutat arra, hogy a kft. hagyományosan a tőkeegyesítő kis- és középvállalkozások alaptípusa, amely jellemzően zárt társasági forma, ebből adódóan személyegyesítő jegyeket is magába hordoz.⁵ A kft. fogalmi kereteit a régi Ptk. 53. §-a mellett a Gt. 11. §-a adta meg, amelyhez képest az új Ptk. érdemi változást nem hozott. (Megem-

² LEHOCZKI Zóra Zsófia: „Oázis vagy délibáb? – Gondolatok a törzstőke-minimum hitelezővédelmi szerepéről I.” *Gazdaság és Jog* 2017/10. 7–12. A törzstőke felemelésének részleteit elemző szakirodalomból lásd pl. GÁL Judit: „A kft.-k feltőkésítése” *Céghírnök* 2015/8. 3–4; GÁL Judit: „Meghosszabbítják a feltőkésítési határidőt, elmarad a kft.-dömping” *Céghírnök* 2016/3. 3; GÁL Judit: „Kft.-változások az új Ptk.-ban és a feltőkésítési kötelezettség” *Céghírnök* 2013/11. 3–5; COGINÉ BOROS Ágnes: „A már bejegyzett kft.-k törzstőke felemelési kötelezettsége” *Céghírnök* 2014/2. 10–11; HÁMORI Andrea: „Kérdések és válaszok a korlátozott felelősségű társaságok Ptk. hatálya alá helyezkedése, illetőleg tőkeemelése vonatkozásában” *Céghírnök* 2016/1. 3–5; PÁZMÁNDI Kinga: „A korlátozott felelősségű társaság új Ptk.-beli fogalmáról” *Gazdaság és Jog* 2014/7–8. 18–23.

³ Erről lásd részletesen például: SÁRKÖZY Tamás (szerk.): *A jogi személy – Az új Ptk. magyarázata II/VI.* (Budapest: HVG-ORAC 2014) 202; VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz I.* (Budapest: WoltersKluwer 2014) 372; OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I.* (Budapest: Opten 2014) 576; KOMÁROMI Gábor: „A vitatható kft.” *Gazdaság és Jog* 2007/6–7. (9–13.) 11; VEZEKÉNYI Ursula: „A jegyzett tőke védelme: a törzstőke és az alaptőke szolgáltatása” *Cég és Jog* 2000/9. (9–11.) 9. A korábbi szakirodalomban a törzstőkeminimum indokoltságát nem feltétlenül látták szükségesnek, ez írásközül lásd pl. KISFALUDI András: *Társasági jog* (Budapest: CompLex 2007) 344; KISFALUDI András – SZABÓ Marianna (szerk.): *A gazdasági társaságok nagy kézikönyve* (Budapest: CompLex 2008) 820; OSZTOVITS András: „Kommentár a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvényhez” in *Magyar Jogszabályok Kommentárjai II. kötet – Társasági jog* (Budapest: Opten 2013) 5–218, 99; SZEGEDI András: „A törzstőke-minimum dogmája a magyar társasági jogban” *Jog – Állam – Politika* 2009/1. 25–40; SZEGEDI András: „Az »ezer forintos kft.« védelmében” *Gazdaság és Jog* 2007/3. 8–13.

⁴ Lehoczki Zóra cikkében részletesen ír a törzstőkeminimum témájáról is (a történeti felvezetés mellett): LEHOCZKI Zóra Zsófia: „Oázis vagy délibáb? – Gondolatok a törzstőkeminimum hitelezővédelmi szerepéről II.” *Gazdaság és Jog* 2017/11. 20–25.

⁵ PÁZMÁNDI Kinga: „A korlátozott felelősségű társaság új Ptk.-beli fogalmáról” *Gazdaság és Jog* 2014/7–8. 18–23; SÁRKÖZY Tamás: „A magyar társasági jog Európában” (Budapest: HVG-ORAC 2001) 97.

litendők még olyan lényeges változások, mint „felelősség”/„helytállás” használatának tisztázása, illetve a diszpozitivitás/kógencia problémaköre, amelyet jelen írásban nem fejtünk ki, a konferencián ezt mások előadásában részletesen hallhattuk.)

2. EURÓPAI SZÍNTÉREN: ELTÉRŐ TÖRZSTŐKEMINIMUM KÖVETELMÉNYEK

Az európai gazdasági verseny erősödése több uniós tagállam szabályaiban csekélyebb követelményeket támasztott az alapítás formalitásával és a törzstőkeminimummal szemben. A spanyol és a francia társasági jogok 2003-as reformintézkedései szintén lépésre készítették a jogalkotókat. Spanyolországban 2003-ban elfogadták a korlátozott felelősségű formában működő új vállalkozásokról szóló törvényt, amely értelmében az SLNE (Sociedad Limitada Nueva Empresa) a korábbi, klasszikus kft.-hez képest gyorsabb, egyszerűbb, elektronikus alapítást enged (minimálisan 3012 eurós, maximálisan 120202 eurós tőkekövetelménnyel) 48 órán belüli bejegyzéssel.⁶

Franciaországban korábban minimálisan 7500 euróval lehetett kft.-t alapítani, 2003-ban eltörölték ezt a minimális tőkeküszöböt (ezt megelőzően 20000, 1985-től pedig 50000 francia frank volt). A 2004. január 1-jével hatályba lépett reform a korlátozott felelősségű társaságoknak (Société à Responsabilité Limitée, SARL) is lehetővé tette az egyszerűsített alapítást, a SARL akár 1 euróval is alapítható, azonban a jegyzett tőke nagyságát a társaság nevében minden esetben fel kell tüntetni. Veress Emőd kifejti tanulmányában,⁷ hogy a pénzbeli apport mindemellett kötelező, így akár 1 eurós társasági tőkével is alapítható korlátozott felelősségű társaság. A döntést többek között azzal indokolták, hogy a társasági tőke valós hitelezővédelmi szerepe minimális, a társaság valódi pénzügyi státusza nem a társasági tőke szintjétől függ, hanem a könyvek-ből kiolvasható saját tőkétől.⁸

Az Európai Unió tagállamai az ún. lisszaboni stratégia hatására fokozták társasági formáik versenyképességét, amelynek következtében pl. Magyarországon 2008. július 1-jével hatályba léptek a gazdasági társaságokról szóló és a cégeljárás törvény módosításai, Németországban 2008. november hónapjában, Hollandiában 2009 elején.

⁶ VEREBICS János: „A korlátozott felelősségű társaságok német jogának változásai” *Gazdaság és Jog* 2008/11. 10–14. Lásd még GADÓ Gábor: „Társasági jogi reform Európában” *Magyar Jog* 2006/6. 321–341; SÁRKÖZY Szabolcs: „A kft. intézménye a társasági formák nemzetközi versenyében” *Jogtudományi Közlöny* 2013/6. 301–312.

⁷ VERESS Emőd: *Francia társasági jog* (Debrecen, 2014)[kézirat] (1–9.) 3.

⁸ Veress Emőd, részben egyetértve ezzel az állásponttal, leríja, hogy ez az álláspont is elfogadható, azonban „a társasági tőke szintje mégiscsak fokmérője a társaság komolyságának. Gyakorlatilag így az alapítók döntésén múlik, hogyan határozzák meg a tőkeszintet, és így milyen üzenetet közvetítenek a piac felé. A kérdés azért is fontos, mert a vállalat tevékenységét társasági tőkén kívüli forrásokból mindenképpen finanszírozni kell (amely tagi kölcsönökből is történhet). Illetve a minimális tőkeküszöbnek a hitelezővédelmen kívül van legalább még egy funkciója: megakadályozni a teljesen komolytalan, valós gazdasági alapot nélkülöző korlátozott felelősségű társaságok piacra lépését. Ez a fék a korlátozott felelősségű társaság jelenlegi francia szabályozásában nem érvényesül.” Veress Emőd utal a román szabályozásra is, miszerint ugyanez a helyzet pl. Romániában, ahol van minimális tőkeküszöb, de ez 200 lej, vagyis jelképes összeg. VERESS (7. lj.).

Az osztrák társasági jogot módosító jogszabály (*Gesellschaftsrechts-Änderungsgesetz 2013*) 2013. július 1-jén lépett hatályba. Az új osztrák GmbH alapítási feltételek szerint tehát már 10000 euróval meg lehetett alapítani a társaságot, csökkentették a minimális társasági adót, valamint a közjegyzői és ügyvédi díjakat annak érdekében, hogy az osztrák GmbH versenyképességét megerősítsék. Ezenkívül a *Wiener Zeitung*-ban való közzétételi kötelezettséget is eltörölték.

2013 szeptemberében, az új lehetőség bevezetését követő két hónap elteltével, még az „új GmbH” átütő sikeréről szoltak a hírek. Az osztrák igazságügyi és gazdasági miniszterek pozitívan értékelték a reform hatásait. „Az új GmbH teljes siker”. Jelen-tősen csökkentek az induló vállalkozások költségei, amelyek kihatottak a vállalkozási kedvre, ösztönözték a gazdaság fellendülését és új munkahelyeket teremtettek.⁹

2014. március 1-jétől azonban a kft.-k szabályozásában ismételten változás következett be. Az osztrák parlament 2014. február 24. napján elfogadta a járulékokról szóló törvény 2014-es módosítását (*„Abgabenänderungsgesetz 2014”*), amely a kft.-ről és a cégjegyzékről szóló törvények módosításait is tartalmazza. A törzstőke legkisebb mértéke 2014 márciusától ismét 35000 euró.

3. A 2008-AS NÉMET TÁRSASÁGI JOGI REFORM ELŐZMÉNYEI, NEMZETKÖZI HÁTTERE

A német reform célja az volt, hogy könnyebbé tegye a német korlátolt felelősségű társaság alapítását és versenyképessé tegye a GmbH-t a gazdasági társaságok nemzetközi piacán, különösen az angol Limited-del szemben.

Németországban már a nemzetközi történések nyomása előtt megformálódott az igény a reformfolyamatok elindítására (ennek elsődleges kiváltója a társasági formával, a korlátozott tagi felelősséggel való visszaélés visszaszorítása volt).

A korábban hatályos jog megváltoztatásának szükségességét az Európai Bíróság is kinyilvánította. Különösen az Inspire Art 2003. szeptember 30-ai (Rs.C-167/01) ítélete szerint a német GmbH jogi forma az uniós tagállamokban fellelhető GmbH-hoz hasonló társaságokkal állt versenyben, melyek az uniós szabad telephelyválasztás joga alapján Németországban szabadon tevékenykedhetnek. Ezeket a társaságokat Németországban el kellett ismerni, viszont a német társaságok ezzel a lehetőséggel nem rendelkeztek. Az új szabályok (MoMiG) Németországban is lehetőséget biztosítanak a székhelytől eltérő, akár külföldi ügyintézési hely meghatározására. Az angol Limited-del versenybe szállhat ezentúl a német GmbH, nemcsak az 1 font-1 euró törzstőke miatt, hanem mert a német jog is lehetőséget biztosít a továbbiakban a Németországon kívüli jelenlétre, akár az angol Limited esetén ismert külföldi fióktelep.¹⁰

Az egyes nemzeti társasági jogi reformok(lásd a korábban leírt spanyol és a francia

⁹ Beatrix KARL – Reinhold MITTERLEHNER: „Neue GmbH ist ein voller Erfolg” Presseinformation vom 04. September 2013, Bundesministerium. www.justiz.gv.at/web2013/home/presse/pressemitteilungen/aeltere-pressemitteilungen/pressemitteilungen-2013/karl-und-mitterlehner-neue-gmbh-ist-ein-voller-erfolg~2c94848540b9d4890140e8568a571283.de.html

¹⁰ gesetzgebung.beck.de/node/182653

társasági jogi változásokat) a német jogalkotókat is lépésre kényszerítették annak érdekében, hogy a GmbH mint társasági forma megőrizhesse versenyképességét.

Az angol társasági jog hatása jelentette a legnagyobb megrázkódtatást a németeknek, ugyanis az angol Limited company a német GmbH-val szembeni számos olyan előnyt kínált (például az angol jogban nincs minimális törzstőke-követelmény, Limited company-t már egy angol fonttal, sokkal egyszerűbben, olcsóbban és gyorsabban lehet alapítani), amellyel többen éltek is Németországban. Ezek a társaságok az angol jog szerint jöttek létre, brit székhellyel, azonban Németországon belül végzik a tevékenységüket, helyi fióktelep révén.

Miután az Európai Bíróság szabaddá tette az utat az angol „Limited company” számára, hogy az Európai Unió más tagállamaiban is képviseleti irodát nyissanak és a Limited company irányítási (működési) székhelyét oda áthelyezhessék, néhány év leforgása alatt Németországban e társaságok nagyszámban alapítottak ilyen jellegű képviseleti irodákat. Egyesek szerint a Limited company eufórikusan túl volt értékelve. Megjegyzendő, hogy 2004-ben több mint húszezer olyan Limited-et alapítottak, amely tevékenységét Németországban folytatta.

Az Európai Bíróság a fent említett döntése szerint: ha egy uniós tagállam területén alapították a társaságot és a társaság ténylegesen egy másik uniós tagállamban gyakorolja tevékenységét, ennek gyakorlásában e tagállam őt nem akadályozhatja. Ha valaki egy angol Limited-et alapít, azt Németországban el kell ismerni, akkor is, ha az üzleti tevékenységét egyedül Németországban folytatja. Ez a bírósági döntés az angol Limited irányában valódi rohamot váltott ki. Az interneten sokoldalú ígérekkel csalogatták a vállalkozni kívánókat: nincs alapító tőke, kevés bürokrácia, kevés adó.¹¹

Az Európai Unió tagállamai az ún. lisszaboni stratégia hatására fokozzák társasági formáik versenyképességét, amelynek következtében például Magyarországon 2008. július 1-jével hatályba léptek a gazdasági társaságokról szóló és a cégeljárás törvény módosításai, Németországban 2008. november hónapjában, Hollandiában 2009 elején.

4. A GMBH ARCULATA, MEGÍTÉLÉSE, JELLEMZŐI

Németországban a GmbH-nak megbecsült szerepe van, ez a német középosztály vállalkozási formája, a következő kifejezésekkel jellemzik: megbízhatóság és komolyság.¹² A reformot megelőző időkben gyakran előforduló felszámolási eljárások, valamint visszaélések sem rontottak a GmbH eddigi jó hírnevén, általános megítélésén.

A reformfolyamatok alatt állandó vita tárgya volt a GmbH törzstőkéjének összege. Sokáig tervben volt az törzstőkeminimum eltörlése, azonban felismerték azt, hogy ha az eddig felépített „GmbH imidzset” meg akarják tartani, akkor lehetetlen az, hogy teljes egészében eltörljék azt. Mintegy középútként jelent meg az a felvetés, miszerint

¹¹ Elke HOLTHAUSEN – Dux Dr. Johannes LANG: „Die englische private limited company in Deutschland – riskanter als gedacht”, www.network.net/dav/D9039.pdf és „Englische Limited oder deutsche GmbH?”, *Rechtstipp von Rechtsanwalt Dr. Thomas Binder*, www.rechtstipps.net/pub/356/englische-limited-gmbh.html. 6. Januar 2006.

¹² Lásd „Aktuelles Image der GmbH”, www.gmbh-guide.de/image.html.

a korábbi 25000 euróról leszállítanák az összeget 10000 euróra. Ezt a tervet azonban elvetették, így 2008-tól is maradt a minimális törzstőke összege 25000 euró, de alternatív lehetőségként megalkották a Mini-GmbH-t (lásd alább).

A statisztikai adatok tanúsága szerint a különböző cégformák közül manapság a legkedveltebb társasági forma a korlátolt felelősségű társaság, a GmbH. Ez nem véletlen, hiszen egyrészt az alapítása a bekövetkezett törvénymódosítások óta lényegesen leegyszerűsödött, másrészt pedig a betéti társaságtól és a közkereseti társaságtól eltérően a korlátolt felelősségű társaságban megvalósul a tagok korlátozott felelőssége.

Németországban a GmbH-k száma 1980-ban megközelítőleg 260000 volt, amely 1993-ra megduplázódott, a 2010-es évek elején már az 1 milliót is meghaladta.¹³ A német Bundesministerium egy egységes regisztrációs portált – Gemeinsames Registerportal der Länder (www.handelsregister.de) – hozott létre, ahol valamennyi kereskedelmi társaság, szövetkezet, partneri társaság és a testületek egy része is, szövetségi tartományonként, mindenki számára hozzáférhető online formában, a világhálón keresztül.

5. A GMBH-JOG ÁTFOGÓ NOVELLÁRIS MÓDOSÍTÁSA 2008-BAN –MOMIG

Németországban 2008-ban zajlott le a társasági jog nagy reformja, amelyet hosszú éves jogszabály-előkészítő munkálatok előztek meg.¹⁴ A jogalkotók nem titkolták azt a szándékukat, hogy a 2008-ban már elavultnak számító GmbH-szabályozást megújítsák, hogy az egyre fokozódó Európai Unió-s és hazai igényeknek megfeleljenek. Németországban korábban problémát jelentett az, hogy az egyébként igen közkedvelt és német berkekben nagy presztízsnak örvendő GmbH-t csak igen körülményesen lehetett alapítani (időigényes és költséges eljárással).

A 2008. október 23-án elfogadott – a GmbH-jog modernizálásáról és a visszaélések visszaszorításáról szóló törvény – a MoMiG (*Gesetz zur Modernisierung des GmbH-Rechts und zur Bekämpfung von Missbräuchen*)¹⁵ 2008. november 1-jén lépett hatályba, számos ponton változtatott a korábbi GmbH-szabályokon, jelentősen megkönnyítette a GmbH alapítását. A MoMiG a GmbH-jog legnagyobb reformja 1980 óta, az akkori GmbH-Novelle óta.¹⁶

¹³ Roland MÜLLER – Patrick KÖNIG: „GmbH und AG in der Schweiz” in Deutschland und Österreich: Gesellschaftsrecht, Corporate Governance und Statistik (Berlin: Berliner Wissenschaftsverlag 2010) 7.

¹⁴ Gesetzentwurf der Bundesregierung – Entwurf eines Gesetzes zur Modernisierung des GmbH-Rechts und zur Bekämpfung von Missbräuchen (MoMiG) Stand: 23. Mai 2007 (1–141.); Bundesministeriums der Justiz – Schwerpunkte des Gesetzes zur Modernisierung des GmbH Rechts und zur Bekämpfung von Missbräuchen (MoMiG) Berlin, 26. Juni 2008 (1–7.).

¹⁵ Bundesgesetzblatt (2008.10. 28.) (BGBl. 2008, Teil I Nr. 48, S. 2026.)

¹⁶ Adolf BAUMBACH–Götz HUECK (Lorenz FASTERICH átdolg.): *GmbH-Gesetz* (München: Beck 182006) 11; Gerald SPINDLER: „Reform des Gesellschaftsrechts in Europa und Deutschland – Amerikanisierung des Wirtschaftsrechts?” in Werner HEUN–Volker LIPP (szerk.): *Europäisierung des Rechts* (Budapest – Göttingen: Deutsch-Ungarisches Kolloquium 2007, Universitätsverlag Göttingen 2008) 79–94; A témában a magyar szakirodalomban lásd még VEREBICS János: „A korlátolt felelősségű társaságok német jogának változásai” *Gazdaság és Jog* 2008/11. 10–14; SÁRKÖZY Szabolcs: „A német és osztrák társasági jog alakulása, külö-

A MoMiG nem marad meg csupán egyes pontok megváltoztatásánál, hanem átfogó és önálló novellaként rendezi a korábbi GmbH-jogot. Rugalmasság és egyszerűsítés jelenik meg az egyik oldalon, a másikon a visszaélések elleni küzdelem. Ezzel a korlátozott felelősségű társaság alapítása Németországban lényegesen könnyebb és gyorsabb lett. Egyidejűleg a GmbH jól bevált és eredményes formáját versenyképessé tette a nemzetközi piacon, mivel a korábbi hátrányokat megszüntették oly módon, hogy a német GmbH előnyeit nem adták fel. A GmbH a visszaélésekkel szemben jobban fel lett vértézve, különösen a felszámolás során.

A MoMiG törvénymódosításai következtében nagyban megváltoztak az alapítás feltételei, a modernizációnak köszönhetően nőtt a német GmbH versenyképessége, olcsóbb és gyorsabb lett az alapítás. A 2008-as reform pozitív változásokat hozott Németországban. A német szakirodalom számos gyakorlati és elméleti megközelítésű művet alkotott a GmbH-reform témájában.¹⁷

A MoMiG fő célja egy rugalmasabb jogi forma létrehozása volt, amely alkalmazkodik a változó kor kihívásaihoz.

A reformok időszerűsége több okra vezethető vissza, amelyek közül talán a legfontosabb a GmbH versenyképességének növelése volt (főként az angol Limited-dal szemben).

A MoMiG fő céljai a következők voltak: az alapítás megkönnyítése, a bejegyzési eljárás felgyorsítása, a dereguláció, versenyképes GmbH megteremtése nemzetközi vonatkozásban is, kevesebb előfeltétel az alapítás során, az üzletrész felosztásának megkönnyítése.

A visszaélések elleni intézkedések a MoMiG-ban.

A GmbH jogi formával összefüggésben álló, a gyakorlatban felmerült visszaélések ellen a következő intézkedéseket vezetik be:

–A társaságok elleni jogi intézkedéseket gyorsabbá teszik. Ennek feltétele, hogy a hitelezők ismerjék, ki ellen érvényesíthetik az igényeiket. Ezért a cégbíróságnál le kell adni egy belföldi üzleti levelezési címet is. Ez érvényes a részvénytársaságokra, egyéni kereskedőkre, személyegyesítő társaságokra és telephelyekre (külföldi vállalkozások esetében is). Ha ezen a bejegyzett levelezési címen nem kézbesíthető a küldemény, javul a lehetőség azáltal, hogy a jogi személyekkel szemben (tehát a GmbH-nak is) bel-

nős tekintettel a kft. szabályozására” *Pro Publico Bono* 2013/3. 75–88; SÁRKÖZY Szabolcs: „A kft. intézménye a társasági formák nemzetközi versenyében” *Jogtudományi Közlöny* 2013/6. 301–312.

¹⁷ Lásd pl. Michaela BALKE: *Die Gesellschafterhaftung in der GmbH nach dem MoMiG und ihre Übertragbarkeit auf EU-Auslandsgesellschaften* (Baden-Baden: Nomos 2013); Andreas Christian TÖLLER: *Die MoMiG-Reform und ihre Auswirkungen auf den Gläubigerschutz im nationalen sowie internationalen Kontext* (Frankfurt: Peter Lang 2013); Jens-Sören SCHRÖDER: *Die Reform des Eigenkapitalersatzrechts durch das MoMiG: Gesellschafterforderungen in der Insolvenz nach neuem Recht* (Köln: RWS 2012); Jan BUNNEMANN–Nikolas ZIRNGIBL: *Die Gesellschaft mit beschränkter Haftung in der Praxis* (München: Beck 2011); Jochen Paul ENGERT: *Eigenkapitalersatzrecht nach dem MoMiG: die Behandlung von Gesellschafterdarlehen nach der GmbH-Reform 2008* (Würzburg: Ergon 2010); Wulf GOETTE–Mathias HABERSACK (szerk.): *Das MoMiG in Wissenschaft und Praxis* (Köln: RWS 2009); Stephan DORNBUSCH: *Die GmbH-Gründung nach der GmbH-Reform 2008* (Köln: Bundesanzeiger 2009); Gerhard RISCHBIETER (szerk.): *Gründung und Leben der GmbH nach dem MoMiG* (München: Beck 2009); Thomas PESCHKE: „Die Unternehmensgesellschaft” in RISCHBIETER uo. 52–69; Jan BUNNEMANN: *Auswirkungen des MoMiG auf bestehende GmbHs* (München: Beck 2008).

földön nyilvános (hirdetményi) közlést lehet kérni. A GmbH hitelezőinek ez jelentősen egyszerűbb, mivel eddig a kézbesítés költségeivel és problémáival (különösen külföldön) meg kellett küzdeniük.

–Ha a társaság vezető tisztségviselő nélkül marad, a tagok kötelesek fizetéseképtelenség és eladósodottság eseteiben a felszámolási kérelmet benyújtani. Ha a társaságnak már nincs ügyvezetője, a tagok valamennyien kötelesek a felszámolási kérelmet benyújtani, kivéve, ha a felszámolást kiváltó okról vagy a vezető nélkül maradásról nem rendelkezett a tag információval. A felszámolás iránti kérelem benyújtási kötelezettség ezután nem maradhat el azon oknál fogva, hogy az ügyvezető eltűnt.

–Az az ügyvezető, aki a tagoknak segítséget nyújt ahhoz, hogy a társaság vagyonát elherdálják, a jövőben erősebb felelősséggel tartozik. Ehhez a GmbHG 64. §-a szerinti kifizetési tilalmat csekély mértékben tovább bővítik.

–Az ügyvezetők korábbi kizárási okai tovább bővülnek a felszámolási csalás miatt jogerősen elítélt, a helytelen adatot közlő és helytelen nyilatkozatok, illetve általában a vállalkozással összefüggő bűncselekmény miatt jogerősen elítélt ügyvezetők vonatkozásában. Már nem lehet ügyvezetőnek kinevezni azt, akit gazdasági bűncselekmények miatt jogerősen elítéltek. Ez érvényes a külföldön elkövetett és elítélt ügyvezetőkre is. A tagok is felelnek a társaságnak okozott olyan károkért, melyeket olyan személy okozott, akit gondatlanul vagy súlyos hanyagságból bíznak meg ügyvezetőként a társaság ügyleteinek vitelével, illetve aki nem is lehetne a törvényi feltételek szerint ügyvezető.

6. NÉMET ALTERNATÍV ÚT: 1-EURO-GMBH VAGY A „MINI-GMBH” – A „HAFTUNGSBESCHRÄNKTEUNTERNEHMERGESELLSCHAFT” (UG) FORMA BEVEZETÉSE

A 2008-as reformot előkészítő folyamatok kezdeti javaslata szerint (a MindestkapG, illetve a MoMiG 2007 júniusában készült tervezete) a törzstőkeminimumot 25000 euróról 10000 euróra csökkentették volna (lásd még a 4. pontban leírtakat), azonban a szakmai és parlamenti viták során ezt elvetették és másik alternatív utat választva –többek között az angol Limited-alapítási dömping megfékezésére – az UG felé, mint egy lehetséges, jó kompromisszum felé fordult a jogalkotó figyelme.¹⁸

A MoMiG –a GmbH alapításának könnyítésén túlmenően –a törvény hatálybalépésével egyidejűleg bevezette az ún. „Unternehmergesellschaft haftungsbeschränkte” (UG) fogalmát (GmbHG 5/A §). Az UG bevezetése elsősorban annak a törvényhozói szándéknak az elismerését jelentette, amely szerint bizonyos területeken a társaság által

¹⁸ A MoMiG és az UG témáját érintő néhány magyar tanulmány született, ezekből a következőkre szeretném felhívni a figyelmet: VEREBICS János: „A korlátozott felelősségű társaságok német jogának változásai” – *Gazdaság és Jog* 2008/11. 10–14; BREHÓSZKI Márta: Mennyire korlátozott a jogi személy gazdasági társaságok tagjainak felelőssége? A felelősség-áttörés hazánkban és a „lepelátszúrás” doktrínája az Amerikai Egyesült Államokban [PhD-értekezés] (Budapest, 2009) 14; NOCHTA Tibor: *A magánjogi felelősség útjai* (Budapest – Pécs: Dialóg Campus2005); SÁRKÖZY Szabolcs: „A német és osztrák társasági jog alakulása, különös tekintettel a kft. szabályozására” *Pro Publico Bono* 2013/3. 75–88; SÁRKÖZY Szabolcs: „A kft. intézménye a társasági formák nemzetközi versenyében” *Jogtudományi Közlöny* 2013/6. 301–312; SÁNDOR István: „Változási tendenciák a társasági jogban a 21. század elején” *Gazdaság és Jog* 2011/1. 11–18.

végezni kívánt tevékenységre való tekintettel nem feltételül nélkülözhetetlen a kezdeti, magas tőkeminimum előírása.

Az Unternehmergeellschaft-ot egyes szerzők a GmbH alfajának tekintik, míg mások új formaként közelítik meg.¹⁹ Az UG-k, mint a GmbH variánsai, korlátolt felelősségű vállalkozói társaságok, a GmbH keretei között működnek.

Az UG alaptőkéjének nem kell elérnie a törvényben meghatározott minimumot (25000 eurót), a minimálisan szükséges törzstőkéjüket törvényi szinten nem írják elő. A MoMiG eltörölte azt a korábbi szabályt, amely szerint a tagi törzsbetétek összegének legalább 100 eurót el kell érnie és a törzsbetétek euróban kifejezett összegének pedig ötvennel oszthatónak kell lennie, lehetőséget biztosítva ezzel a minimális kezdőtőkével rendelkező vállalkozóknak is a korlátolt felelősséggel működő társasági forma létrehozására.²⁰ Ennek értelmében az alapító társasági tagok szabadon határozhatják meg a törzsbetét nagyságát, ami minimum egy euró –innen ered az UG a mindennapokban használatos elnevezése is: 1-Euro-GmbH vagy a „Mini-GmbH”.²¹

Az UG főbb jellemzői:

- a pénzbeli hozzájárulást a bejelentést követően egészében be kell fizetni, a nem pénzbeli hozzájárulás kizárt;
- a cégnévnek tartalmaznia kell az „Unternehmergeellschaft” vagy az „UG”, illetve a „haftungsbeschränkte” kifejezést;
- a taggyűlést a fizetéseképtelenséggel való fenyegetés esetében haladéktalanul össze kell hívni.

Az UG-k éves nyeresége nem teljes egészében osztható fel a tagok között, abból folyamatosan törvényi tartalékot kell képezni, a nyereség 25%-át vissza kell tartani. Ez a kötelezettség csak akkor ér véget, ha a társaság törzstőkéje a 25000 eurós összeget elérte. Ez megvalósulhat akár tényleges törzstőkeemeléssel vagy a képzett tartalék átkonvertálásával is.

A GmbH minimum törzstőkéjét elérő UG-k választásuk szerint dönthetnek arról, hogy a 25000 eurós határ elérését követően a későbbiekben GmbH-ként működnek-e tovább. Ebben az esetben beszélhetünk majd az UG-ról mint – a szó hagyományos értelmében vett – tradicionális GmbH-ről. Nincs kötelezettség arra, hogy GmbH formájában kellené folytatnia a tevékenységét a cégnek, ha elérte a 25000 eurót, mint ahogyan az sincs kikötve, hogy mennyi idő alatt kell összegyűjteni ezt az összeget.

¹⁹ SÁRKÖZY (18. lj.) 82.

²⁰ MoMiG, Artikel 1 Änderung des Gesetzes betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (5. pont).

²¹ VEREBICS (18. lj.) 10–14.

A MAGÁNJOGI ÉS KÖZJOGI NORMÁK TALÁLKOZÁSA A PTK. TÁRSASÁGI JOGI RENDELKEZÉSEIBEN

1. A GAZDASÁGI TÁRSASÁG JOGI SZEMÉLYISÉGÉBŐL ADÓDÓ SZABÁLYOZÁS JELLEGZETESSÉGEIRŐL

A gazdasági társaságok mint jogi személyek lényegét csak úgy érthetjük meg, ha nem csupán magánjogi megközelítést alkalmazunk, hanem az egyes társasági típusoknál eltérő erővel mutatóköző közjogi vonatkozásokat is figyelembe veszünk.¹ A közjogi hatások jelenlétére mindenekelőtt az utal, hogy a jogalanyiség magánjogi feltételein túl esetenként több közjogi követelmény teljesítése is szükséges mind az alapítás, mind a működés során (alapítási engedély, képesítési előírások stb). A társasági jogban a közjogi és magánjogi normák egymásra épülnek, egymást kiegészítik. Találkozásuk nem egyszerűen jogalkotói tudatosságon alapul, inkább ez szükségszerűség, mert sok esetben a magánjogi normáknak kell a közjogi támaszték. A társasági jogi tényállások esetenként szukcesszívek,² a beteljesülésükhöz közjogi jellegű feltételeket is biztosítani kell.

A Ptk. a gazdasági társaságok létesítése körében típuskényszert ír elő, annak kimondásával, hogy gazdasági társaságot csak törvényben meghatározott típusban lehet alapítani.³ E rendelkezés a gazdasági társaságok formái tekintetében ugyan megtöri az alapítók szabadságát, de ennek a körülménynek igazán nincs jelentősége, mert a típuskényszer ellenére megmaradt a lehetőségük arra, hogy eltérő vagyoni, szervezeti és felelősségi feltételek teljesítését vállalják.

* Tanszékvezető egyetemi tanár, PTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, 7622 Pécs, Vasvári Pál u. 4.

¹ Lásd SZLADITS Károly: *A jogi személy mint jogalany. Magyar Magánjog I. Általános Rész. Személyi Jog* (Budapest: Grill 1941) 568; BIRÓ György [et al.]: *Általános Tanok és Személyek Joga* (Miskolc: Novotni 2014) 314; FAZEKAS Marianna: „A közjog alanyai és a Ptk. tervezet” *Polgári Jogi Kodifikáció 2007/5. 17–27.* Ilyenként lehet hivatkozni pl. a hatályos Civiltörvényre (*2011 évi CLXXV. tv. az egyesülési jogról a közhasznú jogállásról valamint a civilszervezetek működéséről és támogatásáról*).

² Pl. létesítő okirat – cégbejegyzés, kizárásról a taggyűlési dönt, de bírói ítélettel zárható ki csupán a tag a társaságból, alapítás szabad elhatározása, de a tevékenység miatt alapítási engedély, tevékenység szabad elhatározása, de szakképesítési feltételek biztosítása, az összeférhetetlenség büntetőjogi és versenyjogi vetületei stb.

³ Lásd Ptk. 3:1. § (4) bek.

Az alapítóknak az alapítás során anyagi jogi (magánjogi) és eljárási jogi (közjogi) kritériumokat egyaránt teljesíteniük kell, mert ezek nem mellőzhető, teljes érvényesülést kívánó feltételek minden jogi személlynél:⁴

A Ptk. Harmadik Könyv Első Részének II. Címe – A jogi személy létesítése körében a létesítés szabadságát általános elvként rögzíti és a jogi személyt szabadon létesíthető jogalanyként definiálja. Ennek tartalmi összetevőit jelenti, hogy a jogi személy létrehozásáról a személyek szerződésben, alapító okiratban vagy alapszabályban (a továbbiakban együtt: létesítő okirat) szabadon rendelkezhetnek, a jogi személy szervezetét és működési szabályait, időtartamát maguk állapíthatják meg.

2. A DISZPOZITIVITÁS ÉS KÓGENCIA KÉRDÉSÉRŐL

A magánautonómiát leginkább szolgáló diszpozitivitás általános elvként él a gazdasági társaságokra irányadó Ptk.-beli szabályokban is. Az érvényesülésére utal, hogy a társaság tagjai, illetve alapítói az egymás közötti és a társasághoz fűződő viszonyuk, valamint a társaság szervezetének és működésének szabályozása során a létesítő okiratban – a Ptk.-ban foglaltak kivételével – eltérhetnek a gazdasági társaságra mint jogi személyekre vonatkozó szabályaitól.⁵ A kógencia csak mint kiegészítő elv jelenik meg a törvényben, azzal, hogy a jogi személy (társaság) tagjai, illetve alapítói nem térhetnek el a Ptk.-ban foglaltaktól, ha

a) az eltérést a Ptk. tiltja; vagy

b) az eltérés a társaság hitelezőinek, munkavállalóinak vagy a tagok kisebbségének jogait nyilvánvalóan sérti, vagy a társaság törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését akadályozza.

A diszpozitív szabályok fentiekből következően a társaságok belső viszonyaiban érvényesülnek és elsődlegesen a Ptk.-beli rendelkezésekben lelhetők fel. A kógencia a Ptk.-n kívüli társaságokra ugyancsak vonatkozó törvényekben tipikus. Így a cégtörvény, a csődtörvény, a tőkepiaci törvény, a versenytörvény egyes kötelező szabályaitól a társaság tagjai nem térhetnek el.

3. MAGÁNJOGI ÉS KÖZJOGI NORMÁK TALÁLKOZÁSA A GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK ALAPÍTÁSÁNAK LÉTSZAKASZAIBAN

A gazdasági társaság létesítése egy kétfázisú jogi folyamat, melynek első stádiuma a létesítő okirat aláírásától a cégbejegyzésig, második szakasza pedig a jogerős nyilvántartásba vételtől veszi kezdetét. E két fázisban a magánjogi és közjogi természetű normák leginkább annak megfelelően különíthetők el, hogy a gazdasági társaság mely

⁴ Vö. PAPP Tekla: *A jogi személy általános szabályai. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. tv. és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja* (szerk.: OSZTOVITS András) (Budapest: Opten 2014) 366–367.

⁵ Vö. GADÓ Gábor: „Kógens-e a diszpozitív?” *Céghírnök* 2013/9. 3–5.

fogalmi kritériumára vonatkozik az adott szabály.⁶ Természetesen az sem közömbös, hogy konkrétan milyen típusú társaság alapítására kerül sor, mert ez a körülmény is befolyásolja a létesítésre irányadó adott jogszabály természetét.⁷

A gazdasági társaság létrehozásának első stádiumában – a létesítő okirat jogalany teremtő jogügyleti karakterére visszavezethetően⁸ – a jogi személy döntően magánjogi természetű vitathatatlan, még akkor is, ha például a jogi személy létesítését jogszabály írja elő, illetve a létesítő okirat tartalmára vonatkozó szabályok is sok tekintetben közjogiasak, amelyet a feltétlen érvényesülésüket kifejező kógenca mutat.

A létesítő okirat alaki követelményeit meghatározó alábbi normák elsődlegesen polgári jogi (szerződési jogi) feltételekként minősíthetők: Így a létesítő okiratot valamennyi alapító tagnak alá kell írnia, de a tag helyett a társasági szerződést közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalt meghatalmazással rendelkező képviselője is aláírhatja. A létesítő okiratot közjegyzői okiratba vagy ügyvéd, illetve valamelyik alapító jogtanácsosa által ellenjegyzett magánokiratba kell foglalni.⁹

A gazdasági társaság létesítő okiratának magánjogi jelleget ad, hogy az – a részvénytársaság és az egyszemélyes korlátolt felelősségű társaság kivételével – valójában egy szerződés. A részvénytársaság létesítő okirata az alapszabály, az egyszemélyes korlátolt felelősségű társaságé az alapító okirat, amely ugyan nem szerződés, de kötelmi jellege vitathatatlan.¹⁰

A magánjogi követelmény, hogy a létesítő okiratban a társaság létesítésére irányuló akaratnak ki kell fejeződnie, meg kell határozni a társaság célját vagy fő tevékenységét, a teljesítendő vagyoni hozzájárulásokat, azok értékét, továbbá a vagyon rendelkezésre bocsátásának módját, idejét, és az első vezető tisztségviselőjét (képviselőjét).

Nem pusztán magánjogi tartalmi feltétel a társaság nevének, székhelyének, a jogi személyt létesítő személy vagy személyek nevének, valamint azok lakóhelyének vagy székhelyének megadási kötelezettsége. Ez utóbbi adatok a jogi személyek közjogi jogalanyiségének is kifejezői, amennyiben a jogi személyek nyilvántartásba vételéhez, az állami hatósági ellenőrzés biztosításához kötődnek.

A gazdasági társaság magánjogi feltételeinek fennállása nem elégséges a jogi személy létrejöttéhez a hatályos magyar szabályozás alapján. A Ptk. ugyanis kógens szabályban mondja ki, hogy a jogi személy a jogi személy típusnak megfelelő létesítő okirátán alapuló bírósági nyilvántartásba vétellel jön létre.¹¹ E rendelkezés egyértelműen fejezi ki azt, hogy a jogi személyek létesítésének szabadsága közjogi (eljárásjogi) kontroll alatt áll olyannyira, hogy a jogalanyiség a jogerős bírósági nyilvántartásba vételhez kötődik és nem a létesítő okirat hatályosságát biztosítja, miként ez a szerződések

⁶ Vö. NOCHTA Tibor: „A jogi személy létesítésének magánjogi és közjogi feltételeiről” *Gazdaság és Jog* 2017/10. 3-4-old.

⁷ Vö. NOCHTA Tibor: „A magánjog és közjog viszonyáról az új Ptk. alapján is” *Jogtudományi Közlöny* 2016/10. 489.

⁸ Vö. BÍRÓ György [et al.] (szerk.): *Általános Tanok és Személyek Joga* (Miskolc: Novotni 2014) 327.

⁹ Lásd Ptk. 3:95. §.

¹⁰ Lásd Ptk. 3:94. §.

¹¹ Nem egyedülálló megoldás ez, például a német jog is a jogi személy létrejöttének feltételként írja elő a hivatalos nyilvántartásba vételt valamely közjogi regisztrációba. Vö. Dieter SCHWAB: *Einführung in das Zivilrecht* (Heidelberg: C. F. Müller Heidelberg ¹³1997).

esetében lehetséges (például gyámhivatali jóváhagyása egy szerződésnek). A gazdasági társaság létesítésének közjogi feltételét jelenti továbbá, hogy a cégjegyzékbe való bejegyzését a nyilvántartó bíróság csupán jogszabályban meghatározott okból tagadhatja meg.¹²

A regisztráció alapvető, elvi jelentőségű anyagi jogi szabályai ugyan megjelennek a kódexben, míg az eljárási (közjogi) szabályok a speciális nyilvántartási jogszabályokba kerültek. Az anyagi jogi szabályok sorában a Ptk. világossá teszi, hogy a gazdasági társaság nyilvántartásba vételének kezdeményezésére a képviselőre kijelölt személyt köteles,¹³ amit azért tehet meg, mert a létesítő okiratban meg kell jelölni az első vezető tisztségviselőjét, aki a társaság képviselőre is jogosult, tehát mindenképpen van a gazdasági társaság nevében a bejegyzési kérelem benyújtására jogosult személy. Abban az esetben, ha a bejegyzési kérelem benyújtására kötelezett személy e kötelezettségének teljesítését elmulasztja, ezzel megakadályozza a gazdasági társaság létrejöttét, ez azzal a következménnyel jár, hogy a gazdasági társaság alapítóival, tagjaival szemben felel, mert a mulasztás akadályozza e személyek a létesítő okiratban kifejtett akaratának érvényesülését.¹⁴

A gazdasági társaság létesítésének állami (bírói) kontrollja nem lehet mérlegelésen alapuló, csak jogszabályban meghatározott esetekre szorítkozhat és a nyilvántartásba vételnek fontos alapelvi fundamentumai is vannak. Érvényesülnie kell az okiratiságnak (a nyilvántartásba jogot, tény vagy adatot bejegyezni jogszabályban meghatározott okirat vagy bírósági, hatósági határozat alapján lehet.), a közhitelességnek (a nyilvántartás közhiteles: vélelmezni kell, hogy a nyilvántartott jogok, tények és adatok [a továbbiakban együtt: nyilvántartott adatok] fennállnak és valóságok). Senki sem hivatkozhat arra, hogy nyilvántartott adatról nem tudott. A gazdasági társaság jóhiszemű személyekkel szemben nem hivatkozhat arra, hogy valamely általa bejelentett nyilvántartott adat nem felel meg a valóságnak. Az ellenkező bizonyításáig vélelmezni kell annak jóhiszeműségét, aki a nyilvántartásban bízva, ellenérték fejében szerez jogot. A nyilvántartásba bárki betekinthez, a nyilvántartott adatról feljegyzést készíthet, valamint hiteles másolatot vagy kivonatot kérhet.¹⁵

Sajátos közjogi erősítést biztosít a nyilvánosság elvének a Ptk. 3:14. §-a, mely szerint amennyiben a Ptk. jogi személyre vonatkozó szabálya közzétételi kötelezettséget ír elő, e kötelezettségnek – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – a Cégközlönyben történő közzététel útján kell eleget tenni.

A gazdasági társaságok mint jogi személyek létesítése során a közjogi és magánjogi normák találkozásának a bejegyzést megelőzően és azt követően is a létesítő okirat érvénytelenségével kapcsolatban vannak fontos esetei. A jogügyleti (általános) érvénytelenség a jogerős bejegyzésig tartó fázisban – figyelemmel a Ptk. 3:15. §-ában foglaltakra – „a jogi személy (gazdasági társaság) létesítésének érvénytelenségét” jelenti. E stádiumban a szerződésekre irányadó Ptk.-beli érvénytelenségi szabályokat kell megfelelően alkalmazni a létesítő okirat érvénytelenségére.

¹² Lásd Ptk. 3:4. § 1–5. bek.

¹³ Lásd Ptk. 3:12. § (1) bek.

¹⁴ Lásd Ptk. 3:12. § (2) bek.

¹⁵ Lásd Ptk. 3:13. §.

A gazdasági társaság állami (közjogi jellegű, nálunk bírósági) nyilvántartásba vételével nyeri el a teljes jogalanyiságát (általános jogképességét).¹⁶ E stádiumában a létesítő okiratának érvénytelenségére (ezen belül is kizárólag a semmisségére) a nyilvántartásból való törlés érdekében már nem lehet hivatkozni. Ha a létesítő okirat valamely rendelkezése jogszabályba ütközik, a törvényes működés biztosítására szolgáló eszközöket lehet igénybe venni.

Ez utóbbi rendelkezés a Ptk. 3:4. § (4) bekezdésének metszetében úgy értelmezhető, hogy a kódex alapján a gazdasági társaság cégbejegyzését a nyilvántartó bíróság jogszabályban meghatározott okból tagadhatja meg és ez nyilvánvalóan nem azonosítható csak a létesítő okirat érvénytelenségének vizsgálatával.

Megítélésem szerint a cégbírósnak a regisztrációt biztosító feladatán túlmenően a törvényességi felügyeleti jogköréhez szervesen illeszkedő feladata, hogy a nyilvántartásba vétel során a bíróság a létesítő okirat nyilvánvaló érvénytelenségébe ütközése miatt megtagadja a nyilvántartásba vételt az érvénytelenségre történő hivatkozás nélkül is egyfajta előzetes törvényességi kontroll körében. Ez a hatékony igazságszolgáltatás elvét szolgáló megoldás nézetem szerint feltétlenül indokolt. Ez a valóságos jogi tartalma a Cégtörvény „*A cég bejegyzésére irányuló kérelem érdemi vizsgálata; döntés a cégbejegyzési kérelemről*” című alatt szereplő rendelkezéseinek, melyeket a Ptk.-nak a szerződések érvénytelenségére irányadó normáival való összefüggéseivel együttesen kell alkalmazni.

E szempontból a Ctv. 46. § (1) bekezdésében foglaltakból lehetséges kiindulni.

A cégbíróság a kérelem érkezését követően, legkésőbb nyolc munkanapon belül megvizsgálja, hogy azok az adatok, amelyeknek bejegyzését az adott cégformára vonatkozóan e törvény előírja¹⁷, illetve a létesítő okirat, valamint a bejegyzési kérelem alapjánul szolgáló, az 1-2. számú mellékletben felsorolt, kötelezően, illetve szükség szerint csatolandó egyéb okiratok megfelelnek-e a jogszabályok rendelkezéseinek.

E cégbírószági vizsgálat ténylegesen érvényességi kérdéseket is érint, ha végigtekintjük a Ctv. 24-25. §-ában és 27-29. §-ában foglaltakat (például alakítás (aláírás), jegyzett tőke léte, illetve törvényi minimuma, képviselő stb.), e rendelkezések szerinti követelményekbe nem ütközhet a létesítő okirat, mert akkor érvénytelenség a jogkövetkezménye még úgy is, hogy arra nem hivatkozott senki. Ezen érvénytelenség jogkövetkezménye a cégbejegyzési kérelem elutasítása lesz a jogszabályi rendelkezés címszavából is következően.

Sajátos – és az anyagi jogi érvénytelenség dogmatikájához ugyanakkor nehezen hozzáférinthező – a Ctv. 47. § (2) bekezdésében olvasható alábbi norma:

„Ha a bejegyzési kérelem elbírálására nem került sor, a cégbejegyzés a meghatározott határidő leteltét követő munkanapon a törvény erejénél fogva – a kérelem alapján előszerkesztett adatok szerinti tartalommal – haladéktalanul megtörténik.” Tehát – a Ctv. indoklásából is következő – forgalom és hitelezővédelmi megoldást választott a jogalkotó és ezt azzal enyhíti, hogy „a törvény erejénél fogva történő automatikus bejegyzés esetén kijavítás iránti kérelem terjeszthető elő”. Ez olyan érvénytelen-

¹⁶ Vö. SÁRKÖZY Tamás: *Gazdasági státuszjog* (Budapest: Aula 1999) 85–86.

¹⁷ Lásd Ctv. 24–25. § és 27–29. §.

ségi jogkövetkezmény, amely kérelemhez kötött eljárásjogi eszközt feltételez (kijavítás iránti kérelem).

A nyilvántartásba vételt követően egy megváltozott jogi stádiumban van a gazdasági társaság, mert jogi személy is lett. Ez okból nem volna helyes, ha a jogerősen bejegyzett jogi személyt a bíróságok törölnék a nyilvántartásból pusztán a létesítő okirat érvénytelenségére hivatkozással, mert ezzel olyan helyzetet teremtenének, mintha a gazdasági társaság jogi személyként létre sem jött volna. A gazdasági társaság mint jogi személy nem emelhető ki egyszerűen a vagyoni forgalom szereplői közül, megszűnése csak meghatározott jogi partitúra alapján történhet (erre utalnak az Uniók szabályok is, amelyek szerint már bejegyzett társaság semmissé nyilvánítása esetén a felszámolási eljárás modelljét kell alkalmazni).

A jogsértő létesítő okirat hibája ugyanakkor nem biztosíthat orvoslást a bejegyzéssel. Ha ugyanis a létesítő okiratba foglalt valamely rendelkezés jogszabályba ütközik, akkor a törvényes működés kikényszerítésére rendelkezésre álló eszközöket lehet igénybe venni, amelyek – törvényességi felügyeleti intézkedésen keresztül – elvezethetnek akár a társaság megszűnéséhez is, de ez esetben a megszűnéshez a hitelezői igények kielégítését szolgáló eljáráson keresztül juthatunk el, vagyis nem csorbulhatnak a kívülállók, elsősorban a hitelezők jogai.¹⁸

Fontos utalni arra is, hogy a gazdasági társaság cégbejegyzéséhez mint határvonallalhoz igazodó eltérő szabályozás a létesítő okirat módosítása esetén is alkalmazható. Addig, amíg a módosításon alapuló változásokat nem jegyzi be a nyilvántartásba, a módosítást tartalmazó nyilatkozat érvénytelenségére a szerződés érvénytelenségének szabályai alkalmazhatók azzal, hogy az érvénytelennek bizonyult módosítás nem jegyezhető be, a bejegyzés után viszont a változásokat már nem lehet törölni a módosítás érvénytelenségére hivatkozással, hanem csak a törvényes működés kikényszerítése – és ennek során, végső eszközként a társaság jövőre nézve történő megszüntetése – jöhet számításba.

Jogosan feltehető az a kérdés, hogy a szerződésekre alkalmazandó semmisségi okok miatt megállapítható-e a gazdasági társaság határozatainak érvénytelensége?

Véleményem szerint a Ptk. jognyilatkozatokra vonatkozó szabályaiból ez nem levezethető. A társaság határozata álláspontom szerint (a betudás elvének megfelelő alkalmazásával) már nem a tagok jognyilatkozatának számít. A legfőbb szerv határozata – mint a társaság döntése – szerintem nem minősíthető szerződési nyilatkozatnak, ezért a szerződések érvénytelenségi szabályait még „megfelelően” sem látom alkalmazhatónak.

Kétségtelen, hogy a határozat akkor is jogszabálysértő, ha a létesítő okiratba ütközik, de ez oly módon érvényesül, hogy társasági szerződés rendelkezésének semmisségére hivatkozással magát a határozatot lehet megtámadni még akkor is, ha a létesítő okirat azon rendelkezése semmis, mely a határozat meghozatalát lehetővé teszi. Ez nem anyagi jogi kérdés, sokkal inkább törvényességi felügyelet körébe illeszkedik, mert a társaság jogerősen már bejegyzésre került és működik. Megítélésem szerint nem törölhető a nyilvántartásból a gazdasági társaság önmagában azért, mert van egy jogsértő rendelkezés a létesítő okiratában. Ugyanakkor szükséges, hogy biztosítsuk azt, hogy

¹⁸ Vö. SÁRKÖZY Szabolcs: „A jogi személy megszűnéséről” *Gazdaság és Jog* 2017/7–8. 20–22.

legyen helye törvényességi felügyeleti eljárásnak. A bejegyző végzés anyagi jogereje ugyanis a létesítés stádiumaihoz kötődik és nem a működés létszakaszához.

A létesítő okirat érvénytelenségének megállapítását, illetve arra való hivatkozást a gazdasági társaság jogerős cégbejegyzésének elrendelését követően a törvényességi felügyeletre irányadó jogszabályi rendelkezések keretei között kell biztosítani.

Mindezen okból a gazdasági társaságok létesítésének és a létesítő okirat érvénytelenségének kérdése pusztán magánjogi szabályozással nem oldható meg, szükség van a közjogi (eljárásjogi) támasztékokra is. Az azonban nagyon fontos, hogy a társaságok létesítése döntően a privátautonómia bázisán nyugodjék, és nem lehet eltúlzott és bürokratikus az állami jelenlét. A közjogi eszközök csupán közérdekből vagy a közrend védelme érdekében korlátozhatók a magánautonómiát.

Az egymást feltételező egymásra épülő magánjogi és közjogi szabályozási szimbiózis adhatja meg a gazdasági társaságok mint jogi személyek jelenkori lényegét. A gazdasági társaságok ily módon magánjogi és közjogi rezsim alatt állnak, mert ahogyan Moór Gyula fogalmaz „a magánosok joga és az állam joga nem két különálló egymástól független jogvidék”.¹⁹

¹⁹ Lásd Moór Gyula: *A jogrendszer tagozódásának problémája* (Budapest: MTA 1937).

A VAGYONI HOZZÁJÁRULÁS TELJESÍTÉSE ÉS A TAG HELYTÁLLÁSI KÖTELEZETTSÉGE A PTK.-BAN (TŐKE ÉS/VAGY HITELEZŐVÉDELEM)

Az utóbbi években a jogirodalom és különböző bírói szakmai fórumok is sokat foglalkoztak a tagok, vezető tisztségviselők társasági jogban szabályozott felelősségével, sokszor eltérő jogértelmezésre jutva.¹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) kihirdetése sem változtatott ezen a helyzeten, amely részben – elsősorban a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi VI. törvény (Gt.) rendelkezéseit „átültetve” – a Harmadik Könyvbe integrálta ezeket a felelősségi rendelkezéseket, illetve valamennyi jogi személyre alkalmazandókat is bevezetett. Ez a hitelezővédelem szempontjából azzal a következménnyel jár, hogy „kitöltésre került az a felelősségi vákuum, amely a nem gazdasági társaság jogi személy tagjai és tisztségviselői esetében (például egyesületek) indokolatlanul felelőtlenséget biztosított”² és egységesítette a szabályozást. A Ptk. Harmadik Könyvében „bevezetett” új szabályozási módszer, az eltérést engedő normák főszabállyá tétele e jogterületen újabb jogértelmezési kérdéseket vetett fel. Egy részükről a jogalkotó is úgy találta, hogy csak jogszabály-módosítással oldhatók meg. Ez is az egyik oka annak, hogy a Ptk. Harmadik Könyvét a kihirdetése óta hét³ alkalommal módosították, amelyek érintették a tagok vagyoni hozzájárulását és az ehhez kapcsolódó felelősségi viszonyait is. A tanulmányban – részben ezeket is érintve – elsősorban arra keresem a választ, hogy valóban szükség volt-e ezekre a módosításokra, illetve a jogalkotással nem „rendezett” jogértelmezési problémákra milyen válaszok adhatók, ismertetve a Ptk. hatálybalépése óta ismertté vált bírói gyakorlatot is.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a Harmadik Könyv mellett a Hatodik Könyv is tartalmaz a tagok (alapítók), részvényesek – a társasági vagyonnal kapcsolatos „tevékenység” miatti – felelősségét szabályozó – a társasági jogból korábban nem ismert – rendelkezéseket, ezek részletes ismertetésétől azonban – terjedelmi okok miatt – most eltekintek.

* Bíró, Debreceni Ítéltábla, 4025 Debrecen, Széchenyi utca 24.

¹ A Civilisztikai Kollégiumvezetők 2012. október 18–19. napján és 2014. október 14–15-én tartott Országos Tanácskozása a vezető tisztségviselők felelősségének egyes kérdéseivel, míg a 2013. május 8–10. napján tartott Tanácskozás a gazdasági társaságok tagjai (részvényesei) korlátozott felelőssége áttörését érintő kérdésekkel foglalkozott.

² NOCHTA Tibor: „Az állandóan változó polgári jog és az új Polgári Törvénykönyv” in NOCHTA [et al.] (szerk.): *Ünnepi kötet Tamás Lajos tiszteletére* (Pécs: PTE ÁJK 2011). 156.

³ 2013. évi CXXXV. tv., 2013. évi CCLII. tv., 2015. évi CI. tv., 2016. évi LXXVII. tv., 2016. évi CLXXIX. tv., 2017. évi I. tv., 2017. évi CXXXVI. tv.

1. A VAGYONI HOZZÁJÁRULÁS KÖTELEZETTSÉGE

A Ptk. 3:9. § (1) bekezdése valamennyi jogi személy esetén főszabályként előírja a vagyoni hozzájárulás teljesítésének a kötelezettségét. Egyes jogi személy típusoknál azonban a speciális szabályok kivételesen mellőzhetik ezt. Annak érdekében, hogy ilyenkor is legyen vagyoni fedezete a jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvétele mögött, a Ptk. a tagok, illetve alapítók egyetemleges *helytállási kötelezettségét* mondja ki az ilyen esetekre.⁴ A helytállási kötelezettség kifejezés használatával a Ptk. arra kíván utalni, hogy e kötelezettség alanya nem valamilyen elmarasztalható, felróható magatartás szankciójaként köteles teljesíteni a jogi személy által nem teljesített tartozást, hanem pusztán fedezetet kíván teremteni a szabály e kötelezettség előírásával. A felelősség és a helytállás megkülönböztetését a Ptk. a Harmadik Könyvön is következetesen végigvezeti.⁵

Ezt a rendelkezést már a Ptk. hatálybalépése előtt sokan kritizálták, eltúlzottnak, elhibázottnak tartották, elsősorban az egyesületekre vonatkozó szabályozás miatt. „Ez a korlátlan és egyetemleges helytállási kötelezettség szükségtelenül és aránytalanul gátolja az egyesületben való részvételi hajlamot [...], az egységes felelősség felesleges és túlzott áttörése.”⁶ Olvashatunk olyan álláspontot is, amely az egyetemlegesség kimondását tartja aggályosnak, mert ez „azokat a tagokat vagy alapítókat inti különösen nagy óvatosságra, akiknek van vagyonuk.”⁷

A jogalkotó nem volt „süket” ezekre az aggályokra. A Ptk. 3:65. §-a egy (4) bekezdéssel kiegészítve⁸ azzal lépett hatályba, hogy „a tagok – a tagdíj megfizetésén túl – az egyesület tartozásaiért saját vagyonukkal nem felelnek”.

Ezt a rendelkezést egy közzétett bírói határozat úgy értelmezte, hogy

„a tagdíj nem az alapításkor (vagy a tagsági jog keletkezésekor) teljesítendő vagyoni hozzájárulás [...] A Ptk. egyesületekre vonatkozó speciális 3:66. § (1) bekezdése értelmében az egyesület tagja köteles az alapszabályban meghatározott tagi kötelezettségek teljesítésére. Az egyesület megalakulásakor – vagy az új tag belépése esetére – a fentiek értelmében nem kizárt az egyszeri, induló hozzájárulás (törzsvagyon) meghatározása [Ptk. 3:66. § (1) bekezdés, 3:9. § (1) bekezdés és Ectv. 2. § 28. pont, 22. §

⁴ Ptk. 3:9. § (2) Ha a jogi személy alapítója vagy tagja nem köteles vagyoni hozzájárulást teljesíteni, a jogi személy tartozásaiért a jogi személy tagja, tagság nélküli jogi személy esetén az alapítói jogok gyakorlója köteles helytállni. Ha a helytállási kötelezettség több személyt terhel, kötelezettségük egyetemleges.

⁵ A Ptk. helytállási kötelezettségről és nem felelősségről beszél a közkereseti társaságok tagjai, ill. a betéti társaságok beltágjai esetén. Lásd pl. a 3:138. §-t vagy a 3:154. §-t. A jogi személy és a tagjai vagyonának elkülönülése más társasági formáknál is megjelenik: BDT 2016. 3465. A korlátozott felelősségű társaságnak és tagjának elkülönült jogalanyisága folytán a tag vagyonára elrendelt biztosítási intézkedés a társaság vagyonát nem érinti.

⁶ SÁRKÖZY Tamás: „Az új Ptk. egyesületekre és alapítványokra vonatkozó rendelkezéseiről” *Gazdaság és Jog* 2013/2. 12.

⁷ BODZÁSI Balázs: „A gazdasági társaságok tagjainak felelőssége az új Ptk. alapján” *Csőd-felszámolás-Válság* 2013/9–10. 63.

⁸ *Egyes tv.-eknek az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CCLII. tv.* 185. § (1) bek.-ével kiegészített rendelkezés.

(2) bekezdés], amelyre vonatkozóan valóban alkalmazandó a Ptk. 3:9. § idézett rendelkezése. A (havi/éves) tagdíjfizetési kötelezettség (az Ectv. 19. § szerinti bevétel) azonban nem tekinthető az alapításkor (vagy tagsági jog keletkezésekor) – a Ptk. 3:9. § (1) bekezdése szerint – teljesítendő „vagyonai hozzájárulásnak.”⁹

A döntéssel szemben felhozott kritikai észrevétel szerint:

„A bírói gyakorlat sajátosan torzította a Ptk. egyértelmű normáit: amennyiben a tagdíj nem az alapításkor vagy a tagsági jogviszony keletkezésekor teljesítendő vagyonai hozzájárulás, tehát havi vagy éves bontásban fizetendő, úgy a Harmadik könyv általános részében elhelyezett »vagyonai hozzájárulás« szabályai sem alkalmazandók rá. Ha azonban a díj az egyesület törzsvagyonának megalapozását vagy növelését célozza, s egyúttal a tagi jogviszony keletkezéséhez tapadó egyszeri hozzájárulás, úgy az általános rész vagyonai hozzájárulás szabályai alkalmazandók – ideértve a szolgáltatás módjának, az eljárási rendnek a meghatározását is. Mivel a Ptk. sem a jogi személy általános szabályai közt, sem az egyesület szabályai közt nem használja a »törzsvagyon« kifejezést, az idézett normarontó bírói értelmezést nem célszerű követni.”¹⁰

A jogalkotó célszerűnek látta lezárni az ezzel kapcsolatos jogértelmezési vitákat. Az egyesület tagjának helytállási kötelezettségére vonatkozó rendelkezéseket pontosította, és ismét módosításra került a Ptk. 3:65. § (4) bekezdése, amely most már azt mondja ki, hogy a tag az egyesület tartozásaiért saját vagyonával nem felel.¹¹

Hangsúlyozni kell, hogy ez a rendelkezés csak a Ptk. 3:9. § (2) bekezdése szerinti helytállási kötelezettség alól mentesíti az egyesület tagjait (érdekes módon a 3:65. § (4) bekezdése a „nem felel” kifejezést használja, helytelenül), azonban a tagok más jogcímen fennálló helytállása, felelőssége alól nem. A Ptk. 3:9. § (2) bekezdésének értelmezésével kapcsolatos jogvitákat a Ptk. módosítása egyesület esetén „megoldotta”, azonban más jogi személyeknél számos problémát vet fel.

Az első kérdés, hogy a vagyonai hozzájárulást nem teljesítő tag (alapító) egyetemlegesen felel-e a jogi személlyel – a Ptk. csak a tagok egyetemleges helytállási kötelezettségéről rendelkezik – vagy csak akkor érvényesíthető velük szemben az igény, ha a jogi személlyel szemben nem járt eredménnyel a hitelező követelésének az érvényesítése (azaz mögöttes-e ez a helytállási kötelezettség)? Előfordulhat olyan eset is, hogy a jogi személynek van – akár elegendő – vagyona a követelés megfizetésére (még az is lehetséges, hogy bár nem kötelező, de egyes tagok, alapítók vagyonai hozzájárulást teljesítettek). Ezekre a kérdésekre a Ptk. nem ad választ. Ezért fogalmazódott meg az a kritikai észrevétel, hogy a gyakorlat szempontjából ez egy hátrányos szabály, „súlyos

⁹ BDT 2015. 3335. I.

¹⁰ Lásd *uj.jogtar.hu/#doc/db/367/id/A14Y1522.KK/ts/20180101/1r/3%253A65*. Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz – Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez* (Budapest: Wolters Kluwer Kft. 2014).

¹¹ *A civil szervezetek és a cégek nyilvántartásával összefüggő eljárások módosításáról és gyorsításáról szóló 2016. évi CLXXIX. tv.* 32. §.

hibája mindenekelőtt, hogy ezt nem mögöttes helytállási kötelezettségként mondja ki, tehát elvileg a jogi személyt megelőzően, annak rendeltetésszerű működése során is van mód a hitelezői igényérvényesítésre”.¹²

Egyetértek azzal, hogy a Ptk. 3:9. § (2) bekezdésében ki kellett volna mondani, hogy a tag(ok), alapító(k) feltétlen helytállási kötelezettsége mögöttesen áll fenn hasonlóan a bt., kkt. tagjának mögöttes helytállási kötelezettségéhez. A Ptk. 3:2. § (1) bekezdése és a jogi személynek a tagok, alapítók vagyonától elkülönülő jogalanyiságából adódóan – ennek hiányában is – az a helyes jogértelmezés, hogy a hitelezőnek elsődlegesen a jogi személlyel szemben kell érvényesíteni az igényét. Arra, hogy ebbe beletartozik-e a hitelezői igény perbeni érvényesítése is vagy elegendő egy felszólító levél, a bírói gyakorlatnak kell választ adnia, akár a Ptk. 3:139. § (1) bekezdésének „analóg” alkalmazásával. Az együttes perlésre vonatkozó szabályozás hiánya felveti azt a kérdést is, hogy a hitelező által a jogi személlyel szemben indított perben érvényesíthető-e a tagok „mögöttes” helytállási kötelezettsége? Az erre a kérdésre adott válaszhoz – az anyagi jogszabály felhatalmazó rendelkezésének hiányában – a *polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvénynek* (Pp.) az alanyi keresethalmazatra vonatkozó rendelkezéseit kell figyelembe venni. A Pp. 173. § (3) bekezdése személyi keresethalmazatnál kizárja az eshetőleges vagy vagylagos viszonyban álló több kereset előterjesztését, ezért a Ptk. 3:9. § (2) bekezdése alapján a jogi személy és a tag együttes perlésére ilyen módon nem kerülhet sor. Erre csak egyetemleges marasztalás esetén lenne lehetőség.

Felvethető az a kérdés is, hogy van-e jelentősége, hogy milyen „létszakaszban” van a jogi személy? Az anyagi jogi igény érvényesítésének elvesztését eredményezi-e, ha a felszámolási eljárásban a hitelező nem jelentette be a jogvesztő határidőn belül a hitelezői igényét? Kizárja-e ez a mulasztás tag (alapító) helytállási kötelezettségét? Mi a viszonya a Ptk. 3:9. § (2) bekezdésének más rendelkezésekhez, például a Ptk. 3:2. § (2) bekezdéséhez?

Ezekre a kérdésekre a bírói gyakorlat még nem adott választ, így egy későbbi elemzés tárgya is lehet(ne). Az mindenesetre kiemelendő, hogy az alapproblémára adott válasz (mögöttes-e a helytállási kötelezettség) megválaszolása „előkérdése” ezek eldöntésének.

2. A JEGYZETT TŐKE ÉS A HITELEZŐVÉDELEM

A jogi személyek a gazdasági forgalomban vesznek részt, ennek egyik előfeltétele, hogy rendelkezzenek saját vagyonnal. A Ptk. nem változtatott azon a rendelkezésen, hogy a jogi személy alapításakor a vagyoni hozzájárulás rendelkezésre bocsátásának kötelezettsége az alapítókat, illetve a tagokat terheli. Az sem módosult, hogy a törzstőke a működés során a vagyoni helyzet megítélésének egyik viszonyítási értéke. A jogi személy vagyoni helyzetét ehhez a tőkenagysághoz viszonyítva próbálja a társasági jog a hitelezőknek garantálni, hogy hosszú távon a jegyzett tőke nem marad a saját tőke alatt.

¹² SÁRKÖZY Tamás: „Fordulat a magyar kártérítési jogban” *Magyar Jog* 2013/9. 536.

A Ptk. a hitelezővédelem érdekében fenntartotta a jegyzett tőke minimumával rendelkező kft. és rt. esetén a kötelező átalakulásnak azt az esetét, ha a saját tőke két egymást követő évben nem éri el a kötelező jegyzett tőke mértékét, és a tagok nem gondoskodnak annak pótlásáról.¹³

A Ptk. „visszaállította” kft.-k esetén a korábbi hárommillió Ft-os jegyzett tőke minimum összegét.¹⁴ A Ptk. törvényjavaslatának indokolása szerint

„A törzstőke minimum szabályozásának célja, hogy ezzel a hitelezői érdekeket védje, és visszatartsa a tagok mögöttes helytállási kötelezettségét kizáró társasági formáktól azokat a vállalkozásokat, amelyek tagjai nem képesek vagy nem hajlandók elegendő induló tőkét biztosítani a társaság számára. A Gt.-ben előírt ötszázezer forintos minimális törzstőke a kívánt hatást nem tudja biztosítani: a hitelezők számára nem jelent elegendő biztosítékot, és nem képes a nem kellően megalapozott társaságok létesítésének megakadályozására sem.”¹⁵

2.1. ELTÉRÉS A JEGYZETT TŐKE MINIMUMÁRA VONATKOZÓ RENDELKEZÉSEKTŐL

Már a Ptk. hatálybalépése előtt a legtöbb jogértelmezési kérdés a kft. jegyzett tőkéjének mértékéhez és annak rendelkezésre bocsátásához kapcsolódóan vetődött fel a Ptk. 3:4. § (2) bekezdésének eltérést engedő (új) szabályozása miatt: eltérhetnek-e a tagok a hárommillió Ft kötelező jegyzett tőke minimumától; lehet -e egy forinttal kft.-t alapítani; van-e, és ha igen, mi a végső időpontja az alapításkor be nem fizetett vagyoni betét rendelkezésre bocsátásának; vonatkoznak-e ezek a rendelkezések a jegyzett tőke emelésére?

Nem véletlen, hogy ezekre a kérdésekre a Ptk. hatálybalépése után rövid időn belül a bírói gyakorlatnak is választ kellett adnia. Ezeket áttekintve megállapíthatjuk, hogy ha arra keressük a választ, hogy eltérhetnek-e a tagok kft. esetén a kötelező jegyzett tőke minimumától, először abban kell állást foglalnunk, hogy a kft. törzstőke fogalmához hozzátartozik-e annak mértéke. A bírói gyakorlat szerint ugyanis a fogalommeghatározások részei nem tartoznak a Ptk. 3:4. § (2) bekezdésében meghatározott tárgykörbe, az eltérés lehetősége ezekre nem vonatkozik.¹⁶ Közzétételre is került olyan határozat, amely szerint, ha fogalomhoz kapcsolódóan használja a Ptk. a „nem lehet kevesebb” kifejezést, azt jelenti, hogy azt a törvény megtiltja.¹⁷ Ezt a megközelítést nem tartom helyesnek, mert nem minden esetben vezet helyes eredményre. A Ptk. Harmadik Könyvének a szóhasználata (gyakran használja a nem lehet, tilos, kell kifejezést diszpozitív

¹³ Ptk. 3:133. § (2) bek.

¹⁴ A törzstőkével kapcsolatos elméleti szempontokat részletesen elemzi SÁRKÖZY Szabolcs: „A kft. intézménye a társasági formák nemzetközi versenyében” *Jogtudományi Közöny* 2013/6. 301–312.

¹⁵ VÉKÁS–GÁRDOS (10. lj.) I. köt. 372.

¹⁶ Emlékeztető a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2014. május 21–24. napján tartott Országos Tanácskozásáról VIII. Összefoglaló a „Kógencia és a diszpozitivitás az új Ptk. jogi személyekről szóló könyvében” vitaanyag megvitatásáról I-II. BH 2014. 9.

¹⁷ BDT 2018. 3891.

rendelkezéseknél is, mivel mintaszabályokat ad) miatt nyelvtani értelmezéssel ezek a jogértelmezési kérdések nem válaszolhatók meg.

Olvashatunk olyan álláspontot is, hogy ettől a rendelkezéstől azért nem lehet eltérni, mert

„mivel a törzstőke minimumának meghatározása a fentiek szerint kifejezetten és nyilvánvalóan hitelezővédelmi célokat szolgál, elsődleges feladata, hogy biztosítsa a társasági vagyron olyan mértékét, amely lehetővé teszi a társaság számára, hogy legalább minimális szinten megfeleljen a társasági hitelezők igényeinek, ezért külön rendelkezés nélkül is kógensnek kell tekinteni a szabályt, figyelemmel a 3:4. § (3) bekezdés b) pontjára.”¹⁸

Álláspontom szerint az eltérés tilalma ezen kívül mással is indokolható. Ha ugyanis a Ptk. 3:4. § (2) bekezdésének főszabályából indulunk ki, az eltérés megengedett, a Ptk. 3:4. § (3) a) pontja ugyanis az eltérést nem teszi semmissé, a kft. fogalmánál a jegyzett tőke minimuma nem szerepel, a Ptk. 3:161. § alcíme is külön említi a törzstőke fogalmát és annak mértékét. Ugyanakkor mivel az eltérés lehetősége csak a Ptk. Harmadik Könyvében írt rendelkezésekre vonatkozik,¹⁹ más jogszabályokat is figyelembe kell venni. A Ctv. 69. § (2) bekezdésének b) pontja a cégalapítás érvénytelenségi okaként említi a vagyoni hozzájárulás mértékének hiányát, míg az e) pont kft. és rt. esetében a jegyzett tőke legkisebb összegére vonatkozó törvényi előírások megszegésére mondja ki az érvénytelenséget. Ezért annak ellenére, hogy a Ptk. külön nem mondja ki a semmisséget, a Ctv. az, amely megtiltja a jegyzett tőke minimumától való eltérést.

2.2. A VAGYONI HOZZÁJÁRULÁS RENDELKEZÉSRE BOCSÁTÁSA

A Ptké. 13. § (1) bekezdése kötelezővé tette a hárommillió forint jegyzett tőkét el nem érő működő kft.-k számára is a törzstőke felemelését. Ezt „könnyítő” rendelkezésként előírta, hogy a cég a tőkeemelésről a Ptk. rendelkezéseinek alkalmazásával határozhat,²⁰ mivel a Ptk. lehetővé teszi – nemcsak alapításkor, hanem a működés során is – a törzstőkének a társaság nyereségéből való feltöltését, vagyis azt, hogy a tagok ne a saját vagyonukból teljesítsék a vagyoni hozzájárulást.²¹ Ha a tagok a társasági szerződésben ebben állapodnak meg, a kft. akkor is megkezdheti a működését, ha a törzstőkéje nincs fedezve vagyoni hozzájárulásokkal. Azt a jogalkotó is felismerte, hogy ez a helyzet a hitelezői érdekeket jelentős mértékben veszélyezteti. Ezért a Ptk. az ilyen esetekre két garanciális rendelkezést épített be. Az egyik, hogy a társaság mindaddig

¹⁸ VÉKÁS–GÁRDOS (10. lj.) I. köt. 372.

¹⁹ KISFALUDY András: „A jogi személyek szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben” *Jogtudományi Közöny* 2013/7–8. 339–340.

²⁰ Ptké. 13. § (2) Az (1) bekezdés szerinti korlátozott felelősségű társaság legkésőbb 2017. március 15-éig köteles a törzstőkéjét megemelni vagy átalakulni, egyesülni azzal, hogy a tőkeemelésről a Ptk. rendelkezéseinek alkalmazásával határozhat.

²¹ Ptk. 3:162. § (1) bek.

nem fizethet ki a tagjai részére osztalékot, amíg a megtermelt és a társaság számára visszatartott nyereség nem fedezi a törzstőke teljes összegét. Ez azt biztosítja, hogy a törzstőke feltöltése a lehető leghamarabb megtörténjen.

A meghatározott típusú vállalkozások éves pénzügyi kimutatásairól, összevont (konszolidált) éves pénzügyi kimutatásairól és a kapcsolódó beszámolókról, a 2006/43/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 78/660/EGK és a 83/349/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2013/34/EU irányelv átültetését szolgálták a 2015. évi CI. törvénynek többek között az osztalék kifizetésére is alkalmazandó Ptk. 3:184. §-t módosító rendelkezései, melyeket ilyenkor is alkalmazni kell. Ezzel indokolható, hogy bár a Ptk. 3:186. § (3) bekezdése csak osztalékelőlegnél rendelkezik visszafizetési kötelezettségről, a Ptk. 3:184. § (3) bekezdése alapján valamennyi – így a jogosulatlanul kifizetett – osztalék esetén fennáll a jogsértő kifizetés jogkövetkezménye. A Kúria a BH 2018. 201. számon közzétett határozatában²² értelmezte az osztalékfizetésre vonatkozó rendelkezéseket, megállapítva, hogy az osztalékfizetés feltétele az ügyvezető taggyűlésnek tett nyilatkozata arról, hogy a kifizetés nem veszélyezteti a kft. fizetőképességét, illetve a hitelezői érdekeket. A nyilatkozat megtételekor az ügyvezetőnek a mérlegadatokon kívül a társaság osztalékfizetés esedékessége időpontjában fennálló, aktuális likviditási helyzetét kell figyelembe vennie. Ha a taggyűlés az osztalék kifizetésének időpontját nem határozza meg, az haladéktalanul esedékes.

A hitelezővédelmet szolgálja az is, hogy mindaddig, amíg a visszatartott nyereség nem fedezi a törzstőkét, a tagokat *nem illeti meg a korlátozott tagi felelősség kedvezménye* és személyesen is helyt kell állniuk a társaság tartozásaiért. Ez a helytállási kötelezettség nem korlátlan, csak annak az összegnek az erejéig érvényesül, amely összeget a vállalt vagyoni hozzájárulásból még nem teljesítettek, illetve ami a visszatartott nyereségből sem nyert még fedezetet. Ez a korlátozás azt biztosítja, hogy a társaság hitelezőinek a helyzete nem válik hátrányosabbá. A társasági szerződés ilyen tartalmú rendelkezéséhez nemcsak alapításkor, hanem a működés során is valamennyi tag egyhangú határozata szükséges a Ptk. 3:102. § (3) bekezdése alapján. Ezért minden tag helytállási kötelezettsége mindaddig fennáll a társasági tartozásokért, amíg a törzsbetét (törzstőke emelés) további befizetésekkel, illetve a visszatartott nyereségből teljes egészében nincs fedezve. Hiába fizeti be az egyik tag a saját törzsbetétét, a helytállási kötelezettsége addig áll fenn, amíg a társasági szerződés szerinti jegyzett tőke fedezete rendelkezésre nem áll.

2.3. ELTÉRÉS A VAGYONI HOZZÁJÁRULÁS MÉRTÉKÉTŐL

A Ptk. 3:162. § (19) bekezdése azt is lehetővé teszi, hogy a tagok a társasági szerződésben úgy állapodjanak meg, hogy a nyilvántartásba vételi kérelem benyújtásáig valamelyik tag a pénzbetéte felénél kisebb összeget köteles befizetni. A Ptk. nem tartalmazza a pénzbeli vagyoni hozzájárulás legkisebb összegét, ezért merült fel az a jog-

²² Ebben a Gt.-t alkalmazták, de mivel a Ptk. e vonatkozásban nem változott, továbbra is irányadó.

értelmezési kérdés, hogy van-e a befizetett vagyoni hozzájárulás összegének minimuma, lehet-e pl. egy Ft?

Már a Gt. tárgyában kialakult bírói gyakorlat szerint sem volt lehetősége a cégbíróságnak azt a kérdést mérlegelési jogkörbe vonni, hogy elegendő-e a vagyoni hozzájárulás összege a közös gazdasági tevékenységhez, ha nincs jogszabályi alapja.²³ Ez a megállapítás most is igaz. Bár nem tudok ilyen bejegyzési kérelemről, ezért tudomásom szerint nem is kellett a cégbíróságnak állást foglalnia ebben a kérdésben, de arra hivatkozással a cégbejegyzési kérelem nem utasítható el, hogy nincs meg a jegyzett tőke „fedezete”,²⁴ elvileg ez nem zárható ki.

A feltőkésítés terhe a mai nehéz gazdasági helyzetben igen súlyos kötelezettséget rótt a kft.-re, ezért a Ptk. módosított 13. § (2)–(3) bekezdése²⁵ már tartalmazza a feltőkésítésnél az új Ptk. tőkeemelési szabályaira való utalást. Az is a kft.-k Ptk. szerinti továbbműködését segítő rendelkezés volt, hogy a kötelező határidő (2017. március 15.) lejárta előtt nem volt kötelező a hatálybalépést követő első társasági szerződés módosításánál a jegyzett tőke emelése.

A Ptk.-nak a vagyoni hozzájárulásra vonatkozó rendelkezéseit egészíti ki a 2017. június 23.-tól alkalmazandó Ptk. 12/A. §-a,²⁶ amely lehetővé teszi kft. és zrt. jegyzett tőkéjének felemelése során – kivéve a zártkörűen működő társaság működési formájának megváltoztatásához kapcsolódó tőkeemelést –, hogy a pénzbeli hozzájárulás teljesítését vállaló személy a befizetni vállalt pénzbeli vagyoni hozzájárulást a jegyzett tőke emeléséről hozott határozatban meghatározott feltételek szerint a társaságot terhelő fizetési kötelezettség teljesítéseként harmadik személynek fizesse meg, kivéve ha társaság ellen csődeljárás, felszámolási eljárás, kénysztörölési eljárás vagy végrehajtás folyik, továbbá, ha a társaságot jogerősen megszüntnek nyilvánították.

Ide tartozik az a kérdés is, hogy rendelkezhetnek-e úgy a tagok, hogy a kft.-ben nincs üzletrész, csak vagyoni részesedés? Álláspontom szerint erre nincs lehetőség. A Ptk. 3:164. § megadja az üzletrész fogalmát is, ezért ez nem tartozik a Ptk. 3:4. § (2) bekezdésében meghatározott körbe.²⁷

²³ BH 1994. 92.

²⁴ Így foglalt állást a 43/2014. Számviteli kérdés is: „Az új Ptk. rendelkezései alapján mód van arra, hogy akár 1 forint befizetése mellett megtörténhessen a társaság cégbírósági bejegyzése, feltéve, hogy a tag további vagyoni hozzájárulás szolgáltatására kötelezettséget vállal.” (*Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat* 2014. június)

²⁵ A 2016. évi I. tv. 3. § -a 2016. március 10.-től módosította a Ptk. 13. §-át.

²⁶ Beiktatta *egyes törvényeknek az üzleti környezet jogi versenyképességének növelése érdekében szükségessé módosításáról szóló 2017. évi LXI. tv.* 28. §-a. Arról nincs információ, hogy miért nem a Ptk.-ba került beépítésre ez a rendelkezés.

²⁷ Sárközy Tamás is foglalkozik ezzel a problémával; szerinte sincs erre lehetőség, mivel ez a kft.-nek a magyar jogban olyan fogalmi eleme, amitől nem lehet eltérni. Lásd SÁRKÖZY Tamás: „Még egyszer a Ptk. jogi személy könyve állítólagos diszpozitivitásáról” *Gazdaság és Jog* 2015/11. 13.

2.4. ELTÉRÉS A VAGYONI HOZZÁJÁRULÁS RENDELKEZÉSRE BOCSÁTÁSÁNAK IDŐTARTAMÁTÓL

A Ptk. arra is lehetőséget ad, hogy a társasági szerződésben a tagok úgy állapodjanak meg, hogy a nyilvántartásba vételi kérelem benyújtásáig be nem fizetett pénzbeli vagyoni hozzájárulás szolgáltatására a társaság nyilvántartásba vételétől számított egy évnél hosszabb határidőt állapítsanak meg.²⁸ Eltérő volt a megítélése annak a kérdésnek, hogy mi a befizetés végső időpontja.

A Ptk. hatálybalépésekor a bírák között felmerült az a jogértelmezés, hogy a Ptk. 3:133. § (2) bekezdésében foglalt tőkevédelmi szabály adja meg ennek határidejét.²⁹ Konkrét ügyek miatt azonban változott ennek a kérdésnek a megítélése.

A bírói gyakorlat szerint nincs akadálya annak, hogy a [2013. évi V. törvény](#) hatálya alá tartozó kft. alapítása vagy tőkeemelése, vagy a [2006. évi IV. törvény](#) szerinti kft. feltőkésítése során a hátralékos pénzbetét befizetésének időpontját a létesítő okirat, illetve a taggyűlési határozat két évnél hosszabb időben határozza meg.³⁰ A Magyar Igazságügyi Akadémián 2015. december 3-án rendezett Céglégi Konferencián is megvitatásra került ez a kérdés, vagyis hogy a Ptk. 3:162. § (1) bekezdése alapján a tőkeemelés teljesíthető-e egy jövőbeni későbbi időpontig is, illetőleg van-e véghatárideje a teljesítési határidőnek.

A tanácskozás megerősítette a BDT 2015. 3383. számú döntésben írtakat.³¹

„A még nem teljesített pénzbeli vagyoni hozzájárulás befizetése végső határidejének előírását a Ptk. 3:133. § (2) bekezdése sem tartalmazza. [...] E rendelkezés alkalmazása körében nem annak van jelentősége, hogy a még nem teljesített pénzbeli vagyoni hozzájárulás szolgáltatása megtörtént-e, hanem annak, hogy a társaság rendelkezik-e a társasági formára előírt jegyzett tőke minimum összegét – a kft. esetén hárommillió forintot – elérő saját tőkével, és a tagok gondoskodnak-e a szükséges saját tőke biztosításáról. Ezen kötelezettségüket azonban a tagok – abból következően, hogy a Számviteli törvény 35. § (2) és (3) bekezdésében foglaltak értelmében a jegyzett tőke és a saját tőke nem azonos fogalmak, tekintve, hogy a saját tőke a jegyzett tőkén kívül a tőketartalékból, eredménytartalékból és a tárgyév mérleg szerinti eredményéből tevődik össze – a hátralékos törzsbetét befizetésén kívül más módon is teljesíthetik. A Ptk. 3:133. § (2) bekezdése szerinti tőkepótlási kötelezettség és a hátralékos törzsbetét befizetési kötelezettség egymástól elkülönülő, önálló tagi kötelezettségnek tekintendők, a két jogintézmény joghatásait, határidőit tekintve nem keverhető.”

Ez a jogértelmezés olvasható a 47/2015. Számviteli kérdésben is, megállapítva, hogy „értelmezésünk szerint amennyiben a társasági szerződés arról külön nem rendelke-

²⁸ Ptk. 3:162. § (1)–(2).

²⁹ COGINÉ BOROS Ágnes: „A már bejegyzett kft.-k törzstőke felemelési kötelezettsége” *Céghírnök* 2014/2. 10–11.

³⁰ BDT 2015. 3383. GÁL Judit: „A kft.-k feltőkésítése” *Céghírnök* 2015/8. 4.

³¹ HÁMORI Andrea: „Kérdések és válaszok a korlátozott felelősségű társaságok Ptk. hatálya alá helyezkedése, illetőleg tőkeemelése vonatkozásában” *Céghírnök* 2016/1. 3–5.

zik, a Ptk. hatályos szövegéből nem vezethető le semmilyen időbeli korlát a pénzbeli vagyoni hozzájárulás rendelkezésre bocsátásának időpontjára vonatkozóan”.

3. A HITELEZŐVÉDELEM VIZSGÁLATA A NYILVÁNTARTÓ BÍRÓSÁG ÁLTAL

Jogosnak tartom azt a felvetést, hogy a hitelezővédelem szempontjai a nyilvántartásba vételkor nem vizsgálhatók megfelelően. A jogi személynek az alapítást megelőzően nincsenek hitelezői, ezért e vonatkozásban csak általános megállapítások tehetők. A Ptk. valamennyi jogi személy esetén lehetőséget ad az önálló jogalanyiség kivételes „átlépésére”, ezzel is segítve a hitelezők igényérvényesítését. Ennek az az indoka, hogy

„nem teremthet sem a hitelezővédelem, sem a közérdek védelme a korlátozott tagi felelősség érinthetetlenséget jelentő szabadító levelet. A csalárd, a rosszhiszemű és a jogellenes eljárások ugyanis nem oldhatóak fel a társaság jogi személyiségében, a jogi személyiség kérge tehát nem áttörhetetlen, a korlátozott felelősséggel való visszaélés áthatolhatóvá teszi [...] a jogellenesség szankciójaként jelenik meg a felelősség átváltása korlátlan felelősséggé.”³²

Bár a hitelező nem jogosult a Ptk. 3:35. §-a alapján a jogi személy határozatainak bírósági felülvizsgálatát kérni, azonban a korábbi bírói gyakorlattal szemben e perekben is vizsgálható a létesítő okirat ebből a szempontból.³³

4. ÖSSZEGZÉS

Az eddig ismertté vált bírói gyakorlat nem támasztotta alá azokat a kritikákat, hogy a Ptk. Harmadik Könyvének a „hitelezővédelmet erősítő” rendelkezései eltúlzottak, aránytalanul korlátozzák a jogi személyek működését. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a szigorúbb rendelkezéseket „ellensúlyozó”, a vagyoni hozzájárulási kötelezettség teljesítésének könnyítését szolgáló rendelkezésekkel élnek a tagok, alapítók. Az elmúlt években a cégalapítási kedv is növekedett és nem csökkent a működő jogi személyek száma sem. A hatálybalépés óta eltelt idő azonban még kevés volt arra, hogy elsősorban a vagyoni hozzájáruláshoz kapcsolódó helytállási, felelősségi rendelkezések bírói gyakorlata kialakuljon.

³² NOCHTA Tibor: *A magánjogi felelősség útjai a társasági jogban* (Budapest – Pécs: Dialóg Campus 2005) 94.

³³ A Kúria elnöke által felállított Új Ptk. Tanácsadó Testület véleménye szerint is a jogi személy határozatainak felülvizsgálata körében a jogszabályba ütközés vizsgálata alatt a létesítő okirat egyes rendelkezései jogszabályba ütközésének vizsgálatát is érteni kell.

PUSZTAHELYI RÉKA*

VESZÉLYES ÜZEMI FELELŐSSÉG A PTK. TÜKRÉBEN**

A veszélyes üzemi felelősséget érintő Ptk.-beli szabályok alapvető, koncepcionális változáson nem estek át az új Ptk. megalkotása során. Mindazonáltal általánosan érzékelhető egyfajta hangsúlyeltolódás a felelősség szigorodása irányában, amely e speciális tényállás lényegi magját jelentő fokozottan veszélyes tevékenységek fogalmi körének az átgondolását, elemzését igényli. A tanulmány első felében a véttlen felelősség, azon belül a veszélyes üzemi felelősség magyar jogfejlődését tekintjük át, amelyet elengedhetetlennek tartunk a bírói analogikus gondolkodásmódnak és a jelenlegi szabályozás alapját jelentő generálklauzulának az értékeléséhez. A tanulmány második részében a veszélyes üzemi felelősség jelenlegi bírói gyakorlatát elemezzük, különös tekintettel a fokozottan veszélyes tevékenységek beazonosítására, azaz a veszélyes üzemre minősítésre. Terjedelmi okokból a vizsgálatunkon kívül reked többek között a Ptk. non-cumul szabályának¹ hatása a veszélyes üzemi felelősség deliktuális tényállására, és a speciális felelősségi alakzat egyes tényálláselemeinek különlegességét sem áll módunkban kifejezni. Mindazonáltal választ keresünk az általunk érzékelt azon tendenciára, amelyet a veszélyes üzemi felelősség „felpuhulásaként” összegezhethetünk.

1. A VESZÉLYES ÜZEMI FELELŐSSÉG SZABÁLYOZÁSÁNAK ÉS BÍRÓI GYAKORLATÁNAK HAZAI FEJLŐDÉSE

A veszélyes üzemi felelősség magyarországi fejlődésének első mérföldkövét az 1874. évi XVIII. törvénycikk, a vaspályák által okozott halál vagy testi sértés miatti felelősségről jelentette.² Az objektív felelősség előre nyomulása valósult meg ezzel párhuzamosan, még a 19. század fordulóját megelőzően, az üzemi balesetek területén is: az ipartörvényekben (1872, 1884) és az ipari munkások baleseti védelméről szóló törvénnyel

* PhD egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, 3515 Miskolc Egyetemváros. reka.pusztahelyi@gmail.com

** A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Egyed István Posztdoktori Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

¹ Ptk. 6:145. §.

² ZLINSZKY Imre: „A vaspályák felelőssége és kártérítési kötelezettsége” *Jogtudományi Közlöny* 1874. ápr. 22. 133–134.

(1893). A bírói gyakorlat egyrészt hamar felismerte azt a lehetőséget, hogy a vaspályák vértlen kártérítési felelősségét kiterjessze a dologi károk körére is, valamint analógia útján egyéb fokozott veszéllyel járó tevékenységekre is. Így vált irányadóvá az objektív felelősség a későbbiekben nemcsak a gőzvasutak, hanem villamos vasutak által okozott károkra is. A századfordulót követően a bírói gyakorlat tovább tágitotta a tényállás kereteit a gépi erővel működtetett egyéb közlekedési eszközökre, így az akkorra a magyar utakon „tömegesen” megjelenő automobilonokra is³, továbbá egyéb gépekre és fokozott veszéllyel járó tevékenységekre.^{4 5}

Itt kell megjegyeznünk, hogy az 1900-as Polgári Törvénykönyv tervezet hiába javasolta a veszélyes üzemi felelősség kiterjesztését, akár a lóvontatású vasutakra vagy az automobilonokra is, 1907-ig nem volt olyan bírói döntés, amely az autóbaleset esetében eltért volna a magánjogi vétkesség elvétől.⁶ A nem ipari üzemek, azaz a nem gazdasági-hasznoszerzési célú veszélyes tevékenységek körében áttörést az automobil-jog fejlődése hozhatott, mivel – Arányi János előadása szerint – a gépkocsibalesetek kapcsán a Kúriának az analógia alkalmazása során azt a szakadékot is át kellett hidalnia, hogy ezekben az esetekben a veszélyes tevékenységet nem vállalkozásként üzik.⁷ Ettől eltérő nézőpontból közelített a bírói gyakorlathoz Peschka Vilmos, aki azt állapította meg, hogy a jogszabály közvetlen alkalmazását valóban kizárta az, hogy az automobilonok nem kötött pályán közlekednek, viszont lényegi hasonlóságként emelte ki mind a két tevékenység fokozottan veszélyes jellegét.⁸

A veszélyes üzemi felelősség mint vértlen kártérítési felelősség bírói gyakorlata a vaspályák felelősségét körülíró szabályokat nemcsak, hogy jelentősen kiterjesztette, hanem módosította is. Nem sokkal később megjelent azonban az a tendencia is, amely kiforralta a veszélyes üzemi felelősség határait, számolt be arról Beck Salamon. Így például amíg korábban a tilos átjárásért minden esetben a vasút felelt, addig a későbbi gyakorlat szerint a nyílt pályán való átvágásért, az ott bekövetkező balesetekért a vasút nem

³ Lőw Tibor: „Törvénykezési szemle. Újabb bírói határozatok a kártérítési jog köréből” *Jogtudományi Közlemény* 1918/19. 150–152. 150.: Az automobil veszélyes üzem. Vö. KOLOSVÁRY Bálint: „Automobiljog, különös tekintettel az új osztrák automobiltörvényre” *Erdélyrészi Jogi Közlemény* 1908/37–38. Kolosváry Bálint a tárgyi felelősség előrenyomulásával szemben, a kártérítési felelősség általános alapjának továbbra is a vétkességet tekintette, amely alóli szórványos kivételként jelentkeznek a tárgyi felelősséget alapító egyes törvényi, jogszabályi rendelkezések (*variae causarum figurae*). Vö. KOLOSVÁRY Bálint (1907): *A magyar magánjog tankönyve II.* (Budapest: Politzer 1907) 307.

⁴ Itt különösen tanulságos Dezső Gyula felsorolása, ahogyan a korabeli bírói gyakorlat (1900–1930) fejleményeit sorra veszi. Vö. Dezső Gyula: „A kártérítési kötelezettség különféle alapjairól” [III. Fejezet Kártérítés A] in ALMÁSI Antal [et al.]: *Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötetmi jogunk köréből című művéhez* (Budapest: Grill 1932) 221–222.

⁵ A veszélyes üzemi felelősség magyarországi fejlődésére vö. MÁZI András: „A veszélyes üzemi kárfelelősség magyarországi fejlődése” *Studia Iuvenum Iurisperitorum* 2001/1. 81–118.

⁶ Számol be erről BARÁT Sándor. Vö. BARÁT Sándor: *A gépjárműbaleseti felelősség magán- és büntetőjoga* [A Magyar Jogászegylet Kir. Magyar Automobilklub díjával jutalmazott pályamunka] (Budapest: Magyar Jogászegylet 1932) 14. Vö. 9340/1906. sz. kúriai határozat.

⁷ ARÁNYI János: „A gépkocsi, mint veszélyes üzem” in ARÁNYI János [et al.]: *Ünnepi dolgozatok Dr. Szaláts Károly egyetemi tanári működésének harmincadik évfordulója alkalmából* (Budapest: Móríc Miklós Ny. 1937) 7–12. 7.

⁸ PESCHKA Vilmos: „Gondolatok a joghézagról és a jogi analógiáról” *Jogtudományi Közlemény* 1966/március. 129–141. 139.

volt felelőssé tehető.⁹ Beck megállapítása az volt, hogy a vétlen felelősségi tényállások törvényi kialakítása mögött erőteljes szociális szemlélet, a kár társadalmi felosztásának gondolata húzódik meg. Úgy érzékelt, hogy ez a gondolat az 1930-as évek végén már meggyengült, akár a vétlen felelősség által kinevelt veszélyes üzem fogalomra, akár az üzem nagy terjedelméből fakadó vétlen felelősség esetére is tekintett.¹⁰

A bírói gyakorlat fejlődésével párhuzamosan a magánjogi törvénykönyvtervezetek rendelkezéseiben is érelődnek a veszélyes üzemi felelősség szabályai.¹¹

E szabályt a Magánjogi Törvényjavaslat (Mtj., 1928) is fenntartotta, és az Mtj. e rendelkezéseit a bírói gyakorlat alkalmazásba is vette.¹² Mint láthatjuk, a Mtj. megjelenésekor a bírói gyakorlat már általános fogalomként kezelte a veszélyes üzem kategóriáját, ahol a tárgyi felelősség alapját már nemcsak az üzem veszélyességére, de „*annak terjedelmére és természetére is fektette, ami a véletlen üzemi kár alapján támasztható kártérítési kötelek lehetőségét a technika haladásával párhuzamba helyezte*”.¹³

A korabeli szakirodalomban elterjedt álláspont a veszélyes üzemi felelősséget úgy közelítette meg, mint tárgyi felelősséget: azaz, aki a dolognak vagy tevékenységnek a hasznát látja, az viselje annak kárát is. A veszélyes üzemi felelősségi tényállást (tényállásokat) tehát véleményünk szerint elsődlegesen kockázatviselési szempontból magyarázták.¹⁴

A Magánjogi Törvényjavaslat a vétlenül okozott károkért való felelősség szabályai élére, Marton szavaival élve, vezérelyként az 1913-as tervezetben is megjelenő méltányossági szabályt helyezte (Mtj. 1737. §). A törvényjavaslat Marton megerősítő helyezésével találkozott. Ahogyan kifejtette, a vétkességen alapuló és a vétlen felelősség tényállásai egymással nem ütköző, hanem kiegészítő viszonyban állnak. A törvényi rendelkezésekben is azonos súllyal kell szerepelniük, és a bíróság is bátran folyamodhat a méltányossági szabály alkalmazásához. Meglátása szerint: „*ha egyszer a vétlen felelősség teljes általánosságban be van fogadva, mint ahogy az 1737. §-ban történik, akkor a vétkes felelősség kimondása voltaképp feleslegessé vált, mert a messzebbmenvő felelősség szükségkép magában rejti a közelebbmaradót*.”¹⁵ Marton értelmezése szerint a veszélyes tevékenységek folytatóját terhelő kártérítési tényállások (1740. § és 1741. §) specialitása, és önálló szabályozásának oka az, hogy ezekben az esetekben a

⁹ Beck Salamon: „A vétlen felelősségi gondolat újabb gyakorlatunkban” *Polgári Jog* 1938. 482–486.

¹⁰ Beck (9. lj.) 485.

¹¹ A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete (1900) a vétlen felelősség számos esetkörét fogta egy csokorba. Többek között itt szabályozta a veszélyes anyag tartásával, a veszélyes üzem működtetésével, és az ipari tevékenység folytatásával okozott károkért való felelősséget. A vétlen felelősség körét tovább nyitotta az 1913-as Ptk. tervezet, amely egyrészt közös cím alatt helyezte el a felelősségi fejezeteket (Tiltott cselekmény és vétlen károkozás), másrészt megteremtette annak a lehetőségét, hogy méltányossági szabály alapján a bíróság a vétlen személyt is magatartása következményeiért felelőssé tegye. Zoltán Ödön a tervezet ezen újításáról úgy számolt be, mint amely jelentős rést ütött a vétkességi elven. ZOLTÁN ÖDÖN: „Méltányosság és kártérítési jog” *Jogtudományi Közöny* 1952/május. 212–217. 212.

¹² MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség* (Budapest: Triorg 1993) 170–173.

¹³ ALMÁSI Antal: *A kötelmi jog kézikönyve* (Budapest: Tébe 1936) 830.

¹⁴ SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlata II.* (Budapest: Grill 1937) 301. Ugyanígy erre vezette vissza Asztalos László is a veszélyes üzemi felelősség és veszélyviselés kapcsolódását. Vö. ASZTALOS László: *A polgári jogi szankció* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1966) 327.

¹⁵ MARTON Géza: „Az objektív felelősség elve a magánjogi törvénykönyv javaslatában” *Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok* 1933/1–2. 53–84. 66.

bíróság nem nyúlhat a méltányosság alkalmazásához,¹⁶ ezek tisztán objektív felelősségi tényállások. Marton felhívta a figyelmet annak a veszélyére is, hogy mivel a tényállás a kérdéses károkozó üzem terjedelmére sincs tekintettel, emiatt a kisiparosokat a kártérítés tönkretelheti.¹⁷

A veszélyes üzemi felelősség széles körű elterjedése ellenére így továbbra is mint kivételes intézmény létezett a szubjektív, azaz vétkességen alapuló felelősség mellett.¹⁸ A méltányosságon alapuló kártérítés szabályára pedig sokszor akkor is hivatkoztak a bíróságok, ha annak tételes jogi alapja hiányzott, vagy akár a méltányosság elve az ellenkező döntést is indokoltta tette volna.¹⁹

Balás P. Elemér az Mtj. kártérítési jogi fejezetéhez írt megjegyzéseiben üdvözölte a vétkes kártérítési felelősség megjelenését, de kritikusan szemlélte. Véleménye szerint a kártérítési jog fő személye a sértett, ennek ellenére a Javaslat a kártérítési szabályokat a kártevő köré szervezi. A veszélyes üzemi felelősség szempontjából arra a fontos megállapításra jutott, miszerint valójában sorrendben először a *károsodás, azon keresztül a károsult személye, és majd csak ezután válik az fontossá, hogy a bekövetkezett kár megtérítésére hivatott vagyont a jogalkotó kijelölje*.²⁰ Egyetértünk megállapításával. Nemcsak tény, hogy az üzembentartó és a tényleges károkozó személye gyakran különböznek, hanem a szigorú felelősségi tényállás elvi alapjával egyenesen ellentétben állna, ha a károkozó szubjektumából indulna ki a felelősségre vonás. Balás megállapítása az volt, hogy ez az új szemléletmód hatja át a veszélyes üzemi felelősséget.²¹

Az 1940-es években a veszélyes üzemi felelősség bírói gyakorlata további szerves fejlődésének lehetünk tanúi, amelyet jól példáz a Kúria 1947-ben hozott döntése,²² amely a vétekarányos kárfelelősség elvének alkalmazásával megosztotta az olyan veszélyes üzem működéséből eredő baleset folytán a bekövetkezett kárt, melynek bekövetkezése körül a károsult kellő gondossággal kiválasztott megbízottja is vétkes volt.²³ A döntés számunkra leszűrhető tanulsága, hogy további vétkességi, szubjektív elemek jelentkeztek a veszélyes üzemi felelősség objektív jellemzői között. Mindez alappal vezetett ahhoz a szemlélethez az 1950-es évek derekára, hogy a veszélyes üzemi felelősség sem tisztán tárgyi jellegű, hanem a vétkes felelősség nyomait viseli magán.²⁴

A veszélyes üzemi felelősség objektív jellege ellenére a bíróságok döntéseik indokolásában továbbra is gyakorta keresték az üzembentartó vétkességét is alátámasztó körü-

¹⁶ Utal erre BENKŐ Gyula: „A kártérítési jog elvi kérdései” *Jogtudományi Közöny* 1955/4. 239–250. 247.

¹⁷ MARTON (15. l.) 72. Ellenkező nézeteket vallott Nizsalovszky Endre. Véleménye az volt, hogy a 1737. §-ba foglalt méltányosság továbbra is csak kiegészítő szerepet fog betölteni a kártérítési felelősség vétkességen alapuló rendszerében. Vö. NIZSALOVSKY Endre: „Az objektív felelősség a magánjogi törvénykönyvben” *Jogállam* 1933/4–6. 141–150.

¹⁸ EÖRSI Gyula: *Kártérítés jogellenes magatartásért* (Budapest: KJK 1958) 15.

¹⁹ EÖRSI (18. l.) 122.

²⁰ BALÁS P. Elemér: „A kártérítés a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában” *Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok* 1934/5. 47–92. 56–57.

²¹ BALÁS (20. l.) 58.

²² Lásd a Kúria 1946/1947. sz. ítéletét.

²³ A döntést ismerteti: KÁLMÁN György: „A megbízó felelősségének kérdéséhez” *Jogtudományi Közöny* 1948/március. 64.

²⁴ BENKŐ (16. l.) 246.

ményeket.²⁵ Állapították ezt meg nem máskor, mint a Ptk. megalkotásának küszöbén, amikor is a vétkességi elv elsődlegessége látszik kibontakozni, a szocialista tartalmú, nevelő és ösztönző hatást kihangsúlyozó kártérítési elv, a prevenció elv égisze alatt, a szovjet-orosz ptk. erőteljes befolyása mellett. Való igaz, hogy a szovjet-orosz ptk. ismerte a méltányossági, tehát vétlen kártérítést,²⁶ azonban mégsem ez a szakasz,²⁷ a forradalmi dachból²⁸ eredő vétlen kárfelelősségi szabály, hanem a 404. szakaszba foglalt, a fokozott veszéllyel járó tevékenységgel okozott kárért való felelősség tényállása gyakorolt hatást az '59-es magyar Ptk.-ra. Ha a kimentési okokra tekintünk, a szovjet-orosz ptk. tényállása még kevésbé mutatta fel a tárgyi felelősség ismérveit, hiszen a károkozó mentesülhetett a felelősség alól, ha bizonyította, hogy a kár vagy ellenállhatatlan erő, vagy a károsult szándékos, illetve durván gondatlan magatartása folytán következett be.²⁹

Az 1959. évi IV. törvény, a Polgári Törvénykönyv alapvetően új alapokra helyezte a deliktualis kártérítési felelősséget,³⁰ egybefoglalva a szerződésen kívüli károkozásért való felelősség egyes eseteit. A kártérítés reparációs célzata a felelősség kiterjesztése irányában hatott, és objektivizált zsinórmérték alkalmazását tette lehetővé, megjelent „az adott helyzetben általában elvárható magatartás” elve.³¹ A veszélyes üzemi felelősség területére azonban nemcsak az általános felelősségi tényállás változása gyakorolt hatást. E speciális tényállásra irányadó rendelkezések körében a Ptk. kodifikációja során, az egyes szövegtervezetek és a hozzájuk fűzött vélemények az alábbi markáns különbségekre mutatnak rá, amelyek a régi magyar magánjogi és az általunk ismert, az új Ptk. által is átvett szabályozási megoldás között keletkeztek.

Az Mtj. vívmányai közül a legnagyobb veszteséget a nagy terjedelmű üzemekkel szemben megállapítható objektív, méltányossági elven álló kártérítési felelősség szenvedte el, ez az esetkör a fellelhető kiegészítő javaslatok ellenére nem jelenik meg a hivatalos szövegváltozatokban (1956, 1957, 1958, 1959).³² Hiába kelt a nagy terjedelmű

²⁵ EÖRSI (18. lj.) 127.

²⁶ Itt kell hozzáfűznünk, hogy az Mtj. 1737. § és a szovjet-orosz ptk. 406. § hasonlatossága közötti bármilyen kapcsolat felfedezésétől mereven ódkodott Marton Géza, hiszen teljesen eltérő jogfejlődés (visszafejlődés) eredményei. Vö. MARTON (15. lj.) 55–56.

²⁷ Sólyom László ezzel az objektív felelősségi tényállással kapcsolatban megjegyzi, hogy a szovjet irodalomban csak 1938-at megelőzően nyert elfogadást, azt követően már döntően a vétkességi felelősség mellett érveltek a szovjet-orosz írók is. Vö. SÓLYOM László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1977) 157.

²⁸ MARTON (15. lj.) 55–56. Marton szóhasználata.

²⁹ Ismerteti BENKŐ (16. lj.) 244. Érdekességgént jegyezzük meg, hogy ettől kissé eltér a francia szövegváltozatból Marton által fordított magyar szöveg, amely ellenállhatatlan erő helyett a vis maior kifejezést használja. Vö. MARTON (15. lj.) 55. 4. lj.

³⁰ A Ptk. deliktualis kártérítési jogi fejezete körüli vitájához lásd SÓLYOM László (27. lj.) 180.

³¹ Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a reparáció nem a polgári jogi felelősség egyedüli elve, hanem a felelősségre vonás módja. Vö. EÖRSI (18. lj.) 42. Más szerzők a reparáció helyett az in integrum restitució kifejezést is gyakran használják. Vö. pl. SEBESTYÉN Péter: „Hozzászólás Marton Géza és Herczeg Istvánnak a kártérítési felelősségről szóló tanulmányaihoz” *Jogtudományi Közlöny* 1954/november–december. 491–498. 492.

³² Az alábbiakban az Igazságügyi Minisztérium által nyilvánosság számára hozzáférhetővé tett adatbázis anyagaina támaszkodunk. „Az 1952. évi Pp., az 1959. évi Ptk. és az 1977. évi Ptk. Novella előkészítő anyagai.” Forrás: *impp.mhk.hu/*

üzemek vétlen felelősségének a védelmére Törő Károly az 1958-ban benyújtott észrevételeiben. Egyik legerőteljesebb érve az volt, hogyha a méltányossági szabály védelme veszi az egyébként vétkes károkozót, akkor vele szemben a vétlen károsult miért nem érdemelhet ugyanilyen méltányosságot.³³

A Ptk.-beli tényállás megfogalmazásában is – fokozott veszéllyel járó tevékenység – követi a szovjet-orosz mintát. Amíg az 1956-os, 1957-es és 1958-es szövegváltozatok is tartalmaztak egyfajta irányadó felsorolást, hogy mely tevékenységeket kell fokozott veszéllyel járóknak tekinteni („különösen ha számottevő gépi erőt alkalmaz, vagy energiát vesz igénybe, robbanó vagy mérgező anyagot tárol vagy használ”), addig az 1959-es szövegváltozat ezt már elhagyja. Az Mtj. rendelkezéseitől alapvető eltérésként értékelhető az is, hogy a szövegtervezetek határozottan kivették az üzemi balesetet a Ptk. hatálya alól, azt tisztán munkajogi kérdésnek minősítve.

Az 1959. évi IV. törvény, a Polgári Törvénykönyv tehát az Mtj.-ben még több szakaszban részletezett, speciális tényállásokat egybefoglalva, egyetlen, általánosan megfogalmazott veszélyes üzemi tényállást alkotott. A tényállások egységesedése és egybefoglalása mögött az a meggondolás érzékelhető, hogy lehetetlen felsorolni, és ilyen formában akár maradéktalanul csoportosítani az idetartozó és folyamatosan változó körű tényállásokat, ezért nyúlt szükségképpen a jogalkotó egy végletekig letisztázott és kellőképpen általános szabályhoz.

Ennek oka talán abban is fellelhető, hogy a vétkesség-felróhatóság az általános kártérítési alakzat tényállási elemeként hatást gyakorolt e speciális felelősségi alakzat szabályainak alkalmazására. Mindenesetre az a következtetés is leszűrhető ebből a tendenciából, hogy az Mtj. vétlen kárfelelősségi szabályai, és a Ptk. szigorú tényállása ellenére, a bírói gyakorlatban mindig is volt egy, a vétkesség-felróhatóság irányába hajló, visszarendező hajlam.

Az objektív és a szubjektív felelősség egymásnak való szembeeséséből eredő elméleti problémák jelentős részét oldotta fel Eörsi Gyula újszerű megközelítése, amely nem egymástól elhatárolta, hanem ugyanazon a felróható okozáson alapuló felelősségi skálán helyezte el a vétkes (szándékos vagy gondatlan) és a vétlen (nem szándékos és nem is gondatlan, mégis felróható) károkozásból eredő felelősséget.³⁴ „A vétkességért és a még objektíve elhárítható okért való felelősség modern szocialista viszonyok között nem ellentétpárok, hanem az utóbbi az előbbi rugalmasan megfogalmazott szabályának merev formulával kifejezett határeseté lett.”³⁵

Továbbgondolva Eörsi rendszerezését, láthatóvá válik, hogy hihetetlen jelentőséggel bír a károsító külső tényező elháríthatatlansága. A vétlen kárfelelősségi koncepció talaján állva ugyanis a meghatározott mentesülési szabályok lényegében az okozati kapcsolat hiányára irányították figyelmünket: az üzembentartó nem felel, ha bizonyítja, hogy valamely mentesülési ok (azaz külső és elháríthatatlan ok) természetéből következően a kár nem az üzemi működés következtében állt elő. Ezzel szemben a fel-

³³ Törő Károly 1958. február 5. napján kelt véleményező levele 5. oldal Forrás: 1959-es Ptk. előkészítő iratai adatbázis: impp.mhk.hu.

³⁴ Eörsi Gyula: *Kötelmi Jog. Általános rész* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 1970) 242–243.

³⁵ Eörsi Gyula: „A szerződésen kívüli felelősség és a Ptk. reformja” *Jogtudományi Közlöny* 1972/3. 65–75. 65.

róhatósági mércéhez igazított veszélyes üzemi felelősség esetében az üzembentartó mentesülése elsődlegesen nem az okozati összefüggés hiányával rokonítható, hanem az általános alakzatban megkívánt felróhatóságnak a speciális alakzatbeli tényálláspárja hiányával (lefordítva a rugalmas tételt annak felső határaként kifejezett üzembentartótól elvárt magatartásra: „mindent megtett, amely adott helyzetben elvárható volt”, a külső károsító ok elhárítása érdekében). Mindez viszont véleményünk szerint tovább nyitja a veszélyes üzemi felelősség szubjektívizálódásának, „felpuhulásának” lehetőségét.³⁶

A 2013. év V. törvény, az új Polgári Törvénykönyv (Ptk.), a tényállást változatlanul hagyva, a felelősségi alakzat elnevezését pontosította, illetve az alszabályok körében kisebb változtatásokat hozott.

2. A GENERÁLKLAUZULÁRÓL ÉS ANNAK ALKALMAZÁSÁRÓL

A tényállás jelenleg betöltött szerepét *Lábady Tamás* szóhasználatra ragadja meg a legplasztikusabban: a veszélyes üzemi felelősség a deliktualis felelősség rendszerében a „*legáltalánosabb különös*”.³⁷ A szabály generálklauzula jellege a bírói mérlegelés számára hatalmas teret enged annak eldöntésében, hogy a konkrét károkozási helyzetet e felelősségi tényállás alá sorolják-e. A generálklauzulák alkalmazásának pontosan az az előnye, hogy nem engedi a jogi normák elavulását, mert a rugalmasan és kellőképpen absztrakt módon megfogalmazott szabály a bírói jogfejlesztésnek teret adva olyan tényállásokra is alkalmazható lesz, amelyekre a jogalkotó annak megfogalmazásakor nem is gondolhatott. Viszonylagos stabilitással rendelkező társadalmak jogrendszerei a magánjogi életviszonyok folyton változó valósága leképezésére gyakran alkalmaznak generálklauzulákat az ésszerűség, igazságosság és jogbiztonság alapelveinek tiszteletben tartása mellett.³⁸ E tétel különösen igaz a technikai fejlődés által hozott olyan újszerű károkozási helyzetekre, amelyek a veszélyes üzemi felelősségi tényállást is minduntalan próba alá vetik.

A kazuisztikus szabályozással ellentétben a kellőképpen általános szinten megfogalmazott szabály előnye, hogy a bírói jogalkalmazás által nem hagy szabályozási hézagokat.

Nem szabad megfeledkeznünk a generálklauzula jellegű szabályok árnyoldaláról sem. A jogalkalmazó egyes magánérdekek, különösen érzékeny jogtárgyak (élet, testi épség) védelme céljából, a szabály alkalmazási körét túlságosan tágira is nyithatja, netán más, konkrét tényállás rovására. A generálklauzulák, keretjogszabályok alkalmazásának további veszélye „a jog felpuhulása”.³⁹

³⁶ Végezetül megjegyezzük, hogy a Ptk. 1977. évi novelláris módosítása a speciális alakzat megfogalmazásán nem változtatott, de beillesztette az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységet a veszélyes üzemi törvényi fogalmi körébe, a vadállat tartóját terhelő felelősség esetköre mellé.

³⁷ LÁBADY Tamás: „Ptk. 6:535.§-hoz fűzött magyarázat” in VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz II.* (Budapest: Wolters Kluwer 2014) 2268.

³⁸ BÍRÓ György – LENKOVICS Barnabás: *Általános tanok* (Miskolc: Novotni Alapítvány 2017) 54–55.

³⁹ BÍRÓ–LENKOVICS (38. l.) 94.

Véleményünk szerint pontosan erre a problémára figyelmeztet Vékás Lajos az akadémiai székfoglaló beszédében: „*A klauzula próbáját a mérlegelés korrektsége és az ítélkezési gyakorlat lehető egységessége jelenti.*”⁴⁰ Ugyanígy Peschka is:

„Egyfelől nagyon nehéz pusztán a lényegi közös jegyek, tehát az általánosság alapján a jogi norma tartalmában átfogott egyedi jelenségek, egyedi szituációk, folyamatok, magatartások konkrét körét megvonni: másfelől könnyen – éppen a jogszabályi tartalom tárgyi általánossága folytán – a jogi norma realizálódásának menetében olyan egyedi esetek, helyzetek és cselekedetek is a szóban forgó jogszabály hatókörébe kerülnek, amelyek rendezésére pedig a jogi norma nem is irányult.”⁴¹

A bírót az értékelés nehézségeiben a kontúrozott fogalmak segítik. *Fürst László szerint ugyanis a jogalkalmazás két pillére a fogalmak és az értékelés.* A fogalmak gondolati energiák fecsérlesztől és a már értékelt esetek felesleges újraértékelésétől óvnak meg, míg a közvetlen értékelés az atipikus esetekben szükségszerű. A kontinentális jogokban, vallja, a fogalmi sínek kiépítettek, így a veszélyes üzem fogalma is. A konkrét értékelés alá vont esetben csak abban kell állást foglalni, hogy mennyiben vonjuk meg e szigorú felelősség határait, azaz arra kell vonatkozzon a konkrét értékelés, hogy *veszélyes üzemről vagy üzemveszélyességről* van-e szó.⁴²

Amíg Fürst a fogalmak kiépítésében és újrafelhasználásában hatékonyságot látott, addig nem feledkezhetünk meg egy további fontos szemponttól sem. Jelentős értelmezési kérdés esetében, vajon adott tényállás vagy abban kifejtett tevékenység alapján fennáll-e a veszélyes üzemi felelősség vagy sem, a bírói ítélet alapvetően befolyásolja a károsult kártérítési igényeit, így egy adott tevékenységnek a következetes megítélése szolgálja csak a jogbiztonságot.

Napjaink jellemző gondolkodási iránya a kifejtett tevékenység fokozottan veszélyes jellegére koncentrál, függetlenül az üzembentartás ipari vagy magánjellegétől, illetve méreteitől.⁴³

A gondolati ökonómia (Fürst) megtartásához a konkrét károsodási helyzetek minősítésénél a korábbi bírói döntések véleményünk szerint kétféleképpen, gyakran egymásba fűződő módon nyújtanak segítséget. Az egyik esetben az adott tevékenységhez, illetve eszközhöz (lásd lejjebb) már „címkeként” társul a fokozott veszélyesség („ez veszélyes üzem”). A második esetben a korábbi döntésben formulázott indokolást hívja fel az újabb döntés, és magyarázza vele egy újszerű tevékenység fokozottan veszélyes jellegét („ezért fokozottan veszélyes”).

⁴⁰ Vékás Lajos: „A szerződési szabadság alkotmányos korlátai” *Jogtudományi Közlöny* 1999/2. 56–59. 58. (Elhangzott 1997. szeptember 24-én.)

⁴¹ PESCHKA Vilmos: „Gazdasági-társadalmi viszonyok és jogszabály” *Gazdaság- és Jogtudomány* 1976/1–2. 39–81. 61.

⁴² FÜRST László: *A magánjog szerkezete* (Budapest: Grill 1934) 26.

⁴³ Jelzi ezt a régi és az új kódex fejezetcím változása: veszélyes üzem működéséből eredő károk helyett felelősség fokozott veszéllyel járó tevékenységért.

3. A VESZÉLYES ÜZEMI FELELŐSSÉG FOGALMA A BÍRÓI GYAKORLATBAN

3.1. „ÜZEMVESZÉLYESSÉG” ÉS ELHATÁROLÁSI KÉRDÉSEK

Fürst fent idézett különbségtételéhez igazodva elsőként az üzemveszélyességre, azaz a tevékenység fokozottan veszélyes jellegéből kiinduló bírói mérlegelésre, illetve fogalomalkotásra kívánjuk a figyelmet irányítani. Itt nem kívánunk kitérni a Ptk. bevezetett ún. non-cumul szabály hatására,⁴⁴ amely a jövőbeli tényállásokban a veszélyes üzemi felelősségi szabályok alkalmazására nézve döntő jelentőségű lesz.

A bírói értelmezés által egyfajta precedensekként kialakultak (kialakulnak) a fokozottan veszélyes tevékenységek esetei, amely listától a jogbiztonság követelménye viszonylagos stabilitást vár el. A szóban forgó tevékenység veszélyességét az eset konkrét körülményeitől elvonatkoztatva kell vizsgálni. Ha az adott tevékenységnek vagy helyzetnek az egyedi esetben fennálló konkrét veszélyessége lenne mérvadó, egyrészt elmosódna a határ *a veszéllyel fenyegető helyzet teremtése* és veszélyes üzem között, másrészt pedig minden egyes üzemről esetről esetre kellene eldönteni, hogy veszélyes-e vagy sem. Megjelenhetnének az ún. részleges veszélyes üzemek, ahol a tevékenység veszélyessége csak bizonyos helyzetekben nyerne értékelést, ami a legnagyobb jogbizonytalansághoz vezetne – figyelmeztetett ifj. Szigeti László.⁴⁵

Az első problémakörre, a veszélyes helyzetet teremtő magatartás és a veszélyes üzem elhatárolására példaként szolgálhat az egri vár kazamatáiban történt baleset, ahol a várba látogató a nyitva felejtett ajtón át, a nyilvánosság elől egyébként elzárt és kiviágítatlan lépcsőre tévedt és azon lezuhant.⁴⁶

Tanulságos a felfújható ugrálóvár esete is, amikor a hirtelen feltámadt forgószerű, a légvár könnyű súlya és hanyag rögzítése együttesen eredményezték a benne ugráló gyermekek súlyos sérüléseit. A Fővárosi Ítéltábla azonban nem osztotta az elsőfokú bíróság álláspontját, amely szerint fokozottan veszélyes tevékenységről van szó. Álláspontja szerint az extrém széljárás miatti jelentős károsodás normál körülmények között, átlagos időjárási viszonyok mellett nem következett volna be. Az ugráló vár üzemeltetése tehát általában nem jár fokozott veszéllyel, nem minősül veszélyes üzemnek.⁴⁷

Ezekben az esetekben a potenciális veszélyhelyzet megszüntetése érdekében megelőző intézkedések nem történtek, a mulasztás mozzanatában hasonlít tehát a veszélyes üzemre, viszont e tényállásokban észlelt fokozott veszélyesség nem egy folyamatosan végzett tevékenységből eredő szokásos és nem társadalmilag elfogadott kockázatot jelent, továbbá nem beszélhetünk a káresetet megelőző rendes, szabályszerű működésről sem.

⁴⁴ Ptk. 6:142. § 6:145. § [Párhuzamos kártérítési igények kizárása] A jogosult kártérítési igényét a kötelezettal szemben akkor is a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség szabályai szerint érvényesítheti, ha a kár a kötelezett szerződésen kívül okozott károkért való felelősségét is megalapozza.

⁴⁵ ifj. SZIGETI László: „A veszélyes üzem felelőssége a jogegységi tanács előtt” *Polgári jog* 1937. 177–179.

⁴⁶ Pf.II.20.654/2013/5. sz. Egy másik ügyben a károsult eleve nem is alapozta a veszélyes üzemi felelősségre kártérítési igényét, mert egy szabadon hagyott pincelejáratba háttal bezuhant. Vö. Kúria Pfv. IV.21.611/2011/5.

⁴⁷ Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.21.254/2009/6.

Az előzőkből egyenesen következik az a tény, hogy a korábbi bírói döntésben megjelent minősítés a konkrét tényállástól elszakítva hordozza az adott tevékenységről vagy dologról azt az információt, hogy veszélyes, sőt fokozottan veszélyes (címkézés: „ez veszélyes üzem”). Mint látjuk, gyakran már nem is maga a tevékenység, hanem a tevékenység eszköze lép az előtérbe.⁴⁸ Itt kell megjegyeznünk, hogy a nemzetközi szakirodalomban ezért érvelnek amellett, hogy jobban szolgálná a jogbiztonság követelményét, és az egyes ügyekben kiszámíthatóbb bírói döntéseket eredményezne, ha nem az egyes tevékenységekhez, hanem meghatározott dolgokhoz vagy eszközökhöz közvetlenül kapcsolná a jogalkotó az objektív felelősséget.⁴⁹

A fogalomalkotás a „negatív tartományban” is megvalósul. Van arra is példa, amikor a veszélyes üzemi minősítésből kizárt esetek jelentenek „precedenst”: a bírói gyakorlatban elterjedt tétel, hogy a háztartási gépek és vegyszerek nem veszélyes üzemek, továbbá az egészségügyi, diagnosztikai eljárás során alkalmazott gépek által okozott károkért való felelősség sem veszélyes üzemi felelősség.⁵⁰

A jelenlegi magyar gyakorlatban azonban a veszélyesség megkívánt szintje jellemzően alacsony, ezért előállhatnak olyan esetek, ahol nem lehet éles határvonalat húzni a veszélyes üzem és a nem veszélyes üzem közé. Erre példaként hozhatjuk a segédmotoros kerékpár működtetését, amely egyes döntésekben nem veszélyes üzem, míg másokban igen.⁵¹ Véleményünk szerint olyan nüansznyi különbségeken is múlik a minősítés, mint hogy villanymotor vagy robbanó motor hajtással rendelkezik-e a jármű. Van olyan döntés, amely kizárta a segédmotoros kerékpár üzemeltetését a veszélyes üzem fogalmi köréből, azt a kerékpárhoz hasonlítva, hivatkozott arra a döntésre, amely a kerékpár esetében nem állapította meg a tevékenység fokozottan veszélyes jellegét.⁵² Ebben az esetben tehát a közvetlen értékelés a káreseményt veszélyes üzemi fogalommal szemben atipikusnak tekintette, és kirekesztette abból. Ehhez képest azonban egy viszonylag friss kúriai határozat veszélyes üzemnek minősítette a gyermekquadót, sőt ezzel összefüggésben hivatkozott arra is, hogy a segédmotoros kerékpár is veszélyes üzem.⁵³

3.2. ÜZEMTERJEDELEM

Vannak esetek, amikor a szigorú felelősség elsősorban nem a fokozottan veszélyes tevékenységhez, hanem az üzemterjedelemhez, azaz a veszélyes üzemhez mint kiterjedt termelési üzemhez (vállalkozáshoz) kapcsolódik, részben eltávolodva attól a kérdéstől, hogy fennáll-e az okozati összefüggés a fokozottan veszélyes tevékenység és

⁴⁸ E viszonylatban a gépjárművet mint veszélyes üzemet és az üzemben tartásnak a kérdését itt most nem említjük, mert a fogalomalkotás mögött értékelt szempontok sokkal inkább mutatják fel a felelősségbiztosításnak a kártérítési jogra gyakorolt hatását, ezért azzal ott kívánunk foglalkozni.

⁴⁹ Erdem BÜYÜKSAGIS – Willem H. VAN BOOM: „Strict Liability in Contemporary European Codification: Torn Between Objects, Activities and Their Risks” *Georgetown Journal of International Law* 2013. 610–640.

⁵⁰ Ellenpéldaként vö. hibásan működő vesekőzúzó gép BDT2016.3459.

⁵¹ Vö. GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata I.* (Budapest: KJK Kerszöv 2014) 1245.

⁵² Nyíregyházi Törvényszék 4.Pf.20.741/2016/4.

⁵³ BH 2017. 406.

a baleset között. Ezeket nevezhetjük más néven állandósult veszélyes üzemeknek is. Általában ezekben az esetekben a veszélyes üzem fogalmi határainak kiterjesztése a károsulti érdek védelmével indokolható, mert jellemzően a károsodás már nincs okozati összefüggésben a tevékenység veszélyességével. Füst ehhez kapcsolódóan jegyzi meg: a bíróság a felelősséget ekkor az *üzemterjedelem alapján* állapítja meg, így ez nem más, mint „a méltányos kártérítés egyik általánosított esete”.⁵⁴ Ezt a jelenséget tapasztalhatjuk olykor még a mai bírói gyakorlatban is, bár visszaszoruló arányban, az ipari nagyüzemek, úgymint villamos üzemek,⁵⁵ továbbá a régi Ptk. szerinti gyakorlatban a tömegközlekedési vállalatok eszközei és környezetük⁵⁶ esetében.⁵⁷

A vállalkozás felelőssége, azaz az üzemterjedelem alapján értékelt veszélyes üzemi felelősség kisegíti a bírót azokban az esetekben is, amikor nehezen magyarázható, hogy adott tevékenységhez hogyan kapcsolódhat fokozott veszélyesség, tapasztalva a konkrét eset körülményeit is. Itt példaként hozhatjuk a vízvezetékrendszer üzemeltetését. Régi hagyományok alapján a Kúria egy frissebb ügyben a főnyomócső működtetését veszélyes üzemnek tekintette.⁵⁸ Vajon minden későbbi esetben a főnyomócső törése miatti károkért az üzemeltető a veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint fog felelni? Arra kívánunk rávilágítani, hogy sok esetben szinte lehetetlen az üzemveszélyességet az üzemterjedelemtől elhatárolni.

3.3. A FOKOZOTTAN VESZÉLYES TEVÉKENYSÉG DEFINIÁLÁSA, DEFINIÁLHATÓSÁGA

Nem elhanyagolható tehát a korábbi döntések gyakorlat-alakító hatása, nemcsak a veszélyes üzemi felelősség vonatkozásában, hanem általában is. A Zódi Zsolt által ismertetett kutatás⁵⁹ kimutatta, hogy amíg 2007-ben az ítéletek harminc százalékában találhattunk korábbi jogesetekre történő hivatkozást, addig ez az arány 2012-re negyven százalékra nőtt. A veszélyes üzemi felelősséget érintő ítéletek száma is ekkorra emelkedett meg jelentősen.⁶⁰ Zódi felhívja a figyelmet arra, hogy nemcsak a veszélyes üzemi fogalmak, hanem maga a *veszélyes üzemről alkotott bírói definíció* is hogyan

⁵⁴ FÜST (42. lj.) 34. 8. lj.

⁵⁵ Villanyoszlopról leesés miatt bekövetkező kár, BDT2007.1645.

⁵⁶ Autóbuszmegálló síkossága miatt bekövetkező baleset, BDT2010. 2357.

⁵⁷ A vállalkozás felelőssége (*enterprise liability*) önálló alakzatban való szabályozása mellett döntöttek a PETL alkotói is (Európai Kártérítési Jogi Alapelvek 4:202. szakasz). Keating úgy határozza meg a vállalkozás felelőssége lényegét, hogy aki hasznot húz valamely veszélyhelyzet teremtéséből, az a balesetekből származó költségeket is viselni tartozik; ez nem más, mint a haszonszerzés ára. Vö. Gregory C. KEATING: „The Theory of Enterprise Liability and Common Law Strict Liability” *Vanderbilt Law Review* 2001/3. 1285–1335. 1287.

⁵⁸ Kúria Pfv.III.20.058/2012/4.

⁵⁹ ZÓDI ZSOLT: „Precedenskövetés és jogszabály-értelmezés” *Állam- és Jogtudomány* 2014/3. 60–85.

⁶⁰ A Bírósági Határozatok Gyűjteményéből történt szűrés (Ptk. 345. §-ra utaló egyedi anonimizált bírósági határozatok száma) szerint a 2006-ban született 15 határozathoz képest az elkövetkező évek rohamos emelkedést mutatnak, amely 2010-ben 185 határozatot jelent. Ezt követően a döntések folyamatos csökkenését tapasztalhatjuk. (Forrás: *birosag.hu/ugyfelkapcsolati-portal/birosagi-hatarozatok-gyujtemenye.*)

változott, fejlődött a korábbi ítéletekre hivatkozó újabb és újabb döntésekben. A közvetlen fogalomalkotás („ez veszélyes üzem”) helyett tehát a kontinentális értelemben vett precedens értékű újabb döntések („ezért veszélyes üzem”) konkrét értékelési szempontokat nyújtanak.⁶¹

Miért is hasonlít a magyar bírói értékelés az angolszász precedenskövetés elvéhez? A kérdésre a választ Újlaki Lászlónál lelhetjük fel. Amíg a common law-ban ez az általános szabály – jegyzi meg –, addig a kontinentális jogokban erre akkor van szükség, ha egyébként szabályozási hézag kiküszöbölése, netán méltányosság alkalmazása vagy értelmezés útján elért eredmény erősítése kívánja meg. Ezek közül a motívumok közül a veszélyes üzemi felelősséget érintő ügyekben a bírói gondolkodást véleményünk szerint a legutolsó hajtja.⁶²

A BDT 2010. 2358. számú határozatban is megszövegezett érvelés azóta is számos döntésben köszön vissza:

„A fokozott veszéllyel járó tevékenység megítélésénél a működtetés során alkalmazott eszköz jellemző vonásait kell vizsgálni, és a tevékenységgel elindítható lehetséges okfolyamat következményeit is figyelembe kell venni. Egyedileg kell mérlegelni azt a körülményt, hogy a rendeltetésszerű használat során fellépő csekély rendellenesség okozhat-e aránytalanul széles körben vagy aránytalanul súlyos mértékben károkat.”

Ez a definíció segítségül szolgált például a nyári bobbálya,⁶³ a mászófal,⁶⁴ az óriáscsúszda⁶⁵ vagy a vörösiszap tárolása⁶⁶ fokozottan veszélyes jellege megítélésében, míg negatív irányból kizárta az ugrálóvárat,⁶⁷ a technológiai célú víz kitermelésére szolgáló kút üzemeltetését,⁶⁸ a növényvédőszer forgalmazását,⁶⁹ vagy az egri kazamaták veszélyes lépcsősorát.⁷⁰

E definíció a bírói gyakorlat által könnyen hasznosítható, a döntés indokolásának szilárd támaszt nyújt, egy vonatkozásban azonban óvatosan kezelendő. Ahogyan korábban rámutattunk, a veszély valamilyen jövőbeli hátrányos esemény bekövetkezésének elvárhatósága iránt alkotott vélemény. Az egyedi mérlegelés tehát nem annak konkrét értékelését kell jelentse, hogy adott esetben milyen hatalmas károk keletkeztek.

Áttérve a szakirodalmi álláspontokra, Eörsi meghatározása szerint a fokozottan veszélyes jelleg két ellentétes jellegzetességből ered. Egyrészt van olyan tevékenység, amely azért fokozottan veszélyes, mert a körülményekhez képest túlságosan kez-

⁶¹ ZÖDI (59. lj.) 77. Megjegyezni kívánjuk, hogy az alább rögzített definíció (csekély hiba – súlyos következmény) Eörsi monográfiájából is kitűnik. Eörsi Gyula: „A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség alapkérdéseiről” [különlenyomat] *ÁJJI Értesítője II. kötet* 1960/4. 371–402. 380.

⁶² ÚJLAKI László: *A joglást és megjelenési formái a magyar civilizistikában* (Budapest: Magyar Jogász Egylet 2001) 58.

⁶³ Kúria Pfv. 21.259/2016/9.

⁶⁴ BDT 2010. 2358.

⁶⁵ Szekszárdi Törvényszék Pf. 20.006/2016/4., majd Kúria Pfv. 21.208/2016/5.

⁶⁶ Kúria Pfv.III.21.578/2014/4.

⁶⁷ Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.21.254/2009/6.

⁶⁸ Veszprém Megyei Bíróság P. 21.394/2010/40.

⁶⁹ Fővárosi Ítéltábla Pf. 21.243/2012/5.

⁷⁰ Debreceni Ítéltábla Pf. 20.654/2013/5.

detleges módon folytatják (kútásás, pinceásás, favágás kézi erővel), másrészt van olyan tevékenység, amelyben a veszélyesség a koncentrált energia felhasználásában van.⁷¹ A veszélyesség megítéléséhez három feltétel, körülmény vizsgálata szükséges: 1) a kár bekövetkezésének valószínűsége, 2) a kár kiterjedt volta és 3) a kockázat, veszélyforrás kontrollálhatósága.⁷² E tényezőket egymásra tekintettel kell értékelni, és különböző súllyal esnek latba az egyes károkozási helyzetekben.

4. ÖSSZEGZÉS

A veszélyes üzemi felelősség magyar szabályozásának fejlődése elején, egészen a Magánjogi törvényjavaslatig, a szórványosan elhelyezkedő veszélyes üzemi törvényi ozslopszabályok közötti értelmezési hálót, és abban a fokozott veszéllyel járó egyes tevékenységeket a bírói gyakorlat analógia útján csomózta meg az élet adta tényállások szálaiból.

Az analógiától az egységes generálklauzula megalkotásáig vezető út utolsó állomása az 1959-es Ptk. volt. Az 1959-es Ptk. alapján kibontakozó bírói gyakorlatban az üzembentartó fokozott felelőssége egyre kevésbé veszélyes tevékenységért való, és vétkességtől (azaz szándékosságtól és gondatlanságtól) független felelősséget jelentett egy olyan polgári jogi felelősségi rendszerben, amelyben ez az egyre jobban eltűnő veszélyesség egy egyre növekvő kivételes felelősségi alakzat jogpolitikai forrása – mutatott rá Eörsi.⁷³

Eörsivel egyetértünk a tekintetben, hogy a károsodás valószínűsége csökken egyes tevékenységek tekintetében, azonban napjaink kártérítési jogára már nem igaz az az állítása, hogy ez a tény egy alapvetően vétkességi – azaz értelmezésünk szerint szubjektív elemekkel átszőtt, de felróhatóságon alapuló – felelősségi rendszerben biztosítja a szigorú felelősség terjedését. A felelősségi rendszer dichotóm (vétkes-vétlen felelősség) megközelítése lassan a múlté, és azon elméletek súlya is csökken, amelyekkel a veszélyes üzemi felelősség tényállása kivételességét magyarázták. A kártérítési felelősség megváltozott ökoszisztémájában a veszélyes üzemi felelősség tényállásának specialitása már nehezen indokolható.

A fokozottan veszélyes tevékenységek fenti bírói értelmezése segítheti a bírói értékelését. Véleményünk az, hogy a generálklauzula általi szabályozás sem szüntette meg a bíró analogikus gondolkodását a veszélyes üzem vonatkozásában. Azonban teljes mértékben sem az analógia alkalmazása, és a veszélyes üzem bírói gyakorlatbeli definíciója nem képes megakadályozni azt, hogy a *fokozott veszélyesség* minősége mindinkább kimerüljön a *veszélyesség* minőségében. A bírói mérlegelés szabadsága folytán tehát a generálklauzula alkalmazása felpuhulhat, a minősítés kritériumai időben megváltoznak, amely azzal a veszéllyel járhat, hogy e szigorú tényállásba foglalt fokozott veszélyesség kritériuma ledegradálódhat a mindennapi élettel együtt járó szokásos kockázatok

⁷¹ EÖRSI (61. lj.) 380.

⁷² Helmut KOZIOL: *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective* (Wien: Jan Sramek 2012) 235.

⁷³ EÖRSI (61. lj.) 372.

sztintjére. Ez oda vezethet, hogy e speciális felelősségi tényállás lényegét adó ismérv tűnik el, ezért megváltozhat, kiüresedhet a kártérítési jogban eddig betöltött szerepe.

Megfontolandó ezért Hein Kötz alábbi javaslata, amely korlátozottan, de a magyar szabályozási megoldás mellett is alkalmazható lehet: a fokozott veszély megítélésakor véleménye szerint a jogalkotói értékelésből induljanak ki. A bíró a minősítés során úgy viszonyítson, hogy azokat a tevékenységeket tekintse fokozottan veszélyesnek, amelyek ugyanolyan vagy nagyobb károsodási kockázattal járnak, mint a jogalkotó által annak tekintett esetek, így például a vasút vagy a légi járművek üzemeltetése. De figyelemmel kell lenni arra is, hogy a technikai fejlődés folytán nemcsak egy adott tevékenység veszélyességének szintje, hanem annak a mindennapokban akceptálható mértéke is folyamatosan változik.⁷⁴

Korábbi írásunkban tett megállapításunk az, hogy a veszélyes üzemi felelősségi tényállás generálklauzula jellege más szigorú felelősségi tényállásokhoz képest is határese-tekben a veszélyes üzemi felelősség „javára” billenti a minősítés mérlegét.⁷⁵ A tényállás lényegi magját jelentő fokozott veszélyesség oly tág értelmezésre ad lehetőséget, hogy minden esetben, ahol a károsodási kockázat magas foka megjelenik, annak alkalmazása felmerülhet. Ezt nevezhetjük úgy is, hogy a veszélyes üzemi felelősség tényállásának nagy a gravitációs ereje. E jelenség mögötti valódi mozgatórugó viszont sokkal inkább Marton gondolatait követve tárható fel.

Ahogy a veszélyes üzemi felelősség fejlődésének magyar történetében áttekintettük, a Magánjogi Törvényjavaslat a méltányosság alapgondolatát kiteljesítve a vétlen kárfelelősség általános tényállását kívánta bevezetni. Az 1959-es Ptk. erről az útról le-
térve, de a veszélyes üzemi felelősség generálklauzulájában részben megőrizve mentet-
te át ezt, az Eörsi bevallása szerint is vétlen felelősségi elemekkel átszőtt szigorú fele-
lősségi tényállást. Marton *A polgári jogi felelősség* című monográfiájában is kimutatta,
a veszélyeztetés elve nem magyarázza meg valójában a veszélyes üzemi felelősséget,
és végképp nem képes átfogni a vétlen felelősség esetköreit.⁷⁶ Ezekből véleményünk
szerint az következik, hogy általános vétlen felelősségi tényállás híján a veszélyes üze-
mi felelősség az, amelyik generálklauzula jellegéből adódóan, a fokozott veszély meg-
határozhatatlansága folytán, továbbá a bírói jogértelmezés szabadsága által ilyen sze-
rep betöltésére törekszik.

⁷⁴ Hein Kötz: „Haftung für besondere Gefahr – Generalklausel für die Gefährdungshaftung” *Archiv für die civilistische Praxis* 1970/1. 1–41. 29. Lásd www.jstor.org/.

⁷⁵ PUSZTAHELYI Réka: „Veszélyes üzemi felelősség: az objektív kártérítési felelősség térnyerése” *Gazdaság és Jog* 2018/9. 3–8.

⁷⁶ MARTON (12. l.) 84.

A SZERZŐDÉSSZEGÉS SZÁNDÉKOSSÁGA TUDATOSSÁG ÉS ÖSZTÖNZŐK

A szándékos szerződésszegés fogalma, ha nem is új fogalom a szerződési jogban, de mindenképpen új, lényegesen fontosabb szerepet kapott a 2013. évi V. törvénnyel. A következő oldalakon ennek pozitív közgazdaságtani elemzését próbálom adni – rávilágítva, hogy a joggazdaságtan elsőszámú feladata nem az, hogy értékeljen jogi változásokat, javaslatokat tegyen, hanem az, hogy a maga sajátos vizsgálati eszközeivel új típusú (meggyőződéseim szerint) jogilag releváns kérdések megfogalmazásával segítse a jogértelmezést, a jogalkotást.

Ez a szöveg is erre keresi a választ: milyen ösztönző hatásai lehetnek a szándékos szerződésszegés megkülönböztetett kezelésének? Milyen jogértelmezési kérdések vannak, amelyekre különböző válaszokat adhatunk; és amely eltérő válaszok más és más ösztönzési hatásokat indukálnak? Milyen olyan jogi és jogon kívüli körülmények vannak, amelyek miatt ugyanaz a szabály másként hat különböző helyzetekben, különböző emberekre? Ezek a pozitív joggazdaságtan kérdései. A standard modell szerint ezekre úgy keressük a választ, hogy feltesszük: racionális (esetleg korlátozottan racionális) emberek hoznak döntéseket, az ő döntéseik változnak, ha az adott jogintézmény létezik, vagy ha az értelmezése megváltozik.

A szöveg a jogszabályi változások gyors áttekintése után a szándékosság jogirodalomban felbukkanó lehetséges értelmezési lehetőségeit tekinti át, kiemelve a szándékosság és a tudatosság közötti bonyolult viszonyt. A harmadik fejezet az értelmezési problémák közül kiemeli az egyik legfontosabbat: a szándékosság és a kockázat viszonyát. A negyedik fejezet a joggazdaságtan ösztönzési modelljét foglalja össze röviden. Az ötödikben ennek alapján próbálok olyan tipológiát megfogalmazni, amellyel a joggazdaságtan hozzájárulhat a szándékosság definíciójának megtalálásához. A hatodik fejezet röviden kitér azokra a normatív kérdésekre, amelyekről az írás összességében inkább tartózkodni próbál: mi a hatékony formája a szándékosság definiálásának.

Mielőtt belekezdenék, ki kell emelni, hogy a kérdéssel foglalkozó joggazdaságtani munkák¹ általában az amerikai jogban ismert *willfull breach* doktrína jelentését

* Egyetemi docens, PPKE JÁK, 1088 Budapest, Szentkirályi út 28–30., BCE KTK.

E-mail: szalai.akos@jak.ppke.hu

¹ Patricia H. MARSCHALL: „Willfulness: A Crucial Factor in Choosing Remedies for Breach of Contract” *Arizona Law Review* 1982. 733–761; David BAUMER – Patricia MARSCHALL: „Willful Breach of Contract for

és hatásait elemzik. A *willfull breach* lényege, hogy szándékos szerződésszegés esetén a bíróság nem az egyébként szokásos, a károsultat ért károkat, elmaradt hasznokat mérlegelő kártérítést (*expectation damages*) ítéli meg, hanem annál magasabb összeget.² Ezek a szövegek elsősorban a *willfull breach* és a – normatív joggazdaságtani irodalomban központi szerepet játszó – hatékony szerződésszegés közötti ambivalens viszonyt vizsgálják.

1. SZÁNDÉKOS SZERZŐDÉSSZEGÉS AZ ÚJ PTK.-BAN

A szándékos szerződésszegés fogalma a polgári törvénykönyv szerződésjogi szabályai között két helyen jelenik meg: az előreláthatósági korlát alóli kivételként és a felelősségkorlátozást kizáró elemként. A hatása mindkét helyen az, hogy szándékos szerződésszegés esetén magasabb kell, hogy legyen a kártérítés, a szerződésszegéshez kapcsolódó szankció, hiszen nem alkalmazhatók azok a törvényi vagy szerződési kitételek, amelyek miatt a teljes kártérítéstől elmaradó összeget kellene csak fizetnie a szerződésszegő félnek.

A szándékos szerződésszegés mint az előreláthatóság korlátja. A Ptk. 6:143. § (2) és (3) bekezdése olyan elem, amely a régi Polgári Törvénykönyvben nem szerepelt. A (2) bekezdés az előreláthatósági korlát: a nem a szolgáltatás tárgyában keletkezett károkat csak olyan mértékig kell megtéríteni, amilyen mértékben a szerződéskötéskor az előre látható volt – vagyis a felperes ismerte, vagy ha elvárható módon járt volna el, akkor ismernie kellett volna. Azonban a (3) bekezdés értelmében ezt a kártérítési korlátot nem kell alkalmazni akkor, ha a szerződésszegés szándékos volt – ekkor a jogosult (1) bekezdés szerinti teljes kárát meg kell téríteni.

A szándékos szerződésszegés mint a felelősségkorlátozás korlátja. A Ptk. megadja a jogot a szerződő feleknek arra, hogy a szerződési szabadságukból kiindulva korlátozzák, sőt ki is zárják a szerződésszegésért való felelősséget. A gyakorlatban ez tipikusan a fizetendő kártérítés csökkentését, vagy elengedését jelenti. A 6:152. § ennek a felelősségkorlátozó, kizáró lehetőségnek szab határt, kimondva – többek között – hogy a szándékosan okozott szerződésszegés esetére ezek a korlátozások nem érvényesek, az ilyen esetre szóló korlátozás semmis. Vagyis szándékos szerződésszegés esetén a teljes kártérítés megfizetése alól szerződésben nem lehet felmentést adni.

Ez a korlát természetesen nem új. Az 1959-es Ptk. is határok közé szorította a szerződési szabadságot e tekintetben; a 314. § azt tartalmazta, hogy a „szándékosan, súlyos gondatlansággal, vagy bűncselekménnyel okozott” szerződésszegésért való felelős-

the Sale of Goods: Can the Bane of Business Be an Economic Bonanza” *Temple Law Review* 1992. 159–186; Oren BAR-GILL – Omri BEN-SHAHAR: „An Information Theory of Willful Breach” *Michigan Law Review* 2009. 1479–1499; Richard CRASWELL: „When is a Willful Breach Willful The Link between Definitions and Damages” *Michigan Law Review* 2009 1501–1515; Steven THEL – Peter SIEGELMAN: „Willfulness versus Expectation: A Promise-Based Defense of Wilfull Breach Doctrine” *Michigan Law Review* 2009. 1517–1531.

² Az amerikai jogi irodalomban vitatott, hogy létezik-e egyáltalán ez a doktrína. A *Second Restatement of Contract* pl. kifejezetten tévedésnek minősítette ezt a feltételezést. Ugyanakkor több bírósági ítéletben bukkant fel ezt megelőzően és ezt követően is. A *Third Restatement of Contract* már el is ismerte a létét.

ség nem korlátozható. Az új Ptk.-ban a szándékosság egyedül maradt, kiesett mellőle a súlyos gondatlanság és a bűncselekmény. A Ptk. indoklása szerint utóbbi a „bizonytalan kezelhetősége miatt”.³ (Elgondolkodtató azonban, hogy a magyar Ptk. más helyeken megtartotta a szándékosság mellett a súlyos gondatlanság kitételt is.)

2. ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉGEK

A szándékosság értelmezése szerződésszegés esetén a bírói gyakorlatra vár. A definíció több kérdést is felvet. Úgy tűnik, jelen pillanatban egy kérdést válaszolt meg a jogirodalom: a szándékosságnak a szerződésszegésre kell kiterjednie.⁴ Ez, mint nem sokára látjuk, joggazdaságtani-hatékonysági szempontból nem biztos, hogy szerencsés – és nem is biztos, hogy az egyetlen lehetséges értelmezés. Ráadásul maga a szándék fogalma is sok kérdést vet fel – például annak elhatárolása a tudatosságtól. Kérdéses az is, hogy a két fenti helyen ugyanazt kell-e, hogy jelentse, ugyanazon teszt alapján kell-e elbírálni.

Szerződésszegés vagy károkozás. A szándékos szerződésszegés értelmezése kapcsán a miniszteri indoklás és a kommentárirodalom is egyetlen elemre tér ki: a szándékosságnak a szerződésszegésre és nem károkozásra kell kiterjednie.⁵ Vagyis szándékosság esetén nem az vizsgálendő, hogy a szerződésszegő fél kárt akart-e okozni, csak az, hogy a szerződést meg akarta-e szegni.

Utalni kell azonban arra, hogy amikor a szándékosság megjelent a magyar szerződési jogban, akkor mintha kicsit mást értett volna ezen a jogirodalom. Érdemes felhívni a figyelmet Eörsi Gyula egy 1975-ös cikkére, amelyben a felelősségkizáró és korlátozó feltételek érvényességének határait vizsgálja különböző jogrendszerekben. A cikk első részében, amelynek kérdése az, hogy a szándékosság magában foglalja-e a súlyos gondatlanságot, Eörsi a kettőt úgy határolja el, hogy a szándékos szerződésszegés nem más, mint a csalás (*fraud*). Ez mintha kifejezetten arra utalna, hogy a szándék a károkozás maga – nem egyszerűen a szerződésszegés akarása.⁶

Tudatosság és szándékosság. A szándékosság definíciója kapcsán fontos kérdés, hogy szinonimája-e annak a tudatosság – és ha nem, miként határolhatók el egymástól. Ha szinonimának tekintjük, akkor – egy-két kivételtől eltekintve – az adott szerződés megszegéséről hozott döntés, per definitionem szándékos szerződésszegést jelent. A willfull breach doktrínáját értelmezve így fogalmaz például Patricia H. Marschall is: „Ez a cikk azt javasolja, hogy szándékos szerződésszegés [willfull breach] alatt az olyan szerződésszegést értsük, amelyről a szerződést szegő fél tud; és őt a szerződés teljesítése alól nem mentjük fel, vagy az ő célja nem a másik fél védelme, hasznainak megóvása.”⁷

³ VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal* (Budapest: CompLex 2013) 615.

⁴ Ezt hangsúlyozza pl. FUGLINSZKY Ádám: *Kártérítési jog* (Budapest: HVG-ORAC 2015) 185.

⁵ VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog – Általános rész* (Budapest: Eötvös 2016) 234.

⁶ Gyula Eörsi: „The Validity of Clauses Excluding or Limiting Liability” *American Journal of Comparative Law* 1975 218.

⁷ MARSCHALL 1982 (1. lj.) 733.

Vagyis, amennyiben a tudatosságot tekintjük a szándékosság meghatározó elemének, akkor minden szerződösszegés esetén, annak szándékosságát kellene feltételezni. A nem-szándékos szerződösszegés lenne a kivétel, azt kell (a szerződösszegő félnek) bizonyítani a bíróság előtt.⁸

Két fontos elemet azonban azonnal ki kell emelni. Egyrészt, nem minden szerződösszegés tudatos – például lehet, hogy a kötelezett sem tudja, hogy rossz minőségű szolgáltatást nyújt, hogy a beépített anyag hibás stb. Másrészt, mint az idézetből is látszik: a tudatosság és a szándékosság teljesen nem azonosítható egymással – kivételek léteznek. Patricia H. Marschall szerint ilyennek kell lennie annak az esetnek, amikor a szerződösszegés a jogosult érdekét (is) szolgálja. Például, amennyiben egy természeti katasztrófa, vagy repülésbiztonsági okok miatt egy repülőtársaság töröl egy járatot, azt – nyilvánvalóan – nem tekintenénk szándékos szerződösszegésnek, hiába tudatos.

Egységes fogalom-e? A későbbiekben látjuk majd, hogy a hatékonysági elemzés alapján (bizonyos körülmények között) más eredményre juthatunk az előreláthatóság és a felelősségkorlátozás kapcsán. Vannak olyan esetek, amikor a felek közös akaratára épülő felelősségkorlátozást nem lenne érdemes megakadályozni, viszont az előreláthatóságra nem lenne szerencsés, ha hivatkozhatna a szerződösszegő fél. Felmerül a kérdés: elképzelhető-e, hogy a szándékosság definíciója eltérjen a két esetben, az előreláthatóság esetén a szerződösszegések szélesebb körét tekintsük szándékosnak, mint a felelősségkorlátozás kapcsán?

3. SZÁNDÉKOSSÁG ÉS KOCKÁZAT

A szándékossággal kapcsolatos szerződési szabályok hatásainak elemzésekor mindenképpen szem előtt kell tartani azt, hogy ha a szerződösszegés *adott pillanatban* szándékos is, nem jelenti azt, hogy tudatos tervezés végeredménye. Richard Craswell megjegyzését átvéve: *minden tudatos szerződösszegés esetén a tudatos elem mellett van egy véletlen elem is.*⁹ Az ilyen szerződösszegés – az esetek többségében – csak azt jelenti, hogy a szerződést megszegő fél egy rosszul alakuló helyzetben a (számára) kisebbik rosszat választja. Például

- a teljesítés költségei megemelkedtek, és ezért inkább a szerződés megszegését, és a károk megtérítését választja;
- jobb ajánlatot kapott, és ezért inkább azt teljesíti;
- a beszállítója nem szállít időben, és ezért ő sem tud időben teljesíteni.

E helyzetek bekövetkezésével korábban (különösen a szerződés megkötésekor) mint kockázattal lehetett – és kellett volna – számolni. Kockázat alatt olyan lehetőséget értünk, aminek bekövetkezése nem zárható ki, de nem is bizonyos – és az esélyét (ha csak nagyon szubjektív módon is) becsülni tudjuk.

A jog ezeknek a problémáknak a felbukkanására háromféleképpen reagálhat.

⁸ Ez persze felveti a bizonyítás problémáját. Ez – Fuglinszky Ádám álláspontja szerint – a károsultat terheli. FUGLINSZKY (4. l.) 185. A mostani szöveg a bizonyítási problémától eltekint.

⁹ CRASWELL (1. l.) 1502–1503.

1. Mondhatja, hogy a probléma előreláthatatlan volt, és ezért a lehetetlenülés tényál-lására hivatkozva mentesít a szerződésszegés következményei alól (6:180. §).

2. Mondhatja, hogy a probléma ugyan nem volt előreláthatatlan, ezért a szerződés-szegésért kártérítést megállapít, de a problémát „olyan súlyúnak” tekinti, amely miatt – hiába született tudatos döntés a szerződésszegésről – a szándékosságot nem állapítja meg. (Például engedi, hogy a szerződésben kikötött felelősségkorlátozás érvényesüljön.)

3. A „véletlen súlyát” elenyészőnek ítéli, és a tudatos elemet tekinti erősebbnek – ezért magasabb kártérítést fizettet (nem alkalmazza az előreláthatatlanságot, nem engedi érvényesíteni a felelősségkorlátozó, felelősségkizáró kikötést).

Fogalmazhatunk úgy is: vannak olyan véletlenek, kockázatok, amelyeket a kötele-zetre „terhelünk” – ezek felbukkanása esetén a szándékosság megállapítására haj-lunk. Például a jobb ajánlat miatti szerződésszegés tipikusan ilyen.¹⁰ Ezzel szemben vannak olyan kockázatok, amelyeket nem akarunk rá terhelni. Például, ilyen kocká-zat (véltetően) a személyes szolgáltatást ígérő beszállító betegsége, vagy halála – ha a szolgáltató e beszállító kiesése miatt nem szállít. Feltéve, hogy helyettes felkutatá-sát *nem várjuk el* tőle.

4. ÖSZTÖNZŐ HATÁSOK

A szándékos szerződésszegés megkülönböztetésének legfontosabb hatása az, hogy ebben az esetben a kártérítés nem lehet a valós kárnál alacsonyabb sem az előrelátha-tóság, sem a szerződésben kikötött felelősségkorlátozás miatt. Ez pedig a pozitív köz-gazdaságtan alapfeltevése szerint hat a szerződő felek magatartására. Ezeket a hatá-sokat nevezzük ösztönző hatásoknak. Háromra térek csak ki ebben az írásban: 1) a szerződéses ígéret megszegésről hozott döntésre, 2) az elővigyázatosságra és 3) az információgyűjtésre-információadásra.¹¹

Várható szankció, kockázat – az ösztönzés alapjai. Az ösztönzési modell szerint – *ceteris paribus* – az ember döntéseit azok kellemes és kellemetlen következményei határozzák meg. A (nem csak anyagi) kellemetlenségeket nevezzük *költség*nek. Minél nagyobb a kellemetlen hatás, annál kevésbé (annál kevesebben) hozzák meg az adott döntést. Ez a kellemetlenség tipikusan két elemtől függ: a várható költségtől és a koc-kázattól.

Mivel a szándékosság megállapítása esetén a teljes kárt meg kell fizetni, és nem csak a csökkentett kártérítést, így emiatt a *várható kártérítés* nagysága bizonyosan nő. A várható kártérítés a különböző lehetséges kártérítési összegek alkalmazásuk valószí-nűségével súlyozott összege. Egészen a bíróság döntéséig a kötelezett nem lehet biztos abban, hogy mekkora összeget kell majd fizetnie – például, hogy szándékos szerződés-

¹⁰ VÉKÁS (3. lj.) 608; VÉKÁS (5. lj.) 234.

¹¹ A szerződési jog egyéb ösztönzőinek áttekintéséért lásd Richard CRASWELL: „Contract Remedies, Renegotiation and the Theory of Efficient Breach” *South California Law Review* 1988. 629–670. és Eric A. POSNER: „Contact Remedies: Foreseeability, Precaution, Causation and Mitigation” in Boudewijn BOUCKAERT – Gerrit DE GEEST (szerk.): *Encyclopedia of Law and Economics, Volume III. The Regulation of Contracts* (Cheltenham: Edward Elgar 2000) 162–178.

szegésnek fogják-e minősíteni a tettét.¹² A várható kártérítés a teljes és a csökkentett kártérítésnek a szándékosság megállapításának esélyét figyelembe vevő átlaga.

A szándékosság megkülönböztetése nemcsak a várható kártérítést emeli, hanem az ún. *jogi kockázat* is változik: a szándékosság egy újabb szempont, amit a bíróságnak mérlegelnie kell. A kockázat nagyságát a közgazdaságtan azzal jellemzi, hogy a valószínű kártérítés várhatóan mennyire tér el az előbb látott várható összegtől. (Mérésére a kártérítés *varianciáját* vagy *szórását* alkalmazza.¹³) A kétféle szándékossági szabály nem ugyanúgy hat a jogi kockázatra.

– A *felelősségkorlátozás szándékosság miatti semmissége* egyértelműen *növeli* azt: szándékosság megkülönböztetése nélkül a felek biztosak lehetnének abban, hogy a szerződési kikötésben szereplő szankciót fogja érvényesíteni a jogrendszer. A szándékos szerződésszegés eltérő megítélésekor azonban felmerül annak esélye, kockázata, hogy a bíróság érvényteleníti a felelősségkorlátozást, illetve a felelősségkizárást. Új kockázat merül fel: a kockázat nő.

– Az *előreláthatóság kapcsán* a szándékosság megkülönböztetése attól függően növeli vagy csökkenti a jogi kockázatot, hogy adott esetben az előreláthatóság megállapításának esélye mekkora. Ha adott esetben az előreláthatatlanság megállapításának az esélye nagyobb (a teljes kártérítés megítélésének esélye kisebb), akkor a szándékosság mérlegelése növeli a kockázatot. (Ha az előreláthatatlanság megállapításának van kisebb esélye, akkor fordítva: a szándékosság vizsgálata csökkenti azt.)¹⁴

A várható kártérítés növelésének hatása egyértelmű: növeli a szerződésszegés költségét. Ezzel szemben a jogi kockázat változásának hatása már attól függ, hogy a döntéshozó kockázatsemleges vagy kockázatkerülő-e (esetleg – itt most nem elemzett – kockázatkereső). A jogi kockázat növelése

– a kockázatsemleges személyt nem érdekli – ő csak a várható kártérítésre figyel. (Egy jogi személyiség tagját – ha kellően sok hasonló szervezetben tag – ilyennek szoktuk tekinteni.)

– a kockázatkerülő személy számára (amilyen az emberek többsége) a kockázat növeli a kellemetlenséget: ő azért is hajlandó tenni (bizonyos szintig), hogy ezt a kockázatot, kiszámíthatatlanságot csökkentse. Vagyis számára a felelősségkizárás, felelősségkorlátozás érvényességének megítélésekor alkalmazott „szándékosság-teszt” a szerződésszegés miatti kellemetlenséget növeli, az előreláthatóság esetén annak hatása nem

¹² Még akkor sem, ha valóban szándékosan szegte meg az ígéretét: a bíróság tévedhet, a jogosult elfelejtethet hivatkozni rá, vagy egyszerűen bizonyítani nem sikerül.

¹³ A variancia képlete: $p_1 \times (x_1 - \mu)^2 + p_2 \times (x_2 - \mu)^2 + \dots + p_n \times (x_n - \mu)^2$ vagy $p_1 \times x_1^2 + p_2 \times x_2^2 + \dots + p_n \times x_n^2 - \mu^2$ ahol

x_1, x_2, x_n : az egyes lehetséges kártérítési összegek,

p_1, p_2, p_n : ezek megállapításának valószínűsége,

μ : az átlagos (várható) kártérítés.

A szórás a variancia négyzetgyöke.

¹⁴ Legyen p a teljes kártérítés, $1-p$ az előreláthatatlanság miatti csökkentett kártérítés megítélésének esélye. Legyen x_T a teljes kártérítés, x_E a csökkentett kártérítés. A variancia képlete: $p \times x_T^2 + (1-p) \times x_E^2 - (p \times x_T + (1-p) \times x_E)^2$.

Némi átalakítás után: $(x_T - x_E)^2 \times (p - p^2)$.

A szándékosság mérlegelése esetén p nő – ez pedig épp akkor emeli a varianciát, ha $p < 1/2$.

egyértelmű. (Bár, ha nem erősen kockázatkerülő valaki, akkor a várható költség emelkedése általában fontosabb, mint az, hogy esetleg csökken a kockázat.)

Az ösztönzés ezen általános tárgyalása után rátérhetünk a három konkrét ösztönzési hatásra.

Szerződéses ígéret teljesítése. Bizonyos esetekben kifejezetten az ígéret teljesítéséről vagy megszegéséről hoz döntést a kötelezett: tudatosan vállalja, hogy késedelmesen teljesít, nem megfelelő minőségben teljesít, megtagadja a teljesítést. A döntés alapsémája szerint a kötelezett a szerződésszegés előbb látott kellemetlenségét a szerződésszegéssel megtakarítható költséggel, kellemetlenséggel veti össze. Vagyis ha a szándékos szerződésszegés megkülönböztetése miatt nő a szerződésszegéssel járó kellemetlenség, akkor kevesebben fognak szerződést szegni.

Elővigyázatosság. Elővigyázatosság alatt érthetünk minden olyan lépést, ami csökkenti a szerződésszegés esélyét. Két esetet kell megkülönböztetni: a tudatos és a nem tudatos szerződésszegést.

– Nem tudatos szerződésszegés például a fel nem ismert rossz szolgáltatás. Ez ellen védekezhet valaki a minőség-ellenőrzés erősítésével, vagy a beszállítók, teljesítési segédek, stb. figyelmesebb kiválasztásával. Ezek az elővigyázatosság lépései.¹⁵

– Tudatos szerződésszegés esetén az elővigyázatosság azokat a lépéseket jelenti, amelyek révén az előző fejezetben látott problémák ellen védekezik a kötelezett. Például, a nyersanyagárak emelkedésének hatása ellen védekezni lehet (csökkenteni lehet az abból várható kárt), ha előre szabott áron leköti a nyersanyagot, és nem az aktuális piaci áron akar vásárolni. Egy természeti probléma hatása ellen (pontosabban: az ellen, hogy ez növelje a szerződés teljesítésének költségét), olyan technológiák alkalmazásával lehet védekezni, amelyek csökkentik annak költségkihatását. Például, a hóesés okozta többletköltség a fuvarozásban csökkenthető, ha a fuvarozók fel vannak készítve erre, stb.

A várható kártérítés növekedése mindkét esetben nagyobb elővigyázatosságra ösztönöz. Amennyiben pedig a kötelezett kockázatkerülő és a szándékosság megkülönböztetése növeli a jogi kockázatot (például a felelősségkorlátozás esetén), akkor ő még inkább növeli az elővigyázatosságot.

Információs ösztönző: információadás a szerződéskötés után. Az információs ösztönzők kapcsán abból érdemes kiindulni, hogy szerződésszegést az együttműködési és tájékoztatási kötelezettség (6:62. §) megszegése révén is el lehet követni. Az információs ösztönzőkön belül pedig meg kell különböztetni az információgyűjtésről és az információ megosztásáról hozott döntéseket.

1. Az bizonyos, hogy az ismert információk megosztására inkább ösztönöz az, ha magasabb kártérítés fizetendő.

2. Az információszerzésre gyakorolt hatás attól függ, hogy miképpen értelmezi a jog az együttműködési és tájékoztatási kötelezettséget. *Csak* az az elvárás, hogy a felek

¹⁵ Ilyen modelleket mutatnak be pl. a klasszikus tankönyvek is. Lásd Thomas J. MICELI: *Economic Approach to Law* (Stanford, Cal.: Stanford University Press 2004) 42–50; Steven SHAVELL: *Foundations of Economic Analysis of Law* (Belknap Press 2004) 178–18; Robert COOTER – Thomas ULEN: *Jog és közgazdaságtan* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2005) 350; Richard A. POSNER: *Economic Analysis of Law* (New York: Aspen Law and Business 2011) 215–218.

összák meg egymással azt az információt, amit tudnak? Vagy az is, hogy szerezzék be bizonyos információkat – és utána osszák meg egymással azokat?

Amennyiben csak az ismert információk megosztása az elvárás (az információszerzés nem), akkor többen úgy érvelnek, hogy a magasabb kártérítés az információszerzés ellen hat.¹⁶ Ugyanakkor tudni kell, hogy ebben az esetben a kötelezettség megszegése nehezen bizonyítható: tudni kellene, hogy az információ ismert volt a kötelezett előtt (csak nem osztotta meg azt a partnerével).

Amennyiben a jog az adott információ megszerzését is elvárja (vagyis ha bizonyos információkat nem ad át, az mindenképpen szerződésszegés – függetlenül attól, hogy birtokában volt-e annak), akkor a szankció emelése az információszerzésre és az átadásra is ösztönöz.

1. táblázat. A szándékosság vizsgálatának várható ösztönző hatásai (kockázatsemleges eset)

Ösztönző	Magasabb kártérítés hatása
Ígéret teljesítése	Kevesebb szerződésszegés
Elővigyázatosság	Magasabb elővigyázatosság
Információadás – szerződéskötés után	Több információ megosztása
Információszerzés (ha nem elvárás)	Kevesebb információ megszerzése
Információszerzés (ha nem elvárás)	Több információ megszerzése

Összefoglaló. A három látott ösztönző hatással kapcsolatos eredményeket az 1. táblázat foglalja össze. Azt láthatjuk, hogy amennyiben a szerződésszegéshez kapcsolódó kártérítés nő, akkor (kockázatsemleges döntéshozókat feltételezve) kevesebb szerződésszegést, nagyobb elővigyázatosságot és több információmegosztást várhatunk. Az információszerzésre gyakorolt hatás attól függ, hogy az információszerzés is elvárás-e a kötelezettel szemben. (A legtöbb esetben ugyanezeket a hatásokat valószínűsíthetjük kockázatkerülő döntéshozó esetében is.)

5. A TUDATOS SZERZŐDÉSSZEGÉS TÍPUSAI

Az előbb látott három ösztönző hatás különböző szerződésszegési helyzetekben különböző erővel jelentkezik. Ezt szem előtt tartva érdemes a szerződésszegésen belül különböző típusokat megkülönböztetni – végiggondolva, hogy adott esetben milyen hatással is jár a szándékosság vizsgálata. A joggyakorlatban – nem utolsósorban az ösztönzési hatásokra tekintettel – dönteni kell arról, hogy e formák közül melyiket tekintjük szándékos szerződésszegésnek.

Hét szerződésszegési típust fogok elhatárolni. Ezeket foglalja össze a 2. táblázat. A hét forma közül az első hat tudatos szerződésszegésnek tekinthető – és ha tuda-

¹⁶ Anthony T. KRONMAN: „Mistake, disclosure, information and the Law of Contracts” *Journal of Legal Studies* 1978/1. 1–34; COOTER–ULEN (15. lj.) 306–309; SZALAI ÁKOS: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése* (Budapest: L'Harmattan – Széchenyi István Szakkollégium 2013) 374–377.

tos, akkor felmerülhet azok szándékossá minősítése is. A hetedik formát ugyan tipikusan nem szokás tudatosnak tekinteni; de mint majd látjuk, ebben az esetben is vannak olyan ösztönzési hatások, amelyeket erősíteni lehet a várható kártérítés emelése révén. Abban a kérdésben, hogy szerencsés-e az ösztönzési hatás emelése, ez a szöveg nem kíván állást foglalni. Csak azt mutatja be, hogy az egyes esetekben azok szándékossá nyilvánítása mennyiben járna eltérő hatással.

2. táblázat. A szerződésszegés típusai – a jogosult fontosabb ösztönzői

Típus	Jogosult ösztönzői
„Csalás”, „előre tervezett”	Teljesítési költség elkerülése (esetleg: jogosult kára is haszon a szerződésszegő számára)
„Opportunista”	Jogosult hasznát megszerezni ...
„Pozitív változás”	Adott áruért, szolgáltatásért mástól többet szerezni
„Negatív változás”	Adott áru, szolgáltatás költségének csökkentése
„Rossz munka átadása”	Javítás, újra teljesítés költségének elkerülése
„Tájékoztató elmulasztása”	Ellenőrzés költsége + tájékoztatás költségét csökkenteni
„Fel nem ismert”	Elővigyázatosság, információszerezés költségét csökkenteni

Csalás – eltervezett szerződésszegés. Kezdjük azzal az esettel, amikor már a szerződést is azzal a szándékkal köti meg a későbbi szerződésszegő fél, hogy nem fogja teljesíteni az ígéretét. Vélhetően ez az, ami az Eörsi Gyula által alkalmazott szándékosság kategóriát talán legjobban lefedi. Az ide tartozó esetekben a szerződés célja a szerződésszegést tervező fél számára az, hogy a csaló ellenszolgáltatás nélkül hozzájuthasson valamilyen szolgáltatáshoz. Gondoljunk arra az esetre, amikor valaki úgy vesz fel hitelt, vagy úgy bíz meg valakit egy munkával, hogy tudja, hogy nem fog határidőre fizetni. Egyes esetekben a cél nem is csak az, hogy ingyen (a megállapodásban szereplőnél olcsóbban) megszerezzen valaki a másiktól egy szolgáltatást, hanem a szerződést megszegő fél „rosszindulatú” és nemcsak a kapott szolgáltatás jelent neki örömet, hanem az is, hogy a partnert kár éri. Ilyen eset például az, amikor eleve azzal a szándékkal jelentkezik valaki beszállítónak, hogy nem fog határidőre teljesíteni – így rongálva a megbízó piaci reputációját.

Opportunista szerződésszegés. A szerződést megszegő fél felismeri, hogy az alkupozíciója jobb, mint amilyennek a szerződéskötés pillanatában gondolta, és megpróbálja ezt a maga előnyére fordítani – szerződésszegéssel zsarolja a partnerét, hogy szerződésmódosításra bírja. Könnyű felismerni: ha valaki azzal fenyegeti a partnerét, hogy egy elvállalt beruházásról „levonul”, vagy csak késedelmesen fogja azt teljesíteni, akkor ezzel a maga számára kedvező szerződésmódosítást tud „kizsarolni”.¹⁷ Ha például a jogosult ezen 100-at vesztené, akkor el fog fogadni egy olyan szerződésmódosítási javaslatot, amelyen csak 95-öt veszít.¹⁸

¹⁷ POSNER (15. l.) 149.

¹⁸ Az alkupozíció általában azért változik, mert az együttműködés megkezdése után a jogosult már csak nehezebben találna a kötelezett helyett mást, helyettesítőt. (Oliver E. WILLIAMSON: „A tranzakciós költségek gazdaságtana: a szerződéses kapcsolatok szabályozása” *Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás* 2007/2. 235–255.)

A tervezett és az opportunista szerződésszegés között csak az a különbség, hogy a szerződésszegés terve itt csak a szerződéskötés után bukkan fel. (A pontosság kedvéért tegyük hozzá: lehet, hogy nem változtak a körülmények, azok már a szerződéskötéskor is fennálltak, a lényeg, hogy ezt a kötelezett később ismeri fel.)

Pozitív, szerencsés változás. Ez a szerződésszegés az, ami a magyar példákban is leggyakrabban feltűnik, mint szándékos szerződésszegés: a kötelezett azért nem teljesít, mert jobb ajánlatot kapott, és inkább azt elégíti ki. Ennek ösztönző hatásait a leggyengébb a következő szerződésszegési formával szembeállítva megérteni – ezért ott fogom bemutatni.

Negatív, hátrányos változás. Ebben az esetben, azért szeg szerződést a kötelezett, mert a szerződés teljesítése megnehezül, és a szerződés teljesítése már nem kifizetődő.

A pozitív és a negatív változás között közgazdasági szempontból nehezebb különbséget tenni, mint elsőre tűnik. Közgazdaságtani értelemben ugyanis mindkettő a szerződés teljesítésének költsége: a kiadások (nyersanyagköltségek, beszállítók árai stb.) is, és az is, ha emiatt le kell mondani egy jövedelmező ügyletről. Az első a direkt költség, a második az elmaradt haszon, az ún. alternatívaköltség (*opportunity cost*). A két esetkörön azonban a joggazdaságtani irodalom¹⁹ az előbb látott ösztönzők alapján választja el.

– Negatív változás ellen a károkozó, a szerződést megtevő fél is védekezne – akkor is, ha a szerződésszegést nem szankcionálnánk.

– Pozitív változás ellen szankció hiányában semmit nem tenne; sőt, annak (a jobb ajánlat felbukkanásának) esélyét inkább növelni próbálná.

Rossz munka átadása. Tegyük fel, hogy valaki általa nem ismert rossz anyaggal dolgozik, és ezért nem a megfelelő minőségben teljesít. Első ránézésre ugyan ez nem tudatos szerződésszegés, de mint Richard Craswell felhívja rá a figyelmet,²⁰ lehet tudatos eleme is. Mi történik ugyanis, ha a hibát még a teljesítés előtt felismeri? Felmerül a kérdés: miért nem javítja ki? Ha ez fizikailag lehetséges (például vissza lehet bontani a munkát, ki lehet cserélni a rossz anyagot, ismét – hibátlanul – el lehet végezni a munkát), és azt mégsem teszi, akkor a szerződésszegés már az ő tudatos lépésének, döntésének a következménye. Ha nem teszünk különbséget tudatosság és szándékosság között, akkor ezt szándékosnak kell minősíteni. (Persze ennek kapcsán meg lehet fontolni azt, aminek alapján Patricia H. Marschall is kivételt javasol a tudatosság és a szándékosság azonosítása alól: amennyiben a javítás, kicserélés stb. jelentős időt követel, és ezért a kötelezett csak jelentős késedelemmel tudna szolgáltatni, akkor lehet, hogy a tudatos szerződésszegés – vagyis a rossz minőségű, de gyors szolgáltatás – a jogosult érdekét is szolgálja.)

Tájékoztatás elmulasztása. Az előző példát továbbgondolhatjuk: ha a javítás, kicserélés, a munka újbóli elvégzése nem is lehetséges (vagy a jogosult érdekével is ellentétes lenne), akkor is kérdés, hogy a kötelezett tájékoztatja-e erről a partnerét. Például, ha átadta már a terméket egy fuvarozónak, és ezután tudja meg, hogy az késedelmesen

¹⁹ SHAVELL (14. l.) 375–377; SZALAI (16. l.) 146.

²⁰ *Jacob & Youngs, Inc. v. Kent, ' and Peavyhouse v. Garland Coal & Mining Co.* (382 P.2d 109 [Okla. 1962]) – lásd CRASWELL (1. l.) 1502–1503.

fogja csak leszállítani, akkor még mindig szerződésszegés, ha nem tájékoztatja a várható késedelemről a partnerét. Ez is tudatos szerződésszegés.

A rossz munka és a tájékoztatás elmaradása között az eltérés ugyanúgy ösztönzési szempontból tehető, mint a körülmények pozitív és a negatív változása között. Itt a fő különbség az, hogy míg a rossz munka átadásakor az ígélet teljesítése a fő kérdés, addig a tájékoztatásnál (természetesen) az információs ösztönző.

Fel nem ismert szerződésszegés. Amennyiben a kötelezett nem tudta, hogy szerződést szeg (például nem ismerte fel a rossz minőséget, amíg nem teljesítette a szolgáltatást), akkor nyilvánvalónak látszik, hogy a tudatosság és a szándékosság fel sem merül. De csak az ígélet teljesítésével, illetve a tájékoztatással kapcsolatos tudatos döntés hiányzik. Megmarad a tudatos döntés az elővigyázatosságról. Aki kevésbé elővigyázatos, az tudatosan vállalja, hogy növeli az ilyen szerződésszegés esélyét.²¹ Amennyiben a szerződésszegés szankciója magasabb (például nem engedjük, hogy az előreláthatatlanság miatt csökkenjen a kártérítés összege), akkor az itt is csökkenti a szerződésszegés esélyét – hiszen növeli az elővigyázatosságot.

Ráadásul, vegyük észre: ennek az esetkörnek az elkülönítése a rossz munka átadásától és a tájékoztatás elmulasztásától elég nehéz: honnan tudhatja a bíróság, hogy a kötelezett felismerte-e a rossz minőséget, késedelmet stb.? Amennyiben ezt az esetkört másképp akarjuk kezelni (például az előzőket a szándékos szerződésszegés körébe soroljuk, míg ezt nem), akkor ezzel a fent látott jogi kockázatot befolyásoljuk.

6. NORMATÍV SZEMPONTOK: FELELŐSSÉGKORLÁTOZÁS VAGY ELŐRELÁTHATATLANSÁG

Bár az írás nem törekszik arra, hogy a szándékosság hatékony (vagy igazságos) definícióját meghatározza, de ezen a ponton mégis érdemes röviden kitérni két normatív kérdésre. Egyrészt arra, hogy a joggazdaságtani irodalom alapján mi lehetne a szándékosság helyes (hatékony) tesztje, másrészt arra, hogy érdemes-e (hatékony-e) ugyanazt a tesztet alkalmazni a felelősségkorlátozás és az előreláthatatlanság esetén.

Szándékosság a normatív joggazdaságtani irodalomban. A klasszikus joggazdaságtani irodalomban elsősorban a szerződésen kívüli károkozás szándékosságának problémája bukkan fel.²² Azt vizsgálja, hogy mely esetekben érdemes magasabb kártérítésre kötelezni a kárt okozó felet. E modellek szerint a szándékosság hatékony tesztje az, hogy a károkozónak kifejezetten a másíknak okozott kárból is haszna származik-e, vagy csak abból, hogy a saját elővigyázatosságát csökkentheti.²³ Richard Posner ezeket az

²¹ A *tort* kapcsán Richard Posner éppen ezért kritizálja az amerikai jogban bevett szándékos károkozás megkülönböztetését a vétkességi alapú felelősségtől: a vétkesség esetén is van tudatos, szándékos döntés. POSNER (15. lj.) 260. Hasonlóképp, ez a *mens rea* büntetőjogi kategóriájával kapcsolatos joggazdaságtani kritika alapja is. Lásd például COOTER–ULEN (15. lj.) 494.

²² POSNER (15. lj.) 260–265.

²³ Ugyan Richard Posner fő állítása az, hogy a *tort law-ban* nem érdemes a szándékosságot (a mai értelmezésben) külön kezelni a vétkességtől, de amikor az ezzel kapcsolatos ellenérveket sorolja, akkor épp azt veti a *tort law* szemére, hogy nem ennek alapján különíti el a szándékosság eseteit. Az ilyen esetekben eljáró bíróságok szándékosságként kezelik pl. az ingatlan védelmét szolgáló, a betolakodóknak sérülést

eseteket kikényszerített transzfereknek nevezi: a károkozó elvesz valamit a károsulttól. Mint az előző fejezetben láttuk, az itt bemutatott szerződésszegési formák közül ez az első kettőre, a tervezett, az opportunista szerződésszegésre igaz, és a pozitív változás miatti szerződésszegésre is.

Felelősségkorlátozás és előreláthatóság. A szándékossági teszt vélhetően több kárt okoz akkor, ha a felek szerződési akaratának felülírására használjuk, mint akkor, ha a 6:143. § (2) bekezdése szerinti felelősségkorlátozást nem alkalmazzuk miatta. Utóbbi esetben ugyanis feltehető, hogy a felek a szerződésből fakadó együttes hasznukat növelik. Ennek a haszonnak a forrása legtöbb esetben éppen az, hogy a jogosult számára sem előnyös, ha a nem korlátozott felelősség, a magas kártérítés miatt a kötelezett túl sokat tesz a szerződés teljesítése érdekében – különösen, mivel ennek költsége növelheti a szolgáltatásért várt ellenértéket.

Ezzel szemben, amikor a jogrendszer a kár előreláthatatlanságára hivatkozva korlátozza a kártérítés nagyságát, akkor ez nem biztos, hogy ugyanígy a közös hasznot emeli. Ez a korlátozás is csökkenti a szerződés teljesítése érdekében tett lépések menynységét – és növeli a szerződésszegés esélyét. Csakhogy itt ez a csökkentés nem a jogosult előzetes beleegyezésével, tudtával történik – nem biztos, hogy ezt ő szeretné. (Még az emiatt várható ellenszolgáltatás-csökkenéssel együtt sem.) Könnyen elképzelhető, hogy e csökkentés miatt a kötelezett már túl keveset tesz majd a szerződésszegés elkerülése, megelőzése érdekében.²⁴

7. ÖSSZEFOGLALÓ

Szándékos szerződésszegés esetén mindenképpen a teljes kárt meg kell fizetni. Akkor is, ha a Ptk. az előreláthatatlanság miatt csökkentené a kártérítés összegét, és akkor is, ha a felek felelősségkorlátozásban állapodtak meg. Ugyanakkor a joggyakorlatra vár annak eldöntése, hogy mit ért szándékos szerződésszegés alatt. A szöveg ennek eldöntéséhez szeretett volna szempontokat adni: a szándékosság kimondása esetén (pontosabban, akkor, ha a kötelezett tarthat attól, hogy akár jogosan, akár tévesen szándékosnak ítélik a szerződésszegését), vélhetően többet tesz majd a szerződés teljesítése, a szerződésszegés elkerülése érdekében. A kérdés az, hogy ezt mikor, mely szerződésszegési formák esetében akarja elérni a jogrendszer. A szöveg különböző szerződésszegési típushelyzeteket azonosít – azt javasolva, hogy ezekről kellene eldönteni, hogy

okozó berendezések felállítását. Posner szerint ezekben az esetekben hiányzik ez a haszon jelleg. Azokat az eseteket, amelyek valóban szándékosak (ilyen pl. a *deliberate trespass* [szándékos tulajdonsértés], *assault* [könnyebb testi sértés], a *battery* [súlyosabb testi sértés] tortja), épp ez különbözteti meg. Lásd POSNER (15. lj.) 261–262. – Éppen ezért, a szándékosságnak a károkozás vágyára leszűkítő definíciójáért kritizálja Posnert John Finnis. John FINNIS: „Intention in Tort Law” in David G. OWEN (szerk.): *Philosophical Foundations of Tort Law* (Oxford: Oxford University Press 1995) 233–235.

²⁴ Igaz, amennyiben így van, akkor a felek megtehetik, hogy szerződésben – pl. kötbér révén – magasabb kártérítést kötnek ki, de ez lényegesen bonyolultabb megoldásnak tűnik, mint a fordítottja, vagyis amikor a teljes kártérítés a diszpozitív szabály, és azt lehet felelősségkorlátozás révén csökkenteni. Az előreláthatatlanság nem hatékony elővigyázatosság-csökkentő hatásáról lásd POSNER (11. lj.) 166–169; MENYHÁRD Attila – MIKE Károly – SZALAI Ákos. „A tiltás hatástalansága. Kógens szabályok a szerződésjogban” *Száadvég* 2006/41. 3–46.

szándékosnak minősülnek-e. E helyzetek szétválasztása abból a felismerésből kiindulva történt, hogy a szerződésszegésben mindig jelen van egy tudatos döntés is (ha más nem, a szerződésszegés kockázatát csökkentő elővigyázatosság szintjéről hozott döntés) és egy véletlen elem is – egy korábban nem bizonyos (kockázatként ismert) körülmény realizálódása. A szándékosság eldöntésekor e kockázat és e tudatos elem összemérése látszik szükségesnek.

A ZÁLOGJOG ÉS A BIZTOSÍTOTT KÖVETELÉS HELYÉBE LÉPŐ MEGTÉRÍTÉSI IGÉNY KÖZÖTTI KAPCSOLAT

A zálogjogi szabályozás több ponton is áttöri a járulékoság elvét. Erre elsődlegesen a gazdasági igények figyelembevétele miatt kerül sor. A zálogjog megszűnéséhez kapcsolódó járulékoság szabálya alól a Ptk. 5:142. § (2) bekezdése több kivételt is megállapít. Ezekben az esetekben a zálogjog a biztosított követelésmegszűnése ellenére is fennmarad és a továbbiakban egy másik követelést, a zálogjogosult hitelezőnek kielégítést nyújtó személy megtérítési igényét biztosítja. Ezekben az esetekben tehát törvény által előírt követeléscserére kerül sor. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a Ptk.-nak ez a korábbi jogunktól eltérő megoldása milyen gyakorlati problémákhoz vezet, és hogy ezeket milyen módon lehetne orvosolni.

1. A ZÁLOGJOG FOGALMA ÉS LÉNYEGI SAJÁTOSSÁGAI

A zálogjog két alapvető fogalmi eleme a zálogjogosult hitelező számára biztosított elsődleges kielégítési jog, valamint a zálogjog dologi jogi jellege.²⁶ A zálogjognak ez a két fő ismérve szorosan összekapcsolódik egymással, mivel a kielégítési jog is dologi jogi jelleggel bír.

A kielégítési elsőbbség alapján a zálogjogosult hitelező az adós más hitelezőit megelőzően jogosult pénzkövetelését a zálogtárgyból kielégíteni. Ez a pénzkövetelés a zálogkötelezettet, de más személlyel (személyes adós) szemben is fennállhat, illetve bizonyos esetekben jövőbeli követelés is lehet. A kielégítési elsőbbség a zálogjog érvényesítése során jut szerephez, vagyis alapvetően a bírósági végrehajtásban, illetve a felszámolási eljárásban.

²⁵ * Tanszékvezető egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdasági Jogi Tanszék, 1093 Budapest, Fővám tér 8.

E-mail: balazs.bodzas@uni-corvinus.hu

²⁶ A magyar Ptk. meghatározása mellett (Ptk. 5:86. §) a zálogjognak ezt a két jellegadó ismérvét tükrözi az osztrák Ptk. is. Az ABGB. 447. §-a szerint ugyanis a zálogjog dologi jog, amely a hitelező számára biztosítja, hogy egy dologból – amennyiben a kötelezettséget egy meghatározott ideig nem teljesítik – kielégítést keressen. („Das Pfandrecht ist das dingliche Recht, welches dem Gläubiger eingeräumt wird, aus einer Sache, wenn die Verbindlichkeit zur bestimmten Zeit nicht erfüllt wird, die Befriedigung zu erlangen.”)

A zálogjog azonban egyúttal egy korlátozott dologi jog is, amellyel egy abszolút szerkezetű dologi jogi jogviszony jön létre.²⁷ A dologi jogi jellege (abszolút hatálya) alapján a zálogjog nemcsak a felek közötti jogviszonyban, hanem minden kívülálló irányába joghatást vált ki. A dologi jogi jellegből következően, ha a zálogkötelezett tulajdonos átruhazza a zálogtárgy tulajdonjogát, azon a zálogjog fennmarad, vagyis az új tulajdonos zálogjoggal terhelt tulajdonjogot szerez, és dologi zálogkötelezettként belép a zálogjogi jogviszonyba. A zálogjog, valamint az annak lényegét jelentő kielégítési elsőbbség ennek megfelelően a zálogtárgy mindenkori tulajdonosával szemben gyakorolható.

A zálogjog tehát elsődleges kielégítési jogot (kielégítési elsőbbséget) biztosít a zálogjogosult hitelező számára a zálogtárgyból a zálogtárgy mindenkori tulajdonosával szemben. A zálogjogosult hitelező helyzete annyiban kedvezőbb az adós többi hitelezőjéhez képest, hogy a pénzkövetelése másokat megelőző kielégítéséhez való jogát egy meghatározott vagyontárgy (a zálogtárgy) számára való elkülönítése biztosítja, vagyis privilegizált helyzetben van. Ezt az abszolút hatályú dologi jogát pedig a zálogtárgy mindenkori tulajdonosával szemben gyakorolhatja. A zálogjogosult hitelező más hitelezőket megelőző kielégítési elsőbbségéből származik a zálogjog kiemelkedő gazdasági jelentősége is.²⁸

A zálogjog abszolút hatálya alapján mindenki – a zálogtárgyon a zálogjog létrejöttét követően jogot szerzőket is beleértve – köteles tűrni, hogy a jogosult a zálogtárgyból kielégítse a követelését. A zálogkötelezettet terhelő tűrési kötelezettséghez szorosan kapcsolódik a dologi kötelezettnek a zálogtárgyra korlátozott helytállási kötelezettsé-

²⁷ Mivel a zálogjogi jogviszony dologi jogi jellegű, az abból származó igény is az. A zálogjogi igény dologi jogi jellege azt jelenti, hogy az igény elsősorban a zálogtárgy ellen irányul és csak közvetve azon személy – a zálogtárgy tulajdonosa – ellen, akinek az érdeke ezzel az igénnyel összeütközik áll. A zálogjogi jogviszonyból járulékos zálogjog esetén a zálogjoggal biztosított követelés lejártakor, önálló zálogjog esetén pedig a biztosítéki szerződésben írt feltétel bekövetkeztekor, vagyis mindkét esetben a kielégítési jog megnyíltakor keletkezik a dologi jogi jellegű zálogjogi igény. Külön vizsgálandó kérdés a dologi jogi zálogjogi igény, valamint az ugyancsak dologi jogi jellegű kielégítési jog kapcsolata. A zálogjogi igény és a kielégítési jog szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Kielégítési jog hiányában valójában sem valódi zálogjogról, sem dologi jogi zálogjogi igényről nem beszélhetünk. Kielégítési jog hiányában, illetve ha azt nem a zálogjogosult, hanem egy másik személy gyakorolhatná, a zálogjog teljesen kiüresedne, elveszítene dologi jogi jellegét. Valójában azonban ez a helyzet nem fordulhat elő, hiszen minden esetben a kielégítési jog gyakorlására is jogosult személyt tekintjük zálogjogosultnak.

²⁸ Fritz BAUR: *Lehrbuch des Sachenrechts* (München: C. H. Beck ¹⁵1989) 309–310. A zálogjogosult kielégítési elsőbbsége, valamint a zálogkötelezettnek a zálogtárgyra korlátozott helytállási kötelezettsége az ingatlanokhoz kapcsolódó, hosszú lejáratú reálhitel fő jellemzője a biztosíték nélküli, illetve a biztosítékokkal ugyan ellátott, de rövid futamidejű személyi hitelhez képest. Az ingatlanokhoz kapcsolódó reálhitel a gazdasági és társadalmi fejlődés egy viszonylag új jelensége, amelyet korábban az antik társadalmak még nem ismertek. A reálhitel megjelenéséhez és elterjedéséhez ugyanis elengedhetetlenül szükség volt az ingatlanok nyilvántartásba vételére. A dologi reálhitel és a személyi hitel közötti különbségekről lásd ZALÁN Kornél: *A régi magyar zálogbirtok és mai jogunk* (Pécs: Dunántúl Rt. Egyetemi Nyomdája 1931) 11. A reálhitel jelentőségéről, továbbá annak kezdetleges német jogi alakzatairól lásd továbbá Otto GIERKE: *Deutsches Privatrecht* [Zweiter Band: Sachenrecht] (Leipzig: Duncker & Humblot 1905) 812; Franz WIEACKER: „Pandektenwissenschaft und industrielle Revolution” in Gerhard ERDSIEK (szerk.): *Juristen-Jahrbuch* [9. Band] (Köln–Marienburg: Dr. Otto Schmidt KG 1968/69) 3; Stephan BUCHHOLZ: *Abstraktionsprinzip und Immobilienrecht – Zur Geschichte der Auflassung und der Grundschuld* (Frankfurt am Main: Klostermann 1978) 93, 349; Helmut COING: „Die Neugestaltung des Liegenschaftsrechts” in uő. (szerk.): *Studien zur Einwirkung der Industrialisierung auf das Recht* (Berlin: Dunkler & Humblot 1991) 9.

ge. A korlátozott helytállási kötelezettségből következően a zálogkötelezettől a biztosított követelés teljesítését, vagyis fizetést a zálogjogosult perben sem követelhet. Ez tehát azt jelenti, hogy a foadós nem-teljesítése esetén a zálogkötelezett annak tűrésére köteles, hogy a zálogjogosult hitelező a lekötött vagyontárgyból (a zálogtárgyból) kielégítést keressen, de a biztosított követelést nem kell teljesítenie.²⁹

2. A JÁRULÉKOSSÁG

A járulékosság polgári jogunk egyik alapelve, amely a hitelbiztosítéki jog mellett a magánjog más területein is megjelenik. A társasági jogban is találunk példát a járulékosagra: a betéti társaság beltágjának, illetve a közkereseti társaság, valamint az egyesülés tagjainak a felelőssége ugyanis járulékos, mögöttes jellegű. Ez a fajta mögöttes felelősség egy járulékos jellegű, másodlagos, közvetett helytállási kötelezettség.³⁰ Ennek a társasági jogi felelősségi alakzatnak a mintájául a kezes felelőssége szolgált.³¹

A járulékosság egy meghatározott formáját írja le két jog egymáshoz való viszonyának, pontosabban egy adott jog másik jogtól való függőségének. A főjog (vagy irányító jog) és a járulékos (mögöttes) jog olyan módon kapcsolódnak egymáshoz, hogy a főjogra vonatkozó szabályozást közvetlenül alkalmazni kell a járulékos jogra is. Ez azt jelenti, hogy a járulékos jog a létrejötte, a fennállása, és az érvényesítése során is az irányító jogtól függ, vagyis osztozik annak jogi sorsában.

A járulékosság tehát egy adott jognak egy másik jogtól való egyoldalú függősége. Ennyiben a járulékosáságnak van egy fontos szerepe: rendezi ugyanis a kétféle jog közötti viszonyt, amely mindenekelőtt az irányító jog átruházása és megterhelése során kerül előtérbe.³² Ennek alapján minden olyan jogszabályi rendelkezésben felismerhető a járulékosság, ahol egy adott jog túlsúlyban van egy másikkal szemben.³³ Kérdés azonban, hogy mi ennek a túlsúlynak az alapja.

²⁹ Ilyen típusú tűrés kötelezettséggel a polgári jogban máshol is találkozhatunk, így megjelenik pl. a fedezetelvonó szerződés szabályai körében is [Ptk. 6:120. § (3) bek.].

³⁰ Különbséget kell tenni felelősség és helytállási kötelezettség között. A felelősség és a helytállási kötelezettség megkülönböztetésével a magyar jogirodalomban korábban Asztalos László foglalkozott. Ő mutatott rá arra, hogy ez a megkülönböztetés a német jogász dogmatikán alapuló magánjogból öröklődött. A német magánjogban ugyanis mást értenek *Haftung* és *Verantwortlichkeit* alatt. A két kifejezés elhatárolása során Asztalos abból indult ki, hogy a felelősség jogkövetkezményeként realizálódó szankció nem mindig felelősségi. Számos esetben ugyanis a beálló lehetséges jogkövetkezmény nem felelősségi feltétel, az ugyanis lehet objektív is. Erre azonban a magyar nyelvben nincs külön elnevezés, legfeljebb az, hogy objektív szankció (helytállás, megtérítés). Ehhez képest a szűkebb értelemben vett felelősségi szankció szubjektív feltételű (kártérítés, kötbér). Erről lásd ASZTALOS László: „Szankció és felelősség a polgári jogban” in ASZTALOS László – GÖNCZÖL Katalin (szerk.): *Felelősség és szankció a jogban* (Budapest: KJK 1980) 294. A zálogkötelezett és a kezest helytállási kötelezettség terheli, amely abból a szempontból objektív jellegű, hogy nincs lehetőség kimentésre. A kezes mentesülési eseteit sem tekinthetjük a felelősség alóli kimentés esetköreinek.

³¹ Ez egyaránt irányadó a magyar, ill. a német jogra vonatkozóan is. Lásd Mathias HABERSACK: „Die Akzesorietät – Strukturprinzip der europäischen Zivilrechte und eines künftigen europäischen Grundpfandrechts” *Juristen Zeitung* 1997/18. 857.

³² HABERSACK (6. lj.) 863.

³³ Kivételesen természetesen előfordulhat, hogy a járulékos jog válik erősebbé, elsődlegessé.

A járulékoságot mindezek alapján egy jogtechnikai egyszerűsítésként foghatjuk fel. Ez azt jelenti, hogy az elsődleges jogviszonyra irányadó szabályokat a járulékos-ság elve alapján a járulékos jogviszonynál is figyelembe kell venni. A járulékos-ság elve tehát közvetíti az elsődleges jogviszonyt meghatározó rendelkezéseket a járulékos jogviszonyra. A felek a járulékos-ság eseteiben megspórolhatnak egy jogügyletet, amelynek egyedüli célja az lenne, hogy a járulékos-mögöttes jogot az irányító joghoz igazítsa.³⁴

A járulékos-ság egy másik fontos funkciója a járulékos jog kötelezettjének a védelme. Ez abban nyilvánul meg, hogy a kötelezettet a jogosult csak annyiban veheti igénybe, ameddig a biztosítéki cél fennáll, felső korlátot pedig az irányító jog terjedelme szab. Mindez azt is jelenti, hogy az irányító jog megszűnése esetén a kötelezett oldalán nincs szükség a kötelemből való szabadulásra irányuló külön kötelmi igény konstruálására.³⁵

Attól függően, hogy az elsődleges, irányító jog mely elemei kerülnek kiegyenlítésre a járulékos jog által, a járulékos-ság különböző megjelenési formájáról beszélhetünk:³⁶

- a) a létrejövetelhez kapcsolódó járulékos-ság;
- b) a jogok terjedelméhez kapcsolódó járulékos-ság;
- c) a jogosulti legitimációhoz kapcsolódó járulékos-ság;
- d) a jogérvényesítéshez kapcsolódó járulékos-ság;
- e) a megszűnéshez kapcsolódó járulékos-ság.

A járulékos-ság elve a fentiek alapján azt hivatott kifejezésre juttatni, hogy a jogosultat a teljesítés csak egyszer illeti meg, illetve hogy a teljesítendő szolgáltatás fajtáját és mértékét az irányító jog határozza meg.

3. A ZÁLOGJOG ÉS A BIZTOSÍTOTT KÖVETELÉS HELYÉBE LÉPŐ MEGTÉRÍTÉSI IGÉNY KÖZÖTTI VISZONY

A zálogjog megszűnéséhez kapcsolódó járulékos-ság szabálya alól a Ptk. 5:142. § (2) bekezdése több kivételt is megállapít. Ennek alapján a zálogjoggal biztosított követelés megszűnése ellenére is fennmarad a zálogjog a követelést kielégítő személyes kötelezettet, zálogkötelezettet vagy harmadik személyt megillető megtérítési követelés biztosítására. Ez a megtérítési igény a Ptk. 6:57. § (2) bekezdése alapján jön létre, amely szerint – ha a kötelezett és a harmadik személy közötti jogviszonyból más nem következik –, a harmadik személyt megtérítési igény illeti meg a kötelezettel szemben.

Ehhez kapcsolódóan a Ptk. 5:142. § (2) bekezdése három különböző esetet szabályoz: azokat, amikor a zálogjog a zálogjogosult követelését kielégítő

- a) (nem zálogkötelezett) személyes kötelezett,
- b) (nem személyes adós) zálogkötelezett, végül
- c) a követelést kielégítő harmadik személy megtérítési követelésének (igényének) biztosítására marad fenn.

Ezekben az esetekben tehát a zálogjog a biztosított követelés megszűnése ellenére is fennmarad és a továbbiakban egy másik követelést, a hitelezőt kielégítő személy meg-

³⁴ HABERSACK (6. lj.) 862.

³⁵ HABERSACK (6. lj.) 863.

³⁶ Dieter MEDICUS: „Die Akzessorietät im Zivilrecht” *Juristische Schulung* 1971/10. 498–501.

térítési igényét biztosítja. Ezekben az esetekben tehát egy jogszabály által előírt követeléscserére kerül sor. Két különböző követelésről, illetve igényről van szó, még abban az esetben is, ha összecszerűségükben esetleg meg is egyeznek egymással.

A kivételt képező három esetet lényegében az kapcsolja össze, hogy a zálogjogosult mindhárom esetben kielégítéshez jut, a biztosított követelést ugyanis valaki teljesíti. Közös elem az is, hogy közömbös a kielégítés módja, arra tehát nemcsak fizetés, hanem beszámítás útján is sor kerülhet.

Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy a Ptk.-nak a korábbi jogunktól eltérő megoldása milyen gyakorlati problémákhoz vezet és ezek kezelésére milyen lehetőségek kínálóznak.

3.1. A BIZTOSÍTOTT KÖVETELÉS TELJESÍTÉSE A NEM ZÁLOGKÖTELEZETT SZEMÉLYES ADÓS ÁLTAL

Az első esetkör, amelyet a Ptk. 5:142. § (2) bekezdése szabályoz az, amikor a zálogjog a személyes adóst megillető megtérítési igény biztosítására marad fenn. Ha a zálogjogosult hitelezőt a személyes adós elégti ki, a biztosított követelés megszűnik. Amennyiben azonban a személyes adós valakitől megtérítést igényelhet, ennek az igénynek a biztosítására a zálogjog fennmarad. Ebben az esetben ugyanakkor feltétel, hogy a személyes adós ne legyen egyben zálogkötelezett is, vagyis a kétféle kötelezett személye ne essen egybe.

E ritka esetek egyike, amikor a kötelemben van olyan adóstárs, aki zálogkötelezett is egyben, míg más adóstársak nem zálogkötelezettek. Ha a nem zálogkötelezett egyetemleges adóstárs kielégíti a hitelezőt, megtérítési igénye keletkezik a többi adóstárral szemben. Ennek a megtérítési igénynek a biztosítására marad fenn a zálogjog a többi adóstárral szemben. Mivel azonban ez az igény – az egyetemleges kötelezettek egymás között fennálló elszámolási viszonya alapján – rendszerint az eredeti követelésnek csak egy része, ezért a zálogjog is csak a megtérítési igény erejéig marad fenn és illeti meg a zálogjogosultnak teljesítő személyes adóst (adóstársat).

3.2. A HITELEZŐ KIELÉGÍTÉSE A NEM SZEMÉLYES ADÓS DOLOGI KÖTELEZETT ÁLTAL

A Ptk. 5:142. § (2) bekezdése alapján a biztosított követelés megszűnése ellenére is fennmarad a zálogjog a zálogkötelezettet megillető megtérítési igény biztosítékául.

Amennyiben a zálogjogosult részére a dologi zálogkötelezett teljesít, ez utóbbinak megtérítési igénye keletkezik a személyes adóssal szemben.³⁷ Ennek jogalapját a Ptk.

³⁷ Bár ezt a követelményt a Ptk. nem mondja ki, ilyen esetben a dologi kötelezett jellemzően nem személyes adós is egyben. Kivételesen előfordulhat azonban olyan helyzet is, hogy az egyetemleges adóstársak közül nem mindegyik zálogkötelezett. A hitelezőt kielégítő zálogkötelezettnek ilyen esetben megtérítési igénye keletkezik a többi egyetemleges adóstárral szemben, a zálogjog pedig a zálogkötelezett javára, a megtérítési igénye biztosítékául ebben az esetben is fennmarad.

6:57. § (2) bekezdése jelenti. Eszerint, ha a kötelezett és a harmadik személy közötti jogviszonyból más nem következik, a harmadik személyt megtérítési igény illeti meg a kötelezettel szemben. A Ptk. 6:57. § (3) bekezdése ezt azzal egészíti ki, hogy ha a követelés teljesítésére tekintettel a harmadik személynek követelése keletkezik a kötelezettel szemben, a megszűnt követelés biztosítékai fennmaradnak, és e követelést biztosítják. Ezt a rendelkezést kell alkalmazni akkor is, ha a követelés kielégítésére zálogjog vagy biztosítékot nyújtó személy helytállása alapján kerül sor. A Ptk. 6:57. § (3) bekezdése ennek alapján a Ptk. 5:142. § (2) bekezdésében nevesített esetkörök közül kettőt lefed.

A biztosított követelésnek a zálogtárgyból való kielégítését korábban az 1959-es Ptk. 259. § (1) bekezdése szabályozta. Ez úgy rendelkezett, hogy ha a zálogtárgy tulajdonosa, valamint a követelés kötelezettje (személyes kötelezett) különböző személy és a hitelező a zálogtárgyból kielégítést kapott, a zálogjog megszűnik, a követelés pedig egyéb biztosítékaival együtt a kielégítés erejéig a tulajdonosra száll át. A Ptk. ezt a rendelkezést a zálogjogi szabályozás körében csak a Ptk. 5:142. § (1) bekezdés f) pontja tekintetében vette át. Ez azt mondja ki, hogy a zálogjog megszűnik, ha a zálogjogosult a kielégítési jogát gyakorolva a zálogtárgyat értékesíti vagy a zálogtárgy tulajdonjogát megszerzi. Abban az esetben tehát, ha a zálogjogosult kielégítésére nem a zálogkötelezett teljesítése, hanem a zálogjog érvényesítése útján kerül sor, a zálogjog megszűnik. Ebben az esetben a zálogjog a zálogkötelezett megtérítési igénye biztosítására nem marad fenn az értékesített vagy a zálogjogosult által megszerzett vagyontárgyon (vagyis a korábbi zálogtárgyon). A kielégítési igény azonban ettől függetlenül is megilleti a zálogkötelezettet a személyes adóssal szemben, hiszen annak tűrésére kényszerült, hogy a tulajdonában lévő zálogtárgyból a zálogjogosult kielégítéséhez jusson. A zálogkötelezett megtérítési igényének az alapja ebben az esetben is a Ptk. 6:57. § (2) és (3) bekezdése. A személyes adóssal szembeni megtérítési igény ebben az esetben a zálogjog fennmaradása nélkül illeti meg a zálogtárgyból való kielégítést tűró zálogkötelezettet. Az eredeti követelés biztosítékai – a zálogjogon kívül – azonban ebben az esetben is fennmaradnak a zálogkötelezett javára.

A Ptk. alapján tehát a zálogjog a zálogjogosultnak önkéntesen teljesítő zálogkötelezett javára marad fenn. Abban az esetben azonban, ha a zálogjogosult nem önkéntesen teljesítés, hanem a zálogjog érvényesítése – kielégítési jogának gyakorlása – útján kap kielégítést, a zálogjog nem marad fenn, hanem megszűnik.

További eltérés mutatkozik a régi magyar magánjog szabályaival való összevetés során. A *jelzálogjogról szóló 1927. évi XXXV. törvénycikk* (a továbbiakban: Jt.) 9. §-a alapján ugyanis a követelés átszállása mellett a zálogjog is átszállt a tulajdonosra, amelynek révén saját (tulajdonosi) jelzálogjog jött létre. Az 1959-es Ptk. 259. § (1) bekezdése erre az esetre azért nem mondta ki a zálogjog átszállását, mert nem ismerte el a tulajdonosi zálogjog intézményét. A zálogkötelezett vagyoni érdekeit azonban az 1959-es Ptk. is védelembe részesítette. Kimondta ugyanis, hogy a zálogjog megszűnik, ha a zálogtárgy tulajdonosa a zálogjoggal biztosított követelést megszerzi, amennyiben azonban a követelést megszerző zálogkötelezett nem személyes adós, a zálogjog a rangsorban hátrább álló zálogjogosultak irányában mégis fennmarad. A nem személyes adós zálogkötelezett a rangsorban hátrább álló zálogjogosultakkal szemben kielégítési joguk gyakorlása során hivatkozhatott az őt megillető zálogjogra. Ez azt jelenti, hogy

az általa kielégített és ezáltal rá átszállt követelés mértékéig a tulajdonában lévő zálogtárgyból a rangsorban hátrább álló zálogjogosultakat megelőzően kielégítést kaphatott.

Felmerül a kérdés, hogy milyen következményekkel jár korábbi magánjogunk, valamint az 1959-es Ptk. ismertetett rendelkezései, illetve a Ptk. 5:142. § (2) bekezdése között fennálló eltérés. Ez a különbségtétel elsődlegesen a kifogások tekintetében jelenik meg.

A hitelezőt kielégítő dologi kötelezettel szemben korábbi jogunk szerint a személyes adós mindazokat a kifogásokat felhozhatta, amelyeket akár a tulajdonossal, akár a hitelezővel szemben felhozhatott.³⁸ A hitelezővel szemben a személyes adós elsődlegesen a biztosított követelésre, illetve az alapjogviszonyra vonatkozó kifogásokat érvényesíthette.

A Ptk. 5:142. § (2) bekezdése ugyanakkor a biztosított követelés megszűnését mondja ki. Ennek következtében pedig azok a kifogások is megszűnnek, amelyek az alapügyletre, illetve az abból származó biztosított követelésre irányulnak. A személyes adós a megtérítési igénnyel rendelkező zálogkötelezettel szemben fennálló kifogásait gyakorolhatja ugyan, de a korábbi biztosított követeléshez kapcsolódó kifogásokat már nem hozhatja fel. Ebben az esetben a személyes adós számára egyetlen lehetőségként az marad, hogy beszámítási kifogásként hivatkozik a zálogkötelezettel szemben arra, hogy ez utóbbi a hitelező kielégítésekor elmulasztotta felhozni azokat a kifogásokat, amelyek a hitelezővel szemben a személyes adóst is megillették volna. Azt is vizsgálni kell természetesen, hogy a személyes adóst nem terheli-e felelősség amiatt, hogy e kifogások érvényesítését – ideértve a beszámítási kifogást is – a zálogjogosulttal szemben elmulasztotta. Ebben a vonatkozásban is érvényesül ugyanis a Ptk. 1:4. § (2) bekezdésében foglalt azon alapelv, amely szerint felróható magatartására előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat.

Emellett dogmatikai szempontból is kérdés, hogy megszűnik-e az eredeti biztosított követelés a hitelezőnek a dologi kötelezett általi kielégítésével, vagy az törvényi engedmény útján – megtérítési igény formájában – a kielégítés erejéig átszáll a zálogkötelezettre. Ehhez kapcsolódóan merülhet fel, hogy ez a megtérítési igény vajon egy új követelés-e, vagy azonos (legalábbis a kifogások tekintetében) az eredeti biztosított követeléssel. Ezzel kapcsolatban ismét érdemes korábbi jogra hivatkozni, amely szerint az eredeti követelés kizárólag abban az esetben szűnt meg, ha a hitelezőt a személyes adós – vagyis a követelés kötelezettje – elégítette ki.

A Ptk. 6:3. § a) pontja ezzel kapcsolatban csak annyit mond, hogy a kötelem a szolgáltatás teljesítésével megszűnik. Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy bárki is teljesíti a szolgáltatást – legyen az a személyes adós vagy harmadik személy –, a teljesítéssel a kötelem minden esetben megszűnik. Ebből pedig az következik, hogy a zálogjogosultra sem az eredeti biztosított követelés száll át, mert az a hitelezőnek a zálogkötelezett általi kielégítésével megszűnt. A megtérítési igény ennek alapján nem az eredeti követelésnek a zálogkötelezettre törvényi engedmény formájában átszálló alakzata, hanem egy teljesen új követelés. Ezt az értelmezést támasztja alá a Ptk.

³⁸ NIZSALOVSKY Endre: *A jelzálogjog jogszabályainak magyarázata* (Budapest: Grill 1929) 33.

miniszeri indokolása is, amely kiemeli, hogy a harmadik személy általi teljesítéssel az eredeti kötelem megszűnik, a kötelezett a teljesítő harmadik személlyel pedig elszámolási viszonyba kerül, és ennek keretében megtérítési igénye keletkezik. A követelés, illetve a tartozás megszűnése következtében nem lehet szó az eredeti követelés átszállásáról sem.³⁹

Kérdés továbbá, hogy a Ptk. 5:142. § (2) bekezdése alapján a zálogkötelezettre átszálló, illetve őt megillető tulajdonosi zálogjog milyen tartalmú. Az új kódex hallgat erről, így nem ad választ arra a kérdésre sem, hogy ez egy abszolút hatályú, teljes zálogjog, vagy csak a rangsorban hátrább álló zálogjogosultakkal szemben bír jogi relevanciával, de a forgalom más résztvevői számára nem létezik. Az 1959-es Ptk. 259. § (4) bekezdéséhez kapcsolódóan volt olyan jogirodalmi álláspont, amely ezt az alakzatot egy viszonylagos, kizárólag a hátrább álló zálogjogosultak irányában hatályos „fennmaradó” zálogjognak tekintette.⁴⁰

Véleményünk szerint a Ptk. 5:142. § (2) bekezdésében azonban már nem erről, hanem egy teljes értékű tulajdonosi zálogjogról van szó, amely mindenkivel szemben dologi hatállyal bír. Kérdés azonban, hogy ez a tulajdonosi zálogjog csak jelzálogjog formájában jöhet-e létre, vagy kézzzálogjogként is. A Ptk. szövege ebben a vonatkozásban nem tesz különbséget kézi- és jelzálogjog között, amelyből elvileg az következik, hogy ez a fajta tulajdonosi zálogjog bármelyik zálogjog esetén létrejöhét. Láttuk azonban, hogy régi magánjogunk ezt csak jelzálogjog esetében ismerte el. Kézzzálogjognál a tulajdonosi zálogjog elismerése gyakorlati problémákba ütközne. Ahhoz ugyanis, hogy a kézzzálogjog az új jogosultat – a kézzzálog tulajdonosát – illesse meg, arra lenne szükség, hogy a zálogtárgyat a tulajdonos birtokába ruházzák át, vagyis azt a tulajdonosnak visszaadják. Ebben az esetben azonban a kézzzálogjog fennállása harmadik személyek számára már nem lenne felismerhető, vagyis megszűnne a kézzzálogjog publicitása. A tulajdonosi kézzzálogjog valójában csak abban az esetben képzelhető el, ha a zálogtárgyat – a felek megállapodása alapján – zálogtartó tartja a birtokában.⁴¹

Jelzálogjog esetében is kérdés az, hogy a végrehajtási eljárásban, illetve a felszámolási eljárás során hogyan tudja a zálogkötelezett tulajdonos ezt a saját zálogjogot érvényesíteni. A tulajdonosi (jel)zálogjognak értelme csak abban az esetben van, ha annak alapján a tulajdonos az ellene indult végrehajtási vagy felszámolási eljárás során megtérítésre tarthat igényt. Vagyis azt a követelést, amelyet a tulajdonosi (jel)zálogjog biztosít, neki kifizetik. Ennek megnyugtató rendezéséhez azonban a fizetéseképtelenségi eljárásokban célszerű volna megállapítani a tulajdonosi zálogjog érvényesítésének a szabályait.

Az előzőekből következik, hogy a Ptk. 5:142. § (2) bekezdése nem vonatkozik arra az esetre, amikor a követelés kielégítésére a zálogjog érvényesítése során kerül sor. Ilyen esetben a zálogkötelezett túrni köteles a zálogtárgyra vezetett bírósági végrehajtást, az ellene indított felszámolási eljárást, vagy a zálogjog bírósági végrehajtáson kívüli

³⁹ Indokolás a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. sz. törvényjavaslatához, 561–562.

⁴⁰ ANKA Tibor – GÁRDOS István – NEMES András: *A zálogjog kézikönyve* (Budapest: HVG-ORAC 2003) 31.

⁴¹ Az is csak a zálogtárgy zálogtartó részére történő átadása esetén képzelhető el, hogy ugyanazon zálogtárgyon több személyt különböző rangsorban, egyidejűleg illessen meg kézzzálogjog.

érvényesítését. Ezekben az esetekben a zálogtárgy kikerül a zálogkötelezett tulajdonából és azon vagy a zálogjogosult, vagy egy kívülálló harmadik személy szerez tulajdonjogot. Ez utóbbi esetben a polgári jog biztosítja a tehermentes tulajdonszerzést. Ettől függetlenül is, a más személy tulajdonába kerülő zálogtárgyon azért sem maradhat fenn a zálogjog, mert az új tulajdonosnak nincs olyan megtérítési igénye, amelynek biztosítékául a zálogjognak fenn kellene maradnia (vagy, ha volt is ilyen megtérítési igénye, az a zálogtárgy tulajdonjogának a megszerzésével megszűnt).

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a zálogkötelezettet választási lehetőség illeti meg:

- vagy tűri, hogy a zálogjogosult érvényesítse zálogjogát és ebben az esetben elveszíti a zálogtárgy tulajdonjogát, és ezzel együtt a fennmaradó tulajdonosi zálogjogának a lehetőségét is,

- vagy teljesítéssel (fizetéssel, beszámítással) megszünteti a követelést, kielégíti a hitelezőt, és az így keletkező megtérítési igénye biztosítására megilleti őt a fennmaradó tulajdonosi zálogjog is.

A tulajdonosi zálogjog egy másik esetével a Ptk. 5:142. § (3) bekezdésében találkozhatunk. Eszerint a zálogjog fennmarad a zálogjoggal biztosított követelés biztosítékául, ha ugyanaz a személy lesz a zálogkötelezett és a zálogjogosult (konszolidáció, illetve konfúzió). A tulajdonosi zálogjog harmadik esete pedig az önálló zálogjog körében jelenik meg, amikor a zálogkötelezett a Ptk. 5:100. § (8) bekezdése alapján az önálló zálogjog saját magára történő átjegyzését kéri a zálogjogosulttól. Ebben az esetben azonban nincs olyan követelés, amelynek biztosítékaként a tulajdonosi zálogjog fennmaradna, a tulajdonosi önálló zálogjog ennek alapján olyan rangsorjoghoz hasonlítható, amellyel a tulajdonos – mint korábbi zálogkötelezett – maga rendelkezhet.

A tulajdonosi zálogjog három esetének az egymáshoz való viszonya alaposabb elemzést igényel, annyi azonban megállapítható, hogy egyidejűleg nem állhatnak fenn, illetve nem jöhetnek létre. Az azonban egyértelmű, hogy ha a zálogjogosultnak a személyes adós helyett az önálló zálogjog kötelezettje teljesít, akkor az önálló zálogjog pusztán ennek következtében nem szűnik meg.

3.3. A HITELEZŐ KIELÉGÍTÉSE HARMADIK SZEMÉLY ÁLTAL

A Ptk. 5:142. § (2) bekezdése által szabályozott harmadik esetkör az, amikor a zálogjogosult olyan harmadik személytől kap kielégítést, aki sem nem személyes adós, sem nem zálogkötelezett. Ennek alapját is a Ptk. már idézett 6:57. §-a teremti meg.

A zálogjog ebben az esetben is fennmarad és a kielégítést nyújtó harmadik személy (aki tipikusan a kezes) megtérítési igényét biztosítja. Előfordulhat ugyanis, hogy ugyanazt a követelést zálogjog és kezesség együttesen biztosítja és a zálogjogosultat a kezes elégíti ki. Ilyen esetben a zálogjog nem szűnik meg, hanem az fennmarad a kezest megillető megtérítési követelés biztosítására.

Az alapkövetelést biztosító kezesség és zálogjog időbeliségre vonatkozóan – szemben az 1959-es Ptk. 276. § (1) bekezdésével – a Ptk. nem mond semmit. Ennek alapján felmerül a kérdés, hogy a teljesítő kezest csak a kezességvállalását megelőzően kelet-

kezett zálogjog illeti-e meg, vagy az is, amely a kezességvállalást követően jött létre. Kérdés az is, hogy ha a követelést kezességvállalás is biztosítja és a zálogjogosult a zálogkötelezettől kapott kielégítést, akkor a zálogkötelezett felléphet-e a kezessel szemben.

Továbbra is irányadónak tekintjük azt a jogirodalmi álláspontot, amely szerint a zálogkötelezett – teljesítése esetén – csak a zálogjogát megelőzően keletkezett biztosítékokat szerezheti meg, ugyanúgy, mint a fizető kezes. Ennek megfelelően a zálogkötelezett csak akkor léphet fel a kezessel szemben, ha a zálogjog a kezességvállalás után keletkezett.⁴² Ezt támasztja alá korábbi magánjogunk is, amely szerint csak arra szálltak át a már fennálló mellékjogok, aki később vállalt ugyanazon követelés teljesítéséért helytállási kötelezettséget. A hitelezőt kielégítő kezesre tehát csak akkor szállt át a zálogjog, ha az már akkor fennállt, amikor a követelésért kezességet vállaltak.⁴³

Kérdés azonban, hogy ha a zálogjog alapítása és a kezességvállalás egy időben történik, akkor a hitelezőt kielégítő kötelezett (kezes vagy zálogkötelezett) felléphet-e a másikkal szemben. Ezt indokolt lenne elismerni, amennyiben a kétféle biztosítéknyújtás egymásra tekintettel történt. Ennek hiányában azonban a hitelezőt kielégítő kezes nem léphet fel a zálogkötelezettel szemben és a zálogkötelezettet sem illeti meg a megtérítési igény a kezessel szemben. Erre a következtetésre juthatunk a Ptk. 6:428. §-ában foglalt utaló szabály szerint alkalmazandó Ptk. 6:427. § (2) bekezdése alapján is.

A felek a kezességi szerződésben továbbra is megállapodhatnak abban, hogy a hitelező először a zálogjogát érvényesíti, vagyis, hogy a főadós nem-teljesítése esetén először a zálogtárgyból kíséri meg követelése kielégítését, és csak ennek sikertelensége után fordul a kezes ellen. Ilyen sortartási kötelezettséget kimondó szerződéses megállapodás hiányában azonban a hitelező szabadon dönthet arról, hogy milyen sorrendben érvényesíti a követelését, hiszen vele szemben a Ptk. 6:427. § (1) bekezdése alapján a kezesnek és a dologi zálogkötelezettnek egyetemlegesen kell helytállnia.

A Ptk. 6:428. §-a szerint, ha ugyanazt a kötelezettséget kezesség és a kötelezettől eltérő személy által alapított zálogjog is biztosítja, a kezes és a zálogkötelezett helytállására és egymás közötti viszonyukra a több kezesre vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni. Ezeket a szabályokat a Ptk. 6:427. §-a tartalmazza. A Ptk. szerint ennek alapján a kezes és a dologi zálogkötelezett egyetemlegesen felelnek a jogosult irányában, egymás közötti viszonyukban pedig aszerint, hogy egymásra tekintettel, vagy anélkül vállalták-e a kötelezettséget. Ha egymásra tekintet nélkül vállalták a kötelezettségüket, akkor a teljesítő személyt csak azokkal szemben illeti meg megtérítési igény, akiknek a kötelezettsége korábban keletkezett. Ha azonban egymásra tekintettel vállalták a kötelezettségüket, akkor a kockázatvállalásuk arányában kötelesek helytállni az egymás közötti viszonyukban. Ebben az esetben ugyanakkor kérdés lehet, hogy miként kerül sor a kockázatvállalás arányának a megállapítására. Elvileg a zálogkötelezett és a kezes is a teljes tartozás teljesítéséért vállaltak helytállást,

⁴² SALAMONNÉ dr. Solymosi Ibolya: *A szerződések biztosítékai* (Budapest: Agrocent 1999) 151.

⁴³ NIZSALOVSKY Endre: „Korlátolt dologi jogok” in SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar Magánjog. Ötödik kötet – Dologi jog* (Budapest: Grill 1942) 721.

kivéve, ha a szerződésben korlátozták kötelezettségvállalásuk mértékét. A zálogkötelezett azonban, ha nem személyes adós is egyben, csak a zálogtárgy értékéig köteles helytállni, a kezes viszont teljes vagyonával felel. Amennyiben a követelés meghaladja a zálogtárgy értékét és a zálogkötelezett nem személyes adós is egyben, problémát okozhat a kockázatvállalás arányának a meghatározása.

Lényeges végül utalni arra is, hogy a biztosított követelés jogosultját (a hitelezőt), mint a kezességi szerződés jogosultját – külön szerződéses kikötés hiányában is – gondossági kötelezettség terheli a kezes megtérítési igényének érvényesíthetőségével, a követelés biztosítékainak fenntartásával kapcsolatban. Ha a hitelező hibájából hiúsul meg annak a zálogjognak az alapítása, amely a személyes adóssal szembeni követelést a kezességvállalás mellett biztosította volna, és őt – az erről való tudomásszerzést megelőzően – kielégítő kezes a megtérítési igényét emiatt nem tudja eredményesen érvényesíteni, a hitelező köteles a kezes ezzel összefüggésben keletkezett kárát megtéríteni. A kezesnek ugyanis törvényes érdeke fűződik ahhoz, hogy abban az esetben, ha a kötelezett helyett teljesít, a kötelezzettel szemben a megtérítési igényét sikerrel érvényesíthesse. A kezes érdekeire pedig a jogosultnak is figyelemmel kell lennie, a megtérítési igény érvényesíthetőségét saját magatartásával nem veszélyeztetheti vagy hiúsíthatja meg. A Kúria ezzel kapcsolatban azt is kimondta, hogy ez a gondossági kötelezettség a kezességi szerződés lényegéből következik, a jogosultat tehát erre irányuló külön kifejezett szerződéses kötelezettségvállalás hiányában is terheli. Ha a jogosult e kötelezettségének nem tesz eleget, vagyis lemond a követelés olyan biztosítékáról, amelyből a kezes megtérítési igényét kielégíthette volna, vagy a kezes megtérítési igénye az ő hibájából egyébként behajthatatlanná vált, a kezes mentesül a jogosulttal szembeni fizetési kötelezettsége alól, illetőleg – ha már kiegyenlítette a jogosult követelését – érvényesítheti az őt ért kárt a jogosulttal szemben (EBH 2015. P.9.).

3.4. A ZÁLOGJOG FENNMARADÁSA ÉS A FELSZÁMOLÁSI ELJÁRÁS KAPCSOLATA

A Ptk. 5:142. § (2) bekezdése alapján bekövetkező követeléscsere több esetben is problémákat okozhat, így például a felszámolási eljárás során. A megtérítési igény biztosítására a törvény erejénél fogva fennmaradó zálogjog új jogosultjának ugyanis be kell jelentkeznie a megtérítési igény kötelezettje ellen indított felszámolási eljárásba. Ez alól csak a tulajdonosi zálogjog esete kivétel, a zálogkötelezettnek ugyanis – erre vonatkozó törvényi lehetőség hiányában – jelenleg nincs lehetősége bejelentkezni a személyes adós elleni felszámolási eljárásba. A többi esetben azonban, ha a személyes adós ellen felszámolási eljárás indult és abba az eredeti zálogjogosult határidőben bejelentkezett, ugyanebbe a felszámolási eljárásba a zálogjogosultat kielégítő személynek is be kell jelentkeznie, ellenkező esetben követelése és zálogjoga is megszűnik.

A Ptk. alapján azonban kérdéses, hogy ez az új jogosult az eredeti zálogjogosult pozíciójába kerülhet-e a személyes adós elleni felszámolási eljárásban, hiszen őt nem az eredeti követelés, hanem egy újonnan keletkezett megtérítési igény illeti meg. Ez az 1959-es Ptk. alapján nem volt kérdéses, hiszen a régi kódex nem az eredeti követelés

megszűnését és egy zálogjoggal biztosított új megtérítési igény keletkezését mondta ki, hanem az eredeti követelésnek és az azt biztosító zálogjognak a zálogjogosultat kielégítő személyre való átszállásáról rendelkezett.

A jogértelmezési bizonytalanságok elkerülése érdekében a fizetéseképtelenségi eljárásokról szóló jogszabályokban is indokolt lenne elismerni, hogy a megtérítési igény jogosultja zálogjogosultként léphet be a megtérítési igény kötelezettje elleni végrehajtási, illetve felszámolási eljárásba. A fennmaradó zálogjog jogosultja ennek megfelelően az eredeti zálogjogosult helyébe lép, az annak megfelelő ranghelyen.

3.5. RÉSZÖSSZEFOGLALÁS

A fentiek alapján megállapítható, hogy sajátos módon érvényesül a zálogjog és a biztosított követelés közötti kapcsolat, ha a zálogjogosultnak egy olyan személy nyújt kielégítést, akinek ennek alapján megtérítési követelése keletkezik a személyes adóssal szemben. Bizonyos esetekben ennek a megtérítési igénynek a biztosítására a zálogjog fennmarad. A Ptk. azt azonban már nem mondja ki, hogy ez a fennmaradó zálogjog át is száll a megtérítési igény jogosultjára. Így egy rendkívül sajátos helyzet jön létre, a biztosított követelés megszűnése ellenére ugyan a zálogjog fennmarad, de nem száll át a megtérítési igény jogosultjára. A Ptk. valószínűleg azért nem mondja ki a fennmaradó zálogjog átszállását, mert akkor – az eredeti biztosított követelés megszűnését követően – a fennmaradó zálogjog követelés nélkül szállna át a megtérítési igény jogosultjára.

A Ptk.-nak azonban ez a megoldása bizonytalansághoz vezethet a gyakorlatban és dogmatikai szempontból is vitatható. Felmerül ugyanis a kérdés, hogy ennek a fennmaradó zálogjognak ki lesz a jogosultja, vagyis, hogy ki gyakorolhatja a fennmaradó zálogjogból fakadó kielégítési jogot és ennek alapján ki léphet fel a megtérítési igény kötelezettjével szemben. Elvileg két megoldás képzelhető el:

- az eredeti zálogjogosult léphet fel, akit ebben a vonatkozásban a megtérítési igény jogosultja törvényes képviselőjének kell tekinteni;
- a megtérítési igény jogosultja léphet fel, vagyis ő gyakorolhatja a kielégítési jogot.

A Ptk. hatályos rendelkezéseiből az első megoldás nem vezethető le. Azt ugyanis nyilvánvalóan a törvénynek kellene kimondania, hogy a megtérítési igény kötelezettjével szemben az eredeti zálogjogosult léphet fel, és így ő ebben a tekintetben a megtérítési igény jogosultjának a törvényes képviselője.

A kérdésre ennek alapján azt a választ adhatjuk, hogy a megtérítési igény kötelezettjével szemben a megtérítési igény jogosultja léphet fel, vagyis a fennmaradó zálogjogot ez a személy gyakorolhatja. Ebben az esetben azonban egy nagyon speciális zálogjogi kategóriával állunk szemben: a fennmaradó, de át nem szálló zálogjogból fakadó kielégítési jogot a megtérítési igény jogosultja gyakorolhatja. Őt kell tehát zálogjogosultnak tekinteni, annak ellenére, hogy a Ptk. nem mondja ki azt, hogy a fennmaradó zálogjog rá száll át. Nyilvánvalóan precízebb lett volna, ha a Ptk. – és a fizetéseképtelenségi jogszabályok – egyértelműen kimondják, hogy a fennmaradó zálogjogból fakadó kielégítési jogot a megtérítési követelés jogosultja gyakorolhatja.

A legjobb megoldást azonban az jelentené, ha a Ptk. a fennmaradó zálogjognak a megtérítési igény jogosultjára történő átszállását írná elő.⁴⁴ Ez járulékos zálogjog mellett – bizonyos eltérést kimondó szabályokkal – önálló zálogjog esetében is alkalmazható lenne.

4. A MEGTÉRÍTÉSI IGÉNY ÉS AZ ÖNÁLLÓ ZÁLOGJOG KAPCSOLATA

4.1. AZ ÖNÁLLÓ ZÁLOGJOGHOZ KAPCSOLÓDÓ KÉRDÉSEK

A járulékos zálogjoghoz hasonlóan önálló zálogjog esetén is felmerül az a kérdés, hogy a zálogjogosultat kielégítő harmadik személy a megtérítési követelése biztosítására fennmaradó (önálló) zálogjogot miként tudja gyakorolni a zálogkötelezettrel szemben. Az önálló zálogjogból fakadó kielégítési jog gyakorlása során azonban arra is figyelemmel kell lenni, hogy arra kizárólag a felek közötti biztosítéki szerződésben meghatározott követelés kielégítése érdekében kerülhet sor. A kielégítést nyújtó harmadik személy megtérítési igénye azonban nem azonos a biztosítéki szerződésben meghatározott követeléssel, vagyis a biztosítéki szerződés szerint a zálogtárgyból kielégíthető követeléssel.

Erre a problémára – a hatályos törvényi rendelkezésekre is figyelemmel – megoldást jelenthetne, ha a felek a biztosítéki szerződést úgy szövegeznék meg, hogy abban utalnak az esetleges jövőbeli megtérítési igényekre. Ennek alapján az önálló zálogjog gyakorlására a biztosítéki szerződés szerint a zálogtárgyból kielégíthető követeléshez, valamint az annak helyébe lépő bármely megtérítési igényhez kapcsolódóan kerülhetne sor. Erre alapot adhat a Ptk. 5:100. § (8) bekezdése, amely külön is nevesíti a megtérítési követelést. Az eredeti zálogjogosultat erre ösztönözheti az a kezességi szerződéshez kapcsolódó, már idézett bírói gyakorlat is (EBH 2015. P.9.), amely alapján őt felelősség terhelheti a megtérítési igény jogosultja irányában a megtérítési igény érvényesíthetőségével, a követelés biztosítékainak fenntartásával kapcsolatban.

Egy további kérdés, hogy ha a biztosítéki szerződés tartalmaz is egy ilyen kikötést, annak alapján ki lenne jogosult fellépni a zálogkötelezettrel szemben. Erre nyilvánvalóan az a személy jogosult, akit az önálló zálogjogból fakadó kielégítési jog megillet. A kielégítési jog tartalmát tekintve nincs különbség a követelést biztosító járulékos zálogjog, valamint az önálló zálogjog között. A kielégítési jog gyakorlása során az önálló zálogjog jogosultját is ugyanazok a jogok illetik meg és ugyanazok a kötelezettségek terhelik, mint a járulékos zálogjog jogosultját. Különbség csupán a kielégítési jog megnyílására nézve áll fenn, hiszen a járulékoság hiánya miatt önálló zálogjognál a biztosított követelés esedékessé válása és teljesítésének az elmulasztása nem eredményezi automatikusan a zálogjogosult kielégítési jogának a megnyílását. Önálló zálogjog esetén ehhez valamilyen egyéb jogcselekményre van szükség. Ez rendszerint a felmondás.

⁴⁴ Álláspontunk szerint még célravezetőbb lenne a Jt. 9. §-ához hasonlóan annak kimondása, hogy a jelzálogos követelés száll át arra a személyre, akitől a zálogjogosult kielégítést kapott. Ez azonban ellentétben állna a Ptk.-nak azzal az alapfelfogásával, amely szerint a teljesítéssel az eredeti követelés megszűnik és helyette egy új megtérítési igény keletkezik.

A felmondással, illetve általában a kielégítési jog megnyílásával kapcsolatban azonban újabb kérdések merülnek fel. A Ptk. 5:100. § (3) bekezdése alapján a zálogtárgyból való kielégítési jog gyakorlásának feltételeit a zálogjogosult és a zálogkötelezett között létrejövő biztosítéki szerződésben kell meghatározni. A biztosítéki szerződésnek tartalmaznia kell a kielégítési jog megnyílásának feltételeit és terjedelmét, ha pedig a kielégítési jog felmondással nyílik meg, úgy a felmondás gyakorlásának módját és a felmondási időt is. A kielégítési jog a biztosítéki szerződésben foglaltaknak megfelelően gyakorolható.

Mindebből az következik, hogy a biztosítéki szerződésnek a kielégítési jog gyakorlására irányadó rendelkezéseit abban az esetben is alkalmazni kell, ha az önálló zálogjog esetlegesen a zálogjogosultnak kielégítést nyújtó harmadik személy javára marad fenn. Nincs ugyanis olyan jogszabályi rendelkezés, amely ezt pótolná. Ennek megfelelően a megtérítési követeléssel bíró harmadik személy is csak akkor tudná kielégítési jogát gyakorolni, ha a kielégítési jog megnyílásához szükséges és a biztosítéki szerződésben foglalt jogcselekmény bekövetkezett. Ez pedig azt jelenti, hogy ha ez a jogcselekmény a felmondás, akkor a megtérítési követelés jogosultjának is fel kellene mondania az önálló zálogjogot és csak a felmondási idő letelte után gyakorolhatná kielégítési jogát. Erre csak abban az esetben nem lenne szükség, ha a felek a biztosítéki szerződésben úgy állapodtak meg, hogy a kielégítési jog az alapjogviszony felmondásával nyílik meg. Mivel a biztosítéki szerződés szerint a zálogtárgyból kielégíthető követelés helyébe lépő megtérítési követelés létrejöttétől kezdve esedékes, ezért a megtérítési igénnyel rendelkező harmadik személynek ebben az esetben nem kellene felmondania az önálló zálogjogot, hanem felmondás nélkül is gyakorolhatná kielégítési jogát.

A járulékoság hiánya miatt a biztosítéki szerződés szerint a zálogtárgyból kielégíthető követelés megszűnése önmagában nem érinti az önálló zálogjog fennállását. A Ptk. 5:100. § (8) bekezdéséből mindössze az következik, hogy a zálogkötelezett sem az önálló zálogjog (rá vagy az általa megjelölt másik pénzügyi intézményre történő) átjegyzését, sem annak törlését nem igényelheti addig, amíg az alapkövetelés, valamint a helyére lépő megtérítési igény meg nem szűnt.

Egy további kérdés, hogy ha a biztosítéki szerződés szerint a zálogtárgyból kielégíthető követelés megszűnésére hivatkozással a zálogkötelezett a Ptk. 5:100. § (8) bekezdésének b) pontja alapján írásban kéri az önálló zálogjog törlését az ingatlan-nyilvántartásból és az eredeti zálogjogosult ehhez hozzájárult, akkor ez hogyan érinti az eredeti zálogjogosult és a megtérítési követelés jogosultja közötti viszonyt. Álláspontunk szerint ebben a vonatkozásban is egyrészt a kezességi szerződés jogosultját terhelő gondossági kötelezettséget lehet alapul venni. Ez azt jelenti, hogy az önálló zálogjog eredeti jogosultját is gondossági kötelelem terheli a megtérítési igény biztosítására szolgáló önálló zálogjog megőrzése, fennmaradása tekintetében. Másrészt azonban, amíg a megtérítési igény fennáll, addig jogszabályi alapja sincs a zálogjogosult törlés iránti kérelmének. Ebben az esetben tehát a zálogjogosult hozzájáruló nyilatkozata jogszabályba ütközne és érvénytelen lenne.

Az eredeti zálogjogosultnak így mindaddig meg kell tagadnia a zálogkötelezett erre irányuló írásbeli felszólításának a teljesítését, amíg megtérítési követelés áll fenn. Ellenkező esetben az önálló zálogjog jogosultját kártérítési felelősség terheli a megtérítési

igény jogosultja irányában a megtérítési igényt biztosító önálló zálogjogról való lemondás, annak törlésébe való beleegyezés, vagyis a biztosíték megszűnése miatt.

Végül természetesen önálló zálogjoghoz kapcsolódóan is felmerül az a kérdés, hogy a megtérítési igény jogosultja be tud-e lépni a zálogkötelezett ellen indított bírósági végrehajtási, valamint felszámolási eljárásba. Erre elvileg a fennmaradó önálló zálogjog jogosultjának is lenne lehetősége. Kérdés azonban, hogy egy konkrét felszámolási ügyben a felszámoló, valamint a bíróság is erre a következtetésre jutna-e. Éppen ezért ezt a kérdést – a járulékos zálogjoghoz hasonlóan – önálló zálogjog esetén is törvényi szinten kellene egyértelműen rendezni.

4.2. MEGOLDÁSI JAVASLATOK

A megtérítési igény jogosultja javára fennmaradó önálló zálogjoghoz kapcsolódó kérdések rendezésére is többféle megoldás kínálkozik.

A Ptk.-ban egyrészt ki lehetne azt mondani, hogy ilyen esetben az önálló zálogjog járulékos zálogjoggá alakul át és a törvény erejénél fogva átszáll a kielégítést nyújtó harmadik személyre, megtérítési igénye biztosítékaként.⁴⁵ Ebben az esetben azonban az önálló zálogjog kötelezettje elveszítené azt a lehetőséget, hogy az önálló zálogjogot utóbb újabb követelések biztosítására használja fel. Jogpolitikailag ugyanakkor ezt a veszteséget elfogadhatóvá teheti az, hogy ezt elkerülhette volna, ha a személyes adós helyett ő elégti ki a zálogjogosult követelését.

Egy másik lehetőség annak elismerése, hogy az önálló zálogjog ugyan nem száll át, de az abból fakadó kielégítési jogot kizárólag a megtérítési igénnyel rendelkező harmadik személy gyakorolhatja. A végrehajtási eljárásban, valamint a felszámolási eljárásban pedig a kielégítési jog gyakorlására jogosult harmadik személy, vagyis a megtérítési igény jogosultja is beléphet. A Ptk. normaszövegéből ez az értelmezés elvileg levezethető, de szerencsésebb lenne ezt a törvény szintjén egyértelműen rögzíteni.

Végül harmadik lehetőségként a Ptk. az önálló zálogjog jogosultja számára a fennmaradó önálló zálogjognak a megtérítési követelés jogosultjára történő átruházási kötelezettségét írná elő. A Ptk. ebben az esetben azt a kötelezettséget mondaná ki az önálló zálogjog jogosultja számára, hogy szerződéses alapon köteles a fennmaradó önálló zálogjogot a neki kielégítést nyújtó, és ezért megtérítési igénnyel rendelkező személyre átruházni. Álláspontunk szerint ez a harmadik megoldás lenne a leginkább célra vezető.

⁴⁵ A német jog szerint, amennyiben a nem-járlékos (biztosítéki) Grundschuld jogosultját nem a személyes adós elégti ki, a Grundschuld jogosultja köteles biztosítéki jogát erre a személyre átruházni (lásd BGHZ 80. 232.). A német bírói gyakorlat tehát a biztosítéki Grundschuldra is kiterjesztette a BGB 401. §-ában foglalt átruházási kötelezettséget. Ez a szakasz a követelés átruházása esetére mondja ki a fennálló biztosítékok átszállását az új hitelezőre. A bírói gyakorlat szerint ez a kötelezettség kötelmi jogi alapon a nem-járlékos biztosítékok hitelezőit is terheli. Hasonlóan rendelkezik a BGB 774. §-a a hitelezőt kielégítő kezes vonatkozásában, vagyis a követelés és annak biztosítékai is átszállnak a kezesre. Bár a BGB 774. §-ában foglalt ex lege átszállás a nem-járlékos biztosítéki Grundschuldra nem terjed ki, a német bírói gyakorlat szerint a kielégítéshez jutott hitelező kötelmi jogi alapon köteles az őt megillető biztosítéki Grundschuldot a kezesre átruházni. Lásd *Palandt Bürgerliches Gesetzbuch* (München: C. H. Beck ⁶³2004) 1145.

MEGJEGYZÉSEK A KORLÁTOLT FELELŐSSÉGŰ TÁRSASÁGOK ÜZLETRÉSZÉNEK FORGALMÁRÓL

A társasági jogi diszpozitivitás alapvető kérdéseket vet fel a korlátolt felelősségű társaság üzletrészeinek forgalma kapcsán. Ha a diszpozitív szabályozási alapelvből azt is levezetjük, hogy ugyanannak a tagnak egyidejűleg több üzletrésze lehet, és az egyébként személyjegyesítő, jellegű korlátolt felelősségű társaságot védő, a tagokat kívülálló személy részére történő üzletrész-átruházás esetén megillető, az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló – törvényből fakadó – jog megszüntethető, akkor a korlátolt felelősségű társaság típusjegyeit elvesztett egyszerűsített részvénytársasággá változik. Nyilván létezik alternatív értelmezés, amely a korlátolt felelősségű társaság típusjegyeit megadó szabályokat kőgensnek minősíti. A Polgári Törvénykönyv ugyanakkor olyan mechanizmusokat is felkínál vagy lehetővé tesz, amelyek a társasági és tagi érdekek megalósulását megfelelően biztosítják.

1. ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK

1.1. AZ ÜZLETRÉSZ FOGALMA

Az üzletrész a korlátolt felelősségű társaságban a törzsbetét mértékéhez igazodó és a törzsbetéthez kapcsolódó tagsági jogok és kötelezettségek összessége (Ptk. 3:164. §). Az üzletrész így semmiképpen sem dolog,¹ nem értékpapír² és még csak nem is jog, hanem a korlátolt felelősségű társaság és annak tagja közötti *jogi kapcsolat teljessége*, amely összefoglalja a tag státusát (jogállását) a társaságban. Az üzletrész így *a törzsbetétért cserébe elnyert jogok összességének és a tagi minőséghez kapcsolódó kötelezettségeknek egysége*. A két világháború közötti szakirodalomban helyesen szögezték le, hogy az üzletrész a tagsági jogoknak összefoglaló megjelölése, „amely minden egyes tagsági jogosítványt magában foglal, vonatkozzék az akár a társaság

* Egyetemi tanár, Sapientia EMTE, Kolozsvár.

¹ A joggyakorlatban megállapították, hogy a gazdasági társaság üzletrésze nem minősül – még 100%-ban történő üzletrész átruházása esetén sem – a Ptk. szerinti „dolognak”, ezért az ezzel kapcsolatos „hibás teljesítésből” (pl. a szerződés megkötése és a birtokba helyezés ideje alatt bekövetkezett értékvesztés) eredő kártérítési követelés nem ítéltető meg (Legf. Bir. Gf.II. 31.078/1997. sz. BH 1998. 5.238).

² Lásd alább, 1.3. alfejezet.

igazgatásában részvételre, mint amilyen a szavazati jog, akár a társasági vagyonban részesedésre, mint amilyen a nyereségben, vagy a feloszló társaság vagyoni értékeiben részesülésre irányuló” jogosultság, megállapítva, hogy az üzletrészben „a tagsági kötelezettségek is bennefoglaltatnak”.³

Az üzletrész mértéke a tagok törzsbetétjéhez igazodik. A Ptk. diszpozitív jellegű szabálya szerint azonos mértékű üzletrészhez azonos tagsági jogok fűződnek. A legkevesebb százezer forint mértékű törzsbetétek összessége adja a korlátolt felelősségű társaság törzstőkéjét, amely nem lehet kevesebb hárommillió forintnál. A törzsbetét rögzített érték, viszont az üzletrész értéke a társaság gazdasági teljesítményétől függően változik, és jól teljesítő társaságnál az üzletrész vételára akár sokszorosan meghaladja a törzsbetét fix értékét.

1.2. HÁNY ÜZLETRÉSZE LEHET EGY TAGNAK?

A korlátolt felelősségű társaságnak a Ptk. rendszerében nem lehet több üzletrésze, mint a tagok száma: *minden tagnak egy üzletrésze van*. A Ptk. hatálybalépése előtti joggyakorlatban leszögezték, hogy az üzletrész nem dolog, ezért a természetbeni megosztása fogalmilag kizárt (BDT 2004. 939), illetve, hogy egy tag csak egy önálló üzletrésszel rendelkezhet (3/2009. (VI. 24.) PK vélemény).⁴

A jelenleg hatályos diszpozitív alapállású társasági jogi szabályozás⁵ szerint azonban a gyakorlatot elemezve megállapították, hogy „többségi ítéltáblai állaspontról beszélhetünk a tekintetben is, hogy a kft. bejegyzését követően egy tagnak több üzletrésze is lehet, mivel egy ilyen helyzet nem ütközik az üzletrészre vonatkozó törvényi előírásokba (3:164. §)”.⁶

Az *üzletrész megtöbbszörözhetősége* mellett kétségtelenül lehet érveket felsorakoztatni. Amennyiben létezik a társaságban külön jogot biztosító (például elsőbbségi) üzletrész, amelyet egyik tag átruház valamely másik tagra, akkor az ilyen külön jogot biztosító üzletrész tarthassa meg az önállóságát.⁷ Általánosan, azonos nemű üzletrészek esetén, a szerző tag üzletrésze növekszik az átvett törzsbetétek arányában. Az itt emlí-

³ Lőw Tibor: „A kft. tagjainak üzletrésze és törzsbetétje” *Jogtudományi Közöny* 1934/3. 17.

⁴ A jelzett joggyakorlat azonban csak a régi Ptk. alapján elbírálható ügyekben alkalmazható. Vö. 1/2014 PJE határozat V. 1. a) pont. A hatályos Ptk. kapcsán még nem alakult ki véglegesnek tekinthető, problémalezáró elméleti és joggyakorlati álláspont. A jelzett problémától eltér és világos szabályozással rendelkezik az (egységes) üzletrészen fennálló közös tulajdon. Ebben az esetben egy üzletrésznek több jogosultja és egy személynek több üzletrész-hányada is lehet. Ezek a személyek a társasággal szemben egy tagnak számítanak (azaz nem önálló tagok), jogaikat közös képviselőjük útján gyakorolhatják, és a tagot terhelő kötelezettségekért egyetemlegesen kötelesek helytállni (részletekről lásd a Ptk. 3:165. §-át).

⁵ A társasági jogi kőgencia és diszpozitivitás kérdéséről az álláspontomat részletesen kifejtettem, lásd VERESS Emőd: „Lehetséges-e Magyarországon bemutatóra szóló részvényt kibocsátani? Megjegyzések a magyar társasági jog kőgenciájáról és diszpozitivitásáról” *Gazdaság és Jog* 2018/10. 21–25.

⁶ VÉKÁS Lajos: „A diszpozitív szabályozás elve és az elv kérdőjelei a gyakorlatban” *Magyar Jog* 2018/7–8. 391. Az egy személy több üzletrész álláspontot támogatja DzsULA Mariann: „Miért kőgens a diszpozitív? III.” *Céghírnök* 2014/4. 5.

⁷ BERNHARD Miksa: „A korlátolt felelősségű társaság alakulása, működése és megszűnése. Kommentár systematikusan alapon” (Budapest: Grill 1936) 122.

tett helyzetben azonban ugyanaz a tag egyszerre fog rendes, szokványos üzletrésszel és elsőbbségi üzletrésszel rendelkezni.

Ugyanakkor az üzletrész részben is átruházható. Ilyen esetben az egységes üzletrészt – a taggyűlés kötelező hozzájárulásával – felosztják. Üzletrész felosztása esetén tiszteletben kell tartani a törzsbetét minimális értékét meghatározó korlátot. Fontos érv szólhat a több, akár azonos nemű üzletrész létrehozása mellett: ha valaki részben kívánja üzletrésztét értékesíteni, akkor – ha eleve több üzletrésszel rendelkezik – nem szükséges a taggyűlés kötelező hozzájárulását kérnie az üzletrész felosztásához, értékesítési lehetőségei kétségtelenül egyszerűsödnek. Ilyen kontextusban az a szabály, hogy minden tagnak egy törzsbetéte lehet (Ptk. 3:161. §), szintén eltérést engedő szabály.

Ebben a megközelítésben a diszpozitív szabályozás lehetővé teszi, hogy *minden egyes százezer forintos törzsbetét után külön üzletrészt hozzanak létre*, és akinek több törzsbetéte van, az több üzletrésszel rendelkezzen. Például létrehozható a hárommillió forintos törzstőkével a korlátolt felelősségű társaság, amelynek három tagja, harminc törzsbetéte és harminc üzletrésze van. Ez a megoldás egyébként a francia jogban (és a francia mintát követő más jogokban) alapállás: a korlátolt felelősségű társaság fix névértékű „társasági részeket” vagy „részesedéseket” (*parts sociales*) bocsát ki, és ugyanannak a tagnak bármekkora számú társasági része lehet (*Code de commerce, article L223-2*). A francia korlátolt felelősségű társaság – ebből a szempontból – közelebb áll a részvénytársasághoz, mint a magyar jogban a korlátolt felelősségű társaság hagyományos koncepciója.

A Ptk. fenti értelmezése lehetővé teszi, hogy abban az esetben, amikor ugyanannak a személynek a javára több üzletrészt hoznak létre, a magyar korlátolt felelősségű társaság is közelebb kerüljön a részvénytársasági modellhez. Ez nem jelenti azt, hogy az üzletrészek értékpapírnak minősülnének, ugyanis az üzletrész jellege, forgalmának rendje továbbra is meghatározott. A francia „társasági részek” sem értékpapírok. A vizsgált esetben az üzletrészek forgalma részleges értékesítés esetén mégis jelentősen könnyebbé válik.

Álláspontom szerint azonban az egy tag egy üzletrész, egy tag egy törzsbetét elvei kógens jellegűek,⁸ ezek az elvek a korlátolt felelősségű társasági típusnak meghatározó, jellegadó tulajdonságát fogalmazzák meg. Egyébként az, hogy ha ugyanazon személy több üzletrésszel rendelkezik, elszigetelten vizsgálva kevésbé problémás, de a szabályozás egészét tekintve – amint látni fogjuk – komoly kérdéseket vet fel.

1.3. AZ ÜZLETRÉSZ ÉRTÉKPAPÍROSÍTÁSÁNAK TILALMA

A részvénytársaság kivételével tagsági jogokról, így az üzletrészről sem lehet értékpapírt kibocsátani, az üzletrész tehát nem kerülhet értékpapírként forgalomba (Ptk. 3:11. §). Ez *kóges norma*, ezért az üzletrészről kiállított értékpapír semmis, és kiállítói,

⁸ Ugyanezen az állásponton JÓJÁRT Eszter: „Diszpozitivitás a régi és az új Polgári Törvénykönyvben” *Magyar Jog* 2014/12. 683.

a kiállításból eredő kárért egyetemlegesen felelnek.⁹ A részvény inkorporálja a tag-sági jogokat és kötelezettségeket, ezáltal válik értékpapírrá, az üzletrész viszont nem.

Mivel az üzletrész nem értékpapír, az értékpapírok forgalmára vonatkozó előírásokat az üzletrész esetében nem lehet alkalmazni. A jogszabály következőképpen az üzletrész forgalmára vonatkozóan *külön* előírásokat tartalmaz. Két helyzet között tehetünk különbséget: ha az üzletrész átruházása olyan személy részére történik, aki a korlátozott felelősségű társaság tagja, vagy ha az üzletrészt olyan személyre ruházzák át, aki a társasághoz képest kívülálló (harmadik személy), nem rendelkezik tagi minőséggel.

A különbségtétel alapja, hogy a korlátozott felelősségű társaság komoly *személyegyesítő jegyeket hordoz*. Például gyakran előfordul, hogy a korlátozott felelősségű társaság két tagja egyenlő üzletrészekkel rendelkezik, és ezért döntési patthelyzet alakul ki. Ha az üzletrészek nem egyenlők, akkor is a társasági szerződés módosítása háromnegyedes szótöbbséget feltételez, vagy akár egyhangú határozat is szükséges lehet, ha a módosítás egyes tagok jogait hátrányosan érintené, vagy helyzetét terhesebbé tenné (Ptk. 3:102. §). Vagyis a korlátozott felelősségű társaság tagjai között jelentős együttműködési kényszer áll fenn, és a társaság működését veszélyezteti, ha a tagok között nem áll fenn magas szintű összhang és egyetértés. Szintén személyegyesítő jellegzetesség, hogy valamely tag *mellékszolgáltatást* vállalhat, azaz személyesen közreműködik a társaság tevékenységében (Ptk. 3:182. §). Nem mindegy, hogy a mellékszolgáltatást ki nyújtja, illetve az üzletrész átruházása a társaság számára fontos mellékszolgáltatási kötelezettséget megszünteti (kivéve, ha azt az üzletrész megszerzője a társaság hozzájárulásával átvállalja, de az üzletrész megszerzője lehet, hogy nem vagy nem ugyanúgy tudja a mellékszolgáltatást teljesíteni). A korlátozott felelősségű társaság személyegyesítő jellegzetességeit növeli, hogy a társaság veszteségeinek fedezésére a társasági szerződés feljogosíthatja a taggyűlést, hogy *pótbefizetési kötelezettséget* írjon elő a tagoknak (Ptk. 3:183. §). Ebből a szempontból sem mindegy, hogy ki a tag: olyan személy-e, aki a pótbefizetési kötelezettségét szükség esetén teljesíteni tudja.

A korlátozott felelősségű társaságnak ezért alapvető jellegzetessége a tagok közötti „*bensőséges és tartós*” viszony.¹⁰ A törvény feltételezi, hogy a tagok között fennáll a korlátozott felelősségű társaság keretei között történő együttműködéshez szükséges bizalmi viszony (az ún. *affectio societatis*), ezért az üzletrészt átruházását a társaság tagjai között különös feltételek nélkül, szabadon engedélyezi.

Kívülálló személyek üzletrészszerzése, azaz a társaságba történő belépése esetén azonban nem biztos, hogy ez a bizalmi viszony létezik, ezért az üzletrész forgalmára vonatkozó szabályoknak meg kell teremteniük – a jogalkotó döntésének megfelelően – a *bizalmi viszony ellenőrzésének (az összehasonlító jogban változó szigorúságú) rendjét*. E probléma kifejtése előtt azonban át kell tekinteni az üzletrész-átruházás mechanizmusát.

⁹ BERNHARD (8. lj.) 121.

¹⁰ I. L. GEORGESCU: *Societățile cu răspundere limitată. Studiu de drept comparat în legătură cu unificarea noastră legislativă* (Bukarest: Institutul de Arte Grafice Îndreptarea 1927) 323.

1.4. AZ ÜZLETRÉSZ-ÁTRUHÁZÁS MECHANIZMUSA

Az üzletrész-átruházás mechanizmusa álláspontom szerint a *szerződésátruházás* al-típusa, noha ez a kérdés a szakirodalomban vitatott. A szerződésátruházás a szerző-dő felek – akár előzetes – beleegyezésével valósulhat meg. Az üzletrész-átruházás a szakirodalom egy része szerint nem szerződésátruházás, ezért nem szükséges a többi tag átruházást engedélyező jognyilatkozata (beleegyezése).¹¹ Az indoklás alapja, hogy a társasági tagságot *minőségileg* el kell különíteni a szerződési pozíciótól.

Véleményem szerint a korlátolt felelősségű társaság üzletrésze a társasági szerző-désben félként szereplő tag jogainak és kötelezettségeinek összessége, és mint ilyen, *igenis a többi taggal szemben fennálló szerződéses pozíció*.

A többi tag beleegyezése az üzletrész átruházásához csakis azért nem szükséges, mert az üzletrész forgalmára vonatkozóan a Ptk. különös, a szerződésátruházás általá-nos szabályaitól *részben eltérő* szabályozást tartalmaz, amelynek célja, hogy ez eset-ben az üzletrész saját forgalmi rendjét biztosítsa.

Az eltérés nem is lényegi, mert úgy is fogalmazhatunk, hogy aki üzletrésszel rendel-kezik, gyakorlatilag az üzletrész megszerzésével elfogadta az üzletrész forgalmi sza-bályait, mintegy *előzetesen beleegyezését adta az üzletrész átruházásához, ponto-sabban átruházhatóságához*.

Ezt az értelmezést támasztja alá az üzletrész átruházásának joghatásait szabályozó törvényi rendelkezés is: az üzletrész átruházása esetén az átruházónak a tagsági jog-viszonyból eredő *jogai és kötelezettségei az üzletrész megszerzőjére szállnak át* (Ptk. 3:169. §). Az üzletrészen kívüli forrásból eredő kötelezettségek viszont nem szállnak át az üzletrész átruházásával. Így a korlátolt felelősségű társaságban lévő üzletrész át-ruházása önmagában nem eredményezi a személyesen vállalt készfizetői kezesség át-szállását az új tulajdonosra. A kft. új tagja csak akkor felel a volt tag által vállalt kész-fizető kezességért, ha ebben bizonyíthatóan külön is megállapodtak (BH 2015. 4.167).

A szakirodalomban az a vélemény is megjelent, hogy az üzletrész-átruházást azért nem lehet szerződésátruházásnak minősíteni, mert a szerződésátruházás háromoldalú jogügylet, amely ebben az esetben a társaság, az üzletrész „tulajdonosa” és az üzlet-részt megszerezni kívánó személy között kötődne.¹² Valójában az üzletrész-átruhá-zási megállapodásban, amint a társasági szerződésben sem fél a korlátolt felelősségű társaság. *Az üzletrész-átruházás háromoldalú jellege is megvalósul*, pontosan úgy, mint a szerződésátruházásnál: létezik szerződésből kilépő fél (az üzletrészt átruház-ni kívánó tag), a szerződésben maradó fél (a többi tag) és a szerződésbe belépő fél (az üzletrészt megszerző személy).

Egyébként a pénzszolgáltatásért történő szerződésátruházás, és ennek altípusaként az üzletrész-átruházás mögöttes szabályozása az adásvétel. Annak ellenére, hogy az üzletrész nem dolog, mégis a dolog adásvételére vonatkozó szabályokat kell *megfele-lően* alkalmazni (Ptk. 6:215. §, 3. bekezdés), és az üzletrész-átruházás nem rendelke-

¹¹ GÁL Judit: „Üzletrész-átruházás az új Ptk. szerint” *Céghírnök* 2013/9. 6; KISFALUDI András: „Az üzletrész” in VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, I.* (Budapest: Wolters Kluwer 2014) 377–378.

¹² GÁL (12. lj.) 6.

zik olyan eltérést indokoló sajátosságokkal, hogy *sui generis* szerződéstípusnak lehetne minősíteni.¹³

A továbbiakban a tagok közötti, illetve a kívülálló személyek részére történő üzlet-rész-átruházás rendjét vizsgálom.

2. ÜZLETRÉSZ ÁTRUHÁZÁSA A KORLÁTOLT FELELŐSSÉGŰ TÁRSASÁG TAGJAI KÖZÖTT

2.1. AZ ÜZLETRÉSZ SZABAD ÁTRUHÁZHATÓSÁGÁNAK ALAPELVE

Az üzletrész *a társaság tagjai között szabadon átruházható* (Ptk. 3:166. §). A szabad átruházhatóság magyarázata, hogy a társaság tagjai között, pontosan a már fennálló tagi viszonyuk következtében a törvény vélelmezi, hogy a bizalmi viszony létezik, annak ellenőrzésére nincs szükség. „A társtagok személye változást nem szenved, tehát a tagok egymással szembeni viszonylatban sérelem nincs, mert nem kapcsolódott bele idegen.”¹⁴ Másképpen: „a társaságnak nem kell félnie a saját tagjaitól.”¹⁵

2.2. A SZABAD ÁTRUHÁZHATÓSÁGNAK A PTK.-BAN NEVESÍTETT KORLÁTOZÁSA

A Ptk. lehetővé teszi, hogy a tagok a társasági szerződésben egymás javára az üzletrész pénzzolgáltatás ellenében történő átruházásának esetére *az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jogot (kvázielővásárlási jogot) biztosítsanak*. Ezt a jogot azonban a törvény nem biztosítja, hanem a törvény modellként felkínálja, hogy ilyen korlátozás a társasági szerződésben bevezethető.

Mivel az elővásárlási jog dologra, azaz birtokba vehető testi tárgyra vonatkozhat, a Ptk. körülíró, nehézkes terminológiát használ, hogy hű maradjon elméleti rendszeréhez, amely szerint az üzletrész nem minősíthető dolognak.

Az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jog a tagokat üzletrészeik egymáshoz viszonyított mértéke szerint, arányosan illeti meg. A szabály az üzletrészek tagok közötti átruházására vonatkozó paragrafusban található. A Ptk. szerint az elővásárlási jogra vonatkozó rendelkezéseket megfelelően alkalmazni kell az üzletrész másokat megelőző megszerzésére vonatkozó jogra is.

Ilyen előírás társasági szerződésbe foglalása az üzletrész tagok közötti szabad átruházhatóságát korlátozza, ugyanis a szerződő fél kiválasztásának szabadsága megszűnik, és ha az egyik tag visszatérően át kívánja ruházni az üzletrészt, akkor az összes többi tag arányosan jogosult az üzletrész ráeső töredékét megszerezni. Nyilván ezzel a joggal nem kell, hogy a gyakorlatban minden tag ténylegesen éljen.

¹³ Ellentétes véleményen KISFALUDI (12. lj.) 378.

¹⁴ BERNHARD (8. lj.) 123.

¹⁵ GEORGESCU (11. lj.) 326.

Azt is lehetségesnek tartom, hogy a társasági szerződésbe úgy foglalják bele ezt a jogot, hogy az nem minden tagot illet meg, mert azt csak az egyik üzletrészhez kapcsolják (ez az üzletrész így a társasági szerződésből fakadóan többletjogosítványokkal fog rendelkezni).

2.3. A SZABAD ÁTRUHÁZHATÓSÁG KORLÁTOZÁSA VALAMELY TAG JAVÁRA ALAPÍTOTT ELSŐBBSÉGI JOGGAL

A Ptk. által nevesített, az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jogot a társasági szerződésbe foglalják és általában valamennyi tagot megilleti. Az üzletrészek tagok közötti szabad forgalmának elvével az is összeegyeztethető, hogy az egyik tag szerződéssel alapít egy másik tag javára kvázi-elővásárlási jogot (Ptk. 6:221. §). Ebben az esetben a másokat megelőző üzletrész-szerzési jogosultság forrása nem a társasági szerződés, hanem a két tag között létrejött külön megállapodás.

Kérdés, hogyan lehet rendezni a társasági szerződésben alapított, az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló, valamennyi tagot megillető jog és az egyes tag javára alapított kvázi-elővásárlási jog ütközését. Mivel a társasági szerződésben alapított jog vonatkozásában is az elővásárlási jogra vonatkozó törvényes szabályok alkalmazását rendeli el a Ptk., a 6:221. §-t kell alkalmazni, amely szerint, ha egymást követően több személynek enged a tulajdonos (esetünkben a tag) ugyanarra a dologra (esetünkben üzletrészre) elővásárlási (esetünkben kvázi-elővásárlási) jogot, a jogosultak az elővásárlási jogok keletkezésének sorrendjében gyakorolhatják elővásárlási jogukat (*prior in tempore, potior in iure*). Ki kell emelni viszont, hogy a szerződéssel alapított kvázi-elővásárlási jogot, hogy az mindenkiel szemben hatályos legyen, a cégjegyzékben fel kell tüntetni, a nyilvántartásba vétel a jog általános hatályosulásának feltétele (Ptk. 6:226. § 2. bekezdés).

Ezen álláspont következtében a korábban szerződéssel valamely tag javára alapított kvázi-elővásárlási jogot a társasági szerződésben utólag, a társaság működése során alapított, az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jog nem írja felül, nincs magasabb rangja. Amennyiben a társasági szerződésnek üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jog alapításával történő módosítását megszavazza a korábban alapított kvázi-elővásárlási jog kötelezettje, ez nem értelmezhető az elővásárlási jog megszüntetésének, mert egyoldalú jognyilatkozatával a jogot nem is olthatja ki. Viszont ha mindkét fél (mindkét tag) megszavazza a társasági szerződés jelzett módosítását, az a társasági szerződésen kívüli külön megállapodásba foglalt kvázi-elővásárlási jogot megszünteti.

2.4. A SZABAD ÁTRUHÁZHATÓSÁG KORLÁTOZÁSÁNAK EGYÉB MÓDSZEREI

A tagok közötti szabad üzletrész-átruházást diszpozitív jellegű szabály rögzíti, ezért elképzelhető olyan társasági szerződés, amely *megtiltja a tagok közötti szabad átru-*

házást, vagy azt például *a társaság beleegyezéséhez köti*,¹⁶ megakadályozva, hogy a társaságon belüli erőegyensúlyt két tag közötti külön egyezséggel meg lehessen bontani. Előfordulhat például a meghatározott időtartamra vállalt mellékszolgáltatás biztosítására előírt üzletrész-átruházási tilalom, amelynek célja, hogy a vállalt mellékszolgáltatás teljesítését garantálja.

3. ÜZLETRÉSZ ÁTRUHÁZÁSA HARMADIK SZEMÉLYNEK

3.1. AZ ÜZLETRÉSZ-ÁTRUHÁZÁS TÖRVÉNYI KORLÁTOZÁSA

Amíg a tagok között az üzletrész átruházása szabadon történik, a társaságon kívül álló személy részére történő átruházása *különös forgalmi szabályoknak van alávetve*.¹⁷ Azonos helyzetben a román jogban a társasági tőke háromnegyedét képviselő társult tagoknak kell a visszterhes és az ingyenes átruházást is jóváhagyniuk.¹⁸ A magyar jog megoldása nem ennyire korlátozó. „Ha az átruházás olyan személyre kívántatik, aki a társaságnak még nem tagja, nehogy az átruházás a társaság érdekei szempontjából nem kívánatos egyénekre történhessék”,¹⁹ a Ptk. feltételrendszert állít fel (3:167. §):

a) az üzletrészt kívülálló személyre akkor lehet átruházni, ha a tag *a törzsbetétét teljes mértékben szolgáltatta* (kivéve, ha az átruházásra azért kerül sor, mert a vagyoni hozzájárulás, illetve a pótbefizetés teljesítésének elmulasztása vagy kizárás miatt a tag tagsági viszonya megszűnt);

b) *a pénzszolgáltatás ellenében átruházni kívánt üzletrész megszerzésére a többi tag, a társaság vagy a társaság által kijelölt személy – ebben a sorrendben – az elővásárlási jogra vonatkozó rendelkezések megfelelő alkalmazásával másokat megelőzően jogosult*.

A két fenti feltétel közül álláspontom szerint az első egyértelműen kógens jellegű, mert az eltérés a társaság hitelezőinek érdekét nyilvánvalóan sértené, illetve e feltételt az átruházás jogcímétől függetlenül alkalmazni kell (például ajándékozás vagy más társaságba történő apportálás).

A *második* feltétel első vizsgálatra akár diszpozitívnek is minősíthető, ilyen értelmezés esetén a társasági szerződésben ettől a feltételtől el lehetne térni. Ez azonban azt jelentené, hogy az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jogot meg

¹⁶ Vö. HAJNAL Henrik: „A korlátozott felelősségű társasági szerződés fontosabb rendelkezései” *Jogtudományi Közlemény* 1930/17. 157.

¹⁷ Vö. KUNCZ Ödön: „A korlátozott felelősségű társaság szabályozásának alapelvei” in uő.: *Küzdelem a gazdasági jogért* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1939) 503; KUNCZ Ödön: *A magyar kereskedelmi- és váltójog tankönyve* (Budapest: Grill 1938) 203–204.

¹⁸ Részletekről lásd VERESS Emőd: „Discuții privind revocarea administratorilor și transmiterea părților sociale la societățile comerciale cu răspundere limitată” *Dreptul* 2010/9. 96–105; VERESS Emőd: „Modificările aduse societăților comerciale cu răspundere limitată prin Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 54/2010 privind unele măsuri pentru combaterea evaziunii fiscale: noi reguli privind cesiunea părților sociale” *Curierul Judiciar* 2011/9. 432–434; VERESS Emőd: „Controverse privind executarea silită a părților sociale ale societăților cu răspundere limitată pentru datoriile personale ale asociaților” *Revista Română de Drept al Afacerilor* 2015/11. 113–122.

¹⁹ BERNHARD (8. lj.) 124.

lehetne szüntetni, így a korlátolt felelősségű társaság személyegyesítő jellege rendkívüli módon lecsökkenne, *az üzletrész forgalmi szabadsága pedig szinte a részvényével lenne azonos*. A szakirodalom szerint a pénzzolgáltatás ellenében átruházni kívánt üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jogról a társasági szerződésben mégis le lehet mondani. Ilyenkor az üzletrészek forgalma harmadik személyek irányába is szabadon megvalósulhat.²⁰

Álláspontom szerint a második feltétel is kógens. A jelzett szakirodalmi értelmezés ellentmond annak a kógens alapelvnek, hogy *a részvénytársaság kivételével tagsági jogokról nem lehet értékpapírt kibocsátani* (Ptk. 3:11. §), ugyanakkor a pénzzolgáltatás ellenében átruházni kívánt üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jog megszüntetése *a tagok kisebbségének jogait is nyilvánvalóan sértené* (Ptk. 3:4. §). Az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jog *a törvényből származik* (szemben a tagok közötti forgalom esetén felmerülő hasonló jogról, amelynek jellege fakultatív és forrása a társasági szerződés lehet), illetve az üzletrészek harmadik személyek részére történő átruházásának korlátozása a korlátolt felelősségű társaság meghatározó típusjegye, *amely nélkül a korlátolt felelősségű társaság azonossága oldódna fel*. Összefoglalva, véleményem szerint mindkét feltétel kógens.

Az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jog *a semmisség szankciója alatt nem átruházható*. A társasági jog kógens szabályozása nem enged kivételt a kvázi-elővásárlási jog átruházásának tilalma alól. Ez ellentétes lenne a társasági jog szabályozási céljával, mivel lehetővé tenné, hogy kívülálló a törvényben szabályozott elővásárlási jogosulti sorrend megkerülésével kerüljön be a társaságba (BH 2008. 7.189), azaz a tilalom lényege pontosan az *affectio societatis* védelme.

E jogot mindenekelőtt *a tagok gyakorolhatják*. Az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jog a tagokat üzletrészeik egymáshoz viszonyított mértéke szerint, arányosan illeti meg. A szabály pontos alkalmazása értelmezést igényel. Tegyük fel, hogy az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jog jogosultja a három taggal rendelkező korlátolt felelősségű társaságban Primus és Secundus. A harmadik tag, Tertius üzletrésztét értékesíteni kívánja. Primus élni szeretne ezzel a joggal, Secundus pedig nem. Primus ebben az esetben Tertius üzletrésztét teljes egészében megszerezheti, nem csak arányosan. A Secundust megillető üzletrészarányban Tertius nem szabadul fel, hogy bármilyen harmadik személynek értékesítsen, csak abban az esetben, ha Primus sem vagy csak részlegesen él a jogával.

Amennyiben az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jogot *a társaság vagy a társaság által kijelölt személy gyakorolja*, akkor e jognak a társaság általi gyakorlásáról és e jog gyakorlására harmadik személy kijelöléséről a társaság taggyűlése dönt. A társaság e jogával akkor tud élni (vevői minősége attól függ), hogy a saját üzletrész megszerzésének a feltételei fennállnak-e (Ptk. 3:174. §).

Ha a tag az ajánlat közlésétől számított tizenöt napon belül, a társaság vagy a társaság által kijelölt személy az ajánlat közlésétől számított harminc napon belül nem nyilatkozik, úgy kell tekinteni, hogy jogával nem kívánt élni. Az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jog megsértésével kötött szerződés hatálytalanságának

²⁰ KISFALUDI (12. lj.) 380.

megállapítása iránt a szerződéskötéstől számított egyéves jogvesztő határidőn belül lehet pert indítani.

3.2. AZ ÜZLETRÉSZ-ÁTRUHÁZÁS KORLÁTOZÁSA A TÁRSASÁGI SZERZŐDÉSBEN

Az üzletrész forgalmának a törvényből fakadó – álláspontom szerint meghatározó jelentőségű és kötelező, kogens norma által előírt – korlátozása mellett a korlátozásnak további eszközeivel is lehet élni. E korlátozások eszköze a társasági szerződés.

Fontos hangsúlyozni, hogy az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló, törvényből fakadó jog csak akkor létezik, ha az üzletrészt *pénzszolgáltatás ellenében kívánják átruházni*. Ez a szabály egyébként a társaságnak és a tagoknak a védelmét jelentősen korlátozza vagy lerontja. Színlelt ajándékozás vagy csereszerződés keretében történő üzletrész-átruházás esetén e jogot a törvény nem is keletkezteti. E jog kikerülésére alkalmazott technika az is, hogy a korlátolt felelősségű társaságnak a tagja például egy másik, ez esetben egyszemélyes kft. lesz, amelynek az üzletrészt ruházzák át, és a céltársaságban a tag személye így formálisan változatlan marad, annak ellenére, hogy közvetett módon igenis megtörtént a tagcsere.

A Ptk. viszont csak azt határozza meg, hogy a társasági szerződésben nem zárható ki érvényesen az üzletrész pénzszolgáltatás ellenében, kívülálló személyre történő átruházása. *Per a contrario*, a társasági és tagi érdekek védelmében *előírható, hogy tilos kívülálló személynek az üzletrész ajándékozása vagy cseréje (jogcím szerinti tilalom)*, így megszüntetve azt a lehetőséget, hogy az üzletrészt elidegeníteni kívánó tag kikerülje az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jog érvényesítését. E szabály érvényessége azon alapszik, hogy amikor az üzletrész átruházása nem pénzszolgáltatás ellenében történik, akkor nem áll fenn a tilalom, amely az ilyen jellegű forgalmat megtiltana. *A korlátozásokat bizonyos személyi körre is lehet szűkíteni*, például vezető tisztségviselők vagy versenytársak üzletrész-szerzésének tilalmát is előírhatja a társasági szerződés.

A Ptk. konkrét korlátozási módszert is nevesít, amikor lehetővé teszi, hogy a tagok az üzletrészek forgalmáról a társasági szerződésben úgy is rendelkezhetnek, hogy a kívülálló személyre történő átruházást *a társaság beleegyezéséhez kötik*. Ilyen esetben a beleegyezés megadásáról a taggyűlés dönt. E döntési jogosultságot nem lehet vezető tisztségviselőre telepíteni, mert az a kisebbségi részesedéssel rendelkező tagok jogait nyilvánvalóan sértené. A joggyakorlatban leszögezték, hogy a kívülállóra történő üzletrész-átruházás esetén a társasági szerződésben a megtagadási okok rögzítésének hiánya nem teszi nem létezővé a társasági szerződésnek azt a rendelkezését miszerint az egyes üzletrészeknek öröklés, illetve adásvétel jogcímen kívüli átruházásához a taggyűlés hozzájárulása szükséges. A taggyűlés hozzájárulásának hiánya az üzletrész ajándékozási szerződés hatályosulását nem teszi lehetővé (BH+ 2015. 2.74).

Három eset lehetséges:

– a taggyűlés *pozitív döntést hoz*, azaz beleegyezik az üzletrész-átruházásba;

- a taggyűlés az átruházási szándék bejelentése után *nem nyilatkozik*;
- a taggyűlés *negatív döntést hoz*, azaz beleegyezését az üzletrész-átruházáshoz megtagadja.

Pozitív döntés esetén a Ptk.-nak a beleegyezéstől vagy jóváhagyástól függő szerződésre vonatkozó szabályait kell alkalmazni: ha a szerződés hatályosságához jogszabály harmadik személy beleegyezését vagy hatóság jóváhagyását teszi szükségessé, a beleegyezéssel vagy a jóváhagyással a szerződés megkötésének időpontjára visszamenőleg válik hatályossá (Ptk. 6:118. § (1) bekezdés). Következésképpen a beleegyezés *ex tunc* hatályosítja a szerződést.

Ha a társaság az átruházási szándék bejelentésétől számított harminc napon belül nem nyilatkozik, a beleegyezést megadottnak kell tekinteni. Semmis a társasági szerződés azon rendelkezése, amely ennél hosszabb határidőt biztosít. Itt az üzletrész-átruházásra vonatkozó különös szabállyal állunk szemben, mert az általános szabályok szerint ha a harmadik személy a beleegyezésről nem nyilatkozik, akkor a szerződés nem válik hatályossá (Ptk. 6:118. § (3) bekezdés). A jogalkotó az üzletrész-átruházás tekintetében a taggyűlés passzivitását szankcionálja, azaz a hallgatáshoz a beleegyezés joghatását kapcsolja.

Negatív döntés esetén a szerződés nem válik hatályossá, mert a harmadik személy (a társaság) a beleegyezést nem adta meg (Ptk. 6:118. § (3) bekezdés).

3.3. A KÍVÜLÁLLÓ SZEMÉLY JAVÁRA ALAPÍTOTT KVÁZI-ELŐVÁSÁRLÁSI JOG

Valamely tag kívülálló személlyel kötött megállapodásában is alapíthat üzletrészre kvázi-elővásárlási jogot. Véleményem szerint *ez nem törvényellenes, viszont csak a törvényből vagy a társasági szerződésből fakadó korlátozásoknak alárendelten hatályosulhat*. Például, ha a pénzzolgáltatás ellenében átruházni kívánt üzletrész vonatkozásában sem a többi tag, sem a társaság vagy a társaság által kijelölt személy nem él a másokat megelőző üzletrész-megszerzési jogosultságával, akkor két kívülálló személy közül preferenciát kell biztosítson az üzletrészét átruházni kívánó tag annak, akinek javára korábban megalapította a kvázi-elővásárlási jogot.

4. AZ ÜZLETRÉSZ ÁTRUHÁZÁSÁNAK KÖZÖS SZABÁLYAI

Az üzletrész átruházását *írásba kell foglalni*. Az üzletrész átruházása a társasági szerződés módosítását nem igényli. A jogosultak személyének megváltozását és annak időpontját a tagjegyzékbe való bejegyzés céljából az üzletrész megszerzője a szerzéstől számított nyolc napon belül köteles bejelenteni a társaságnak. A bejelentést közokiratban vagy teljes bizonyító erejű magánokiratban kell megtenni, és mellékelni kell hozzá az üzletrész-átruházási szerződést. A bejelentésben nyilatkoznia kell a megszerzés tényén kívül arról is, hogy az üzletrész megszerzője a társasági szerződés rendelkezéseit magára nézve kötelezőnek ismeri el (Ptk. 3:168. §).

Az üzletrész átruházása folytán bekövetkezett tagváltozás a társasággal szemben annak bejelentéstől hatályos; az üzletrész új jogosultját a társasággal szemben a nyilvántartásba vételtől függetlenül a bejelentéstől illetik meg a tagsági jogviszonyból eredő jogosultságok, és terhelik a tagsággal járó kötelezettségek (Ptk. 3:169. §).

5. AZ ÜZLETRÉSZ MINT KÖVETELÉS VAGYONI FEDEZETE ÉS MINT HITELBIZTOSÍTÉK

Amennyiben egy korlátozott felelősségű társaság tagja adós egy kötelmi viszonyban, akkor vagyonában – amely általánosan a tartozásainak a fedezete – a korlátozott felelősségű társaság üzletrésze mint tagsági jogok és kötelezettségek összessége is megtalálható. Kétségtelen, hogy az üzletrész akár komoly vagyoni értékkel bírhat.

Az üzletrész hitelbiztosítékként történő felhasználása nem problémamentes. Még a korábbi Ptk. hatálya alatt adáz szakmai vita folyt arról, hogy mi az üzletrész jogi természete: ingó dolog vagy jog? Hiszen ez határozza meg, hogy milyen hitelbiztosítékkal terhelhető, ingó dolgokon alapítható jelzálogjoggal vagy jogon és követelésen alapítható zálogjoggal? Illetve a hitelbiztosíték publicitása is vitatható volt: zálogjogi nyilvántartásba vagy a cégjegyzékbe kell rögzíteni a zálogosítás tényét? A Ctv. szerint a cégnylvántartásba kell bejegyezni az üzletrészen alapított zálogjogot (2006. évi V. törvény a cégnylvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról, 27. § 3. bekezdés c) pont).

A magyar jog alapján a terhelés nélküli vagy zálogjoggal terhelt üzletrész végrehajtás alá vonható a tag tartozásaiért.²¹ Értékesítése azonban csak a törvényből származó, az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jognak a tiszteletben tartásával, illetve a társasági szerződésnek az üzletrész-átruházáshoz a társaság beleegyezését előíró rendelkezései szerint történhet (Ptk. 3:167. § 8. bekezdés), amennyiben a társasági szerződés ilyen előírást tartalmaz. A jogalkotó a konkuráló érdekek közül az *affectio societatis* védelmét részesíti előnyben a tagi hitelezők érdekeihez képest. Következésképpen az előbbi alfejezetben kifejtett álláspontok a végrehajtás során történő értékesítésre is vonatkoznak. *Így, ha a társasági szerződés előírta, hogy a kívülálló személyre történő üzletrész-átruházást a társaság beleegyezéséhez köti, akkor ennek az előírásnak a végrehajtás során is érvényesülnie kell. Ilyen esetben, szemben a részvénnnyel, az üzletrész hitelbiztosítéki értéke nem teljes, mert a társaság meg is tagadhatja a beleegyezését. Ez a zálogjogosult hitelező kockázata, amelyet a biztosítéknyújtás pillanatában már fel kell ismernie.*

Az üzletrész biztosítéki céllal történő értékesítése (például kölcsönszerződés biztosítására kötött üzletrész átruházási szerződés) semmissége a Ptk.-t módosító 2016. évi LXXVII. törvény hatálybalépése óta csak akkor áll fenn, ha fogyasztó vállalja a biztosítéknyújtást.²²

²¹ A kérdésről lásd még PINTÉR Attila: „Az üzletrészen alapított zálogjog mint a kockázati-tőkebefektetések biztosítéka” *Gazdaság és Jog* 2017/7–8. 31–41.

²² Részletekről lásd VERESS Emőd: „A fiduciárius hitelbiztosítékok érvényessége és a magyar magánjog rendszertani dilemmái” *Gazdaság és Jog* 2018/3. 3–6.

6. KÖVETKEZTETÉSEK

Az üzletrész igen sajátos eleme a tag vagyonának: jogok és kötelezettségek összessége, a korlátolt felelősségű társaság és annak tagja közötti komplex viszony foglalatja.

Az olyan korlátolt felelősségű társaság, amelyben ugyanannak a személynek több üzletrésze lehet (a szabálynak a jelen tanulmány 1.2. pontjában ismertetett, de ugyanakkor vitatott diszpozitív jellege miatt), és azokat harmadik személyeknek teljesen szabadon ruházhatja át (amennyiben úgy értelmezzük a Ptk.-t, hogy az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jogot diszpozitív és így e jog megszüntetését is lehetővé tevő normák szabályozzák),²³ elveszti a korlátolt felelősségű társaság meghatározó típusjegyeit. E típusjegyek elvesztése a társasági jogi formakényszer elvével is ellentétes. Az ilyen korlátolt felelősségű társaság egyfajta egyszerűsített részvénytársaságként működhet, anélkül, hogy a részvénytársaságra vonatkozó kógens szabályoknak alá lenne vetve. Nem hiszem, hogy a jogalkotónak a társasági jogi diszpozitivitás bevezetésével ez lett volna a célja, ezért a Ptk. 3:167. § (2) bekezdést teljes egészében kógens normának kell minősíteni.

A társaság, a társaságban együttműködő tagok és az *affectio societatis* oltalma érdekében érdemes a társasági szerződésben a törvény által biztosított minimális védelmi szabályokhoz képest a rendelkezésre álló erősebb forgalomkorlátozó lehetőségekkel élni. Ha a társasági és a tagi érdek valóban a társult tagok körének stabilitását kívánja meg, célszerű kikötni, hogy az üzletrész visszterhes (azaz nemcsak a pénzszolgáltatás ellenében történő, hanem például csere jogcímén megvalósuló) és ingyenes átruházása is a társaság beleegyezéséhez van kötve.

²³ KISFALUDI (12. lj.) 380.

DOLOGI BIZTOSÍTÉKOK A PTK. MÓDOSÍTÁSÁT KÖVETŐEN

A Ptk. átfogóan megváltoztatta a dologi biztosítékok szabályozását. A hitelező számára megerősített pozíciót biztosító zálogjogi szabályok mellett a jogalkotó nem ismerte el a zálogjoggal versengő dologi biztosítékokat. A Ptk. és a Cstv. módosítása e szabályozási koncepción változtatott. Az új szabályozás alapján a zálogjogosult jogai csökkentek, újra elérhetővé váltak a fiduciárius biztosítékok, de ezek a biztosítékok a fizetésképtelenségi eljárásokban a zálogjoggal azonos elbánásban részesülnek. A jelen tanulmány arra mutat rá, hogy bár a fizetésképtelenségi szabályozás alapgondolata helyes, a szabályozás több eleme elhibázott.

1. VISSZATEKINTÉS

A zálogjog célja, hogy dologi biztosítékot hozzon létre, amelyből a hitelező az adós nemteljesítése esetén más hitelezőket megelőző sorrendben kielégítést kereshet.¹ A szabályozás nem tudja betölteni ezt a funkcióját, ha e három elem bármelyike nem teljesül: a biztosíték nem dologi, a kielégítési jog nem biztosított, a zálogjogosult nem szerez prioritást.²

A rendszerváltáskor a zálogjogi szabályozás számos eleme nem felelt meg e követelményeknek: a zálogtárgyak köre korlátozott volt, a prioritást számos jogszabály felülírta és a zálogjogosultat több esetben nem illette meg kielégítési jog. Nem meglepő ezért, hogy a rendszerváltást követően a hitelezők alternatív dologi biztosítékokkal próbálták biztosítani a követeléseiket.

A hatékony dologi biztosíték iránti hitelezői igényeket jól tükrözi a Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntése:

„A jogvita kapcsán csupán rámutat a Legfelsőbb Bíróság, hogy a jelenleg érvényben lévő jelzálogjogi szabályozás mellett, ha a jelzálogjogot követően más követelés behaj-

* PhD, ügyvéd (Gárdos Mosonyi Tomori Ügyvédi Iroda)

¹ Ptk. 5:86. §.

² A zálogjog jogi hatékonyságához lásd pl. EBRD: Mortgages in Transition Economies. The Legal Framework for Mortgages and Mortgage Securities, www.ebrd.com/documents/comms-and-bis/pdf-mortgages-in-transition-economies.pdf, 9.

tása végett az ingatlant a végrehajtási jog bejegyzésével lefoglalták és a jelzálogos hitelező kielégítésére az árverés során – a követelés lejáratára vagy jogerős ítélet hiányában – nem kerülhet sor, az 1994. évi LIII. tv. (Vht.) 137. §-ára figyelemmel a jelzálogjoga megszűnik, tehát a biztosítékát elveszti. Ilyen körülmények között nem tekinthető rendeltetésszerű joggyakorlásnak, ha a hitelező más módon is biztosítékot kíván szerezni.”³

A Legfelsőbb Bíróság tehát úgy foglalt állást, hogy teljesen legitim az a hitelezői igény, amely az akkori szabályozási környezetben a zálogjognál erősebb és kiszámíthatóbb dologi hitelbiztosítékot próbál keresni.

A kritikák hatására a zálogjogi szabályozás a rendszerváltást követő években alapvetően átalakult. Részletes áttekintés helyett itt csupán utalunk az alábbi főbb módosításokra:

a) az első zálogjogi novella bevezette az ingó jelzálogjogot, megteremtve az ehhez szükséges nyilvántartást, ismételten megjelent az önálló zálogjog, a szabályozás rugalmasabbá vált (például végrehajtáson kívüli érvényesítés);

b) a második zálogjogi novella egyértelművé tette, hogy a feleket választási jog illeti meg, hogy az ingó dologon jelzálogjogot vagy kézizálogjogot alapítanak, lehetővé tette a vagyont terhelő zálogjogon kívül is változó egyedekből álló dologösszességen zálogjog alapítását, és több ponton megjelenítette a szabályozásban az ingók és az ingatlanok között a jelzálogjog szempontjából lényeges eltéréseket;

c) a *bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény* (a továbbiakban: Vht.) módosításával a jogalkotó biztosította a zálogjogosult jogait végrehajtás esetén is, a szabályozás – szűk kivételekkel – elismerte a zálogjogosult prioritását;

d) a *csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény* (a továbbiakban: Cstv.) számos alkalommal módosított 49/D. §-a egyre szélesebb körben biztosított „szuperprioritást”, a többi hitelezőnél jelentősen kedvezőbb pozíciót a zálogjogosultnak.

A jogszabályváltozások következtében a zálogjog széles körben elterjedt biztosítékká vált a banki gyakorlatban, amellyel kapcsolatban a hitelező a biztosíték alapításakor felmérhette, hogy a személyes kötelezett nemteljesítése esetén mennyi idő alatt, milyen áron, milyen mértékben lesz képes követelését a biztosítékból kielégíteni.

A zálogjogi szabályozás változása azonban nem eredményezte a fiduciárius biztosítékok visszaszorulását. Bár statisztika nem áll rendelkezésünkre, a gyakorlati tapasztalat és az interneten közzétett szerződésminták azt mutatják, hogy a banki gyakorlatban a hitelezők a fiduciárius biztosítékokat a zálogjog mellett változatlanul kikötötték. Bár egyes álláspontok szerint ennek oka, hogy a fiduciárius biztosítékoknak a bírói gyakorlatban kiszámítható gyakorlata alakult ki,⁴ álláspontunk szerint a helyzet épp fordított: mivel a fiduciárius biztosítékok kikötése csupán csekély költséggel járt, ezért a hitelezők annak ellenére éltek ezekkel a dologi biztosítékokkal, hogy azok érvényesíthetősége erősen kétséges volt. A bíróságok álláspontja ugyanis sokat változott a fiduciárius biztosítékokkal kapcsolatban; e kérdésben a mai napig nem alakult ki valóban

³ BH 1999. 415.

⁴ *jog.mandiner.hu/cikk/20160503_mi_az_hogy_koherens_trocsanyi_es_bodzas_a_mandiner_jognak_a_ptk_modositasrol.*

kiszámítható bírói gyakorlat. Ennek alátámasztására csupán egyetlen példa: a Legfelsőbb Bíróság néhány év alatt kétszer is radikálisan változtatott az álláspontján a biztosítéki célú engedményezéssel kapcsolatban. A kezdeti elfogadást követően néhány évig a biztosítéki célú engedményezés teljes elutasítása, majd egy újabb irányváltást követően annak korlátok közötti elismerése jellemezte a gyakorlatot.⁵

A jogalkotó a *Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény* (a továbbiakban: Ptk.) megalkotásakor abból indult ki, hogy a fiduciárius biztosítékok a zálogjoggal versenyeznek, hiszen a fiduciárius biztosítékok választásával a hitelezők célja, hogy maguk számára kedvezőbb pozíciót biztosítsanak.⁶ Ezt a versenyt a jogalkotó jogpolitikai szempontból károsnak tartotta, mégpedig azért, mert ha a szerződési szabadság elvére hivatkozással lehetővé teszi a jogalkotó dologi biztosítékok létrehozását, akkor semmilyen érv nem szól amellett, hogy a zálogjogi szabályok eltérést nem engedőek, a zálogkötelezett és a harmadik személy hitelezők érdekében a zálogjogosultak jogait korlátozó jellegűek legyenek.

A Ptk. 6:99. §-a ezért úgy rendelkezett, hogy semmis az a kikötés, amely – a pénzügyi biztosítékokról szóló irányelvben meghatározott biztosítéki megállapodások kivételével – pénzkövetelés biztosítása céljából tulajdonjog, más jog vagy követelés átruházására, vételi jog alapítására irányul. A fidúciatilalom szabálya azonban nem önmagában állt. A 6:99. § tilalmát kiegészítette

- a) a rugalmasabbá, hitelezőbarátabbá vált zálogjogi szabályozás;
- b) az önálló zálogjog tilalma; és
- c) a Ptk.-ban nevesített fiduciárius biztosítéki elemet tartalmazó ügyletek (tulajdonjog-fenntartás, faktoring és pénzügyi lízing) szabályozása.

A jogalkotó 2016-ban a Ptk.-t,⁷ 2017-ben pedig a Cstv.-t⁸ módosította a fiduciárius biztosítékokkal összefüggésben. A módosítások hatására a 6:99. § fogyasztóvédelmi szabállyá változott, az önálló zálogjog – részben átalakult formában – visszatért a jogrendszerbe, a zálogjogosult jogai korlátozottabbá váltak, és – több évtized késedele után – külön szabályok születtek a fiduciárius biztosítékok sorsáról az adós fizetésképtelensége esetén.⁹

⁵ Rövid áttekintéshez lásd GÁRDOS Péter: „Előszó” in uő. (szerk.): *Tanulmányok a fiduciárius biztosítékok köréből* (Budapest: HVG-ORAC 2010) 9–10.

⁶ „A törvény célja az is, hogy visszaszorítsa a zálogjogon kívüli dologi (fiduciárius) biztosítékok alkalmazását, mert azok a gyakorlatban alapvetően a kógens zálogjogi szabályok megkerülésére irányulnak. [...] a törvény a fiduciárius biztosítékokat azért tekinti érvénytelennek, mert azokkal a hitelező az adós rovására több jogot – a legteljesebb jogi hatalmat biztosító tulajdonjogot – szerez, mint amennyi a követelésének biztosításához valójában szükséges és jogilag indokolt. Emellett a fiduciárius biztosítékok az adós és az adós többi hitelezője érdekeinek védelmét szolgáló szabályok megkerülésével járnak. Kiegyensúlyozott zálogjogi szabályozás mellett az ilyen kerülő megoldások jogi elismerése nem indokolt.” (Miniszeri indoklás a Ptk.-hoz.)

⁷ Lásd a *Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. tv. módosításáról szóló 2016. évi LXXVII. tv.* 19. §-át.

⁸ Lásd a *csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. tv., valamint az azzal összefüggő egyes tv.ek módosításáról szóló 2017. évi XLIX. tv.-t.*

⁹ A jogszabály-módosítások következtében kialakult helyzet elemzéséhez lásd GÁRDOS István – GÁRDOS Péter: „Fidúcia és dologi biztosítékok – A fiduciárius hitelbiztosítékok helyzete a törvénymódosításokat követően” *Polgári Jog* 2018/5; GÁRDOS István – GÁRDOS Péter: „Fidúcia és dologi biztosítékok – Az óvadék és a rendhagyó zálogjog” *Polgári Jog* 2018/6; GÁRDOS István – GÁRDOS Péter: „Fidúcia és dologi biztosítékok – Rendhagyó hitelbiztosítékok a csődjogban” *Polgári Jog* 2018/7–8.

A fiduciárius biztosítékok optimális szabályozásával kapcsolatban a jogirodalomban és a Ptk. előkészítése során izgalmas vita folyt, az álláspontok azonban kibékíthetetlennek tűntek. A jogalkotó nem hagyott időt arra, hogy a gyakorlatban eldőljön, hogy a zálogjogi reform mellett bevezetett fidúciatiltalom kiszámíthatóbb hitelezéshez vezetett volna-e, ezért – tapasztalat hiányában – nem látjuk értelmét a korábbi álláspontokat felidézni. Ehelyett az alábbiakban négy kérdést kiemelve vizsgáljuk a megújult szabályozást.

2. A FIDÚCIATILTALOM MINT FOGYASZTÓVÉDELMI SZABÁLY

A Ptk. eredeti 6:99. §-a mögött az a felismerés állt, hogy a fiduciárius biztosítékok az adós és az adós többi hitelezője érdekeinek védelmét szolgáló szabályok megkerülésével járnak. Vékás Lajos találóan mutatott rá, hogy

„[a] zálogjogi szabályok [...] tudatosan korlátozzák a zálogjogosult jogait, mivel így teremthető egyensúly a zálogjogosult, a zálogkötelezett és a zálogkötelezett további (zálogjoggal nem biztosított) hitelezőinek érdekei között. A zálogjogi szabályozás értelmét kérdőjelezné meg, ha a jogalkotó lehetővé tenné, hogy a hitelező a zálogjognál erősebb dologi biztosítékot szerezzen.”¹⁰

A tilalom tehát nem fogyasztóvédelmi szabály; a fidúciatiltalom célja annak biztosítása, hogy a szerződés feltételeinek kialakítását meghatározó zálogjogosult mellett a szabályozás a zálogkötelezett és a zálogkötelezett további hitelezőinek az érdekeit egyaránt biztosítsa. A 6:99. § eredeti rendelkezése azt a felismerést tükrözi, hogy nincs értelme részletesen, többnyire eltérést nem engedő módon szabályozni a zálogjogot, arra törekedve, hogy a jogalkotó érzékeny egyensúlyt hozzon létre a zálogjogosult, a zálogkötelezett és harmadik személy hitelezők között, ha egyúttal elismeri, hogy a domináns pozícióban lévő hitelező szabadon kiköthet olyan dologi biztosítékot, amely – mind a zálogkötelezettel, mind pedig egyéb hitelezőkkel szemben – a zálogjognál sokkal erősebb pozíciót biztosít számára.

E koncepción változtatott alapvető módon a Ptk. 2017-es módosítása, amely kizárólag abban az esetben fűzi a semmisség jogkövetkezményét a fiduciárius biztosíték alapításához, ha azt fogyasztó nyújtja.¹¹ Sajnos a Ptk.-módosításhoz fűzött miniszeri indokolás semmilyen magyarázatát nem adta annak, hogy miért korlátozódik a szabály a fogyasztó által nyújtani vállalt biztosítékokra. Az Igazságügyi Minisztérium helyettes államtitkára egy interjúban arra mutatott rá, hogy „[a] fogyasztóvédelmi szempontokat csak a fogyasztói ügyleteknél kell érvényesíteni. A gazdaság működéséből

¹⁰ VÉKÁS Lajos: „Az érvénytelenség” in VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz* (Budapest: Wolters Kluwer 2018) 1575.

¹¹ Semmis az a kikötés, amelyben fogyasztó követelés biztosítása céljából tulajdonjog, más jog vagy követelés átruházására vagy vételi jog alapítására vállalt kötelezettséget.

az következik, hogy az üzleti partnerek majd eldöntik, hogy akarnak-e ilyen biztosítékot kérni vagy nyújtani. Ebbe a Ptk.-nak nem kell beleszólnia.”¹²

Mindebből úgy tűnik, hogy a jogalkotó szerint a fogyasztók körén kívül a fidúciatilalom nem indokolt, hiszen a piaci szereplők képesek felismerni, hogy a fiduciárius biztosítékok kötelezettként számukra a zálogjognál hátrányosabbak-e, és ha hátrányosabbnak tartják, akkor képesek eldönteni, hogy hajlandóak-e ilyen biztosítékot nyújtani. Álláspontunk szerint ez a nézet téves.

Kétségtelen, hogy létezik néhány olyan hazai nagyvállalat, amely alkupozícióban van a hitelszerződés megkötésekor. Ezt azonban csak a hazai vállalatok elenyésző része mondhatja el magáról. A banki hitelek folyósítása során a feltételeket a bankok diktálják lényegében egyoldalúan. Az adósok nincsenek abban a helyzetben, hogy elérjék, hogy a hitelező a dologi biztosítékok közül megelégedjen a zálogjoggal. Ezt bizonyítja, hogy a gyakorlatban a Ptk. módosítását követően a hitelezők késedelem nélkül tértek vissza a számukra előnyösebb fiduciárius biztosítékokhoz a vállalati hitelezés területén.

Azt gondoljuk ezért, hogy a jogalkotó tévesen alakította át fogyasztóvédelmi szabállyá a fidúciatilalmat, és ezáltal legitim indok nélkül tett különbséget az azonos helyzetben lévő kötelezettek között. Emellett legalább ilyen súlyos hibának tartjuk, hogy a módosítás figyelmen kívül hagyta a biztosítéki jogviszonyon kívül álló, harmadik személy hitelezők szempontjait és érdekeit, azt, hogy a fiduciárius biztosítékok szabályozatlan volta a hitelezői követelések kielégítési alapjának erodálásához vezethet, amely valamennyiüket hátrányosan érinti.

3. KÉTSZERES TELJESÍTÉS ÉS AZ ÖNÁLLÓ ZÁLOGJOG

A fiduciárius biztosítékokkal kapcsolatban vita alakult ki annak megítélésével kapcsolatban, hogy az önálló zálogjog fiduciárius biztosítéknak minősül-e. Csizmazia Norbert és Gárdos István tanulmányukban meggyőzően mutattak rá, hogy önálló zálogjog esetén is fennállnak a fiduciárius biztosítékok problémái.¹³ Az önálló zálogjog járulékoságának hiányát a felek kötetlen eszközökkel orvosolják. Épp ez a kettősség teszi fiduciáriussá a biztosítékot, hiszen a zálogjogosult dologi jogi értelemben többre képes, mint amire szerződés alapján jogosult.

Az önálló zálogjoggal kapcsolatban a viták egyik központi kérdése volt, hogy az önálló zálogjog ad-e visszaélésre alapot, azaz megteremti-e annak az esélyét, hogy a hitelező és az önálló zálogjog jogosultja egyaránt kielégítést keressen. Formálisan, a biztosíték fiduciárius jellegéből fakadóan kétségtelenül ez a helyzet, hiszen az adós és a hitelező között fennáll a kölcsönszerződés, a zálogkötelezett és a zálogjogosult között pedig az önálló zálogjog. E két jogviszony közötti kapcsolatot a jogszabály látszólag nem teremti meg, azaz a kölcsön törlesztése nem zárja ki a zálogjogból való kielégítést,

¹² jog.mandiner.hu/cikk/20160503_mi_az_hogy_koherens_trocsanyi_es_bodzas_i_a_mandiner_jognak_a_ptk_modositasrol

¹³ CSIZMAZIA Norbert – GÁRDOS István: „Az önálló zálogjogról kodifikációs szempontból” *Polgári Jogi Kodifikáció* 2007/3. 32–41.

és fordítva: a hitelező annak ellenére is követelhet teljesítést az adóstól, hogy a zálogjogosult a zálogtárgyból már kielégítést keresett. Bár a kétszeres teljesítés lehetőségét korábban számosan vitatták, az elmúlt években több ilyen ügy is került a bíróságok elé. A Kúria egy, a *Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény* (a továbbiakban: 1959-es Ptk.) alapján meghozott eseti döntése kapcsán Gárdos István meggyőzően mutat rá azonban arra, hogy

„a jogviszony egészét egyben vizsgálva és a zálogalapítás biztosítéki célját figyelembe véve azonban nyilvánvaló, hogy a jogosult nem rendelkezik két önálló igénnyel; csupán egy követelése van és ezt a követelést támogatja egy olyan jog, amely segíti annak érvényesítését. A kötelmi követelés és a dologi jog kötelmi kapcsolatából következően, azaz a felek közötti jogviszony tényleges tartalma alapján, nem kerülhet sor mindkét igény egymástól független érvényesítésére.”¹⁴

Az alábbiakban az önálló zálogjog átfogó elemzésére nincs mód,¹⁵ ezért itt csak azt a kérdést vizsgáljuk, hogy vajon az önálló zálogjog megújult formájában alkalmas-e a kétszeri teljesítés kockázatának kiküszöbölésére.

A törvénymódosításhoz fűzött miniszteri indokolás rámutat, hogy „talán a legmarkánsabb újdonság a törvény szerinti önálló zálogjog szabályozásában az, hogy a zálogkötelezett nem marad védtelen az önálló zálogjog mindenkori jogosultjával szemben, nincs tehát kitéve – egyebek között – a kétszeres fizetés kockázatának sem”. Kétségtelen, hogy a szabályozás jelentős lépést tesz, amikor kimondja, hogy a zálogkötelezett az önálló zálogjog mindenkori jogosultjával szemben hivatkozhat azokra a kifogásokra is, amelyek a biztosítéki szerződésben meghatározott követelés kötelezettjét megilletik. A biztosítéki szerződés szerint kielégíthető követelés összegét a kielégítési jog gyakorlása során befolyt vételár csökkenti.¹⁶ A szabály – a Ptk. 5:98. § (1) bekezdésének mintájára – azt hivatott biztosítani, hogy a zálogtárggyal való helytállás terjedelme önálló zálogjog esetén is annak a követelésnek a mindenkori terjedelméhez igazodik, amelynek biztosítására a zálogtárgy szolgál.

A kétszeres teljesítés veszélye azonban két irányból fenyegette az adóst az 1959-es Ptk. szabályozása alapján. A szabályozás akkor zárja ki teljes körűen ezt a kockázatot, ha azt is biztosítja, hogy a zálogtárgyból való kielégítés a személyes kötelezettséget is csökkentse. A Ptk. 5:100. §-a azonban ezt nem biztosítja. Hiába keresett a zálogjogosult kielégítést a zálogtárgyból, a személyes kötelezett tartozása az így befolyt összeggel nem csökken.

¹⁴ Lásd ehhez GÁRDOS István: „Az önálló zálogjog jogi természetéről” *Polgári Jog* 2017/11.

¹⁵ Ehhez lásd GÁRDOS István: „A zálogjog” in VÉKÁS–GÁRDOS (10. lj.) 1172–1202.

¹⁶ Ptk. 100. § (6) bek. A szabályozás pontatlanságához lásd GÁRDOS (15. lj.) 1193.

4. A KIELÉGÍTÉSI JOG GYAKORLÁSA

Az 1959-es Ptk. a rendszerváltást követően úgy rendelkezett, hogy a kézizálogjogból a zálogjogosult végrehajtás útján kereshet kielégítést.¹⁷ Ez alól a törvény két kivételt biztosított:

a) lehetővé tette, hogy a felek megállapodjanak, hogy a kézizálogjog jogosultját bírósági eljárás nélkül, a zálogtárgynak az állami vagy a szövetkezeti kereskedelem útján, vagy ha a jogosult záloghitel nyújtásával üzletszerűen foglalkozó állami vagy szövetkezeti szerv, a jogosult által történő értékesítésével elégtételt ki; és

b) a kötelezettség lejártá után írásban meg lehetett állapodni a zálogtárgy közös értékesítésében.¹⁸

A szabályozás ezt követően több módosítás eredményeként vált egyre rugalmasabbá. A 2001. november 1-jétől hatályos szabályozás alapszabálya az 1959-es Ptk. 257. § (1) bekezdése volt, amely kimondta, hogy a felek írásban a kielégítési jog megnyílt előtt is megállapodhatnak a zálogtárgy közös – illetve bizonyos esetekben a zálogjogosult által való – értékesítésében. A szabályozás alapjául – a bírósági végrehajtás problémáin túl – az a felismerés szolgált, hogy a kötelezettség lejártá után a zálogkötelezett jellemzően nem kíván együttműködni a zálogjogosulttal, ezért – kellő garanciák mellett – indokolt azt biztosítani, hogy a felek már a kielégítési jog megnyílását megelőzően megállapodhassanak a zálogtárgy bírósági végrehajtáson kívüli értékesítésében.

Tekintettel arra, hogy a szabályozás hatására a banki gyakorlat szinte kivétel nélkül rendelkezett a bírósági végrehajtáson kívüli értékesítésről, a Ptk. főszabállyá tette azt. A Ptk. úgy rendelkezett, hogy a kielégítési jog bírósági végrehajtáson kívüli gyakorlása a zálogjogosult választása szerint a zálogtárgy zálogjogosult általi értékesítése, a zálogtárgy tulajdonjogának a zálogjogosult által történő megszerzése, vagy az elzálogosított jog vagy követelés érvényesítése útján történik. Fogyasztói zálogszerződés esetén ehhez két jelentős korlát társult: a zálogtárgy értékesítésére csak nyilvánosan kerülhet sor, és a zálogjogosult, az óvadék kivételével, a zálogtárgy tulajdonjogát nem szerezheti meg.¹⁹

A Ptk. módosítása során a jogalkotó – anélkül, hogy a Ptk. új szabályának bármilyen gyakorlata kialakulhatott volna, és anélkül, hogy a módosításnak érdemi magyarázatát adta volna – úgy változtatta meg a szabályozást, hogy a zálogjogosult a fogyasztóval szembeni kielégítési jogát bírósági végrehajtáson kívül csak akkor gyakorolhatja, ha az óvadék tárgyára vonatkozóan a közvetlen kielégítés jogával él, az elzálogosított jogot vagy követelést e törvény szerint érvényesíti, vagy a kielégítési jog megnyílása után a zálogkötelezettel a zálogtárgy zálogjogosult által történő értékesítésének módjában írásban megállapodott.²⁰

E körben tehát a szabályozás nem csupán a Ptk. eredeti szövegéhez képest szigorít, de az új szabály az 1959-es Ptk. I. zálogjogi novellájával bevezetett szabályához képest is jelentős visszalépésnek minősül. A szabályozás változása következtében a bírósági

¹⁷ 1959-es Ptk. 260. § (1) bek.

¹⁸ 1959-es Ptk. 260. § (2)–(3) bek.

¹⁹ Ptk. 5:127. § és 5:128. §.

²⁰ Ptk. 5:128. §.

végrehajtáson kívüli érvényesítés viisszaszorulása várható, amely sok esetben csupán szükségtelen költséget és idővesztést fog okozni a feleknek.

5. FIDUCIÁRIUS BIZTOSÍTÉKOK ÉS FIZETÉSKÉPTELENSÉG

5.1. BEVEZETÉS

A zálogjogosultak és a fiduciárius biztosítékok jogosultjai közötti különbség leglátványosabban az adós fizetési képtelensége esetén jelentkezett: míg a zálogjogosult követelésének kielégítésére a Cstv. 57. § (1) bekezdés *b)* pontja szerinti „rangsorban” vált jogosulttá, addig a fiduciárius biztosítékok jogosultjai a követelésüket a biztosítékból az adós fizetési képtelensége ellenére kielégíthették. Kétségtelen, hogy a zálogjogosult privilegiált felszámolási státuszának megteremtésével a Cstv. jelentősen javított a zálogjogosultak helyzetén, de a szabályozás még így is jelentős versenyhátrányt eredményezett.

E helyzeten változtatott jelentősen a Cstv. 2017-es módosítása, amely felszámolás esetén a fiduciárius biztosítékokat a zálogjoggal azonosan kívánja kezelni. A Cstv. új 4/B. §-a kimondja, hogy 4/A. §-ban foglaltakat kell alkalmazni a biztosítéki célú vételi jogra, illetve jog vagy követelés biztosítéki célú átruházására is, feltéve, hogy a biztosítékot a megfelelő nyilvántartásba bejegyezték. A 4/A. § pedig úgy rendelkezik, hogy a zálogjogosult a zálogjog érvényesítésével összefüggő jogait a zálogkötelezettel szemben nem gyakorolhatja, követeléseinek a zálogtárgyból való kielégítésére a csődeljárás, illetve a felszámolási eljárás keretében kerül sor.

Míg tehát a jogalkotó a Ptk.-ban újra elismerte, hogy a felek szabadon létrehozhatnak fiduciárius hitelbiztosítékokat, és ezeket érvényes, legitim biztosítékokként ismeri el, a Cstv.-ben előírta e biztosítékok zálogjoggal azonos kezelését. A két jogszabályváltozás nyilvánvalóan egymással ellentétes célt fogalmaz meg, hiszen a fiduciárius biztosítékok kikötésének épp az volt az egyik alapvető célja, hogy a hitelező a Cstv. korlátaira tekintet nélkül kereshessen kielégítést a biztosítékból. Ez ellentmondástól függetlenül azonban a Cstv. új szabályát csak üdvözölni lehet. Semmilyen indok nem szólt ugyanis a mellett, hogy a Cstv. miért tett különbséget az egyes dologi hitelbiztosítékok között. Ez a módosítás a Ptk. eredeti, fiducia-tilalommal elérni kívánt céljának más úton való megközelítéseként értékelhető: nincs tilalom a fiduciárius hitelbiztosítékokra, de a fizetési képtelenségi eljárásokban azok nem élveznek elsőbbséget a zálogjoggal szemben.

Az alábbiakban arra mutatunk rá, hogy az egyébként helyes célt szolgáló szabály mégis több ponton elhibázott.

5.2. A SZABÁLYOZÁS KÖRE

A Ptk. 6:99. § fidúciaszabálya tulajdonjog, más jog vagy követelés átruházására és vételi jog alapítására vonatkozik. A Cstv. 4/B. §-ában szabályozott biztosítékok köre ettől részben eltér, a szabály ugyanis nem terjed ki a biztosítéki célú tulajdonátruhá-

zásra. A jogirodalomban ezzel kapcsolatban ismert olyan álláspont, amely szerint a két szabály hatálya közötti eltérés tudatos és szükségszerű, ugyanis biztosítéki célú tulajdonátruházást esetén „a tulajdonátruházásra már a felszámolási eljárás megindulása előtt sor került”.²¹

Ez az értelmezés azonban téves: a vételi jog kivételével épp az a fiduciárius biztosítékok lényege, hogy a biztosíték jogosultja már a kielégítési jog megnyílását megelőzően tulajdonossá (jogosulttá) válik. Követelések és jogok biztosítéki célú átruházása esetén ugyan tulajdonszerzéstől nem beszélhetünk arra tekintettel, hogy a Ptk. alapján tulajdonjog tárgya csak dolog lehet, a jogok és a követelések azonban nem minősülnek dolognak,²² ez azonban nem változtat azon, hogy a biztosíték tárgyának jogosultjává a hitelező válik már a kielégítési jog megnyílását megelőzően, azaz a biztosíték tárgya átkerül a hitelező vagyonába.

Ha a Cstv. felismeri, hogy nincs indoka a biztosítéki célú jog- és követelésátruházás zálogjogtól eltérő szabályozására, akkor semmilyen indoka sincs annak, hogy a szabályozás a biztosítéki célú tulajdonátruházásra nem terjed ki.

5.3. A BIZTOSÍTÉKOK NYILVÁNOSSÁGA

Ugyancsak ellentmondó a szabályozás a fiduciárius biztosítékok publicitásával kapcsolatosan. A dologi jog alapelve a publicitás,²³ ezt a követelményt a Ptk. következetesen érvényesíti a zálogjogi szabályozással kapcsolatban.²⁴ A fiduciárius biztosítékokkal szembeni kritikák egyik lényegi eleme épp az volt, hogy nem elfogadható, hogy ezen ügyletek esetén a publicitás követelménye nem érvényesül és így alkalmas arra, hogy hamis látszatot keltsen a vagyoni helyzetet tekintve.²⁵ A Ptk. e felismerésből fakadóan nem csupán a zálogjog esetén törekedett a publicitás biztosítására, hanem a tulajdonjog-fenntartás, a faktoring és a pénzügyi lízing esetén is. Ezen ügyletek esetén is előírta ezért a Ptk. a nyilvántartásba vétel kötelezettségét.²⁶

E szabályozási logikából adódott volna, hogy a Ptk. 6:99. § módosítása során a jogalkotó a fiduciárius biztosítékok esetén is előírja a nyilvántartásba vételi kötelezettséget. Ilyen szabály megalkotására azonban nem került sor: követelés biztosítása céljából jog vagy követelés átruházása vagy vételi jog alapítása esetén a publicitás követelménye nem teljesült.

A Cstv. 2017-es módosítása azonban ezen a helyzeten jelentősen változtatott. Egyrészt a Cstv. 4/B. §-a utal arra, hogy a fiduciárius biztosíték érvényesíthetőségének feltétele a megfelelő nyilvántartásba történő bejegyzés, a kapcsolódó nyilvántartási

²¹ BODZÁSI Balázs: „Az új Ptk. hatályba lépésének harmadik évfordulójára” *Fontes Iuris* 2017/1. 9–17.

²² Ptk. 5:14. §.

²³ MENYHÁRD Attila: *Dologi jog* (Budapest: Osiris 2007) 18.

²⁴ GÁRDOS (15. l.) 1069.

²⁵ GÁRDOS István – GÁRDOS Péter: „Van-e a fiduciárius biztosítékoknak helyük a magyar jogban? Vitacikk” *Polgári Jogi Kodifikáció* 2004/1–2. 33–47.

²⁶ Ptk. 6:216. §, 6:406. §, 6:410. §.

szabályok pedig megteremtik e biztosítékok bejegyezhetőségét. A Hbnytv. 19/A. §-ához fűzött miniszteri indokolás rámutat:

„A bejegyzés elmulasztása e hitelbiztosítékok létrejöttét – a zálogjogtól eltérően – nem érinti ugyan, de a mulasztónak a csőd- és felszámolási eljárásban a helyzete elnehezül, és a bejegyzés nélküli jogügyletével nemcsak annak biztosítéki célját, de adott esetben magát a jogszerzését sem tudja érvényre juttatni.”

Összességében tehát a Ptk. és a Cstv. együttesen biztosítja a dologi hitelbiztosítékok publicitását, ami kétségtelenül jelentős előrelépés. A jogbiztonságot sérti azonban a szabályozás azáltal, hogy az irányadó anyagi jogi jogszabályok szerint érvényesen létrejött biztosíték érvényesíthetőségét a fizetéseképtelenségi szabályozás további feltételhez köti. Indokolt lenne, hogy a Ptk. 6:99. §-a valamennyi elismert fiduciárius biztosíték esetén írja elő a nyilvántartásba vételi kötelezettséget, e ponton is azonos követelményeket támasztva a zálogjoggal és a fiduciárius biztosítékokkal szemben.

5.4. ELSZÁMOLÁS

Már az 1959-es Ptk. is rögzítette, hogy a zálogjogosult köteles a kötelezettel elszámolni, és a követelését, annak járulékait, valamint az értékesítéssel kapcsolatos költségeket meghaladó bevételt kiadni. Semmis a zálogjog megszűnése előtt kötött az a megállapodás, amely a jogosultat az elszámolási kötelezettség alól mentesíti.²⁷ A Ptk. e szabályt több tekintetben pontosítva kimondja, hogy az elszámolásra írásban kell, hogy sor kerüljön, a Ptk. az elszámolás tartalmát is részletesen meghatározza, és előírja, hogy a zálogjogosult az elszámolást nem csupán a zálogkötelezettnek, hanem az előzetes értesítésre²⁸ jogosult valamennyi személynek köteles megküldeni.²⁹

Hasonló szabályt a Ptk. fiduciárius biztosítékok esetén nem tartalmaz, és kérdéses, hogy az külön szabály hiányában terheli-e a hitelezőt.

A Szegedi Ítéltábla az 1/2008. (XII. 4.) PK véleményben úgy foglalt állást, hogy a zálogjog érvényesítésére vonatkozó kógens törvényi rendelkezések megkerülése miatt a szerződés érvénytelenségéhez vezet, „ha a hitelező a vételi jog gyakorlásakor egyfelől a biztosítékul szolgáló dolog értéke, másfelől a fennmaradó követelése közötti különbözeti összeg elszámolása alól mentesül”. A PK vélemény azonban semmilyen levezetést nem tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a zálogjog körében előírt norma hogyan lenne számon kérhető nem zálogjogi jogviszonyok esetén. A fiduciárius biztosítékok atipikus biztosítékok, amelyek tartalmát – az általános érvénytelenségi korlátok között – a felek szabadon alakíthatják ki. Nem tűnik lehetségesnek egy zálogjogi szabályból a fiduciárius biztosíték érvénytelenségét levezetni.³⁰

²⁷ 1959-es Ptk. 258. § (3) bek.

²⁸ Ptk. 5:131. §.

²⁹ Ptk. 5:135. §.

³⁰ Lásd ehhez részletesen GÁRDOS–GÁRDOS *Fidúcia és dologi biztosítékok – A fiduciárius hitelbiztosítékok* (9. lj.).

Az elszámolás kérdése újra előtérbe került a Cstv. 2017-es módosításával. A Cstv. speciális megtámadási jogot biztosító 40. §-a ugyanis új megtámadási okkal bővült. A 40. § (1) bekezdés d) pontja szerint akkor is megilleti a hitelezőt és az adós nevében a felszámolót a megtámadási jog, ha a jognyilatkozat tárgya olyan biztosítéki célú tulajdonátruházás, illetve jog vagy követelés biztosítéki célú átruházása vagy biztosítéki célú vételi jog gyakorlása volt, amelynek alapján a jogosult a szerzett jogával olyan módon élt, hogy az adóssal szemben fennálló elszámolási kötelezettségét nem vagy nem megfelelően teljesítette.

Ez a rendelkezés tehát szankciót ír elő a fiduciárius hitelbiztosítékok jogosultja számára elszámolási kötelezettsége megszegése esetére. Nem világos azonban, hogy *mi a Csődtörvény által ily módon számon kért elszámolási kötelezettség forrása*. Ebből a szempontból e szabály értelmezésére három lehetőség is kínálkozik: 1) esetenként vizsgálandó, hogy a jogosultat az adott ügyletben az arra irányadó biztosítéki szerződés alapján terheli-e elszámolási kötelezettség; 2) az elszámolási kötelezettség a fiduciárius hitelbiztosítékok esetén, az ügylet jellegéből következően, mindig fennáll; 3) a Csődtörvénynek ez a rendelkezése teremti meg az elszámolási kötelezettséget. Mindhárom értelmezés problematikus: az 1) eset nem jelent erős védelmet az adós számára, mert megtámadási lehetőséget csak arra az esetre biztosít, ha a felek az elszámolási kötelezettséget előírták; a 2) esetben nem világos, hogy szerződési kikötés és jogszabályi előírás hiányában létezik-e egyáltalán, és ha igen, akkor miből fakad a szóban forgó kötelezettség; a 3) értelmezés pedig azt jelentené, hogy az elvileg eljárásjogi szabályok megállapítására szolgáló Csődtörvény, a korábban tárgyalt bejegyzési kötelezettségen túl, a fiduciárius hitelbiztosítékok tartalmára vonatkozó további anyagi jogi szabályt állapít meg.³¹

6. ÖSSZEGZÉS

A Ptk. hosszú viták eredményeként egy világos szabályozási koncepció mentén szabályozta újra a dologi hitelbiztosítékokat. A jogalkotó felismerte, hogy indokolatlan lenne a zálogjog eltérést nem engedő szabályaival versengő alternatív dologi biztosítékokat elismerni, ezért ezeket semmisséggel szankcionálta. A Ptk. 2016-os módosítása e koncepción változtatott látszólag jelentős mértékben. A jogalkotó ugyanis úgy ismerte el újra a fiduciárius biztosítékokat, hogy a joggyakorlatban és a jogirodalomban felerősült semmilyen problémára nem reflektált.

Ha azonban a Ptk. és a Cstv. 2016-os és 2017-es módosítását egységében nézzük, akkor úgy tűnik, hogy a jogalkotó felismerte a fiduciárius biztosítékok legtöbb problémáját, és – ugyan a szabályozás technikáját tekintve a jogbiztonságot sértő módon nem a Ptk.-ban, hanem a Cstv.-ben – megkísérelte megteremteni a zálogjog és a fiduciárius biztosítékok legfőbb kérdésekben azonos válaszokat nyújtó szabályozását: az adós fizetéseképtelensége esetén a fiduciárius biztosítékok érvényesítésének feltétele

³¹ GÁRDOS–GÁRDOS: *Fidúcia és dologi biztosítékok – A fiduciárius hitelbiztosítékok* (9. lj.).

a megfelelő nyilvántartásba való bejegyzés és az elszámolás követelményének érvényesülése, és a fiduciárius biztosíték jogosultját a zálogjogosulttal azonos jogok illetik meg. Bár álláspontunk szerint a Ptk. 2016-os módosítása elhibázott volt, és a Cstv. 2017-es módosítása is hibás, bízunk abban, hogy az új szabályozás elvezethet a fiduciárius biztosítékok kiszámíthatóbb gyakorlatához.

KODIFIKÁLHATÓ-E A FOGYASZTÓVÉDELEM?

A fogyasztóvédelmi jog nehezen kodifikálható. A tanulmány a gátló körülményeket három csoportba sorolva igyekszik megvilágítani azt, hogy miért nem lehet teljes körű a fogyasztóvédelmi normák Ptk.-beli megjelenítése. A kodifikáció eredményeként a Ptk. új vagy lényegesen megváltozott fogyasztóvédelmi szabályai kerülnek bemutatásra. A szerző – az akadályozó tényezők figyelembevétele mellett is – úgy véli, hogy a kodifikáció nem használta ki valamilyeni reális lehetőséget a fogyasztóvédelem területén. A Ptk. nem öleli fel a fogyasztóvédelmi magánjog legalapvetőbb normáit, és a közeljövőben is a kódexen kívüli, mozaikszerű jogalkotás lesz a jellemző fejlődési irány.

1. A FOGYASZTÓVÉDELMI KODIFIKÁCIÓ NEHÉZSÉGEI

A címben provokatív módon megfogalmazott kérdéssel valójában az volt a célom, hogy felhívjam a figyelmet arra, hogy a Ptk. fogyasztóvédelmi szabályainak értékelése során számolni kell a törvényalkotók előtt álló speciális nehézségekkel. A Ptk. fogyasztóvédelemre vonatkozó szabályainak megalkotása során mindenképpen tekintetbe veendő körülményeket három csoportba sorolom. Nehezítik a kodifikációt a fogyasztóvédelmi jog egyes sajátosságai (lásd 1.1. pont). Sok tekintetben meghatározza a kodifikációs munkálatokat az Európai Unió fogyasztóvédelmi jogalkotása (lásd 1.2. pont). Akadályozó tényezőként említem azt a tényt, hogy a magyar kodifikáció egy monista Ptk. megalkotását tűzte ki célul, amellyel nehezen egyeztethető össze az olyan jogviszonyok szabályozása, amelyek nem egyenjogú és mellérendelt felek között jönnek létre (lásd 1.3. pont).

* Tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1042 Budapest, Viola utca 2–4.

1.1. A FOGYASZTÓVÉDELMI JOGBAN REJLŐ KÖRÜLMÉNYEK, AMELYEK NEHEZÍTIK A KODIFIKÁCIÓT

A legnagyobb nehézséget a polgári jogi kodifikáció számára maga a szabályozandó joganyag jelenti. A fogyasztóvédelmi normák egy része közjogi jellegű¹ (például biztonsági, egészségvédelmi előírások), más részük a magánjogba tartozik, de annak szinte minden területéhez kapcsolódóan találunk szabályokat (lásd 1.1.1. pont). A jogági „szétszórtság” mellett további sajátossága a fogyasztóvédelmi jognak, hogy egyes megoldásai olyan klasszikus jogintézményekhez kapcsolódnak, mint például a tisztesség, tájékoztatás, hibás teljesítés és felelősség. Ezek a mindenkire kiterjedő normák egészülnek ki új szabályokkal, amelyek csak fogyasztó és vállalkozás közötti kapcsolatban (B2C reláció) érvényesülnek, kifejezetten azzal a céllal, hogy az információhiánnyal küzdő és érdekeinek érvényesítésére kevésbé képes fogyasztó helyzetén javítsanak (lásd 1.1.2. pont).

1.1.1. A FOGYASZTÓVÉDELMEK KERESZTÜLFEKVŐ JOGÁG JELLEGE

A fogyasztóvédelem keresztülfekvő jogág,² amely nem csupán a polgári jogba, hanem a közigazgatási jogba,³ a versenyjogba,⁴ csődjogba,⁵ sőt a büntetőjogba⁶ is tartozik, az eljárásjogokról és az európai jogról⁷ nem is beszélve. Ebből az következik, hogy a fogyasztóvédelem egészét egyetlen jogág sem szabályozhatja teljes körűen, így a polgári jog sem. A fogyasztóvédelem komplex jellege miatt egyrészt nehezebb sérülésmentesen elválasztani a polgári joghoz és más jogágakhoz tartozó szabályokat, másrészt a kodifikáció során nemcsak azt kell eldönteni, hogy egy normát a Ptk.-ba, vagy a kódexen kívüli polgári jogi jogszabályba ültessenek be, hanem sok esetben jogágak között kell dönteni az elhelyezésről.⁸ (A továbbiakban a kodifikáció kifejezéssel a Polgári Törvénykönyv megalkotását jelezzük.)

¹ BENCSIK András: *A fogyasztóvédelem közjogi keretei* (Budapest – Pécs: Dialóg Campus 2016).

² MISKOLCZI BODNÁR Péter: „A fogyasztóvédelem a jogágak rendszerében” in MISKOLCZI BODNÁR Péter – SÁNDOR István: *Fogyasztóvédelmi jog I.* (Budapest: Patrocinium 2016) 28–31.

³ Lásd pl. VARGA Nelli: „A fogyasztóvédelem intézményrendszere” in SZIKORA Veronika (szerk.): *Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – európai kitekintéssel* (Debrecen: Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete 2010) 363–388.

⁴ Lásd pl. VÖRÖS Imre (szerk.): *Tisztességtelen verseny – fogyasztóvédelem* (Budapest: MTA Jogtudományi Intézet 2007); MISKOLCZI BODNÁR Péter: „A fogyasztók megtévesztésének egyes kérdései a GVH gyakorlatában” in SZIKORA Veronika (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és a gyakorlatban* (Debrecen: DE ÁJK – Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete 2007) 127–146; MISKOLCZI BODNÁR Péter: „A versenyjog a fogyasztóvédelem szolgálatában” in MISKOLCZI BODNÁR Péter – SÁNDOR István: *A fogyasztóvédelmi jog magyar szabályozása* (Budapest: Patrocinium 2010) 84–96.

⁵ MISKOLCZI BODNÁR Péter: „Utazási szerződések” in MISKOLCZI BODNÁR Péter – SÁNDOR István: *A fogyasztóvédelmi jog európai gyökерű magyar szabályozása II.* (Budapest: Patrocinium 2012) 63–77.

⁶ Lásd pl. MADAI Sándor: „Fogyasztóvédelmi büntetőjog?” in SZIKORA (4. lj.).

⁷ Lásd pl. FAZEKAS Judit: *Fogyasztóvédelmi jog* (Budapest: CompLex 2007) 20–36; SZIKORA (3. lj.).

⁸ Lásd ezzel kapcsolatban a Ptk.-ban található eljárási szabályokról szóló 3.1. pontot.

1.1.2. A FOGYASZTÓVÉDELMI JOGI NORMÁK TÖRTÉNETI KETTŐSSÉGE

Sajátossága a fogyasztóvédelmi jognak a kettősség. Léteznek egyfelől olyan szabályok, amelyek korábban keletkeztek, mint ahogy a fogyasztóvédelem gondolatát zászlóra tűzték volna (például szavatosság, jótállás). Ezek a szabályok ma is alkalmasak a fogyasztók védelmére, de nemcsak a fogyasztók, hanem – személyi megkötés nélkül – általában a jogosultak érdekeit szolgálják. Másfelől léteznek kifejezetten fogyasztóvédelmi céllal megalkotott normák, amelyek csak rájuk vonatkoznak. Szakmai kihívást jelentő feladat a kétféle szabály összekapcsolása, amikor egy a Ptk.-ban található általános személyi hatályú szabályt kiegészítenek egy olyan normával, amelynek kedvezményezettjei csak a fogyasztók.

A történetileg elkülönült fogyasztóvédelmi normák jelentős része máig őrzi különállását. Van azonban néhány kapcsolódási pont. A fogyasztóvédelmi norma kiegészítheti az általános szabályt, vagy – részben vagy egészben – annak helyére léphet.

Előfordul, hogy a Ptk.-ban található általános személyi hatályú szabályt kiegészítenek egy olyan normával, amelynek célja az, hogy az információhiánnyal küzdő és érdekeinek érvényesítésére kevésbé képes fogyasztó helyzetén javítsanak. A jogalkalmazónak ilyen esetben fokozottan figyelni kell arra, hogy kik között jön létre a jogvitát keletkeztető jogviszony. Míg a régi normák egyaránt alkalmazandók háromféle kapcsolatra, nevezetesen magánszemélyek között, vállalkozások között, valamint fogyasztó és vállalkozás között létrejövő jogviszonyokra, addig az új szabályok csak fogyasztó és vállalkozás közötti kapcsolatban (B2C reláció) érvényesülnek, többet jelentve a fogyasztó számára. A B2C relációban a régi és az új norma is alkalmazandó.

A fogyasztóvédelmi norma a Ptk.-ban található általános személyi hatályú szabály helyébe is léphet. Ezáltal az általános személyi hatályú szabály alkalmazása a magánszemélyek egymás közötti jogviszonyaira és az üzleti kapcsolatokra (B2B reláció) korlátozódik, és a B2C relációban egy új normát kell alkalmazni, amely a kiváltott szabálynál kedvezőbb a fogyasztóra és/vagy hátrányosabb a vállalkozásra. Ez történt például a szavatossági határidőkkel, amelyek fogyasztók számára hosszabb igényérvényesítést tesznek lehetővé.

Kivételesen arra is sor kerülhet, hogy egy eredetileg kifejezetten fogyasztóvédelmi célú norma általános személyi hatályúvá válik. A nemzeti jogalkotó időnként úgy ítéli meg, hogy az európai uniós szabály alkalmazását indokolt mindenre kiterjeszteni, védelmi szerepét nem korlátozni a fogyasztókra. Erre a változásra szolgálnak példaként Magyarországon a szavatossági jogok, amelyek nemcsak a fogyasztási cikkek adásvétele során, hanem – kisebb eltérésekkel – bármely szerződéstípusban alkalmazandók, így nem csak a fogyasztási cikkeket megvásárló fogyasztók javát szolgálják.

1.2. A FOGYASZTÓVÉDELMI JOGALKOTÁS ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ

Az Európai Unió sokat tett és tesz a fogyasztóvédelmi jog fejlesztése érdekében. A fogyasztóvédelmi jogalkotás közelmúltjában az Európai Unió meghatározó szerepet játszott. Kodifikációs szempontból ez részben előny, részben nehezítő körülmény.

Mindenképpen előnynek tekintem, hogy létezik egy korszerű, a tagállamok konszenzusán alapuló, irányelvekben rögzített és rendszeresen felülvizsgált joganyag.⁹ Az EU fogyasztóvédelmi jogfejlesztő tevékenysége jelentősen könnyíthette volna a fogyasztóvédelmi kodifikációt.

Volt azonban néhány olyan körülmény, amely bizonyos részben nehezítette a magyar kodifikációt a fogyasztóvédelem területén.

1.2.1. AZ EURÓPAI UNIÓ JOGALKOTÁSÁNAK MEGHATÁROZÓ SZEREPE

A Ptk. kodifikálása során a speciális helyzettel kellett szembesülni a magyar jogalkotónak, hogy az európai irányelvek sora¹⁰ kijelölte a tagállamok számára a jogalkotási teendőket. A kodifikátorok számára – más jogterületekhez képest – számottevően kisebb mozgástér adódott.

1.2.2. EGYSÉGES BELSŐ PIAC ÉS MAXIMUMHARMONIZÁCIÓ BIZONYOS FOGYASZTÓVÉDELMI TERÜLETEKEN

A fogyasztók helyzetének javítása mellett az Európai Unió a belső piac egységessé-
gére is törekszik. Ez a célkitűzés az európai átlagtól leszakadó tagállami jogok felzárkóztatását szolgáló minimumharmonizáció mellett – bizonyos területeken – korlátokat is felállított. A maximumharmonizáció határokat jelöl ki, amelyeket a nemzeti jogalkotó nem léphet át. Ez egy egyedülálló korlátozó jelenség a polgári jog kodifikációt igénylő területein.

⁹ A Ptk. kodifikációja során más területeken ez nem volt elmondható. A magyar jogalkotás számára a holland könyvenként történő kódexkészítés volt a minta, melynek eredményei jelentős részben 15 évnél régebbi szabályok. A szabályozandó területeken – az adásvételt leszámítva – az új Ptk. előtt nem volt egy olyan aktuális külső joganyag, amelyet mintaként lehetett volna használni. A közép- és kelet európai országok kodifikációs törekvései és viszonylag új eredményei jórészt figyelmen kívül maradtak.

¹⁰ A Ptk. 8:6. §. [Az Európai Unió jogának való megfelelés] E törvény: *b)* a hibás termékekért való felelősségre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló 1985. július 25-i 85/374/EGK tanácsi irányelvnek, valamint az azt módosító 1999/34/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek; *d)* a szervezett utazási formákról szóló 1990. június 13-i 90/314/EGK tanácsi irányelvnek; *e)* a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 1993. április 5-i 93/13/EGK tanácsi irányelvnek; *f)* a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999. május 25-i 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek; *g)* a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem egyes jogi vonatkozásairól szóló 2000. június 8-i 2000/31/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek; *h)* a pénzügyi biztosítékokról szóló megállapodásokról szóló 2002. június 6-i 2002/47/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek; *i)* a nyilvános vételi ajánlatról szóló 2004. április 21-i 2004/25/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek; *q)* a fogyasztók jogairól, a 93/13/EGK tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2011. október 25-i 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek; való megfelelést szolgálja.

1.2.3. AZ EURÓPAI FOGYASZTÓVÉDELMI JOGALKOTÁS VÁLTOZÉKONYSÁGA

Az európai fogyasztóvédelmi jogalkotásnak a sebessége és – ebből következően – a normák változékonysága is befolyásolta a Ptk. kodifikációját a fogyasztóvédelem területén. A jogalkotó értékelése szerint bizonyos fogyasztóvédelmi normák jövőbeni változásának nagyfokú valószínűsége hátrányosan befolyásolná a kódex stabilitását, amelynek megvalósítását fontosnak tekintették. A jogalkotó – a törvényjavaslat indokolása szerint – „a fogyasztóvédelmi szerződési jogból csak az irányelvek maradandó magját építi be tematikusan a kódexbe”.¹¹

1.2.4. A FOGYASZTÓVÉDELMI SZABÁLYOK MOZAIK JELLEGE

Az Európai Unió irányelveiben gyökerező, kifejezetten fogyasztóvédelmi célú normák a magyar jogban kezdetben jellemzően elkülönültek a hagyományos szabályoktól és egymástól is. A tisztességtelen általános szerződési feltételekre vonatkozó részlet-szabályok, vagy a termékfelelősség eredetileg a Ptk. szabályaitól különálló normaként került be a magyar jogba. A polgári jogi kodifikáció jó alkalom arra, hogy a tartalmilag összefüggő fogyasztóvédelmi normák egy jogszabályba kerüljenek. A fogyasztóvédelmi irányelvek integrálásánál a tagállamok több módszert alkalmaztak, és minden megoldás előnyöket és hátrányokat is hordoz. Az irányelvek külön-külön jogszabályokkal való kezdeti átvétele mellett szólt az, hogy „a szabályok uniós eredete nyilvánvaló volt [...] az uniós egységes értelmezés és adott esetben az előzetes döntéshozatal kérésének kötelezettsége sem szorult külön magyarázatra”.¹² A fogyasztók külön jogaira vonatkozó normáknak egy fogyasztóvédelmi törvényben való összegyűjtése esetében a „transzparencia követelménye mintegy automatikusan megvalósul”, de különböző jogági normák kerülnek egy törvénybe, miközben

„a fogyasztóvédelem kimarad a magánjogi kódexből. Gondot jelenthet ezenkívül az is, hogy a fogyasztóvédelmi törvénybe integrált európai fogyasztóvédelmi normák uniós jellegét valamilyen formában külön fel kell tüntetni, hogy biztosított legyen az uniós szintű egységes értelmezés és szükség esetén az előzetes döntéshozatali kötelezettség teljesíthetősége is. [...] A magánjogi kódexbe történő integráció a kívánatos módon hangsúlyt ad az európai szabályozás magánjogi jellegének, és egyúttal kiemeli a fogyasztóvédelmi és a nem fogyasztóvédelmi szerződési jog egységét.”¹³

Vékás professzor felhívja a figyelmet arra, hogy a kodifikálás esetén is jelezni kell a fogyasztóvédelmi normák uniós jellegét, de megcsillantja a kodifikáció néhány – tech-

¹¹ A T/7971 törvényjavaslat indokolás VI. Könyv Kötelmi jog, Második rész, A szerződés általános szabályai.

¹² Vékás Lajos: „Kodifikált magánjog – uniós fogyasztóvédelmi irányelvek” in HOMICSKÓ Árpád Olivér – SZUCHY Róbert (szerk.): *Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár* (Budapest: KRE ÁJK 2017) 599–602.

¹³ Vékás (12. l.) 600.

nikai jellegű – előnyét.¹⁴ Megítélésem szerint a Ptk. fogyasztóvédelmi normáit olvasva azokról nem derül ki a jogalkalmazók számára, ha jogharmonizációs kötelezettség nyomán jöttek létre.

1.3. A MAGYAR KODIFIKÁCIÓ SAJÁTOSSÁGÁBÓL FAKADÓ NEHÉZSÉG

A kereskedelmi törvény alkotásának elvetése, a Ptk. monolit kódexként való megalkotására irányuló szándék nem kedvezett a fogyasztó és vállalkozás közötti kapcsolat speciális rendezésének. Olyan szabályozást kívántak kialakítani, amely egyszerre alkalmas a magánszemélyek egymás közötti viszonyai és az üzleti (B2B) kapcsolatok lebonyolítására is. E szándékhoz képest a B2C relációra vonatkozó külön szerződési szabályok Ptk.-ba illesztése olyan megoldás, amit a koncepció a kereskedelmi jog kapcsán elvi érveléssel elvetett. A fogyasztóvédelemmel ezt nem tehette meg a jogalkotó, de a fogyasztóvédelmi joganyag Ptk.-ba integrálása mellett nem állt ki „teljes mellszélességgel”. A Ptk. 2001. évi Koncepciója szerint „a külön fogyasztóvédelmi szabályok egyoldalú kivételekkel terhelik a törvénykönyvet”. A „terhelik” szófordulat nem rejt véka alá azt a mentalitást, amit a feladat nehézsége kiváltott a jogalkotóból.

„A Javaslat a Ptk.-hoz hasonlóan csak a polgári jogi szabályozásra alkalmas – zömükben árujellegű vagyoni – viszonyokat vonja szabályozási körébe. Ezért a törvény céljának meghatározásánál kiemeli a polgári jogi szabályozás legfőbb módszertani jellegzetességét: a jogalanyok mellérendeltségét és egyenjogúságát. A szabályozásnak ez az általános tulajdonsága megállapítható annak ellenére, hogy szociális megfontolásokból: a gyengébb fél (mindenekelőtt a fogyasztó) különös védelmére vonatkozó szabályokban nem érvényesül töretlenül ez a módszertani elv” – tartalmazza a törvény indokolása.

Az Indokolás tehát egyfajta törésnek tekinti a fogyasztói jogviszonyok szabályozását. A fogyasztóvédelem a kodifikáció „mostohagyereke”. Tény, hogy a szerződés alanyai közötti differenciálást célzó európai gyökerű szabályoknak a felek mellérendeltségét és egyenjogúságát alapelveként hirdető hagyományos magánjogi normák közé való beillesztése korántsem egyszerű jogalkotói feladat.

Összességében megállapíthatónak tartom azt, hogy a kodifikáció a fogyasztóvédelem területén sok tekintetben olyan „gúzsba kötött lábbal táncolásra” emlékeztet, ahol a táncos eligérkezett ugyan, de „nem nagyon fülk a foga” a tánchoz.

¹⁴ Ilyen előnyként említi Vékás Lajos az ellentmondásmentes szabályozást, a rövidítések alkalmazásának a lehetőségét, az irányelvi átfedések kiiktatásának a lehetőségét és az elállási határidők egységesítését. Megjegyezzük, hogy az utóbbi két lehetőséget a magyar jogban – európai alapokon – a 45/2014. (II. 26.) Korm. rend. valósította meg.

2. EURÓPAI „IHLETÉSŰ” FOGYASZTÓVÉDELMI VÁLTOZÁSOK A PTK.-BAN

A kódexben szereplő fogyasztóvédelmi normák bemutatása nem lesz teljes körű. Nem célom az olyan szabályok érintése, amelyek már a korábbi Ptk.-ban is szerepeltek, így nem térek ki olyan kérdésekre sem, hogy indokolt lett volna-e módosítani¹⁵ ezeket a szabályokat. Csak olyan területeket érintek, ahol az új kódex szabályai változást mutatnak a korábbi normákhoz képest. A korábbi megoldások részletes kifejtés nélkül – a területi korlátokra tekintettel – röviden érintettem az eltéréseket. A változó jogintézmények első körében olyan témákról lesz szó, amelyeken erőteljesen érződik az európai hatás.

2.1. LÉNYEGESEN MEGVÁLTOZOTT FOGYASZTÓVÉDELMI NORMÁK A PTK.-BAN

2.1.1. A FOGYASZTÓ FOGALMA

A korábbi Ptk. nem csupán a természetes személyeket tekintette fogyasztónak, ezáltal a definíció jelentősen különbözött a fogyasztók Európában általánosan elterjedt meghatározásától. A kodifikáció nyomán a fogyasztó általánosan használt fogalma¹⁶ a természetes személyekre szűkült. A természetes személy is csak akkor tekinthető fogyasztónak, ha szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül jár el.¹⁷ A feltételek meghatározása során a Ptk. nem követi hűen az európai mintát, mivel a definíció nem a természetes személy céljaitól¹⁸ teszi függővé a fogyasztói minőséget, hanem magától a tevékenységtől.

2.1.2. A FOGYASZTÓK JAVÁT SZOLGÁLÓ MEGOLDÁSOK ÉRVÉNYRE JUTÁSÁT BIZTOSÍTÓ ESZKÖZÖK

A fogyasztói szerződésekre vonatkozó szabályokban a fogyasztókat jogosító és a vállalkozásokat kötelező normák szerepelnek. Az egyes fogyasztói szerződésekre vonatkozó európai irányelvek igyekeznek biztosítani azt, hogy a fogyasztók javát szolgáló megoldások a gyakorlatban is érvényesüljenek. A vállalkozások kötelezettségeit és a

¹⁵ Megfontolandó lett volna pl. a fogyasztóra kedvező szerződés értelmezési szabály alkalmazási körének a kiterjesztése a közérdekű keresettel induló eljárásokra, amelyek tekintetében mind a korábbi, mind a hatályos Ptk. kizárta a szabály alkalmazását.

¹⁶ Fogyasztói zálogszerződés esetén a Ptk. egy pontosított definíciót szanál. Ebben a körben is csak természetes személy minősülhet fogyasztónak, de a további követelményeket a jogalkotó konkretizálja a jogviszony sajátosságainak megfelelően. Így a zálogtárgy és a zálogjoggal biztosított követelés tekintetében várja el a zálogkötelezett szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körébe nem tartozó célt, illetőleg jogviszonyt ahhoz, hogy fogyasztói zálogszerződésnek minősüljön egy ügylet.

¹⁷ Ptk. 8:1. § 3. pont.

¹⁸ Számos törvényben és alacsonyabb szintű jogszabályban a fogyasztó definíciójának közös eleme az, hogy a természetes személy „önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységi körén kívül eső célok érdekében jár el”.

fogyasztók jogait az irányelvek elvárásai nyomán a tagállamoknak egyoldalúan kógens szabályokban kell rögzíteni, amelyektől csak a fogyasztó javára lehet eltérni. A fogyasztó nem mondhat le bizonyos jogairól, és a szerződésre irányadó jog megválasztásával sem lehet a fogyasztót az európai védelmi szintnél hátrányosabb helyzetbe hozni. A magyar jogalkotó a normák megkerülését megakadályozó (megnehezítő) módszerként a szabályok semmisségét¹⁹ és a joglemondás tilalmát²⁰ alkalmazza. A harmadik módszerre, nevezetesen a jogválasztás korlátozására²¹ a Ptk.-ban nem találunk példát. Ezt nem tekintem hiányosságnak, figyelemmel arra, hogy a kodifikáció jórészt lemondott az egyes fogyasztói szerződéstípusok szabályozásáról.

A) Jogszabályi elvárásokba ütköző magatartás semmissége. A szabályok érvényesülését biztosító leggyakoribb módszer az, hogy kógensnek nyilvánítják e normákat, mely kógenciára csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni. A magyar jogalkotó bizonyos esetekben nem a tiltást fogalmazza meg, hanem eleve rögzíti a semmisséget, mint a jogszabályi elvárásokba ütköző magatartás jogkövetkezményét. Erre már a kódex korábbi szövegében is találhattunk példát.²² A kodifikáció eredményeképpen bővült azoknak az eseteknek a listája, amikor a jogalkotó által elvárttal össze nem egyeztethető megoldást a Ptk. semmisnek nyilvánítja. Semmis a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben:

- a fogyasztó jogait megállapító rendelkezésektől a fogyasztó hátrányára eltérő kikötés,²³
- a pénztartozás idő előtti teljesítését kizáró kikötés (Ptk. 6:131. §),
- az olyan kikötés, amely a fogyasztóra a pénztartozás idő előtti teljesítéséből közvetlenül fakadó költségeken kívüli terhet ró (Ptk. 6:131. §),
- az a kikötés, amely a hibás teljesítésről szóló fejezetnek a kellékszavatosságra és a jótállásra vonatkozó rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára tér el [Ptk. 6:157. § (2) bek.].

¹⁹ A fogyasztó számára kedvező megoldásként a jogalkotó az adott fogyasztói szerződéstípusra vonatkozóan tiltja azt, hogy a szerződésben úgy térjenek el a jogszabályi előírásoktól, hogy az a fogyasztónak hátrányos legyen. A jogi norma nem „kőbe vésett” abban az értelemben, hogy a szerződésben el lehet térni attól, de a szerződési szabály csak akkor érvényes, ha kedvezőbb a fogyasztóra nézve, mint a jogi norma tartalma.

²⁰ A fogyasztó nem mondhat le az őt illető jogokról. Ezzel a tilalommal a jogalkotó elejét veszi azoknak a „zsarolásoknak”, másfajta próbálkozásoknak, amelyek révén – ilyen tilalom hiányában – esetleg rá lehetne bírni a fogyasztót arra, hogy ne éljen a számára a jog által és/vagy a szerződésben biztosított joggal.

²¹ A jogszabály félretételének egy kevésbé feltűnő módszere az, amikor valamely kérdést a szerződésben nem szabályoznak, de a szerződésre irányadó jogként egy olyan ország jogát jelölik meg, amely jog nem tartalmaz a magyar jogi megoldással egyenértékű fogyasztót védő normát. Egyes fogyasztói szerződéstípusokra vonatkozóan a jogszabály korlátozza ezt a lehetőséget, így biztosítva a fogyasztói jogok tényleges érvényesülését.

²² Semmisnek minősült a szerződés részévé váló tisztességtelen szerződési feltétel [Ptk. 6:103. § (3) bek.], és a vállalkozás által előre meghatározott és egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel is, mivel erre is alkalmazni kell a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó szabályokat [Ptk. 6:103. § (1) bek.].

²³ Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben semmis az a kikötés, amely e törvénynek a fogyasztó jogait megállapító rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára eltér. (Ptk. 100. §)

B) Fogyasztói joglemondás semmissége. A fogyasztó alulinformáltsága és/vagy kiszolgáltatottsága miatt félő, hogy tévedésből, vagy „rábeszélés” hatására lemond olyan jogáról, amit számára a jog biztosít, és a jogalkotó mindenképpen szeretné azt, hogy a joggal a fogyasztó rendelkezzen. A Ptk. semmisnek nyilvánítja a kódexben rögzített valamennyi fogyasztói jogról való lemondást,²⁴ tehát itt is a jogkövetkezményt – a semmisséget – deklarálja, nem a joglemondás tilalmát.

2.1.3. B2C KAPCSOLATRA VONATKOZÓ ÚJ NORMA A SZERZŐDÉSEK ÁLTALÁNOS SZABÁLYAI KÖZÖTT

A) Irányelvi előzmények. Az Európai Unió „Egyéb fogyasztói jogok” cím alatt több olyan rendelkezést is beépített a 2011/83/EU irányelvbe,²⁵ amelyek nem bizonyos fogyasztói szerződéstípusra vonatkoztak, hanem általában a B2C relációra. Három olyan szabályt is rögzített az irányelv, amely a fogyasztó által fizetendő összegre vonatkozik.

B) Ptk. szabály. A 2011/83/EU irányelv szélesebb hatókörű normáinak többsége²⁶ nem került be a Ptk-ba. A főkötelezettség ellenértékén túlmenő pénzkövetelés jogi sorsára vonatkozó, a 22 cikkben elhelyezett új norma²⁷ azonban részben Ptk. szabállyá vált. A magyar jogalkotó is a szerződésekre általában irányadó szabályok között helyezte el azt a B2C kapcsolatban alkalmazandó új rendelkezést, mely szerint a fő szerződéses kötelezettség teljesítéséért járó ellenértéken felül a vállalkozás által kért többletösszeget a fogyasztónak csak abban az esetben kell megfizetni, ha ehhez – külön tájékoztatást követően – kifejezetten hozzájárult.²⁸

²⁴ Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben semmis a fogyasztónak a jogszabályban megállapított jogáról lemondó jognyilatkozata. Ptk. 6:101. §.

²⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2011. október 25-i 2011/83/EU irányelve a fogyasztók jogairól, a 93/13/EGK tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről.

²⁶ Nem került be a Ptk.-ba a szerződéstípustól függetlenül, általánosan irányadó két tilalom, egyfelől a fizetési mód igénybevétele kapcsán a vállalkozás tényleges költségeit meghaladó díj felszámításának tilalma (19. cikk), másfelől az emelt díj felszámításának tilalma a szerződéskötést követő telefonos kapcsolattartás során (21. cikk).

²⁷ 22. cikk Többletösszegek fizetése. Ha a kereskedő a megegyezés szerinti, a fő szerződéses kötelezettsége teljesítéséért járó ellenértéken felül további pénzbeli követeléssel él, a fogyasztót mindaddig nem köti a szerződés, illetve az ajánlat, amíg e többletösszeg megfizetéséhez kifejezetten hozzá nem járult. Ha a kereskedő nem kapta meg a fogyasztó kifejezett hozzájárulását, azonban arra következtetett azon alapértelmezett opciók alkalmazása útján, amelyeket a fogyasztónak a többletösszeg fizetésének elkerülése érdekében el kell utasítania, a fogyasztó jogosult az így kifizetett összeg visszatérítésére.

²⁸ Ptk. 6:79. § [Fogyasztóval szembeni többletkövetelés szerződéses tartalomává válása]. Az a feltétel, amely a vállalkozást a szerződés szerinti főkötelezettsége teljesítéséért járó ellenszolgáltatáson felül további pénzbeli követelésre jogosítja, akkor válik a szerződés részévé, ha azt a fogyasztó – külön tájékoztatást követően – kifejezetten elfogadta.

2.1.4. FOGYASZTÓVÉDELMI SZABÁLYOK AZ ADÁSVÉTELI SZERZŐDÉSBEN

A kodifikáció eredményeként európai gyökerű fogyasztóvédelmi normával kiegészülő két szerződéstípus egyike az adásvétel.

A) Irányelvi előzmények. A 2011/83/EU irányelv az adásvételi szerződések kapcsán a teljesítési („szállítási”) határidőre (18. cikk)²⁹ és a kárveszély átszállására vonatkozóan tartalmaz szabályt (20. cikk).³⁰

B) Ptk. szabályok. Az adásvétel Ptk.-beli általános szabályai a kodifikáció nyomán kiegészültek a kárveszély átszállásának³¹ és a teljesítés idejének³² a speciális – európai gyökerű és azokkal tartalmilag azonos – normáival. Nem feltétlenül azonos körben érvényesülnek azonban a szabályok, annak ellenére, hogy mind az európai, mind a magyar jogban B2C relációban kötött, visszerthes, adásvételnek nevezett ügyletre vonatkoznak. Adásvételi szerződésen ugyanis a 2011/83/EU irányelv a tulajdonátruházásra vonatkozó mindenféle szerződést ért. Az irányelv alapján adásvételi szerződésnek minősül nem csupán az olyan jogügylet, amelyek tárgya áru, hanem az olyan szerződés is, amelynek szolgáltatás a tárgya.³³

2.1.5. FOGYASZTÓVÉDELMI SZABÁLYOK AZ UTAZÁSI SZERZŐDÉS NORMÁIBAN

A Polgári Törvénykönyv az első novella óta tartalmaz utazási szerződésre vonatkozó szabályokat, de értelemszerűen az 1977-es rendelkezések között nem találjuk meg a szervezett utazásokra vonatkozóan az EGT Tanácsa által elfogadott 90/314/EGK irány-

²⁹ A felek közötti eltérő megállapodás hiányában a kereskedő kötelessége, hogy a szerződés megkötését követően indokolatlan késedelem nélkül, de legkésőbb 30 napon belül leszállítsa az árukat, a fogyasztó birtokába vagy rendelkezése alá bocsátva azokat.

³⁰ A kárveszély átszállásának speciális eseteként rögzíti az irányelv azt a helyzetet, amikor a fogyasztó által igénybe vett fuvarozó juttatja el az adásvétel tárgyát a fogyasztóhoz. Főszabályként az eladó a fuvarozónak történő átadással teljesítene, ha a fuvarozót a vevő veszi igénybe. Mégsem a fuvarozónak történő átadás lesz a kárveszély átszállásának időpontja, ha a fuvarozót a kereskedő ajánlotta.

³¹ Ptk. 6:219. § [Kárveszély átszállása fogyasztói adásvétel esetén]. Ha az eladó vállalkozás és a vevő fogyasztó, és az eladó vállalja a dolog vevőhöz történő eljuttatását, a kárveszély akkor száll át a vevőre, amikor a vevő vagy az általa kijelölt harmadik személy birtokba veszi a dolgot. A kárveszély a fuvarozónak történő átadáskor átszáll a vevőre, ha a fuvarozót a vevő bízta meg, feltéve, hogy a fuvarozót nem az eladó ajánlotta.

³² Ptk. 6:220. § [Az eladó késedelmének jogkövetkezményei fogyasztói adásvétel esetén]. (1) Ha az eladó vállalkozás és a vevő fogyasztó, a felek eltérő megállapodásának hiányában, az eladó a szerződés megkötését követően késedelem nélkül, de legkésőbb harminc napon belül köteles a vevő rendelkezésére bocsátani a dolgot. (2) Az eladó késedelve esetén a vevő jogosult póthatáridőt tűzni. Ha az eladó a póthatáridőn belül nem teljesít, a vevő jogosult a szerződéstől elállni. (3) A vevő póthatáridő tűzése nélkül jogosult a szerződéstől elállni, ha a) az eladó a szerződés teljesítését megtagadta; vagy b) a szerződést a felek megállapodása szerint vagy a szolgáltatás felismerhető rendeltetésénél fogva a meghatározott teljesítési időben – és nem máskor – kellett volna teljesíteni.

³³ Az adásvételi szerződés definíciója a 2011/83/EU irányelv 2. cikk 5 pontja szerint: „bármely olyan szerződés, amelynek értelmében a kereskedő átruházza vagy vállalja, hogy átruházza a fogyasztóra valamely áru tulajdonjogát, a fogyasztó pedig megfizeti vagy vállalja, hogy megfizeti annak vételárát, az adásvételi szerződések vonatkozhatnak árukra és szolgáltatásokra egyaránt.”

elv normáit, és ezek később sem a Ptk.-ban, hanem külön jogszabályokban kerültek harmonizálásra. A Ptk. a kodifikációt követően³⁴ sem tartalmazza a normák mindegyikét. „A [...] részletes szabályok továbbra is kormányrendeleti szinten maradnak, tekintettel arra, hogy azok jellemzően nem érik el a Ptk. egyes szerződéstípusokra vonatkozó rendelkezéseinek absztrakciós szintjét.”³⁵ A Ptk.-ban is rögzítettek viszont három olyan szabályt, amelyet eredetileg a 90/314/EGK irányelv tartalmazott, nevezetesen a szerződés írásba foglalásának kötelezettségét, az írásban nem rögzített kikötések semmisségét³⁶ és a 6:254. § rendelkezéseitől a megrendelő hátrányára eltérő szerződési kikötés semmisségét.³⁷ Szerepel továbbá a Ptk.-ban egy olyan szabály, amely ugyan a vállalkozást védi azáltal, hogy irányába egyetemleges felelősséget rögzít, de a norma hipotézise a szerződésből fakadó jogok átruházásának a lehetőségét említi előzményként [Ptk. 6:254. § (4) bek.], ami szintén irányelvi követelmény.³⁸

2.2. A KORÁBBI PTK.-BAN IS SZEREPLŐ FOGYASZTÓVÉDELMI NORMA KIEGÉSZÍTÉSE

A kódex korábbi szövege is tartalmazott a kellékszavatosságra és a jótállásra vonatkozó szabályokat, melyek kiegészültek a kodifikáció során.³⁹

2.2.1. KELLÉKSZAVATOSSÁG

A kellékszavatosságot már az 1959. évi Ptk. sem csupán az adásvételi szerződés jogkövetkezményének tekintette, hanem a dologszolgáltatásra irányuló valamenyinyi szerződés megszegésének általános objektív jogkövetkezményeként szabályozta. A kodifikáció eredményeként a kellékszavatosság kiterjed az eredménykötelmek-

³⁴ MISKOLCZI BODNÁR Péter: „Az utazási szerződés” in OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja III.* (Budapest: Opten 2014).

³⁵ VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez* (Budapest: CompLex 2008) 929.

³⁶ „A Javaslat kivételt képez azon szabály alól, mely szerint írásbeli alakhoz kötött szerződés esetében elegendő a szerződés lényeges tartalmának az írásba foglalása. Ennek oka az, hogy az irányelv szerint utazási szerződések esetében az alakszerűségi követelménynek a szerződés összes feltétele vonatkozásában érvényesülnie kell.” VÉKÁS (35. l.) 930.

³⁷ Ptk. 6:254. § [Utazási szerződés]. (1) Utazási szerződés alapján a vállalkozó utazás és az út egyes állomásain való tartózkodás megszervezésére, továbbá kapcsolódó szolgáltatások nyújtására, a megrendelő a szolgáltatások átvételére és díj fizetésére köteles. (2) A szerződést írásba kell foglalni; semmis a szerződés olyan kikötése, amelyet nem foglaltak írásba. (3) A megrendelő az utazás megkezdése előtt az utazási szerződésből fakadó jogait és kötelezettségeit átruházhatja olyan harmadik személyre, aki az utazási szerződésben foglalt feltételeknek megfelel. (4) A jogok és kötelezettségek átruházását megelőzően keletkezett kötelezettségekért és az átruházásból eredő többletköltségek megfizetéséért a megrendelő és a harmadik személy egyetemlegesesen állnak helyt. (5) Semmis a szerződés olyan kikötése, amely ezen § rendelkezéseitől a megrendelő hátrányára eltér.

³⁸ Ezt a szabályt a 2013. évi V. tv. előtt – engedményezésként – a 281/2008 (XI. 28.) Korm. rend. 7. § (1) bek. -e rögzítette, jelenleg pedig a 472/2017 (XII. 28.) Korm. rend. 20. §-a tartalmazza.

³⁹ A jogsavatosságra vonatkozó normák gyarapodását itt nem említjük, mert ebben a pontban az európai gyökerű normák változásáról ejtünk szót.

re és a használati kötelmekre⁴⁰ is, és megszűntek a jogvesztő határidők. Kifejezetten fogyasztóvédelmi célú, csak B2C relációban érvényesülő rendelkezéssel nem gyarapodtak a kodifikált szabályok.

2.2.2. JÓTÁLLÁS

A jótállásra vonatkozó szabályok a kodifikáció eredményeként a kellékszavatosság mellett kerültek elhelyezésre, ezzel megszűnt a hibás teljesítés két hagyományos jogintézménye közötti indokolatlan rendszerszintű különbségtétel, amit a jogirodalom korábban kritikával illetett.⁴¹ A jótállás tartalmát meghatározó tényezők között korábbi törvényünk – a szerződés és a jogszabály mellett – a szolgáltatásra vonatkozó reklámot is említette.⁴² „A korábbi szabályoktól eltérően az új Ptk. külön nem nevesíti a reklámban vállalt kötelezettséget, de a jótállás terjedelmét meghatározó nyilatkozat fogalmába – a bírósági joggyakorlat alapján – e nélkül is beleérthető, illetőleg beleértendő a szolgáltatásra vonatkozó reklámban vállalt kötelezettség.”⁴³ Kifejezetten rögzíti viszont a kódex azt, hogy a jótállásból eredő jogokat az új tulajdonos érvényesítheti a dolog tulajdonjogának átruházása esetén.⁴⁴

2.3. KORÁBBAN KÜLÖN JOGSZABÁLYBAN ELHELYEZETT INTÉZMÉNYEK ÁTEMELESE A PTK.-BA

A kodifikáció során a kódexbe kerültek a tisztességtelen általános szerződési feltételek és kikötések azon szabályai, amelyeket a jogharmonizáció korábbi szakaszában külön jogszabályban helyeztek el.⁴⁵ A fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés részévé váló tisztességtelen szerződési feltétel semmis.⁴⁶ A semmisségre a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni. [Ptk. 6:103. § (3) bek.] A jogalkotó a termékfelelősség normáit is beemelte a Ptk.-ba,⁴⁷ és a hatodik könyvnek a szerződésen kívüli felelősségről szóló negyedik részében helyezte el. A szabályok tartalma gyakorlatilag nem változott, de

⁴⁰ Rögzítésre kerültek azok az értelmező szabályok, amelyek révén egyértelművé vált az, hogy ilyen esetben mi is az egyes szavatossági igények tartalma. Ptk. 6:177. § és 6:178. §.

⁴¹ FAZEKAS (7. lj.) 129–133.

⁴² A jótállás a kötelezettet a jótállási kötelezettséget keletkeztető szerződésben vagy jogszabályban, továbbá a szolgáltatásra vonatkozó reklámban foglalt feltételek szerint terheli. [Ptk. 248. § (2) bek.]

⁴³ FAZEKAS Judit: „A hibás teljesítés szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben” in GRAD-GYENGE Anikó (szerk.): *Szociális elemek az új Ptk-ban* (Budapest: KRE ÁJK 2013) 52.

⁴⁴ Ptk. 6:172. §.

⁴⁵ A tisztességtelen általános szerződési feltételek és kikötések európai gyökerű normáit korábban kormányrendeleti szinten harmonizálták.

⁴⁶ A jogkövetkezmények közötti korábbi – indokolatlan – különbségtételt már a 2006. évi III. tv. korrigálta, így már a Ptk. 209/A § alapján is egységesen semmisnek kellett tekinteni a minden körülmények között tisztességtelennek minősülő és a tisztességtelennek vélemezett általános szerződési feltételeket. Ezt a – harmonizáltnak tekinthető – megoldást tartalmazza a Ptk. is.

⁴⁷ A termékfelelősség normáit korábban az 1993. évi X. tv. rögzítette.

a felperes által bizonyítandó körülmények felsorolása rövidebb lett,⁴⁸ és a jogvesztő határidőt nem szakítja meg a perindítás.⁴⁹

2.4. TERMÉKSZAVATOSSÁG

Már a fogyasztási cikkek adásvételéről szóló szerződések szavatossági, jótállási szabályainak közelítéséről szóló 99/44/EK irányelv előkészítése során a Zöld Könyv⁵⁰ jelezte azt, hogy a szerződéses láncolatot követő igényérvényesítés mellett nem csupán kártérítés esetén, hanem hibás teljesítés miatti kijavítás és kicserélés kapcsán is fölmerül a közvetlen fellépési lehetőség. Portugália és Spanyolország meg is alkotta az ezt biztosító nemzeti normákat. A láncolatos igényérvényesítést rövidre záró megoldás a kodifikáció eredményeképpen termékszavatosság elnevezéssel került be a Ptk.-ba. A kifejezetten fogyasztói szabályként megalkotott 6:168. § alapján a fogyasztó az általa vállalkozástól megvett, hibás ingó dolog kijavítását és – bizonyos esetekben – kicserélését a termék előállítójától vagy forgalmazójától igényelheti, aki csak a törvényben taxatív módon meghatározott okok valamelyikének a bizonyításával mentesülhet a termékszavatossági kötelezettség alól. A hiba felfedezésétől számított két hónapon belül közölt hibát – a kellékszavatossághoz hasonlóan – késedelem nélkül közöltnek kell tekinteni. Tulajdonosváltás esetén a termékszavatossági jogokat az új tulajdonos érvényesítheti (Ptk. 6:170. §).

3. HARMONIZÁCIÓTÓL FÜGGETLENÜL KODIFIKÁLT SZABÁLYOK

Az előző pontban olyan változások szerepeltek, amelyek háttérben kimutatható az európai fogyasztóvédelmi elvárásoknak való megfelelés, vagy a korábbinál nagyobb összhang megteremtésének az igénye. A Ptk.-ban azonban találunk olyan fogyasztóvédelmi rendelkezéseket is, amelyek nem európai irányelvben rögzített követelményeket jelenítenek meg.

3.1. ÚJ SZERZŐDÉSTÍPUSOK KIALAKÍTÁSA

A kodifikáció eredményeként a zálogjog kiegészült a fogyasztói zálogszerződés⁵¹ szabályaival, a kezési szerződésre vonatkozó szabályok közé beiktattak egy szakaszt a

⁴⁸ A termékfelelősségi törvény 6. §-a alapján a kárt, a termék hibáját és a kettő közötti okozati összefüggést kellett a felperesnek bizonyítani, a Ptk. 6:554. § (3) bek.-e csak a termék hibáját említi bizonyítandóként.

⁴⁹ A Ptk. 6:558. § (3) bek.-e nem tartalmazza a termékfelelősségi törvény 11. §-a szerinti kivételt.

⁵⁰ Green Paper on Guarantees for Consumer Goods and After Sales Services COM (93) 509 et seq.

⁵¹ Ha a zálogkötelezett természetes személy, és a zálogtárgy elsősorban a zálogkötelezett szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körébe nem tartozó célra használatos, továbbá a zálogjoggal biztosított követelés nem a kötelezett szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körébe tartozó jogviszonyból fakad (Ptk. 5:90. §).

fogyasztó által vállalt kezesség speciális szabályairól.⁵² Új szerződéstípusnak látszik a fogyasztó által vállalt garancia, ami valójában a készfizető kezesség alkalmazását jelenti.⁵³

3.2. KÖGENS BIZTOSÍTÁSI SZABÁLYOK

A jogalkotó egyoldalúan kógenssé nyilvánította az olyan biztosítási szerződések számos szabályát, amelyekben a szerződő fél fogyasztó. A Ptk. 6:455 és 6:456. §-ában írt szabályoktól a szerződő fél, a biztosított és⁵⁴ a kedvezményezett javára lehet eltérni.

3.3. FOGYASZTÓKRA VONATKOZÓ SZABÁLYOK ELKÜLÖNÍTÉSE AZ ÁLTALÁNOS SZABÁLY MEGVÁLTOZTATÁSA ÉS A B2C KAPCSOLATRA VONATKOZÓ NORMA VÁLTOZATLANUL HAGYÁSA RÉVÉN

A Ptk. fogyasztóvédelmi szabályai közül néhány úgy jött létre, hogy a jogalkotó megváltoztat egy korábban létező szabályt, de a fogyasztókra vonatkozóan változatlanul hagyja a normát. Ezáltal a fogyasztó helyzete relatíve – más jogalanyokhoz képest – jobbra válik, miközben tartalmilag nem változik a korábbi időszakhoz képest. Példaként említhető a szerződés feltűnő értékaránytalanság miatti megtámadási joga, amely a szerződésben kizárható, de fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben nincs lehetőség a megtámadási jog kizárására.⁵⁵ Ebben a körben említhető a biztosítási szerződés hallgatással való létrehozatala, amely korábban általánosan érvényesült, de az új Ptk.-ban a biztosító bizonyos ideig tartó hallgatása csak akkor hozza létre a szerződést, ha a szerződő fél fogyasztónak minősül.⁵⁶

4. ÉRTÉKELÉS

Az első pontban azért vettük számba a fogyasztóvédelem kodifikálásának nehézségeit, hogy a végeredmény értékelésekor objektív képet festhessünk, és ne vágyakat vessünk össze a hatályba lépett jogszabállyal. A fogyasztóvédelem keresztülfekvő jogági jellege miatt nem tekinthető mulasztásnak az, hogy a polgári jogi kódex nem öleli fel a fogyasztóvédelem minden területét. Nem volt elvárható a fogyasztóvédelem egészé-

⁵² Ptk. 6:430. §.

⁵³ Ptk. 6:438. §.

⁵⁴ Megjegyezzük, hogy a felsorolt három pozíció bármelyikében álló személy javára el lehet térni a szerződésben, így a Ptk. szövegében szereplő „és” szócska helyett a „vagy” alkalmazása lett volna indokolt.

⁵⁵ Ptk. 6:98. § (2) bek.

⁵⁶ Ha a szerződő fél fogyasztó, a szerződés akkor is létrejön, ha a biztosító az ajánlatra annak beérkezésétől számított tizenöt napon belül – ha az ajánlat elbírálásához egészségügyi vizsgálatra van szükség, hatvan napon belül – nem nyilatkozik, feltéve, hogy az ajánlatot a jogviszony tartalmára vonatkozó jogszabályban előírt tájékoztatás birtokában, a biztosító által rendszeresített ajánlati lapon és a díjszabásnak megfelelően tették. (Ptk. 6:444. §).

nek a kodifikálása. Nem minősül hiányosságnak az, hogy a Ptk. nem tartalmazza a fogyasztóvédelem közigazgatási és büntetőjogi normáit. Inkább az furcsállható, hogy a Ptk.-ban több helyen is találunk eljárásjogi kérdéseket rendező normákat. A Ptk. 6:105. §-a a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződés részeként a tisztességtelen általános szerződési feltételekkel kapcsolatos közérdekű keresetről szól, mellyel kapcsolatos rendelkezéseket a fogyasztóvédelmi törvény is tartalmaz, így célszerűbb lett volna itt szabályozni az egész kérdéskört.⁵⁷ Ugyancsak indokolatlan a Ptk.-ban való elhelyezése annak a normának, amely közérdekű keresettel induló eljárásokban kizárja az általános szerződési feltétel és a szerződés más egyedileg meg nem tárgyalt feltételének tartalmának – kétség esetén történő – értelmezésére vonatkozó szabály⁵⁸ alkalmazását.⁵⁹ A Ptk. 6:106. §-a a vállalkozások közötti szerződés részeként a tisztességtelen általános szerződési feltételekkel kapcsolatos közérdekű kereset szabályait rögzíti. Ez a szabály nemcsak eljárásjogi jellege miatt kakukktojás az anyagi jogi törvényben, hanem azért is, mert személyi hatályát illetően csak vállalkozások közötti jogviszonyokra vonatkozik, noha monista kódexet kívántak alkotni, amelynek szabályai egyaránt vonatkoznak bármely jogalany között létrejövő jogviszonyra. További eljárásjogi szabály a Ptk.-ban az, hogy a kellékszavatossági keresetben foglaltaktól a bíró eltérhet (Ptk. 6:161. §).

A kodifikációt követően is megmaradt a fogyasztóvédelmi jogi normák történeti ketőssége. A kodifikáció során azok a jogkérdések kaptak nagyobb figyelmet, amelyek már a 20. század utolsó harmadát megelőzően is az európai magánjogi kódexek tárgyát képezték (például szavatosság, jótállás). A 2013. évi V. törvény döntően abban a körben lépett előre, ahol a normák nemcsak fogyasztók és vállalkozások kapcsolatát szabályozzák, hanem szélesebb⁶⁰ személyi hatályúak. A kifejezetten fogyasztóvédelmi céllal létrehozott B2C szabályok tekintetében a kodifikáció visszafogottabb. Ebben a körben az uniós szabályok nemzeti jogba beillesztése gyakorlatilag már lezajlott, mire az új kódex szövegét elfogadták. Jórészt külön szabályokban, kisebb részt magában a Ptk.-ban (tisztességtelen szerződési feltételek semmissége) az uniós elvárásoknak megfelelő szabályok voltak hatályban, amikor a kodifikációs munkálatok a finisbe érték. A kodifikáció látóterébe ott kerültek kifejezetten fogyasztóvédelmi céllal alkotott normák, ahol változtatni kellett a korábbi normán (például a fogyasztó fogalma), vagy

⁵⁷ Megjegyezzük, hogy a Polgári eljárásjogról szóló új törvényben is találunk fogyasztóvédelmi célú eljárásjogi rendelkezéseket, így a Pp. is alkalmasabb helynek tűnik ilyen eljárásjogi rendelkezések elhelyezésére, mint a Ptk.

⁵⁸ Ptk. 6:86. § [A szerződés értelmezése] (2) Ha az általános szerződési feltétel tartalma vagy a szerződés más, egyedileg meg nem tárgyalt feltételének tartalma a jognyilatkozat értelmezésére vonatkozó rendelkezések és az (1) bek.-ben foglalt szabály alkalmazásával nem állapítható meg egyértelműen, a feltétel alkalmazójával szerződő fél számára kedvezőbb értelmezést kell elfogadni. Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés esetén ezt a szabályt kell alkalmazni a szerződés bármely feltételének értelmezésére. (3) A (2) bek. nem alkalmazható a közérdekű kereset alapján indult eljárásban.

⁵⁹ A feltétel alkalmazójával szerződő fél számára kedvezőbb értelmezés alkalmazásának a közérdekű keresettel induló eljárásokban való tilalma [Ptk. 6:86. § (3) bek.] éppúgy megkérdőjelezhető, mint a régi Ptk. 207. § (2) bek.-ében a 209/B és a 201/A §-okban írt korábbi – hasonló tartalmú – tiltás.

⁶⁰ A Ptk.-ban a fogyasztókra is vonatkozó általános, mindenkire kiterjedő hatályú normák mellett megjelennek olyan új szabályok, amelyek jogosultja csak fogyasztó lehet, de amely szabályok érvényesülése nem korlátozódik a B2C relációra.

az új szabály erőteljesen kötődött a Ptk.-ban elhelyezett normához (például a szerződés értelmezése, adásvétel, utazási szerződés), a szabály jelentősége a Ptk.-ban való elhelyezést indokolta anélkül, hogy lényeges tartalmi változtatásra lett volna szükség (például termékfelelősség). Meg kell azonban említsük, hogy egy példa arra is volt, hogy egy szabály közvetlenül a Ptk-ba került, anélkül, hogy – a szokásos módon – az európai irányelv átültetése során külön jogszabályban helyezték volna azt el.

Álláspontom szerint megvalósítható lett volna egyes⁶¹ fogyasztói szerződések, ⁶² így a távollévők között megkötött szerződésekre, az üzleten kívül kötött fogyasztói szerződésekre, a szállás időben osztott használatára (*time-share*) vonatkozó szabályok elhelyezése a Ptk.-ban. A jogharmonizációs megoldások előnyeiről és hátrányairól Vékás professzor által adott és az 1.2.4. pontban idézett értékelés fényében megértem azt, hogy a jogalkotás végül úgy döntött, hogy ezek a fogyasztói szerződéstípusok nem kerülnek be a kódexbe. Kifogásolhatónak tartom azonban azt, hogy a jogalkotó nem választott konzekvens megoldást. Miközben a fogyasztóknak nyújtott hitellel együtt négy szerződéstípus kodifikálásával szemben foglalt állást, az adásvétel és az utazási szerződés körében elhelyezett kifejezetten B2C normákat.

Nem érzékelhető az sem, hogy mi alapján dönti el a jogalkotó azt, hogy a szerződésekre általában vonatkozó irányelvi új szabályok közül melyik kerüljön a Ptk.-ba és melyiket harmonizálják a kódexen kívül. A 2011/83/EU irányelvben három norma is szólt az ellenértékről, közülük csak egy került be a Ptk.-ba, és ennek is csak részleges volt a beillesztése.⁶³

Néhány pozitív változás ellenére úgy gondolom, hogy a 2013. évi V. törvényt később nem fogják úgy emlegetni, hogy korszakos előrelépést hozott a fogyasztóvédelemben. Másfelől viszont olyan tudatos elzárkózás sem figyelhető meg a Ptk. fogyasztóvédelmi szabályainak alkalmazásától, mint például a franchise szerződés esetén. Nincsenek a jogalkalmazást komolyan nehezítő értelmezési kérdések, mint például az, hogy kógens, vagy diszpozitív egy társasági jogi rendelkezés. A tanulmány elején említett kodifikációs nehézségek mellett összességében elfogadható teljesítménynek értékelhető a fogyasztóvédelmi kodifikáció. Arra azonban fel kell hívni a figyelmet, hogy a Ptk. megalkotásával korántsem fejeződött be a B2C relációjú normák hazai jogba történő átültetésének és felülvizsgálatának a folyamata.

⁶¹ A fogyasztónak nyújtott hitel többféle – a Ptk.-ban szabályozott – szerződéstípust magában foglal, ezért komoly nehézségekbe ütközött volna a hitel, a kölcsön, a pénzügyi lízing B2C relációban irányadó közös szabályainak a kódexben való elhelyezése, így érthetően maradt el ennek a fogyasztói szerződésnek a kodifikálása.

⁶² A szűk értelemben vett fogyasztói szerződések részletes bemutatását lásd MISKOLCZI BODNÁR Péter: *Fogyasztói szerződések* (Budapest: Patrocinium 2015).

⁶³ 2011/83/EU irányelv 22 cikk.

ÖTÉVES A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV: KÖZBENSŐ MÉRLEG

1. JOGALKOTÁS ÉS JOGALKALMAZÁS A MAGYAR POLGÁRI JOGBAN

A Polgári Törvénykönyv szerepe és jelentősége akkor érthető meg igazán, ha a kodifikációt a magyar jogi kultúra, továbbá a társadalmi és történeti fejlődés kontextusába helyezzük. A magyar polgári jog hagyományosan bíró alkotta jogként fejlődött, és a bíróságok (a bíró) központi szerepe határozza meg a jogi kultúrát. A polgári jog valósága nem a törvény szövege, hanem a bírói gyakorlat (*Harmathy Attila*). A jogalkotó szerepe a magyar magánjogban mindig másodlagos maradt. A polgári jog társadalmi igényekre ad válaszokat, így a társadalmi, különösen a demográfiai változások formálják a polgári jog válaszait is, akár a bírói gyakorlat, akár a jogalkotás terén. A történeti fejlődést a kodifikációs törekvések kapcsán a külföldi minták relatív szerepe jellemezte, továbbá a törekvés a gyakorlati igényeknek való megfelelésre.

A választ igénylő problémák a kodifikációk során alapvetően nem változtak, sokkal inkább tűnik úgy, hogy újabb és újabb válaszok születnek, időnként kevésbé tudatosan, voltaképpen kísérletezve. A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetétől az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslaton át az 1959-es Polgári Törvénykönyvig ívelő fejlődés egyre letisztultabb, absztraktabb, a gyakorlati válaszokra mindinkább nyitott törvényszöveget mutat. Ez részben a külföldi kodifikációk tanulságainak a levonását is jelzi a bíróságoknak biztosított egyre nagyobb térrel. A 2013-as Polgári Törvénykönyv is jól illeszkedik ebbe a folyamatba. Vannak olyan alapvető strukturális kérdések, amelyekre eltérő választ ad az 1959-es Ptk.-hoz képest. Ilyen például a szerződésszegésért való felelősség és a szerződésen kívüli kártérítési felelősség viszonya, amelyet az 1959-es Ptk. egységes rendszerben szabályozott, a 2013-as pedig szétválasztott. Ez a megoldás logikus következménye, voltaképpen velejárója annak a kimentési feltételrendszernek, amely a szerződésszegésért való felelősség esetében szigorú felelősséget határoz meg, míg a szerződésen kívüli kártérítési felelősség esetében továbbra is fenn tartja a felróhatósági alapú kimentést. Az 1959-es Ptk. egységes felelősségi rendszerre tudatos választás volt, és éppen azoknak a problémáknak a kiküszöbölését célozta, amelyeket a 2013-as Ptk. „*non-cumul*” szabálya óhatatlanul előidézte a gyakorlatban. Úgy tűnik, hogy a problémák nem oldódnak meg, mindössze máshogy közelítjük meg

őket (kísérletezünk). Vannak olyan területek, amelyek a permanens változás állapotában vannak. Ilyen a dologi hitelbiztosítékok, elsősorban a zálogjog szabályozása, különösen az önálló zálogjog kapcsán (*Bodzási Balázs*).

A jogalkotás és a jogalkalmazás viszonya kapcsán azon túlmenően, hogy a közjogi és a magánjogi szabályozási szükségletek és lehetőségek köre jelentősen eltér, több, választ igénylő alapkérdés is felmerül. Az egyik ilyen alapkérdés az, hogy a szabályozás biztosíthat-e jogbiztonságot. A polgári jogban a választ determinálja a bírói gyakorlat szerepe a tárgyi jog tartalmának alakításában. Mivel a tárgyi jog tartalmának az alakításában a bírói gyakorlat játssza az elsődleges szerepet, a jogbiztonságot sem biztosíthatja önmagában a jogalkotó által megfogalmazott szabály minősége (*Harmathy Attila*). Bár a jogalkotó szerepe nem hanyagolható el ebből a szempontból sem, ez a szerep csak relatív lehet, és olyan kodifikációs helyzetet feltételez, amelyben a szuverén államhatalom joga nem egységes, és éppen a szabályozás az, ami ezt az egységet biztosítani tudja. Ilyen helyzetben volt például a német jogalkotó a BGB előkészítése során. Mindazonáltal ha elfogadjuk, hogy a magánjog a természete szerint bírói jog, akkor a bírói gyakorlat az, ami a jogbiztonságot garantálni tudja. A gyakorlat pedig azzal tudja ezt biztosítani, hogy az azonos helyzeteket mindig azonosan, a különbözőket pedig mindig különbözően kezeli. Az „*art of distinguishing*” nem feltétlenül a *common law* sajátossága, az ennek az elvárásnak való megfelelés pedig biztosít valamilyen igazságosságot is az élő polgári jog rendszerében. A jogalkotó valójában nagyon keveset tud tenni ezért. A jogalkotói beavatkozást többnyire az teszi szükségessé, ha az általános társadalmi értékrend érvényesülése érdekében a bírói gyakorlat korrekciót igényel, vagy ha a szabályozás hatékonyabb a bírói jogfejlesztéshez képest. A jogalkotó és a bíróság szerepe azonban nem tételezhető hagyományos hierarchikus rendszerben, sokkal inkább valamilyen munkamegosztást valószínűsíthetünk a törvényhozó és a bírói autoritás között.

Az egyik legnagyobb kihívást éppen az jelenti, hogy a jogalkotó úgy tudjon világos parancsokat, tilalmakat és elvárásokat megfogalmazni, hogy közben megfelelő rugalmasságot biztosítson a bíróságok számára. Ez a törekvés nem mindig sikeres, amennyiben nem feltétlenül könnyíti meg a bíróságok munkáját (*Pataki Árpád*). Más esetekben a gyakorlat jól igazodik a változásokhoz. El kell fogadni ugyanakkor azt is, hogy a bíróságok lehetőségei a jogszerűség biztosítására bizonyos esetekben korlátozottak, ha a feladatuk a jogszerűség kontrollja. Különösen a jogi személyek nyilvántartásba vétele kapcsán lehet szembetűnő ez (*Dzsula Marianna*).

2. SZÜKSÉG VAN-E POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVRE?

A polgári jog nem feltétlenül igényel polgári törvénykönyvet. A kódex létén nem múlik a jogbiztonság, és a polgári jogon belül az nem is létezhet olyan értelemben, ahogy azt a közjog tételezi. A porosz *Allgemeines Landrecht* negatív tapasztalatai jól mutatják, hogy jogalkotási úton teljes jogbiztonság nem érhető el. Ez következik abból is, hogy a bírósági döntések tényállások értékelése mentén születnek. Ezért megkérdőjelezhető az értelme olyan követelmények számonkérésének, mint a jogbiztonság kontextu-

sában értelmezett normavilágosság (*Auer Ádám*). A jogalkotói szerepvállalás inkonzisztenciát is eredményezhet, ha felesleges.

A magyar bírói gyakorlat – hasonlóan más európai jogalkalmazásokhoz – tételes jogi szabály nélkül is eljutott a személyiségvédelem körében a közéleti szereplők csökkentett védelmi szintjének a megfogalmazásáig. Ehhez a személyiségvédelem társadalmi értékelésre nyitott, az esetek nagy részében ellentételezett személyiségi jogok közötti prioritásokra épülő rendszere megfelelő lehetőséget biztosított. Ezért a Ptk. 2:44. §-ában foglalt, a közéleti szereplőkre modellezett norma felesleges, hiszen az írott norma tartalmából következő megoldásra a bírói gyakorlat jogalkotói beavatkozás nélkül is eljuthat (*Koltay András*). Ebből a szempontból például nem értelmezhető egy döntés *contra legem* jellege sem: ha a bírói gyakorlat szabad érték- és érdekmérlegeléssel eljuthat egy adott eredményre, akkor az igazi kérdés nem az, hogy az eredmény pontosan tükrözi-e az írott norma értelmezésének az eredményét, hanem az, hogy az általános társadalmi értékrendnek megfelel-e. Az igazi, a helyes kérdés ugyanis nem az, hogy valaki közéleti szereplőnek minősül-e, hanem az, hogy kapjon-e az adott tényállás mellett jogvédelmet. Ha a bírói gyakorlatot ebben nem köti a jogalkotó által megfogalmazott alanyi definíció, akkor nemcsak szabadabban formálódhat, de meg is haladhatná az alanyi alapú megközelítést, és ezzel a fejlődésnek egy újabb, pontosabb és jobb tárgyi jogot eredményező szintjére léphetne. A jogalkotó által adott norma ebben a körben inkább korlátja a fejlődésnek, mintsem támogatná azt.

Különösen a kártérítési jogban mutatkozik meg a jogalkotó és a bíróság sajátos viszonya. A polgári jogi felelősség jogának két kiemelkedően fontos területén, a szerződésszegési szabályok és a veszélyes üzemi felelősség (*Pusztahelyi Réka*) kapcsán is igaz, hogy a jogalkotó nagyon rugalmas szabályokat fogalmaz meg és alapértékeléseket biztosít, miközben a jogalkalmazásnak jut a szerep a jog meghatározásában. Van olyan problémánk is, amelyek nem újak, de erőteljes előtérbe kerülésük komoly kihívás elé állítja a jogalkalmazást és a magánjog elméletét is. Ilyen például a szándékosság értelmezése a polgári jogban (*Szalai Ákos*).

A jogalkotói beavatkozást ugyanakkor alátámasztják azok a magánjogi helyzetek, amelyek harmadik személyek érdekeit vagy pozícióját érintik. Különösen világosan jelentkezik harmadik személyek érintettsége a dologi hatályú jogviszonyok körében. Ilyen például az értékpapírijog. Ezeken a területeken valós igény jelentkezik a pontosan meghatározható tartalmat hordozó definíciókra. Ezek azonban helyénvalóságuk esetén sem lehetnek öncélúak. A jól működő törvénykönyv feltétele a célszerűség és a jogalkotói tudatosság már a szabályozási célok szintjén is. Általános válasz a fogalmak szerepére még a vagyonjog keretei között sincsen, hiszen a vagyonjogi viszonyok is heterogén természetűek.

3. KÓGENCIA ÉS DISZPOZITIVITÁS

A polgári jogi jogalkalmazás szempontjából elsődleges kérdés az alkalmazott jogi norma eltérést engedő vagy nem engedő jellege. Az eltérést nem engedő (kógens) normák jellemzően strukturális jellegűek, továbbá harmadik személyek érdekeinek vagy a

közérdeknek a védelmét szolgálják. Jellemzően ezek a célok alapozzák meg a jogalkotói igényt a magánautonómiába való beavatkozásra. Az eltérést engedő (diszpozitív) szabályok egyik legfőbb célja ugyanakkor a tranzakciós költségek csökkentése. Azzal azonban, hogy a Ptk. a fogyasztói szerződésekben alkalmazott kikötések tisztességtelenségi tesztjének az elemévé tette a diszpozitív szabályoktól való eltérést, a fogyasztói szerződésekben „rejtett kógenciát” is tételez: a diszpozitív szabályoktól való eltérés megengedettsége ugyanis ebben a körben attól függ, hogy az eltérés a felek jogaiban és kötelezettségeiben eredményez-e a fogyasztó számára egyoldalú és indokolatlan hátrányt.

A Ptk. hatálybalépését követően az elévülési szabályok alkalmazása kapcsán a tranzakciós gyakorlat vetette fel azt a kérdést, hogy az elévülésre vonatkozó szabályok eltérést engedő vagy kógens normák-e. A válasz a Ptk. kötelmi jogi diszpozitivitási szabályaiban rejlik, amelyek azonban mind a két irányú értelmezésre alapot adnak. A válasz keresése erre a kérdésre a jogértelmezésnek voltaképpen valamennyi lényeges kérdését érinti (különösen: teleologikus és rendszertani jogértelmezés, közjogi vs. magánjogi szemlélet, más szabályokkal való egybevetés). Amint azt az ennek a kérdéskörnek a kapcsán lezajlott viták is jelzik, a jogi norma eltérést engedő vagy nem engedő természetének a megállapítása előreláthatóan a kodifikált magánjogok állandó problémája marad. Nem látszik ugyanis az a jogalkotói megoldás, amely minden értelmezési kétséget kizárhat valamennyi kötelmi jogi szabály kapcsán, amelyre az eltérés engedése kiterjedhet. A tapasztalatok azt mutatják, hogy amint korábban, úgy a jövőben is okozhat még problémákat az egyes normák kógens vagy diszpozitív természetének a megállapítása, ez azonban egyrészt nem állítja megoldhatatlan feladat elé a jogalkalmazást (*Vékás Lajos*), másrészt pedig ezek a bizonytalanságok aligha küszöbölhetők ki maradéktalanul. Ez a bizonytalanság megjelent a jogi személyek működésére vonatkozó normák értelmezése kapcsán is (*Auer Ádám*), a gyakorlati tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a jogász szakmai közösség rövid idő alatt megnyugtató eredményre tudott jutni a releváns rendelkezések értelmezése során.

A szabályalkotás alapját a definíciók képezik. Fogalmi meghatározás nélkül nem lehetséges rendszerezett, belső logikai kapcsolatokra épülő strukturált szabályozás. A fogalmi meghatározások zártága pontosabb elhatárolásokhoz vezet, de megmerevíti a jogot, és ezzel növeli annak kockázatát, hogy életidegenné válik, amivel csökken a szabályozás alapját képező jogpolitikai törekvések érvényesülésének a hatékonysága. A mérlegelésre nyitott fogalmi elemek ugyanakkor értelmezési bizonytalanságokkal járnak, miközben a szabályozás rugalmassága segíti a jogpolitikai célok érvényesülését.

4. A TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI KÖRNYEZET SZEREPE

A kodifikációs folyamatot jelentősen befolyásolja a jog gazdasági és kulturális beágyazottsága. A gazdasági és társadalmi értékrend határozza meg a jogalkalmazást és a jogalkotást egyaránt, miközben a kulturális közeg a társadalmi értékrend kifejezésének és érvényre juttatásának az útjait is kijelöli a jogrendszerben. Az 1959-es Ptk. módosításait (ahogyan azt különösen az 1977-es novella jelzi) és ezzel a 2013-as Ptk.-hoz vezető

utat azok a gazdaságpolitikai célok határozták meg, amelyek a társadalom és a gazdaság változásait képezték le, illetve amelyek ezeket a változásokat ösztönözték. Az 1959-es Ptk. jelentősebb módosításai jól mutatják a tervgazdasági rendszer lebontásának a folyamatát és az 1968-ban bevezetett új gazdasági mechanizmus célkitűzéseit (*Harmathy Attila*). A jogrendszer éppen úgy meghatározta az államosítás és szövetkezesítés jogi kereteit, ahogy később, a rendszerváltozás időszakában a privatizációét is.

A modern gazdaság működésének az alapja a hitel. A hitel iránti igény volt a hajtóereje annak, hogy a polgári társadalommal a modern tulajdoni struktúra is kialakult. A hitelbiztosítékok jogi szabályozása a gazdasági kihívásokra adott reakciók mentén változott az utóbbi évtizedekben is (*Gárdos Péter, Veress Emőd*). A hitelbiztosítéki szabályozás valójában a gazdasági változások hatásai mentén formálódott (*Bodzási Balázs*), a szabályozás szempontrendszere is a gazdasági igényekre adott társadalmi válaszok mentén formálódott (*Gárdos Péter, Bodzási Balázs*).

A lakásbérlet szabályai annak megfelelően alakultak, hogy az állam társadalompolitikai célnak tekintette-e a lakhatás biztosítását a javak állami újraelosztási rendszerének a keretében, vagy éppen a lakások és helyiségek magánkézbe kerülését tekintette helyesnek. A lakhatás elemi társadalmi létszükséglet, a lakáspiac ugyanakkor befolyásolja a szabályozást is, amely nem lehet kielégítő, ha nem vesz figyelembe olyan ténylegességeket, mint a professzionális és magánszemély bérbeadók szerepe a lakáspiacon, a lakásbérlet jellemző időtartamai, és ha nem egyértelmű, hogy az állam kívánja-e a lakásbérletet társadalompolitikai célok eszközeként használni díjszabályozással vagy állami bérlakás programmal.

A társadalmi változásokra leginkább érzékeny jogterület a család jogi szabályozása. Az élettársi kapcsolatnak a polgári jog intézményrendszerébe történő beillesztése a kodifikációs folyamat egyik leginkább érzékeny kérdése volt, és kiemelt figyelem hárult a házasság felbontása utáni viszonyok rendezésére is. A szülői felügyeleti jog kérdése központi jelentőségűvé vált, a gyermek tartására vonatkozó új szabályok pedig leképezik a „gyermek” és a „felnőtt” fogalmát elválasztó határ elmosódását vagy inkább szétcsúszását (*Szeibert Orsolya*). A Ptk. szerves részévé váló családi jogi szabályozás nagy autonómiát ad a házasfeleknek a vagyoni viszonyaik rendezésében, ugyanakkor a gyermek érdekeinek a védelme a családi jog teljes viszonyrendszerében kiemelt és ki is nyilatkoztatott szemponttá vált. A gyermekkor és a felnőttkor közötti határ meghatározásának a komplexitása ezért is jelentett a jogalkotó számára nehezen megoldható problémát. A szülői felügyelet szabályozására az állam felelőségeként kell tekintelnünk (*Kőrös András*). A társadalmi érzékenység közvetítése pedig nem csak a családi jog területén kiemelt feladata a szabályozásnak. Az állam felelőssége az, hogy gondoskodjon mindazokról, akik nem tudnak magukról gondoskodni. Ez részben megfelelő intézményrendszer működtetésével valósulhat meg. A polgári jog megoldása erre az egyénnek a saját vagyona feletti rendelkezési joga korlátozása, ami ugyanakkor az egyéni szabadság korlátozását is jelenti. Nem véletlen, hogy a társadalmi érzékenység erőteljesen kifejezésre jut az egyének társadalmi autonómiájának a jogi kereteit meghatározó cselekvőképességi szabályok kapcsán is (*Fiala-Butora János*).

A gazdasági és társadalmi változások viszonya a jogalkotáshoz nem egyirányú utca. A gazdasági és társadalmi igényekre adott válaszoknak a visszahatása különösen tet-

ten érhető például a hitelviszonyok körében, a hitelezők és adósok védelmi szintjének a rögzítésében (*Bodzási Balázs, Gárdos Péter*). A hitelbiztosítékok jogi szabályozásának formálódása a rendszerváltozás időszakától kezdve a Ptk. megalkotása óta is mind a mai napig az adósi és a hitelezői érdekek közötti folyamatos egyensúlykereséssel, direkt jogpolitikai válaszokkal és a gazdasági igényekre adott válaszoknak a polgári jog dogmatikájába való beillesztésével kísérletező küzdelmes próbálkozásokkal írhatók le leginkább. Gazdaság és jog egymásra hatása kölcsönös: a polgári jog által létesített pozíciók forgalomképes vagyoni elemként való megjelenésével, amely újabb gazdasági folyamatokat és igényeket indukál, ahogy az a zálogjogi szabályok körében az önálló zálogjog (*Bodzási Balázs*) vagy a társasági jogi szabályozásban a korlátozott felelősségű társaságban tagsági pozíciót megjelenítő üzletrész (*Veress Emőd*) kapcsán történt.

A gazdasági társaságokra vonatkozó rendelkezések a piacgazdaság jogi kereteit biztosító szabályrendszer sarkalatos elemei. Az elmúlt évtizedekben ennek a joganyag-nak a változásait sajátos hullámváz jellemezte. Ez a hullámváz tetten érhető a változó tőkekövetelményekben (*Szikora Veronika*), a tőkekövetelményeknek a hitelezővédelemben játszott szerepében (*Dzsula Marianna*), továbbá a szabályozás eltérést engedő vagy kógens természetének változásaiban (*Auer Ádám*).

5. A JOGI SZABÁLYOZÁS EGYÉB ELEMEINEK RELEVÁNCIÁJA

A Polgári Törvénykönyv nemcsak a kulturális, társadalmi és gazdasági környezet által determinált, de a jogi környezet szempontjából sem tételezhető légtüres térben. A Polgári Törvénykönyv közvetlen jogi környezetének egyik meghatározó elemét az eljárásjogi szabályozás képezi. A Pp. szerepe nemcsak általános értelemben, a polgári anyagi jog érvényesülésének jogi keretként értékelendő, hanem a Ptk. egyes anyagi jogi megoldásainak szempontjából konkrétan is jelentőséghez jut. Az anyagi pervezetésnek a bírói szerepvállalástól (szerepfelfogástól) is függő szerepe és következményei várhatóan központi szerepet játszanak majd az (anyagi) alanyi jog érvényesülésében. A kártérítési jog meghatározó szerkezeti eleme, a szerződésszegéssel és a szerződésen kívül okozott károk megtérítéséért való felelősség szétválasztását biztosító *non-cumul* szabály valamennyi kártérítési kereset előkérdésévé teszi azt, hogy a felek között érvényes és hatályos szerződés van-e, továbbá hogy a károkozó magatartás a szerződésből fakadó kötelezettség teljesítésének az ernyője alá vonható-e. Ennek a *non-cumul* szabálynak az illeszkedése az eljárásjog osztott perszerkezetéhez és az anyagi pervezetéshez, továbbá ezeknek az eljárásjogi elemeknek a hatása a *non-cumu*” érvényesülésére egyelőre nyitott kérdés. A beszámítás eljárásjogi szabályainak az alkalmazása bizonyos helyzetekben lehetetlenné teszi a beszámítás anyagi jogi szabályainak az érvényesülését. Hasonló kérdések merülnek fel olyan anyagi jogi szabályok értelmezése kapcsán, amelyeket a bíróságnak hivatalból kell vizsgálnia. Ilyenek például különösen a szerződés semmisségének az okai vagy a hivatalból vizsgálandó jogvesztő határidők betartása. Az eljárási jog anyagi jogi joghatásainak a vizsgálata messzire vezet, voltaképpen a jog és az igazságszolgáltatás célja, az anyagi igazság érvényesülése az az alapkérdés, amelyet ez a problémafelvetés feszeget.

A polgári jogi szabályok a piaci viszonyokat képezik le, azokra vannak modellezve. A piacsabályozás állami eszközei meghatározzák egyúttal a polgári jogi szabályok érvényesülésének a korlátait is. Ezek a korlátok lehetnek közvetettek és rugalmasak, és megjelenhetnek akár a Ptk.-ban is, mint például a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékarányosságának a kontrollja. A közvetlen állami beavatkozás egyik jellemző formája az árszabályozás (*Harmathy Attila*). A lakásbérlet kapcsán például, ha a jogalkotói cél a bérlői érdekvédelem, ezt csak korlátozottan tudják megvalósítani a bérleti jogviszony felmondására vonatkozó rendelkezések; az érdekvédelem csak árszabályozással, a bérleti díj maximálásával tud valóban hatékonyá válni.

A jogviszonyok állami kontrolljának egyik megjelenési formája, hogy a jogalkotó nem támogatja hosszú távú vagyoni kötöttségek kialakulását. Ez az oka az utóörökléssel szembeni averzióknak (*Boóc Ádám*), továbbá a bizalmi vagyonkezelési jogviszony és a haszonélvezeti jog időbeli korlátjának.

A közjog és a magánjog közötti különbségtétel a jogrendszer szerkezetének egyik alapvető osztóvonalára. A közjogi és a magánjogi kikényszerítésnek a fogyasztóvédelemben és a versenyjogban különösen élesen megjelenő problémaköre azonban jól mutatja, hogy a közjogi és a magánjogi szabályozás nemcsak kiegészíteni képes egymást, de meghatározott jogpolitikai célok ezt a kettős megközelítést egyenesen szükségessé is teszik. Közjogi beavatkozás nélkül a magánjog által (is) védett érdekek egy része nem tudna hatékonyan érvényesülni. A közjogi beavatkozásnak egy másik, sajátos vonulata jelenik meg a bíróságok jogalkotó szerepében. A Ptk. érezhetően törekszik arra, hogy nyitottabbá váljon erre a beavatkozásra, ahogy azt az érvénytelen szerződés érvényessé tételének megváltozott szabályai is mutatják.

6. A JOGVISZONYOK KOMPLEXITÁSA

A kodifikációt nemcsak nehezíti, de létjogosultságát is megkérdőjelezi a szabályozás tárgyát képező jogviszonyok komplexitása. Ez a komplexitás különösen feltűnő a Ptk.-n „kívül rekedt” jogviszonyok esetén, amelyek, bár alapvetően polgári jogi jogviszonyokként tételezendők, éppen a komplexitásuk folytán nem bizonyultak a kódexben szabályozhatónak (*Sárközy Tamás*). Ilyen különösen a társasházak jogi szabályozása, a földjog, a szellemi alkotások joga, a lakásbérlet, a jogi személyekre vonatkozó szabályok egy része (például költségvetési szervek) vagy a cégjog. Megjelenik azonban ez a komplexitás a Ptk.-n belül is. A gazdasági társaságokra vonatkozó szabályok közjogi és magánjogi elemeket egyaránt hordoznak (*Nochta Tibor*), más jogintézmények pedig, mint például a közös tulajdon vagy a polgári jogi társaság, a státusz és a szerződés kettősségét hordozzák (*Sárközy Tamás*).

Sajátos komplexitás jellemzi azokat a jogviszonyokat, amelyek személyi és vagyoni viszonyként egyaránt leírhatók, illetőleg amelyekben a személyi és a vagyoni viszonyok keverednek. Ennek a fajta komplexitásnak a következménye lehet a szabályozásban a koherencia hiányossága vagy az egyes aspektusok releváns szabályaihoz való kapcsolódás következtelensége. A személyi és vagyoni elemek kettősségét hordozó egyik jogintézmény az élettársi kapcsolat. Az élettársi kapcsolat a Ptk. előkészí-

tése során a családjogi kapcsolatok kontextusában, a házasság antitéziseként tematizálva került a figyelem középpontjába, joghatásai azonban vagyoni jogiak. Az élettársi kapcsolat a polgári jogban elsősorban mint sajátos polgári jogi társaság jelenik meg, ezért szerződéses kapcsolatként érthető meg és értelmezhető leginkább. Házasság esetében a felek közötti szerződéses kapcsolat a személyes családi jogi jogviszony mellett tételezett jogviszony. Az élettársi kapcsolatban azonban kodifikációs szempontból a vagyoni jogi joghatások relevánsak.

A komplexitás belső ellentmondásokat is eredményezhet. A személyiségi jogok védelmének egyik kiemelten fontos eszköze a sérelemdíj. A sérelemdíj (mint ahogy a nem vagyoni kártérítés is) a személyiségi jog megsértésének vagyoni szankciója. A személyiségi jogok lényegadó ismérve a nem vagyoni jelleg. Pénzben ki nem fejezhető értékeknek vagyoni szankcióval való védelme önmagában ellentmondás, amelyet a jognak a magánjogi kikényszerítés támogatása érdekében el kell viselnie (*Fézer Tamás*). Ezzel és a kereskedelmi hasznosíthatóság elismerésével azonban a személyiségi jogok kommercializálódása, a személyiség egyes attribútumainak forgalomképessége szükségyszerűen együtt jár. A sérelemdíj kapcsán folynak viták annak büntető karakteréről és arról, hogy ha a sérelemdíjnak valóban tulajdoníthatunk büntetőjogias természetet, akkor ilyen jogintézménynek lehet-e helye egyáltalán a polgári jogban. A sérelemdíj elsődleges szerepe és célja nem a jogsérelem represszív szankcióval való sújtása, hanem a sérelmet szenvedett fél számára jogvédelem nyújtása és az elszenvedett sérelem pénzbeli kompenzálása. Egyébként önmagában a büntető jelleg sem feltétlenül tenne jogintézményeket a polgári jog számára idegenné.

A jogintézmények komplexitása belső szerkezeti átfedéseket is eredményezhet. A zálogjog ugyan a dologi jogi könyvben kapott szabályozást, ez azonban nem változtat a zálogszerződés kötelmi jogi természetén. A zálogjog szabályozása szerkezeti szempontból semmiképpen sem lehet teljesen konzekvens (*Bodzási Balázs*). A bérleti jogviszonynak a *Kauf bricht nicht die Miete* elv érvényesülése ad dologi jogias jelleget. A bizalmi vagyonkezelésnek, a bizománynak és a fedezetelvonó szerződés jogintézményének egyaránt vannak dologi jogi hatásai, mert relativizálják a tulajdont, a bizomány esetében pedig a tulajdon átszállásának a szerkezete sajátos megoldást igényelt. A jogalkotó feladata a szabályozott jogintézmény „profilozása”, mert a törvénykönyv szerkezeti felépítése mindenképpen megköveteli a kategorizálást. Ebből azonban nem következik, hogy dologi jogi jogintézményeknek ne lehetnének szerződési jogi aspektusai (amelyekre így kötelmi jogi szabályokat kell alkalmazni) és hogy a szerződési jogi jogintézmények ne kaphatnának dologi jogias karaktert.

7. A SZABÁLYOZÁSI RÉTEGEK ÉS A TÁRSADALMI VISZONYOK KOMPLEXITÁSA

A komplexitás nemcsak a jogviszonyok, hanem a szabályozási rétegek és a szabályozás tárgyát képező társadalmi viszonyok összetettségében is jelentkezik. Az alkotmány és a polgári jog viszonya viszonylag hosszabb ideig elsősorban elméleti-szerkezeti problémaként fogalmazódott meg, a viták is ezen a síkon folytak. Azzal azonban, hogy meg-

nyílt a rendes bírósági döntések alkotmányos felülvizsgálatának lehetősége, megnyílt az Alkotmánybíróság és a rendes bíróság kompetenciájának a kérdése is, gyakorlati jelentőséget adva ennek a problémának. Az intézkedő rendőr képmásának közzétételé-
le kapcsán formálódó gyakorlat jól mutatja a rendes bírósági és az alkotmánybírósági jogérvényesítés szerkezeti és gyakorlati sajátosságait. A személyiségi jogok érvénye-
sítése jellemzően ellentételezett személyiségi jogok vagy személyiségi jogokkal szem-
beállított társadalmi érdekek érvényesülése közötti prioritások meghatározását jelenti. Ebből a szempontból az alkotmánybírósági és a rendes bírósági gyakorlat ugyanazok-
ból az értékelési elemekből építkezik, és az alkalmazandó tesztben sincsen különbség. Az Alkotmánybíróság erősebb autoritása az, ami eldönti ezeket a kérdéseket. Az Alap-
törvény magánjogi jogviszonyokban való érvényesülése valójában nem elméleti kér-
dés; az Alaptörvény és a Ptk. nem tükrözhetnek eltérő társadalmi értékelést a gyakor-
latban sem. Az alkotmányos jogok polgári jogi jogviszonyokban való érvényesülése
elsősorban intézményes-szervezeti kérdés: alapvetően azon múlik ugyanis, hogy a ren-
des bíróság eseti döntése ellen van-e helye jogorvoslatnak az Alkotmánybíróság előtt.

A szabályozási rétegek és a társadalmi viszonyok komplexitása azt a mértéket is el-
érheti, amely megkérdőjelezi a kodifikálhatóságot. Ez az alapvető kérdése a fogyasztó-
védelmi jognak (*Miskolczi-Bodnár Péter*), a polgári jognak azt az alanyi alapú meg-
osztottságát termelve újra, amely a kodifikált kereskedelmi jog megszűnésével eltűnt. A jognak a felek gazdasági pozíciója alapján való rétegződése magában rejt egyfajta
merevséget: nemcsak elhatárolási kérdések kísérik a jogot, hanem folyamatos kérdé-
sek merülnek fel az alkalmazandó joganyagot meghatározó definíciók és kategorizálá-
sok során. A szabályozás ilyen rendszerben nem tud homogén maradni. További törést
jelent a rendszerben, hogy a Ptk. nemcsak a fogyasztói szerződés relációs kategóriá-
ját használja, hanem a fogyasztók egymás közötti (fogyasztó-fogyasztó) viszonyaira
is külön szabályokat alkot (fogyasztó által vállalt kezesség, fiduciárius hitelbiztosíté-
kok semmissége). Ez az egyoldalúan alkalmazott fogyasztófogalom idegen a fogyasztó-
i szerződések azon fogalmi sajátosságától, amely a fogyasztót a szerződő fél viszo-
nyában értelmezi.

8. MEGNYITOTT KÉRDÉSEK

A Ptk. jogalkotási termékként konzervatív és innovatív elemeket egyaránt hordoz. Vol-
taképpen éppen a törvénykönyv egyik jellegzetessége ezeknek a vonulatoknak a sajá-
tos elegye és kettőssége. A konzervatív vonulat karakteres eleme a bírói gyakorlat tör-
vényi megfogalmazása, amely különösen a deliktális felelősségre jellemző, ahogy az
a veszélyes üzemi felelősség szabályozásában (*Pusztahelyi Réka*) is tetten érhető. Az innovatív irányzat pedig például a személyiségi jogi jogsértések szankcióin (*Fézer
Tamás, Pataki Árpád*), továbbá a felelősségi rendszer szétválasztásán érzékelhető jól. A Ptk. újításai mindazonáltal talán bizonyos megoldások kapcsán olyan kihívások elé
állítják a jogalkalmazást, amelyre az még nincsen felkészülve. A Ptk. több tényállás-
nál (a szerződésszegésért való felelősség kapcsán az előreláthatósági korlát kizárása,
jogi személy vezető tisztségviselőjének a felelőssége harmadik személyek felé, szer-

ződésszegésért való felelősség korlátozása) kiemelt jelentőséget biztosít a szándékoságnak. A szándékoság polgári jogi tesztje azonban korántsem egyértelmű. Többféle teszt is létjogosultságot kaphat (*Szalai Ákos*), az elméleti megalapozottság hiánya okán pedig a bírói gyakorlat részéről is bizonytalanságok várhatók. A kártérítési jogi felelősségi rendszer szétválasztása elhatárolási problémákat sejtet, a polgári eljárásjogi szabályokkal való együtthathatása pedig nehezen prognosztizálható.

9. ZÁRÓ GONDOLATOK

Az 1959-es Polgári Törvénykönyv felülvizsgálata eredményeként megszületett Ptk. nem klasszikus kodifikációs termék, sokkal inkább kísérlet a kódex modern viszonyok között való megtartására. A kodifikációnak nem kedveznek a kényszerpályákat kijelölő külső hatások. Ilyen például az európai jog sajátos, tördelt logikája, amely a fogyasztóvédelem és a társasági jog terén inkonzisztenciákat is eredményezve határozza meg a jogalkotó feladatát. Nem kedveznek a kodifikációnak a jogintézmények és a társadalmi viszonyok komplexitásai sem. A lakásbérlet, a társasház, egyes fogyasztói szerződések azért rekednek szükségképpen kívül a Ptk.-n, mert sokrétűségük nem teszi lehetővé a kódexben való koherens szabályozást. Más esetekben a gazdasági és társadalmi élet által alakított jogviszonyok nem igénylik, valójában nem is tűrik a kodifikált szabályozást (franchising, lízing, forgalmazási megállapodások). A gyakorlatot nemcsak a szabályozás újdonságai állítják kihívások elé, de a változó életviszonyok is, amelyekre a jog egyelőre még keresi a választ (adatgazdaság, internetes közösségi oldalak szabályozása, mesterséges intelligencia, géntechnológia). Ha ezekre az életviszonyok széles körét érintő jelenségekre a jogalkotói reakció a Ptk. keretein kívül megvalósított speciális szabályozás lesz, az nem fog kedvezni a kodifikált polgári jog jövőjének.